

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
2021-YL-066

17.ve 18. YÜZYILLAR ARASI OSMANLI DEVLETİ'NDE
KADIN VE AİLE

HAZIRLAYAN

Yıldız AKKÖY

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Tanju DEMİR

AYDIN-2021

T.C
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

... / ... / 2021

İmza

Yıldız Akköy

ÖZET

17. VE 18. YÜZYILLAR ARASI OSMANLI DEVLETİ'NDE KADIN VE AİLE

Yıldız AKKÖY

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Tanju Demir

2021, XIV,212

Osmanlı Devleti kurulduğu ilk andan itibaren aile kurumunun varlığına büyük önem vermiştir. Bu sebeple yapılacak olan evlilikler devlet tarafından desteklenmiş ve boşanmalara pek de sıcak bakılmamıştır. Ancak boşanmalar, Osmanlı Devletince ne kadar olumlu karşılanmasa da boşanmanın gerçekleşmesi gereken zamanlarda da mahkeme bu kararı vermekten geri durmamıştır. Zira İslamiyet, Müslümanlar için üç çeşit boşanma tayin etmiştir. Bunlar talak, tefrik ve muhâla'a'dır. Talak, erkeğin elinde bulundurduğu boşanma hakkıdır. Müslüman erkek, eşine üç kez "Boş ol" diyerek talak ile boşanmayı gerçekleştirmiştir. Erkekler talak ile boşanmadan iki kere dönme hakkı verilmiş ve bu hakkın verilme sebebi olarak da "Boş ol" kelimesinin sinirle ağızdan çıkabileceği ve erkeğin o sırada alkollü olabileceği gösterilmiştir. Üç kere eşine "Boş ol" diyen erkek eşini boşamış olur ve eşiyile olan tüm irtibatı kesilirdi. Eğer boşanan erkek eşini tekrar hayatına almak isterse, yeniden eski eşiyile nikâhlanması ve mehr vermesi gerekmiştir. Diğer bir boşanma tarzı olan tefrik çiftlerin mahkemeye anlaşamadıklarını ileri sürerek başvurusudur. Son boşanma şekli olan muhâla'a yani hul'da, kadınlar boşanmak için erkekler belirli bir ödeme yapmış ve evlilikten kurtulmuştur. Bu boşanmayı genellikle evlilik yaşantısı kötü giden kadınlar veya erkekler tercih etmiştir. Kadınlar muhâla'a ile boşandıklarında mehr, nafaka gibi haklarından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Boşanmalardan bu kadar bahsetmişken evliliklerden de bahsetmesek olmaz. Osmanlı Devleti'nde yaşayan erkekler genellikle tek eşli olmayı tercih etmiştir. Ancak bazı erkekler ilk eşinden çocuk sahibi olamadığı durumlarda kadınlarını suçlayarak eşlerinin üzerine tekrar evlenmiştir. Yani kısacası yapılan bu ikinci veya üçüncü evlilikler genellikle çocuk sahibi olmak için yapılmıştır. Ayrıca bu teze başlamadan önce ailelerin çocuk sayılarının çok fazla olduğunu düşünsek bu durumun tam tersi olduğu gördük. Osmanlı Devleti'nde yaşayan aileler genellikle iki çocuğa sahip olmayı tercih etmiştir.

Tabi ki Şer'iyye sicillerine göre beş, altı veya sekiz çocuklu aileler de kaydedilmiştir. Ancak bu durum istisna olmaktan öteye gidememiŐtir.

Bu tezde ocuk sayısı gibi kölelik, nişan, nafaka, mehr ve çeyiz konularını da sırasıyla bir bir incelenmiŐtir. Kısacası Osmanlı halkının yaşantısıyla alakalı birçok konu analiz edilmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Boşanma, ok eşlilik, Evlilik, Nafaka, Mahalleler.

ABSTARCT

WOMEN AND FAMILY IN THE OTTOMAN STATE BETWEEN THE 17TH AND 18TH CENTURIES

Yıldız AKKÖY

MSc Thesis at History

Supervisor: Prof. Dr. Tanju Demir

2021, XIV,212

The Ottoman Empire has attached great importance to the existence of the family institution from the very first moment of its establishment. For this reason, marriages to be made were supported by the state and divorces were not welcomed. However, although divorces were not welcomed by the Ottoman Empire, the court did not hesitate to make this decision when the divorce had to take place. Because Islam has determined three types of divorce for Muslims. These are talak, tefrik, and muhâla'a. Talaq is a man's right to divorce. The Muslim man divorced his wife with talaq by saying "Be free" three times. Men were given the right to return twice without getting divorced with talaq, and it was shown that the word "blank" could be spoken in anger and that the man might be alcoholic at that time as the reason for this right. The man who said "Be free" to his wife three times would have divorced his wife and all contact with his wife would be cut off. If the divorced man wanted to take his wife back into his life, he had to marry his ex-wife again and give mehr. Another divorce style is that divorced couples apply to the court, claiming that they cannot agree. In the last form of divorce, muhala'a, or hul, women made a certain payment to men for divorce and got rid of marriage. This divorce was generally preferred by women or men who had a bad marriage life. When women divorced with muhâla, mehr had to give up their rights such as alimony. Speaking of divorces so much, we can't talk about marriages. Men living in the Ottoman Empire generally preferred to be monogamous. However, some men remarried on their wives by blaming their women when they could not have children with their first wife. In short, these second or third marriages were usually made to have children. In addition, if we thought that the number of children in families was too high before starting this thesis, we saw that the situation was the opposite. Families living in the Ottoman Empire generally preferred to have two children. Of course, families with five, six or eight children were also registered according to the sharia registers. However, this situation could not go beyond being an exception.

In this thesis, the subjects of slavery, engagement, alimony, mehr and dowry as well as the number of children are examined one by one, respectively. In short, many issues related to the life of the Ottoman people have been analyzed.

KEYWORDS: Divorce, Polygamy, Marriage, Alimony, Neighbourhoods.

ÖNSÖZ

Toplum kültürünün oluşmasında en büyük etkenlerden birisi ailedir. Bu sebeple her toplumun kendine ait bir kültürü ve yaşayış tarzı bulunmaktadır. Farklı dini inançlara sahip olan kişilerin yaptığı evlilikler, birlikte yaşanan mahalleler ve halka açık yerlerin birlikte kullanılması kültürler arası etkileşimi artırmıştır. Osmanlı toplumuna ait kültür İslamiyet'e ve Türk törelerine göre şekillenmiştir. İşte bu sebeple tez konusu olarak Osmanlı Devleti'nde bulunan aile yapısı ve sosyal hayat konusunu seçmeyi doğru buldum. Kısacası Osmanlı Devleti'nin yıllarca varlığını devam ettirmesinde Osmanlı askeriyesi kadar kültürü yani sosyal hayatı da oldukça önemlidir. Bu tez konusunun seçilmesinde etkili olan ve tamamlanmasına kadar desteğini hiç esirgemeyen, Tez Danışmanım, sayın hocam Prof. Dr. Tanju DEMİR'e teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca yüksek lisans derslerime giren ve başarı elde etmemi sağlayan Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyeleri Doç. Dr. Aysun SARIBEY HAYKIRAN'a, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BAŞARAN'a, Dr. Öğr. Üyesi Kemal Ramazan HAYKIRAN'a, Dr. Öğr. Üyesi Bülent ÇELİK'e ve değerli komite üyelerine teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak beni bugünlere getiren, desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen canım aileme şükranlarımı sunarım.

Yıldız AKKÖY

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi
BabŞ.S.	: Bab Şer'iyeye Sicili
b.	: Belge
b.	: Bin
Bkz.	: bakınız
bnt.	: Binti
C.	: Cilt
Ç.Ş.S.	: Çankırı Şer'iyeye Sicili
D.Ş.S.	: Diyarbakır Şer'iyeye Sicili
G.Ş.S.	: Gaziantep Şer'iyeye Sicili
H.	: Hicri
h.k.	: Hüküm
İ.M.Ü.Ş.S.	: İstanbul Mahkemeleri Üsküdar Şer'iyeye Sicili
K.Ş.S.	: Konya Şer'iyeye Sicili
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
M.Ş.S.	: Manastır Şer'iyeye Sicili
No.	: Numara
n.r.	: Numara
s.	: Sayfa
TAED	: Türkiye Araştırmaları Enstitü Dergisi
T.Ş.S.	: Trabzon Şer'iyeye Sicili

Ü.Ş.S. : Üsküdar Şer'iyeye Sicili

vrk. : Varak

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTARCT.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM: PAYİTAHT İSTANBUL ÖRNEĞİ.....	3
1.1. 17. VE 18. YÜZYILLAR ARASI İSTANBUL'DA SOSYAL YAŞAM VE AİLE.....	3
1.1.1. İstanbul'un Konumu.....	3
1.1.2. İstanbul İsminin Ortaya Çıkışı.....	4
1.1.3. İstanbul'un Sur İçi Sempti.....	6
1.1.4. İstanbul'un Nüfus Yapısı.....	7
1.1.5. İstanbul'da Gayrimüslim ve Müslüman İlişkisi.....	10
1.1.5.1. Rumlar.....	12
1.1.5.2. Ermeniler.....	15
1.1.5.3. Yahudiler.....	17
1.1.5.4. Çingeneler.....	21
1.1.6. İstanbul'da Kölelik.....	23
1.1.7. İstanbul'da Mahalle Yapısı ve Yönetimi.....	26
1.1.8. Osmanlı Devleti'nde Kadın Olgusu.....	33
1.1.9. Nişan.....	35
1.1.10. Evlilik.....	35
1.1.11. Nafaka.....	39
1.1.12. Mehr ve Çeyiz.....	41
1.1.13. Aile Yapısı.....	42
1.1.14. Çocuk Sayısı.....	48
1.1.15. Boşanma.....	50
1.1.16. Miras.....	53
2. BÖLÜM: 17. VE 18. YÜZYILLAR ARASI ANADOLU KENTLERİNDE SOSYAL YAŞAM VE AİLE.....	54
2.1. 17.VE 18. YÜZYILLAR ARASI AYNTAB' DA SOSYAL YAŞAM VE AİLE.....	54
2.1.1. Ayntab Evleri ve Mahalle Yönetimi.....	55
2.1.2. Osmanlı Toplumunda Birlik ve Beraberliğin Sağlanması.....	58
2.1.3. Ayntab' da Ekonomik Hayat.....	59

2.1.4.	<i>Ayntab'da Nişanlanma</i>	60
2.1.5.	<i>Ayntab'da Evlilik ve Nikâhlanma</i>	63
2.1.6.	<i>Mehr</i>	67
2.1.7.	<i>Ayntab' da Boşanma</i>	69
2.1.7.1.	<i>Muhâla'a</i>	71
2.1.7.2.	<i>Tefrik</i>	72
2.1.8.	<i>Nafaka</i>	73
2.1.9.	<i>Vasi Tayini</i>	75
2.1.10.	<i>Vekillik-Vekalet</i>	76
2.1.11.	<i>Tereke ve Miras</i>	76
2.1.12.	<i>Çok Eşlilik</i>	78
2.1.13.	<i>Çocuk Sayısı</i>	79
2.1.14.	<i>Kölelik</i>	79
2.2.	17. VE 18. YÜZYILLAR ARASI ÇANKIRI'DA SOSYAL YAŞAM VE AİLE	80
2.2.1.	<i>Çankırı Mahalleleri</i>	81
2.2.2.	<i>Çankırı'da Evlilik ve Boşanma</i>	83
2.2.3.	<i>Mehr</i>	84
2.2.4.	<i>Çok Eşlilik</i>	85
2.2.5.	<i>Boşanma</i>	85
2.2.6.	<i>Vasi Tayini</i>	86
2.2.7.	<i>Nafaka</i>	86
2.2.8.	<i>Veraset</i>	87
2.3.	17.VE 18. YÜZYILLAR ARASI DİYARBEKİR' DE SOSYAL YAŞAM VE AİLE	88
2.3.1.	<i>Diyarbakir Nüfusu</i>	88
2.3.2.	<i>Diyarbakir Evleri</i>	88
2.3.3.	<i>Diyarbakir'de Çocuk Sayısı</i>	90
2.3.4.	<i>Diyarbakir' de Yaşayan Gayrimüslimlerin Aile Yapısı</i>	90
2.3.5.	<i>Diyarbakir'de Evlilik</i>	91
2.3.6.	<i>Başlık Parası</i>	93
2.3.7.	<i>Mehr</i>	95
2.3.8.	<i>Çok Eşlilik</i>	96
2.3.9.	<i>Boşanma</i>	96
2.3.10.	<i>Vasilik</i>	100
2.3.11.	<i>Nafaka</i>	103
2.3.12.	<i>Diyarbakir' de Çocuk Sayısı</i>	104
2.3.13.	<i>Diyarbakir' de Gayrimüslim-Müslüman İlişkisi</i>	104
2.3.14.	<i>Miras</i>	106

2.4.	17.VE 18. YÜZYILLAR ARASI TRABZON'DA SOSYAL YAŞAM VE AİLE	107
2.4.1.	<i>Trabzon'da Kadın Olgusu</i>	107
2.4.2.	<i>17.Yüzyılda Trabzon Halkı</i>	108
2.4.3.	<i>Trabzon'da Yaşam</i>	110
2.4.4.	<i>Trabzon'da Yapılan Mülk Satışları</i>	111
2.4.5.	<i>Vasi Tayini</i>	113
2.4.6.	<i>Vekalet-Velayet</i>	116
2.4.7.	<i>Şahitlik</i>	118
2.4.8.	<i>Miras</i>	119
2.4.9.	<i>Borç Alacak Verecek Kayıtları</i>	122
2.4.10.	<i>Kölelerin Salverilmesi ve Köleler Arasında Yaşanan Anlaşmazlıklar</i>	123
2.4.11.	<i>Nişan</i>	125
2.4.12.	<i>Nikâh</i>	126
2.4.12.1.	<i>Bikr</i>	131
2.4.12.2.	<i>Bikr-i baliğa</i>	133
2.4.12.3.	<i>Seyyib</i>	134
2.4.12.4.	<i>Zevce-i mutallaka</i>	135
2.4.13.	<i>Mehr</i>	136
2.4.14.	<i>Boşanma</i>	140
2.4.14.1.	<i>Talak</i>	143
2.4.14.2.	<i>Muhâla'a</i>	145
2.4.15.	<i>Nafaka</i>	147
2.4.16.	<i>Miras ve Miras Dağılımında Yaşanan Sıkıntılar</i>	150
2.4.17.	<i>Trabzon'da Müslüman-Gayrimüslim İlişkisi</i>	154
2.4.18.	<i>Ergencelik</i>	161
3.	BÖLÜM: RUMELİ'DE SOSYAL YAŞAM VE AİLE	162
3.1.	17. VE 18. YÜZYILLAR ARASI RUSÇUK'TA SOSYAL YAŞAM VE AİLE	162
3.1.1.	<i>Rusçuk'ta Aile Yapısı</i>	163
3.1.2.	<i>Çok Eşlilik ve Çocuk Sayısı</i>	163
3.1.3.	<i>Mehr</i>	166
3.1.4.	<i>Vasi Tayini</i>	167
3.1.5.	<i>Nafaka</i>	167
3.1.6.	<i>Kölelik</i>	168
3.1.7.	<i>Rusçuk'ta Bulunan Evler</i>	169
3.1.8.	<i>Rusçuk'ta Bulunan Diğer Taşınmazlar</i>	170
3.2.	17.VE 18. YÜZYILLAR ARASI SOFYA'DA SOSYAL YAŞAM VE AİLE	171
3.2.1.	<i>Sofya'nın Coğrafi Özellikleri ve İsminin Ortaya Çıkışı</i>	171

3.2.2.	<i>Sofya Mahalleleri</i>	172
3.2.3.	<i>Sofya Nüfusu</i>	173
3.2.4.	<i>Sofya'da Müslüman ve Gayrimüslim İlişkisi</i>	173
3.2.5.	<i>Miras</i>	174
3.2.6.	<i>Evlilik</i>	176
3.2.7.	<i>Çocuk Sayısı</i>	177
3.2.8.	<i>Vasi Tayini</i>	177
3.2.9.	<i>Mehr</i>	178
3.2.10.	<i>Kölelik</i>	179
3.3.	17. VE 18. YÜZYILLAR ARASI MANASTIR'DA SOSYAL YAŞAM VE AİLE	180
3.3.1.	<i>Manastır'ın Tarihçisi</i>	180
3.3.2.	<i>Manastır'ın Yönetimi</i>	182
3.3.3.	<i>Manastır'ın Coğrafi Özellikleri</i>	183
3.3.4.	<i>Manastır Mahalleleri ve Evleri</i>	183
3.3.5.	<i>Manastır'da Gayrimüslim ve Müslüman İlişkisi</i>	184
3.3.6.	<i>Evlilik</i>	185
3.3.7.	<i>Çocuk Sayısı</i>	185
3.3.8.	<i>Miras</i>	185
3.3.9.	<i>Mehr</i>	187
3.3.10.	<i>Boşanma</i>	188
3.3.10.1.	<i>Talak</i>	189
3.3.10.2.	<i>Muhâla'a</i>	189
3.3.11.	<i>Nafaka</i>	190
3.3.12.	<i>Kölelik</i>	191
	TARTIŞMA VE SONUÇ	193
	KAYNAKLAR	194
	ÖZGEÇMİŞ	198

GİRİŞ

Aile; toplumun manevi değerlerinin oluşmasında ve İslam dininin varlığını devam ettirmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden hazırladığımız bu tezin girişinde aile konusundan bahsetmesek olmazdı. Tabii ki toplumu oluşturan ailenin de ne olduğuna dair birçok açıklama bulunmaktadır. Bu açıklamalardan biri olarak aile, maddi ve manevi olarak birbirine bağlı, kan bağı olan, anne, baba ve çocuklardan oluşan toplumun en küçük yapı taşıdır. Aile yapısı çekirdek ve geniş olmak üzere ikiye ayrılır. Osmanlı toplumunda çekirdek aile yapısı yerine geniş aile yapısı görülmektedir. Bahsi geçen geniş aile yapısı anne, baba, çocuklar ve yakın dereceden akrabalarından oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nde aile kültürünü Osmanlı töresi ve İslamiyet meydana getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde aile büyüğü olan babanın sözü çiğnenmediği gibi, ailedeki rolü de yadsınamaz. Kısacası baba ne derse o olur diyebiliriz. Ne kadar aile de babanın sözü geçse de aile içinde ne yaşanırsa yaşansın, aile içinde kalır ve dertlere birlikte çare bulunur. Ailenin oluşumuna etki eden bazı faktörler bulunmaktadır. Bunlar mahalle ve mahallelilerdir. Çünkü mahalle içerisinde gerçekleşen üzücü ya da sevindirici her olayın etkisi ailede hissedilir. Ancak aile yaşantısına olumlu ya da olumsuz etki eden mahalleliler, ailenin yine zor zamanlarında yanında bulunduğu en büyük destekçisidir.

Osmanlı Devleti ataerkil bir yaşam tarzına sahip olsa da sınırları içerisinde yaşayan tüm kadınlara oldukça değer vermiştir. Bizde bu tezi yazarak bir nebze de olsa Osmanlı kadınlarının bu var olma savaşındaki yerini ve aile kavramının ne derece önemli olduğunu açıklamaya çalıştık. Kadınların gerek sahip oldukları haklar, gerekse mahkemelerin onlara gösterdiği hassasiyet Osmanlı toplumundaki kadın olgusunun yerini ve önemini anlamamızı sağlamıştır. Tezimizin temel problematiği "Osmanlı şehirlerindeki kadınların hepsinde aynı yaşayış tarzı mı görülüyor?" sorusuna cevap vermektedir. Ayrıca bu tezi hazırlamamızdaki bir başka neden ise bu tarz çok fazla çalışma olmaması ve özellikle üzerinde çok az konuşulan 17-18. Yüzyıl Osmanlı toplumundaki kadın algısıyla, günümüzdeki kadın algısı arasındaki farklılıkları veya benzerlikleri analiz etmek ve aile yaşantısında yaşanan değişiklikleri de ortaya koymaktır.

Hazırladığımız bu tez 17.ve 18. yüzyıllar arasını kapsamaktadır. Çünkü bu yüzyıllar yukarıda da belirtildiği gibi üzerinde en az çalışmanın olduğu bir dönemi kapsamaktadır. Tezin hayata geçirilme noktasında bahsi geçen yüzyılları kapsayan temel kaynakları kullanmış tezler, konuya ilişkin birkaç makale ve Osmanlı Devleti hakkında önemli bilgilere sahip olmamızı sağlayan şer'iyye sicilleri kullanılmıştır. Çalışmamız bir sentez niteliği taşımaktadır. Yazım kısmında şehirler birbiriyle karşılaştırılarak, aralarındaki farklar da daha açık şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tezimiz üç temel başlık üzerine oturtulmuştur. Bu başlıklardan ilki yalnızca İstanbul'u ele aldığımız Payitaht İstanbul Örneği, ikincisi 17.ve 18. Yüzyıllar arası Anadolu Kentlerinde Sosyal Yaşam ve Aile ve son olarak Rumeli'de Sosyal Yaşam ve Aile konularıdır. Tezin kapsadığı konular Osmanlı Devleti'nde 17. ve 18.yüzyıllar arasında yapılan evlilik, nişan, miras, mehr, çocuk sayısı, vekâlet, veraset, şehrin tanımı, şehrin özellikleri ve boşanmadır. 17.ve 18. Yüzyıllar Arası Osmanlı Devleti'nde Kadın ve Aile tezinde belgelere dayalı araştırma yöntemi kullanılmıştır. Hazırladığımız bu tez, temel kaynakları incelemiş ancak farklı şehirleri ayrı ayrı anlatan tezlerden alınan bilgilerin sentezlenmiş halidir. YÖK tez merkezinde yer alan ve farklı Osmanlı şehirlerine ait kadı sicillerinin transkripsiyonun içeren çalışmalar bu konuda işimizi kolaylaştırmıştır. YÖK tez merkezinde bulunan tezlerin kullanılmasının sebebi onların değerlendirilmek istenmesidir. Zira bu tezler hazırlandıktan sonra kimse tarafından kaynak olarak kullanılmamıştır. Bu sayede çok sayıda Osmanlı şehrindeki uygulamaları rahatça görebildik. Son olarak, tezimiz 17.ve 18.yüzyıl dünyasında Osmanlı kadın ve aile yaşantısına dair bilgileri birleştirerek bir panorama oluşturmayı hedeflemektedir.

1.BÖLÜM: PAYİTAHT İSTANBUL ÖRNEĞİ

1.1.17. ve 18. Yüzyıllar Arası İstanbul'da Sosyal Yaşam ve Aile

İstanbul, Osmanlı Devleti'nin en önemli ve en büyük kenti olduğu için çalışmamıza bu şehirden başlamak daha doğru olacaktır. 17.ve 18.asırda dünyanın bile dikkatle izlediği bu şehirde kadın ve aile yaşantısıyla ilgili nelerin farklılık gösterdiğine hep birlikte göz atacağız. Birinci bölüme İstanbul'un konumuyla giriş yaparak, coğrafi konunun toplum üzerinde bıraktığı büyük etkiyi göstermeye çalıştık.

1.1.1. İstanbul'un Konumu

İstanbul, bulunduğu nokta ve yapısı bakımından diğer şehirlere göre Osmanlı Devleti içinde oldukça özel bir yere sahiptir. İstanbul şehri, Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan üç yanı denizlerle çevrili kara parçası üzerinde oluşmuştur. İstanbul'un Avrupa tarafında Çatalca, Asya tarafında Kocaeli, güney kısmında Marmara ve Bursa, güneybatı kısmında Tekirdağ ve kuzeybatı kısmında Kırklareli bulunduğunu zaten biliyoruz. Ancak esas İstanbul, kentin ismini aldığı ve Haliç ile Marmara ortasında bulunan üç yanı denizlerle çevrili kara parçasıdır. Bu bölgenin karşısında '*Khalkedonis*' adı verilen Kadıköy bulunmaktadır. XVII. asrın ortalarında İstanbul'a ziyaret amaçlı gelen Fransız yazar Grelot şehrin görünüşüyle ilgili birçok kayda değer bilgi sunmuştur. İstanbul'un kurulduğu yarımada, Yedikule'den sonra ana karadan kopmaya başlayarak, Sarayburnu'na kadar devam eder ve daha sonra suların arasına girerek, Kâğıthane deresine kadar genişler. İstanbul'un diğer iki kısmını Karadeniz Boğazı ve Marmara Denizi çevrelemiş ve bu durum şehrin boynuzla benzetilmesine neden olmuştur. İncicyan, koskoca bir yüzyıl sonra yukarıda bahsettiğimiz bilgilere yeni bilgiler eklemiştir. İstanbul'un yedi yükseltisinin bulunduğunu, üç tarafının ise denizlerle çevrelenmiş ve yalnızca bir kara bağlantısı olduğunu belirtmiştir. İstanbul, aynı zamanda Karadeniz ile Akdeniz'i birbirinden ayırmaktadır. İstanbul'un Çanakkale Boğazı'ndan İstanbul Boğazı'na kadar, Haliç'ten başka bir korunağı bulunmamaktadır.¹

¹Tuğba Kara, *III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat* (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2014;1-207.

İstanbul boğazının girişinde şehri şehir yapan sur içi ve Galata'nın ortasında gemilerin hem tutulduğu hem de yanaştığı '*Liman*' bölümü bulunmaktadır. Bahsettiğimiz bu Liman, diğer limanlara göre oldukça önemli bir yere sahip olduğu gibi şehri koruma altına da alan bir yerdir. Liman, İstanbul Boğazı'yla beraber şehri çatal misali sarmıştır. Bu limanın bitiminde küçük bir akarsu bulunmaktadır. Bu akarsu bölgeyi esen yellere karşı korumaktadır. İstanbul'a farklı zamanlarda ziyaret amaçlı gelen gayrimüslimler, İstanbul'un görünüşünün hiçbir şehirde olmadığı ve bulunan en büyük şehirlerden biri olduğu konusunda hemfikirdir. 1835 yılında İstanbul'u ziyaret eden gezginlerden biri olan Miss Pardeo şehri "*şehirlerin ecesi*" olarak adlandırılmıştır. Seyahat için gelen gayrimüslimler gibi İstanbul'da yaşayan şairler de yapıtlarında şehre duydukları hayranlıklarını sık sık dile getirmişlerdir. Nâbi' de '*Hayriyye*' adlı yapıtında bu konuyu destekler bir şekilde İstanbul'un ilim, ekin, sanat, coğrafi özellikler ve mimari yapı olarak oldukça zengin olduğunu belirtmiştir.²

1.1.2. İstanbul İsminin Ortaya Çıkışı

Günümüzdeki İstanbul havzasında bulunan yerin en eski adı '*Bizantion*' dur. Şehir, M.S. 196 senesinde Roma İmparatoru Antonia tarafından alındığı için bölgeye onun ismi verilmiştir. Dini mekân kayıtlarında V. yüzyıldan sonra İstanbul için '*Nova Roma*' adı kullanılmıştır. Daha sonra şehir halkına ve şehre '*Romaro*' ismi verilmiştir. İlk zamanlarda şehrin ahali arasında sıkça kullanılan '*Konstantinopolis*' terimi daha sonra meşrulaşarak, şehrin ismi haline gelmiştir. Araplar ve İranlılar da bu bölge için aynı ismi kullanmıştır. Osmanlı Devleti' de bastırdıkları paralarda ve diplomasi dilinde bu adı kullanmıştır. X. yüzyılda yine İstanbul için '*Stanbulin*' ismi kullanılmıştır. Ancak bu durum Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla değişmiş, şehrin ismi '*İstanbul-İstanbul*' olarak kullanılmaya başlanmıştır. XII. asırda kaydedilen Ermeni belgelerinde İstanbul için '*Stanbol*' ismi daha çok rağbet görmüştür. XVI. asırda ise İstanbul'da bulunan Müslüman nüfusu İstanbul şehri için '*Stanbol*' adını verirken, şehirdeki Rumlar '*Stanboli*' adını kullanmayı tercih etmiştir. İstanbul için '*İslambol*' ismi de kullanılmıştır.³

² Kara, III.Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat,2-3.

³ Kara, III.Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat,3-4.

Bu isim bölgede İslam dininin yaygın olmasından dolayı kullanılmış ve kaynağının da Fatih Sultan Mehmed olduğu, Ermeni belgelerinden anlaşılmaktadır. “İslambol” kelimesi XV. asırda da kullanılmaya devam edilmiştir. Şehre “İslambol” isminin verilmesinin en büyük gerekçesi olarak bölgenin Türk-İslâm halkının yaşadığı bir yer haline gelmesi olduğunu görmekteyiz. Müslüman kaynak yazarları da bölgede birçok Müslüman’ın yaşadığı belirtmekten memnun olduğu için “İslambol” kelimesini sık sık kullanmıştır. Evliya Çelebi “İslambol” isminin Osmanlı Türkçesinden geldiğini belirtmiştir. Ancak bu yıldan sonra Osmanlı halkı daha çok “İstanbul” ismini kullanmıştır. Kullanılan “İstanbul ismi” daha sonraki yıllarda meşrulaşarak padişah tarafından bile kullanılmaya başlanmıştır. 1760 yılında gönderilen bir buyrukta paralarda kullanılan “Kostantiniyye” ismi yerine “İstanbul” isminin kullanılması gerektiği belirtilmiştir. XVIII. asırda kaleme alınan eserlerde “İslambol ve İstanbul” isimleri kullanılmıştır. Yapıt sahipleri İstanbul’un adının Grekçeden “*eis ten polis (şehre doğru)*” den geldiğini belirtmiştir. Bu terimi İstanbul’da yaşayan Yunan halkı “*Konstantinople’ ye varma manasında*” kullanmıştır. İstanbul’u işgal etmek isteyen Türkler de “*eis ten polis*” terimini kullanmıştır. XVIII. asırda kaydedilen şer’iyye sicillerinde İstanbul için genellikle “*Mahmiyye-i İstanbul*” adı kullanılmıştır. Kullanılan bu “*El-Mahmiyye*” kelime öbeğinin anlamı Allah tarafından afetlere karşı korunan ve türelidir. Şer’iyye sicillerinde ve diğer belgelerde İstanbul için “*Dârü’l-Hilafeti’l- Aliyyeti’l- Konstantiniyyeti’l-Mahmiyye*” isimleri de kullanılmıştır. Bunun gibi başka belgelerde de “*Mahmiyye-i Konstantiniyye*” ismi de kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’nde yaşayan kişilerin örf ve adetlere göre nasıl sanı varsa şehirlerin de kendine ait sanları bulunmaktadır. İstanbul Osmanlı Devleti’nin başkenti olduğu için “*payitaht-ı saltanat, daru’s-saltanat, daru’l-hilafe*” ve “*medinetu’l-muvahhidin*” gibi sanları bulunmaktadır. Bu sanlara ek olarak İstanbul’a yönetme yetkisinin padişahta olduğu ve türenin saraydan yayıldığı düşüncesi bulunduğu için “*Dersaadet*” ve “*Âsitane*” isimleri de verilmiştir. Divan-ı Hümayun’ da görüşülen kararların yazıldığı mühimme defterlerinde veya diğer önemli kayıtlarda İstanbul için “*Âsitane-i Saadet*”, “*İstanbul*” ve “*Mahmiyye-i İstanbul*” isimleri kullanılmıştır.⁴

⁴ Kara, *III.Ahmed Devrinde İstanbul’da Sosyal ve Kültürel Hayat*,4-5.

1.1.3. İstanbul'un Sur İçi Semti

İstanbul, "*Suriçi, Galata ve Üsküdar*" olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Şuanki İstanbul ile çalıştığımız dönemin İstanbul'u oldukça farklıdır. O dönemin İstanbul'u Haliç ile Marmara Denizi ortasında kalan üç tarafı denizlerle, dört tarafı surlarla çevrili kara parçasıdır. Bu sur içinde kalan kısma "*nefs-i İstanbul*" veya "*nefs-i İslambol*" ismi veriliyordu. Günümüzde ise Eminönü ile Fatih ilçelerini kapsayan kısım gerçek İstanbul'dur. İstanbul'un merkezi ise Sultanahmet, Süleymaniye ve Beyazıt ortasında kalan üçgen şeklindeki yerdir. O dönemin İstanbulluları devletin merkezine yani saraya yakın olan yerlerde yaşamayı tercih etmiştir. İstanbul'un merkezi olan nokta da sultanın sarayı ve yüksek rütbeli kişilerin evleri bulunmaktadır. Tabi ki bu bölge merkez olduğu için kalabalıklar burada toplanır, pazarlar burada kurulur, nümayişler ve şenlikler burada düzenlenirdi. İstanbul'un en çok tercih edilen mahalleleri "*Cağaloğlu, Nuruosmaniye, Hoca Paşa, Akbıyık, Alemdar, Kadirga, Soğuk Çeşme, Gedik Paşa, Divan Yolu, Koksa ve Soğan Ağa*"dır. Bu bölgelere yakın yerler "*Mercan, Vefa, Horhor, Şehzadebaşı, Yeşildirek, Küçük Pazar, Kumkapı ve Aksaray*"dır. Büyüyen bu şehir "*Zeyrek, Cibali, Ayakapı, Küçük Mustafa Paşa, Fener, Balat, Ayvansaray, Eğrikapı ve Edirnekapı*"yla İstanbul'un en dışına yani taşraya varır. İstanbul'u Aksaray'a kadar ulaştıran "*Çarşamba, Haydar, Karagümrük, Malta, Yavuz Selim, Sofular, Kıztaş, Şehzadebaşı ve Horhor*" ilçeleridir. Sirkeci ile Edirnekapı ortasında bulunan ana yolda çok sayıda Müslüman ikamet ediyordu. "*Samatya, Yedikule, Cerrahpaşa ve Langa'da*" genellikle gayrimüslimler ikamet etmekteydi. İstanbul'da bulunan "*Topkapı, Silivrikapı, Mevlanakapı, Belgratkapı, Edirnekapı ve Eğrikapı*" Rumeli'ye geçişi sağlamaktadır.⁵

⁵ Kara, *III.Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat*,5-6.

1.1.4. İstanbul'un Nüfus Yapısı

Halil İnalçık, İstanbul'un sahip olduğu demografik yapının fethedilmeden önce 30 ile 40 bin civarlarına düştüğünü belirtmiştir. Fetih zamanında İstanbul'u keşfeden seyyahlar da şehrin sahip olduğu nüfusun 40 ile 60 bin civarında olduğunu ileri sürerek şehrin azaldığını doğrular nitelikte bilgiler kaydetmiştir. Örnek olarak, 1403 yılında Timurlenk'e sefir olarak gönderilen Kastilyalı Clavijo, kentte boş alanların, ekili dikili bağların bahçelerin olduğunu, 1419 yılında yine şehri ziyaret eden Buondelmonte, kentin yıkık ve dağınık halde bulunduğunu, Brosquère ise, şehrin ekili dikili alanlarla parça parça ayrıldığını belirtmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz bilgileri analiz eden A.M Schneider, XV. asrın ortalarında İstanbul nüfusunun 40.000 kimse kadar olduğunu, Runciman ise bu yıllarda İstanbul nüfusunun XII. asırda bulunan nüfusun onda biri kadar olduğunu kaydetmiştir. Osmanlı Devleti'nin en prestijli şehri olan İstanbul, Osmanlı Devleti topraklarına katıldığında, yıkık ve harabe bir durumdaydı. Fatih Sultan Mehmed, bu kenti ayağa kaldırmak için bölgeyi nüfuslandırmaya ve bayındır hale getirmeye çalışmıştır. İşte bu yüzden Fatih Sultan Mehmed, ilk olarak *''Fatih, Edirne, Bursa, Gelibolu ve Filibe''* de bulunan savaştan kurtulmuş olan Rumları bölgeye yerleştirmek için sürgün yöntemini kullanmıştır. Fatih Sultan Mehmed iskanlara devam ederek *''Foça'dan, Argos'tan, Amasra'dan, Trabzon'dan, Mora'dan, Taşoz, Somatraki adalarından, Midilli ve Agriboz'dan ve Kefe'den''* Rumlar, İtalyanlar ve Yahudiler, *''Konya, Aksaray, Lârende ve Ereğli''* bölgelerinden de çok sayıda Müslüman-Türk getirmiştir. Bunlardan Müslüman olanları şehir merkezine, Hristiyan ve Yahudi asıllılar ise şehrin etrafına yerleştirilmiştir. Bu kişiler geldikleri yerlerin isimlerini mahallelerine vermiştir. Bu duruma örnek olarak, Aksaray'dan gelenlerin mahallelerine Aksaray, Çarşamba'dan gelenlerin mahallerine Çarşamba ismini verdiği görmekteyiz. J.M Angiolello, bölgeye gelen yeni nüfusun gelir gelmez harika evler ve ibadet yerleri yaptığını belirtmiştir. XVI. asırda yani II. Bayezid, I. Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerinde İstanbul'da büyük bir nüfus artışı yaşandığı da büyük bir gerçektir. ⁶

⁶Rahşan Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010;1-344.

Mantran, XVI. asrın ilk yıllarında Kanuni Sultan Süleyman iktidarken tutulan belgelerden yola çıkarak İstanbul nüfusunun 46.635'inin Müslüman, 25.252'sinin Hristiyan ve 8.570'inin Yahudi ailesi olmak üzere toplam kişi sayısının 400.000 olduğunu, 1550'li yıllarda ise bahsi geçen nüfusun 500.000'e kadar çıktığını belirtmiştir. Ömer Lütfü Barkan, 1530'lu yıllarda nüfusun 400 ile 500 bin kişi olduğunu, F. Braudel ise XVI. asrın sonlarına doğru İstanbul'da 700 bin kadar kişi yaşadığını belirtmiştir. Kimin fikrini baza alacak olursak olalım görüldüğü üzere İstanbul'un yıllar içerisinde nüfus artışı bir hayli çok olmuştur. Bu durumun en büyük sebebi bölgede yapılan bayındırlık faaliyetleridir. Bayındırlık hareketleri hem mahallelerin sayısının artmasına hem de burada yaşayan kişilerin artmasına sebep olmuştur. Şer'iyye sicillerinde, Üsküdar ve etrafında ibadet yerleri, okul, hamam, su yolları yapılması ile yenilenmesinden ve bu vakıflarla ilgili yapılan işlemlerden de bahsedilmiştir. Öte yandan bu gibi çalışmalar, Üsküdar halkının su sıkıntısı meydana çıktığında yapılmıştır. Bu sorunun çözülmesi için özellikle XVI. asrın son yarısında çok fazla su kanalı inşa edilmiştir. Gerçek şudur ki yaşanan bu su sıkıntısı şehrin aşırı nüfus artışından kaynaklanmaktadır. Mimar Sinan'ın 1548 yılında bitirdiği Mihrimâh Sultan Külliyesi'nin su gereksinimini karşılamak için yaptırdığı su kanalı ilk yapılan su kanalı olup sonradan yine su ihtiyacını karşılamak için "Solak Sinan" ve "Âtik Vâlide" su kanalları yapılmıştır. Üsküdar şer'iyye sicillerine göre Âtik Valide Külliyesi'nin yapımı, bu külliyenin çevresinde bir mahallenin oluşmasına neden olmuş, mahallenin su ihtiyacı da "Âtik Vâlide" su kanalından karşılanmıştır.⁷ Hatta Fatih Sultan Mehmed tarafından Valide Hanı civarında yaptırılan çeşmeden 16 hamamın su ihtiyacı karşılanmıştır.⁸ H.983/M.1575 yılında tutulan bir belgeye göre, Sultan Hazretleri'nin ilçesi Üsküdar'da bulunan Ma'mûre mahallesindeki câminin su gereksinimi Hâcî Ahmet Paşa'nın Bulgurlu'dan taşıdığı su kanalından temin ediliyordu.⁹ Görüldüğü üzere kişilerin getirttiği su kaynakları camilerinde su ihtiyacını karşılıyordu. Bunun yanında "Dârü's sâ'ade Ağası Mehmed Ağa", bahsi geçen bu su kanalının onarımı için Lâğımcı olan bir Ermeni topluluğundan yardım almıştır.¹⁰ Bu belge bize Ermenilerin bakım, onarım, tadilat işlerinde çalıştığını da göstermektedir.

⁷Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)*,160-162.

⁸Yücel Özkaya, *XVIII.Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1985),84.

⁹(Ü.Ş.S. 42, s.46a) Rahşan Kaynak tarafından yazılan *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010;1-344 tezinden alınmıştır.

¹⁰(Ü.Ş.S. 46, s.155a) Rahşan Kaynak tarafından yazılan *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010;1-344 tezinden alınmıştır.

XVI. asırda İstanbul'un hızla büyümesiyle bölgede yaşayan insan sayısı da bir hayli artmıştır. Artan nüfusun kontrol altına alınabilmesi için bölgeye yapılan göçlere sınırlamalar getirilmiş ve son zamanlarda bölgeye taşınan kişiler memleketlerine geri gönderilmiştir. Nüfus artışı, İstanbul'un diğer ilçelerinde olduğu gibi Üsküdar'da da oldukça fazladır. Bu durum Üsküdar'da iş ve gıda bulma sıkıntısını meydana getirmiştir. Üsküdar'da daha fazla iş sıkıntısının yaşanmaması için başka şehirlerden gelecek olanların yalnızca kefil göstererek bölgeye gelmesine izin verilmiştir. Bunun gibi birçok tedbirin alınmasına rağmen, İstanbul'a yapılan göç hareketleri engellenememiş, kent aşırı nüfus artışından dolayı sosyo-ekonomik olarak olumsuz etkilenmiştir. Bu olumsuz etkilerden biri Üsküdar'da yaşanan asayiş sorunlarıdır. Kentte asayiş sorunları o kadar artmıştır ki Osmanlı Devleti merkez yöneticileri bölgede asayişin sağlanması için birçok kez ferman yollamak zorunda kalmıştır.¹¹ Bu asayiş sorununa örnek olarak, Üsküdar'a hayvan bakmak için gelen kişilerin bölge halkının evine zorla girmesi ve eşkıyalık yapması üzerine, Bostancıbaşı Sefer Ağa'ya ve Üsküdar'ın dönem kadısına “*kefilsiz ırgat ve çoban kullanılmaması*” konusunda ferman yollanması verilebilir.¹²

18. asır da olduğu gibi, daha önceki yıllarda da nüfus ile ilgili kesin bilgiler içeren belgeler bulunmadığı için şehrin nüfusunun ne kadar olduğu tam olarak belirlenememiştir. Yazarların İstanbul'un nüfusu ile ilgili verdikleri bilgilerde tezatlıklar bulunmaktadır. Bölgeye ziyarete gelen gayrimüslim seyyahlar da 17. ve 18.asırda bulunan İstanbul nüfusu hakkında kesin bir bilgi vermemiştir. Ancak bazı seyyahların yaklaşık olarak verdiği nüfus miktarı bize az da olsa bir fikir vermektedir.¹³ Celâlî isyanları Anadolu'da meydana gelen ve yalnızca Türklere ait olan bir meseledir. III. Mehmed zamanında orduda görev yapan ve halktan kişiler bu ayaklanmanın çıkmasına sebep olmuştur.¹⁴Taşra da yaşayan halk bu isyanlardan dolayı kırsal alandan İstanbul'a göç etmek zorunda kalmıştır. Bu sayede İstanbul'a yapılan göçler yine bir artış göstermiştir.¹⁵

¹¹Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)*,163-164.

¹²(Ü.Ş.S. 69,122b.) Rahşan Kaynak tarafından yazılan *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010;1-344 tezinden alınmıştır.

¹³Kara, *III.Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat*,20.

¹⁴Mustafa Akdağ, “Celali İsyânlarının Başlaması”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Üniversitesi Dergisi* 4/1(Ankara 1946):23.

¹⁵Kara, *III.Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat*,20.

Gayrimüslimler ise 17. asır boyunca Galata'ya göç etmeye devam etmiş, 18. asırda da bu durum değişmemiş ve İstanbul yine dışardan göç almayı sürdürmüştür. ¹⁶Osmanlı Devleti sınırları içinde 18.asırda 10.000 milyon zimminin yaşadığını görmekteyiz. ¹⁷Yine bu dönemde İstanbul'a İtalyanların ve Frankların taşınması yeni ikamet yerlerinin oluşmasına sebep olmuştur. 17. ve 18. asırlar arasında İstanbul'u ziyaret eden seyyahlar, 1640 yılı nüfusunu 1.000.000, 1681 yılı nüfusunu 800.000, 1690 yılı nüfusunu 600.000-750.000 arası ve 1792 yılı nüfusunu 500.000 olarak belirtmişlerdir.¹⁸

1.1.5. İstanbul'da Gayrimüslim ve Müslüman İlişkisi

İstanbul bulunduğu konum ve imparatorluğun payitahtı olma özelliği ile bünyesinde birçok farklı dine mensup kişiyi barındırmıştır. Bulunan farklı din gruplarına "*millet*" ismi verilmiştir. Osmanlı Devleti, "*millet*" kelimesini aynı dini inanışa sahip kalabalıklar için kullanmıştır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan iki farklı grup bulunmaktadır. İlk grup yönetici ve daha kalabalık olan Müslümanlar, ikinci grup yönetilen ve azınlık olan gayrimüslimlerdir. Gayrimüslimler kendi aralarında da mezhepler yüzünden bölünmüştür. İstanbul'da ikamet eden topluluklar Müslümanlar, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Çingenele, Sırlar ve Ulahlar' dır. Ahmet Refik, bu milletler arasında teşrifat sıralaması olduğunu belirtmiştir. Bu sıralamaya göre önce Rumlar, sonra Ermeniler ve en son Yahudiler gelmektedir. Osmanlı imparatoru, İstanbul'dan sefere çıkarken veya seferden döndüğünde onu karşılayanlar arasında sırasıyla devlet ricali, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler bulunmaktadır. Ancak Ermeniler ve Yahudiler teşrifat sırasını ihlal ederek Rumların önüne geçmek için zaman zaman Osmanlı mahkemelerine başvurmuştur. Bu hatadan dönülmesi için Rum yöneticileri de hemen mahkemeye başvurarak, teşrifat sırasına en başa kendini ve cemaatini aldirmıştır. Müslümanlar arasında Türkler gibi Suriyeli, İranlı ve Mısırlılarda bulunmaktadır. Müslüman grubun dışında kalan gayrimüslimler genellikle Galata ve Pera civarında ikamet etmekteydi. Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında birçok farklılığın olmasına rağmen İstanbul'da yaşayan kişiler bu farkı gözetmeden, huzur ve uyum içinde yaşamıştır. İstanbul'a seyahat etmek için gelen gayrimüslimler şehirde var olan huzurun ve uyumun nasıl baki kalabildiğine şaşırıyordu. ¹⁹

¹⁶ Kara, *III.Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat*,20.

¹⁷Özkaya, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, 246.

¹⁸Kara, *III.Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat*,20.

¹⁹Kara, *III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat*, 24-28.

Üsküdar ve civarında bulunan köylerde birçok Müslüman-Türk yaşamaktadır. Bu Müslüman-Türk topluluk hayvancılık ve çiftçilik işiyle uğraşmıştır. Çiftçilik yapanlar arasında mültezimlik yapanlarda bulunmaktadır. Osmanlı Devleti yaşadığı ekonomik sıkıntıları çözebilmek için iltizam sistemine geçiş yapmış ve birçok Müslüman-Türk mültezimlik görevine getirilmiştir. Müslüman mültezimler olduğu gibi gayrimüslim mültezimlerde bulunmaktadır. Osmanlı Devleti, tüm mahalleleri orada oturacak kişilerin dinine ve soyuna uygun bir şekilde oluşturulmasını sağlamıştır. Bu sebeple Müslüman ve gayrimüslim gruplar için farklı mahalleler, ilçeler ve nahiyeler oluşturulmuştur. Zira mahallelilerin kendi dinine ve ırkına göre ayrı mahallelerde yaşaması olumlu sonuçlar doğurmuştur.²⁰

R. Mantran, “Azınlıklar kendilerini Müslüman kitlesi içinde kaybolmuş olarak hissetmemektedirler, toplanabilirler, dirsek teması içinde olabilirler, dinlerini ve ayinlerini birlikte uygulayabilirler; kente yeni gelenler daha eskiden yerleşmiş olanlara kolayca katılmakta ve bir cemaatin içinde kendilerine ait adet ve gelenekleri bulmaktadırlar. Türkler açısından, bir araya toplanmış azınlıkların denetimi daha kolaydır, üstelik azınlıklar üzerindeki yargı yetkisini dinsel önderler kullandığı için, bu denetim daha da kolaylaşmaktadır.” diyerek herkesin kendi cemaatiyle aynı mahallede oturması gerektiğini desteklemiştir. Ancak Osmanlı Devleti, Müslümanların yalnızca Müslümanlarla, gayrimüslimlerin yalnızca gayrimüslimlerle oturmasına izin vermesine rağmen Müslümanlar ve gayrimüslimler aynı çarşığı ve pazarı kullandığı için aralarında bulunan etkileşim azalmamış, aksine artmıştır. İstanbul’u ziyaret eden birçok seyyahın biri olan Gerard de Nerval, 16. asrın son yıllarındaki İstanbul için “Acayip bir şehir bu Constantinople! İhtişam ve sefâlet, elem ve ikbal bir arada; başka yerlerde olduğundan daha büyük bir keyfilik var, serbestlik ve daha fazla, dört farklı halk topluluğu birbirlerini pek rahatsız etmeden birlikte yaşıyorlar: Türkler, Ermeniler, Yunanlılar, Musevîler aynı toprağın çocukları ve bizde ayrı illerin insanlarından ya da farklı siyasal partilerin mensuplarından daha tahammüllü davranıyorlar birbirlerine ” yorumunu yapmıştır.²¹

²⁰Kaynak, XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre),169-171.

²¹Kaynak, XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre),169-171.

1.1.5.1. Rumlar

Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Rumların sayısı, diğer cemaatlerdekine oranla daha fazladır. Rumların nüfus olarak daha fazla olması, oturdukları alanlarında fazla olmasını sağlamıştır. Bu sebeple Rumlar İstanbul sığmadıkları için İzmir, Trakya, Adalar ve Karadeniz'e de yerleştirilmişlerdir. Rumların kalabalık bir nüfusa sahip olması, onların Müslümanlardan sonra en çok söz sahibi olan bir grup haline gelmesini sağlamıştır. Rumların Osmanlı toplumuna gösterdiği etki devletin yıkılışına kadar devam etmiştir. Genel olarak Rumların nüfus miktarının diğer milletlere göre daha fazla olduğunu belirtmiştik. Ancak bu durum İstanbul söz konusu olduğunda değişmiş, İstanbul'da Rum nüfusu yerine Yahudi nüfusunun daha çok olduğu görülmüştür. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre 17.asır da İstanbul'da Ermenilerin 27, Rumların 304 ve Yahudilerin 657 mahallesi bulunmaktadır. Bu bilgiye göre Rumların sayısının Ermenilerin on misli olduğu ve yine Rumların sayısının Yahudilerin yarısı kadar olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Evliya Çelebi'nin verdiği bu rakamlar biraz fazla olup, doğruluğu tartışılmaktadır. Ancak İstanbul'un ilçelerinden biri olan Üsküdar da ikamet eden Rumların, Ermeni ve Yahudilerden daha fazla olduğu konusunda Evliya Çelebi'ye hak verebiliriz. İstanbul'da inşa edilen tüm evler aynı standartlara göre yapılmıştır. Rumların evleri diğer evlerden farklı olarak temiz görüntüsüyle dikkatleri üzerine toplar. Kırım Savaşı patlak verinceye kadar yapılan tüm Rum evlerinin pencerelerinde, Türklerinki gibi kafesler bulunmaktadır. Yukarıda verdiğimiz bilgilerde Müslümanların gayrimüslimlerden, gayrimüslimlerin Müslümandan etkilendiğini zaten belirtmiştik. Bu duruma örnek olarak bazı Rum kadınlarının, Türk kadınları gibi yüzlerine peçe takmasını verebiliriz.²²

İstanbul'un fethinden sonra şehirde az miktarda Rum nüfusu kalmıştır. Fatih Sultan Mehmed, bölgedeki Rum nüfusunu artırabilmek için Rumları İstanbul'a zorunlu olarak göç ettirmiştir. İşte bu yüzden şehirde yaşayan bu Rumların çoğu kentin yerlisi değildir. Rumların bölgeye tekrar göç ettirmesinin sebeplerinden biri bazı işlerde diğer milletlere oranla daha yetenekli ve başarılı olmalarıdır. Göç ettirilen bu Rumlar "*Mora'dan, Ege Adalarından, Samsun'dan Sinop'tan ve Trabzon'dan*" getirtilmiştir. Şehrin fethinden sonra gelen Rumlar *Haliç, Cibali ve Balat* 'a yani Patrikhanenin çevresine yerleştirilmiştir.²³

²²Mustafa Akkaya, *XVII. Yüzyıl Çeyreğinde Üsküdar* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2010;1-326.

²³Kara, *III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat*,28.

Kalan Rum nüfusu ise ‘*Kumkapı ile Samatya*’ arasına, diğer kişilerde Topkapı kale duvarlarının etrafına yerleştirilmiştir. Rumların Patrikhanesi Pera’ da bulunduğu için burada da ikamet etmişlerdir. Rumların mezarlığı ‘*Eğrikapı*’ kale duvarının karşısında bulunan ‘*Taksim*’ ile ‘*Tekfur Sarayı*’ arasındadır. Rumlar arasında Bulgarlar ve Arnavutlar da bulunmaktaydı. Rumlar da maddi durumlarına göre kendi içinde ayrılarak farklı mahallelerde ikamet etmeyi doğru bulmuştur. Maddi durumu iyi olan ve devlet kademesinde görevli olan Rumlar Fener mahallerinde oturmuştur. Maddi durumları iyi olduğu için oturdukları evlerde oldukça güzeldir.²⁴

Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi’ ne göre Kadıköy Rumların ikamet etmek için en çok tercih ettiği yerdir. Kadıköy’de Rumların çok olduğunu bir Müslüman mahallesine, yedi Rum mahallesinin karşılık gelmesinden anlayabiliriz. Rumlar hayatlarını idame ettirmek için fırıncılık ve simitçilik yapmışlardır. Hatta Keyfan Çelebi, Çavuş ve Hacı Kasım gibi Rumlar vakıflara ait fırınlarda çalışarak bu işte etkin ve başarılı olduklarını bir hayli göstermişlerdir. İslamiyet’in gereği olan temizlik Müslümanların en hassas çizgilerinden biridir. Halk eğer bir yerin temiz olmadığına kanaat getirirse bunu mahkemeye taşımaktan asla kaçınmamıştır. Bu sebeple Müslüman halk, pazarlarda çalışan kişilerin bile hijyene dikkat etmesine oldukça önem vermiş, gerektiğinde temizliğe dikkat etmeyen kişileri mahkemeye şikâyet etmiştir. Osmanlı halkının bir diğer dikkat ettiği husus, iş konusunda sahip olunan ustalıktır. Bundan ötürü gayrimüslimler, iş hayatının her anında bulunmuş ve sahip oldukları hakları kimseye çiğnetmemişlerdir. Bazı Müslüman fırın sahipleri ise gayrimüslimlerin sıhhî olmadığını düşünerek Rumlara dükkân kiralamak istememiş, diğer Müslümanlar ise Rumların bu işte başarılı olduğunu bildiği için kendi fırınlarında onları çalıştırmaktan geri durmamıştır.²⁵Görüldüğü üzere Rumların ehil olduğunu düşünüp iş veren Müslümanlar olduğu gibi, sıhhî olmadıklarını düşünüp, iş vermeyi bir kenara koyalım, dükkân bile vermeyen Müslümanlar bulunmaktadır. Bu durum kişilerin kendi fikriyatına kalmıştır.

²⁴Kara, III. *Ahmed Devrinde İstanbul’da Sosyal ve Kültürel Hayat*,28-29.

²⁵Kaynak, XVI. *Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre)*,171.

Ortodoksların etkinliklerinin hayata geçirilmesi ve hükümet ile olan bağlarının korunması için Fatih Sultan Mehmed tarafından ‘‘Fener Patrikhanesine ve Patrik’e’’ görev verilmiştir. Görev verilen bu Patrikler Osmanlı vezirleri statüsündedir. Ayrıca var oldukları süre boyunca atamaları da Osmanlı padişahları tarafından yapılmıştır. Patriğin denetimi altında Rumların yanında Slavlar, Sırlar ve Bulgarlar da bulunmaktadır.²⁶

Osmanlı Devleti’nde her mesleğin sağlıklı bir şekilde icra edilmesi için devlet tarafından düzenli olarak kontrol edilmiştir. Bu sebeple her mesleği kontrol edip başında bulunan bir yiğitbaşı bulunmaktadır. Yiğitbaşı, devlet tarafından görevlendirilmiş, gayrimüslimlerle Müslümanların mesleki ahlaklarını kontrol eden ve o iş de en başarılı olan kişidir.²⁷Bu duruma örnek verecek olursak, Üsküdar’da Müslüman ve gayrimüslim terzilerin yiğitbaşısı olan Hacı Mustafa, yaşlandığı için gayrimüslim terzileri kontrol edemediğini bildirmiş, yasalara aykırı çalışan ve yeterliliği olmayan terzilerin bulunmasını istediği için Yani veled Kosta isimli Rum terzinin gayrimüslim terzilere yiğitbaşı olmasını istemiştir.²⁸Bu örnek bize, Rumların Müslüman sanatkârlarla beraber aynı mesleği icra ettiğini ve yiğitbaşı seçilirken Müslüman-gayrimüslim ayrımı yapılmadığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ancak Osmanlı Devleti gayrimüslimlerin başka işlerde bağımsız loncalar kurduğunu düşünmekte ve bunu engellemek için önlemler almaktadır. Rumlar terzilik yanında balıkçılık, üzüm yetiştiriciliği, bahçecilik, kayıkçılık, taşımacılık, gemicilik, dolapçılık, marangozluk, gemi tamirciliği, meyhanecilik ve kireçcilik işleri yapardı.²⁹ Kireçciliğe örnek olarak Darıcılar Köyü’nde oturan Dimitri Kireççi ve ortaklarıyla kireç yakıyordu.³⁰Rum olan bu kireççiler Âtik Valide Sultan Camii’nin inşa edilmesinde de büyük rol oynamıştır. Rumlar bu işlerin yanında mültezimlik de yaparak, İstavros, Çenger, Kadıköy, Burgaz, Kınalı ve Maltepe bölgelerini de mukataa ile çalıştırıyordu.³¹

²⁶Veli Şirin, *Ana Hatlarıyla Siyasi-Kültürel Osmanlı Tarihi*, (İstanbul: Pozitif, 2020),231-232.

²⁷Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre)*,173.

²⁸(Ü.Ş.S. 46, s.100 b.) Rahşan Kaynak tarafından yazılan *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre)* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010;1-344 tezinden alınmıştır.

²⁹Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre)*,173.

³⁰(Ü.Ş.S. 69, s.126a.) Rahşan Kaynak tarafından yazılan *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre)* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010;1-344 tezinden alınmıştır.

³¹Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre)*,173.

1.1.5.2. Ermeniler

Ermeni nüfusu, genellikle Anadolu'nun doğusuna veya Rumeli bölgesine yerleştirilmiştir. Ancak bu bölgelerin Osmanlı Devleti'ne düşmanlık besleyen Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin denetiminde olması, Ermenilerin Osmanlı Devleti için önem arz etmesine neden olmuştur. Bu bölgede ikamet eden Ermenilerin düşman olan Türk devletleriyle ve Venediklilerle anlaşarak Osmanlı Devleti'ne karşı isyan çıkarmasını engellemek için, Ermeniler bu bölgelerden alınıp, İstanbul'a veya Balkanlara sevk edilmiştir. Bu sayede doğu da yaşayan Ermeniler, İstanbul ve etrafına taşınmıştır. Fatih Sultan Mehmet, 1461 yılında Ermenilerin dini lideri olan Hovakim'i Bursa'dan alıp İstanbul'a getirtmiştir. Fatih Sultan Mehmet Tokat, Sivas ve Kayseri'den gelen Ermenileri Sulumanastır' a, Bursa, Ankara, Bayburt ve Adana'dan gelenleri ise Galata ve Samatya' ya oturtmuştur. Ermeni dini lideri, milletinin ihtiyacı olan her konuda başvurduğu tek sorumlu kişidir. Ermeni Patriğinin birçok görevi bulunmaktadır. Bunlar milletinin elde ettiği parayı ve harcadığı parayı kontrol etmek, aile ve kişiler arasında yaşanan sorunları çözmek ve Osmanlı Devleti izin verdiği müddetçe kendi milletinde suç işleyen kişileri bulup cezalandırmak veya sürmektir. Ermenilerin ahlaka uygun hareketleri ve çalışkan olmaları onların birçok göreve getirilmesine sebep olmuştur. Bu görevler çevirmenlik ve danışmanlık yapmaktır. Osmanlı Devleti, Ermenilerin gösterdiği bu davranışlar sayesinde onlara "*Millet-i Sâdıka*" ve "*Güvenilir, Emin Millet*" ismini takmıştır. Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan bu Ermeniler "*toptancılık, kambiyo, sarraflık, merkepçilik, pastırmacılık ve bankacılık*" işlerinde çalışmıştır. XVII. asırdan itibaren Ermeniler bankacılık konusunda oldukça aktif rol oynamıştır. Bilhassa şehirler arası tecimler de de adlarından söz ettirmişlerdir.³²

Osmanlı Devleti'ne taşınan Yahudiler zamanla oldukça fazla zenginleşti. Üstelik bu durum, Osmanlı Devleti dışında yaşayan birçok Yahudi'yi kıskandıırıyordu. Zira yabancı devletlerde yaşayan birçok Yahudi ya hapisanede ya da köle yaşantısından farklı olmayan bir hayata sahipti. Bu sebeple Osmanlı sağladığı birçok ayrıcalıktan dolayı Yahudiler tarafından göçlere maruz kaldı.³³

³²Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*,157-162.

³³Şirin, *Ana Hatlarıyla Siyasi-Kültürel Osmanlı Tarihi*,232.

Bunun yanında Ermeniler, inşaat ustalığı, taşçılık, lağımçılık, kireçcilik ve çobanlık işlerinde de çalışmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin her yerinde lâğımçıların başında mimarbaşı olarak görev yapmışlardır. Osmanlı Devleti mimarbaşılarının görevi İstanbul'da yapılan tüm inşaatlarla ilgilenmek ve altında çalışan lağımçıları kontrol etmektedir. Ticaret konusuna da el atan Ermeniler, Rumlar gibi Üsküdar'da bulunan kireç fırınlarını ortaklarıyla birlikte işletir, taş taşımacılığı, taşımacılık ve katırcılık da yaparlardı. ³⁴

XVIII. asırda Ermenilerin kazandıkları başarılar onları İstanbul'da yaşayan Rumlar ve Yahudilerle yarışacak hale getirmiştir. XVII. asrın ilk yıllarında, Ermeniler genellikle Kuzguncuk'ta oturmuştur. Kuzguncuk'ta oturdukları mahalleler ise Mahalle-i Ma'mure' ye tabi olan Ermeni Mahallesi, Mahalle-i Cedide' ye tabi olan Kefere Mahallesi ve Mahalle-i Ma'mure'ye tabi olan Kefçe Mahallesi ve Sultantepe Mahallesi'dir. Kuzguncuk'un yapısından bahsedecek olursak İstanbul'da bulunan diğer yerlerden oldukça farklı bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü diğer köylerde ve mahallelerde Müslümanlar Müslümanlarla birlikte, gayrimüslimler gayrimüslimlerle birlikte ikamet ederken, Kuzguncuk'ta bu durumdan farklı olarak farklı milletten kişiler aynı mahallede yaşamıştır.

35

Diğer asırlardan farklı olarak XVIII. asırda Ermenilerin şehre dağıtıldığını ve kendi aralarında farklı cemaatlere ayrıldığını görmekteyiz. İstanbul surları içinde ikamet eden ve maddi durumu iyi olan Ermeniler farklı yerlere taşınmış, maddi durumu kötü olanlar ise odalar adıyla da bilinen mahallelerde oturmaya devam etmiştir. Bu odaların bulunduğu mahallelerin bazılarında Müslümanlarla Ermeniler birlikte yaşamaktadır. ³⁶

³⁴Kaynak, XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre),174.

³⁵Akkaya, XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar,159-161.

³⁶Kara, III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat,29-30.

1.1.5.3. Yahudiler

Dönemin en güçlü imparatorluklarından biri olan Bizans Devleti'nin diğer milletler arasında yerini ayrı tuttuğu Yahudiler M.Ö. 390 yılında İstanbul ve civarında ikamet etmeye başlamıştır. Yahudiler, İstanbul'da ikamet etmek için Pera civarında bulunan bir mahalleyi yani Stenum 'u tercih etmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla bölge de bulunan Yahudi sayısı daha da artmıştır. Bu sebeple Osmanlı sınırları içerisinde Selanik'ten sonra en çok Yahudi bulunan şehir İstanbul'dur. Zamanla Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Yahudiler XVI. asır boyunca Venedik'te yapılan her türlü ticaretin odak noktasıdır. 1492-1520 yılları arasında Yahudiler, Adriyatik limanlarında etkin olarak Dubrovnik' in hem ticaret ortağı hem de rakibi olmuştur. Ancak bazı nedenler dolayı Yahudiler, yaşadıkları İspanya şehrinde 1492 yılında, Portekiz şehrinde ise 1497 yılında kovulmuştur. Her defasında yurtsuz kalan bu Yahudiler Osmanlı şehirlerine, bilhassa İstanbul, Avlonya ve Selanik'e yerleştirilmiştir. Robert Mantran' ın, "*XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*" isimli yapıtında Fatih Sultan Mehmet'in bir vakıf belgesine göre Haliç kenarı boyunca on yedi Yahudi Mahallesinin bulunduğu yazmaktadır. Bu Yahudi mahallelerinden birkaçı: "*Balıkpazarı, Bahçekapı, Acemoğlu, Karaşemsi ve Timurtaş*"'tır. Bertrand Bareilles'a göre Yahudilerin oturduğu mekanlar arasında bulunan "*Balat, Hasköy, Ortaköy ve Kuzguncuk*" İstanbul'un en geri kalmış yerleridir. Ayrıca İstanbul'da ikamet eden Yahudi kadınlarının birkaçı dışındakilerinin güzel olmadığını belirtmiş, bunun sebebini de otçul beslenmeye, yıkık ve pis yerde oturmaya ve yakın akrabalarla evlenmeye bağlamıştır. Elli yıl öncesinde ise 15 yaşına basmış çocukları, 12 yaşına girmiş amca, dayı, teyze veya hala çocuklarıyla evlendirdiklerini belirtmiştir. Yahudi erkeklerini de çirkin, kuvvetsiz ve sağlıksız olarak nitelendirmiştir. Bu bilgilere Yahudilerin Rum ve Ermenilerden daha eli sıkı, şatafatsız yaşadıklarını ve asla dilencilik yapmadıklarını da eklemiştir. Kendi aralarında para toplayarak yoksullara ulaştırdıklarını, asla aşırı alkol almadıklarını ve kendi çatıları altında eğlendiklerini de verdiği bilgilere ekler. Yahudilerin de Rumlar gibi erkekleri okula gönderdiğini, kızları erken yaşta evlendirdiklerini ve İstanbul'da ikamet eden Yahudilerin belirli bir suça karışmadığını, yaşam kalitesi olarak hem kuzeyde hem batıda yaşayanlardan daha iyi bir hayat sürdürdüğünü belirtmiştir.³⁷

³⁷Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*, 145-146.

İstanbul'a tabii bir limanı olan Haliç hem ikamet edilen ve hem de tecim yapılan bir yerdir. Bahsettiğimiz yüzyıllar içinde Haliç limanında Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler birlikte yaşamaktadır. Haliç sınırında bulunan ve en eski uygarlıklara bile ev sahipliği yapan yer ise Galata'dır. Galata bölgesinde yaşayan Yahudi nüfusu oldukça fazladır. Bunun sebebi olarak Yahudilerin 408-450 yılları arasında İstanbul'un merkezinden kovularak, Galata ilçesine aktarılması gösterilebilir. 626 yılına gelindiğinde ise bölgeye olan göçler sıklaşmış, Karaim Yahudileri de İstanbul'a yerleştirilmiştir. Şehre göç eden Karaim Yahudileri Haliç'in kıyılarında oluşturulan Yahudi mahallelerine oturtulmuştur. Bu mahallelerin bulunduğu yere Karaköy ismi verilmiştir. Zamanla Karaköy, Karaim Yahudilerine yeterli gelmediği için Eminönü ve Hasköy ilçesi de onlara tahsis edilmiştir. 1950'lere kadar bu bölge de varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yine İstanbul'un önemli ilçelerinden biri olan Balat'da, Fatih Sultan Mehmed tarafından Yahudilerin ikamet ettiği bir ilçeye çevrilmiştir. Farklı bölgelerden getirilen Yahudiler genellikle Balat civarındaki mahallelere yerleştirilmiştir. Bölge de bulunan Müslüman, Rum ve Ermeni nüfusu ise Balat'ın merkezinde bulunan mahallelerde ikamet etmektedir. Yahudi nüfusunun diğer milletlerden ayrı bir şekilde bulunmasının sebebi İstanbul'da bulunan her Yahudi nüfusu yeni gelecek grupları yanına çağırarak, birlikte oturmayı tercih etmiştir. Balat ilçesinde ikamet eden Yahudiler kendilerine dini merkezler inşa etmiştir. Bölge de hep Yahudi nüfusu varlığını sürdürdüğü için hiç cami inşa edilmemiştir. Ta ki 16. asra kadar. 16. asırdan sonra bu durum değişerek, bölgeye cami, tekke ve zaviye inşa edilmeye başlanmıştır. 1648 yılında da Balat Yahudi göçü almaya devam etmiştir. Bu yılda "*Kmielnitzki Katliamı'ndan*" kurtulan 130 Yahudi İstanbul'a taşınarak, Osmanlı Devleti tarafından Hasköy'e ve Balat oturtulmuştur. Bu sayede Galata ve Eminönü ilçelerinden sonra Haliç'te bir Yahudi semti haline gelmiştir. Cibali ilçesinin Haliç limanına odun malzemelerinin bulunduğu ambarlar ve kalafathaneler inşa edilmiştir. Cibali de birçok Yahudi tarafından yerleşke olarak tercih edilmiştir. Buranın yerleşke olarak tercih edilmesinde en önemli etken bulunan iş olanaklarıdır. Hatta Yahudiler bu bu bölgede o kadar çok etkili olmuşlardır ki, Cibali kapısına Ispigas Kapısı adını vermişlerdir. Bu ismi veren grup İspanyol kökenli Yahudilerdir.³⁸

³⁸Kara, III. *Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat*, 30-32.

Zaman zaman Yahudilerin oturduğu mahallelerde bulunan kişi sayısı bazı nedenlerden dolayı artmıştır. Bu nedenlerden biri 1660, 1715 ve 1756 yıllarında meydana çıkan İstanbul yangınlarıdır. Yangından kaçanlar Balat gibi Hasköy'e de yerleşmişlerdir. 17. asırda Haliç sınırları içinde Pirî Paşa Mahallesi'yle de beraber 10 Yahudi Mahallesi bulunmaktadır. Yahudi cemaat liderlerinin milletine karşı bazı görevleri bulunmaktadır. Bu görevler, suç işleyenleri bizzat belirleyip, suçluları merkeze göndererek cezalandırılmalarını sağlamak, vakıf gibi çalışarak, yardıma muhtaç olan kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak için halktan vergi toplamaktır. Hahamlar genellikle bu vergileri yiyecek maddesi temin eden kişilerden toplardı. Ayrıca Yahudi esnafları kendi aralarında para toplayarak, sağlık durumu iyi olmayan veya maddi durumu kötü olan kişilerin ihtiyaçlarını karşılardı. 18. asrın ilk yıllarında Hasköy'deki Yahudi nüfusu bir hayli fazla olduğu için haham sayısı da 148'e çıkmıştır.³⁹

İstanbul'un fethiyle Yahudiler ilk önce Eminönü ve Sirkeci ortasında bulunan Yenicami' ye daha sonra Hasköy'e oturtulmuştur. İstanbul'un fethinden 16. Asra kadar bölgeye gelen Yahudi miktarı artarak devam etmiştir. 17.asrın son elli yılında Yahudilerin İstanbul'da en çok ikamet ettiği yerler: *'Balat, Ayazma Kapısı, Ayvansaray, Cibâli, Tekfursarayı, Kuzguncuk, Çengelköy, Kadıköy, Kınalı, Heybeli, Burgaz, Boğaziçi ve Haliç'in kuzey kıyısındaki Hasköy, Kasımpaşa, Galata ve Mumhâne'*dir. Şer'iyye sicillerine göre, Yahudilerin en çok *'emin'*, *'âmil'* yada *'mültezimlik'* gibi işlerde çalıştıklarını görmekteyiz. Bunun yanında Yahudiler İstanbul'daki Galata Gümrüğü'nde içki eminliği yapmış, *'Daphâne Mukataası'nı'* da iltizam içine almışlardır. Çiftçilikte yapan Rumlar ve Yahudiler, Üsküdar'ın Boğaz kıyısında bulunan nahiyelerdeki bağ-bahçeleri ellerinde bulundurarak, bu arazileri iltizam olarak kullanmıştır. Bu duruma *'Kadı, Çenger ve Darıca'* 'da üzüm yetiştiriciliği ve bu üzümlerden içki yapıp, satmalarını örnek olarak verebiliriz. Ancak gayrimüslimlere içki üretme de birtakım özgürlükler tanınsa da satma konusunda bazı sınırlamalar getirilmesi doğru bulunmuştur.⁴⁰

³⁹Kara, III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat, 32.

⁴⁰Kaynak, XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre),176-177.

Gayrimüslimlere uygulanan sınırlamalardan bazıları; Müslümanlara içki satılmaması, onların ikamet ettiği yerde alkollü yerlerin açılmaması ve mahalle arasında alkollüyen dolaşılmamasıdır. Ancak böyle bir kararname çıkarılmasına rağmen gayrimüslimlerden bazıları sarhoş halde sokaklarda dolaşmaya devam etmiştir. Yahudiler içki üretimi yaptığı gibi üzüm yetiştiriciliği, hekimlik, mücevher alımı-satımı, meyhane çalıştırma ve peynir üretimi ve satımı gibi meslekler de yapmışlardır.⁴¹

Yahudiler bazen arabuluculuk faaliyetlerinde de bulunmuştur. Bu arabuluculuk faaliyetlerini Türkler ile Frenkler arasında yaşanan anlaşmazlıkları çözmek için kullanmışlardır. Ayrıca Osmanlı piyasasında tecim yapmaktan yani ticaret yapmaktan da büyük keyif almışlar ve bazı icraatları ilk gerçekleştiren topluluk olmuşlardır. 1494 yılında İstanbul'da yapılan ilk basım evi Yahudilere aittir. Basımevini faaliyete geçiren bu Yahudiler İspanya ve Portekiz soyundan gelmektedir. Bu durum bize Yahudilerin Osmanlı Devleti'nin sosyo-kültürel hayatında ne denli aktif olduklarını göstermekte oldukça yeterlidir. Yaptıkları yeniliklere yeni madencilik yöntemlerini kullanmaları ve yurtdışından farklı tarzlarda kumaşlar getirmeleri de eklenebilir.⁴²

Osmanlı Devleti, gayrimüslimlerin dinini yaşamasına ve dini vecibelerini yerine getirmesine asla müdahale etmemiştir. Merkezden gönderilen fermanlar bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ancak bazı kişiler bu durumun tam tersi hareket ederek Yahudilerin ibadet yerlerini ateşe vermişlerdir. Bu sebeptendir ki Ebu'ssuûd Efendi ve Çivizâde Bostanzâde durumun gerçekleştiği yerlere uyarı niteliğinde fermanlar yollamışlardır. Bu fermanlar I. Ahmet, II. Osman ve IV. Murat zamanlarında da tekrar gönderilmiştir.⁴³

⁴¹Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)*,178.

⁴²Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*, 147-148.

⁴³Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)*,178-179.

Üsküdar ve civarında bilhassa Kuzguncuk Köyü'nde, Mahalle-i Cedit'e bağlı Kefere Mahallesi Yahudilerin ikamet etmek için en çok tercih ettiği yerlerden biridir. Şer'iyeye sicillerine göre Üsküdar ve etrafında '*Küçük Selanik, Yanbolu, Zeytunî, İzdin*' adlarıyla bilinen dört farklı Yahudi topluluğu bulunmaktadır. Bu toplulukların isimleri İstanbul'dan önceki yaşadıkları yerlerden gelmektedir. '*Küçük Selanik*' topluluğunun Selanik'ten, '*Yanbolu*' topluluğunun Bulgaristan Silistire Sancağı' na tabi Yanbolu ilçesinden, '*Zeytunî ve İzdin*' topluluğunun da Rumeli'de bulunan Eğriboz Sancağı' na tabi İzdin yani Zeytin, Zeytin' dan geldiği bilinmektedir. Üsküdar şer'iyeye sicillerinde Yahudiler ile alakalı pek de fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak tabi oldukları topluluklar ve ikamet ettikleri yerler hakkında bilgi bulunmaktadır. Üsküdar şer'iyeye sicillerinde Yahudilerle ilgili bilginin bu kadar az olmasının sebebi bölgede çok fazla Yahudi'nin bulunmaması veya Yahudilerin şer'i mahkemelerini tercih etmek yerine yaşanan problemleri kendi cemaat liderlerine aksettirmeleri olabilir. Sicillerde yalnızca bir belgede "*Şişan veledi Yakop nam kazzâz (ipekçi) Yahudi*" diye kaydedilerek bir Yahudi'nin mesleğinden bahsedilmiştir. ⁴⁴

1.1.5.4. Çingeneler

Kıptiler yani Çingeneler İstanbul'un Osmanlı topraklarına katılmasından sonra İstanbul Kasımpaşa'da bulunan Çürüklüğe yerleştirilmişlerdir. Daha sonraki yıllarda '*Ayvansaray, Sulukule, Sultan Mahallesi ve Üsküdar'da bulunan Selamsız Mahallesi'ne*' yerleştirilmişlerdir. Çingeneler kale duvarları içinde bulunan Eminönü ve Kumkapı'da Rum ve Ermenilerle birlikte yaşamışlardır. Buralarda yaşadıklarından dolayı isimleri belge kayıtlarında sık sık geçmektedir. 1477 senesindeki şer'iyeye sicillerine göre çingenelere ait yalnızca 31 ev bulunurken, Müslümanlara ve gayrimüslimlere ait ev sayısı 16.324'dür. Bu demek oluyor ki İstanbul'da bahsi geçen dönemde çok da fazla Çingene bulunmamaktadır.

45

⁴⁴Akkaya, XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar, 149-150.

⁴⁵Kara, III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat,32.

Osmanlı Devleti'nde Çingenerin en fazla ikamet ettiği yer Rumeli bölgesidir. Çingener yerleşik hayatı tercih etmedikleri için nüfusları net bir şekilde belirlenememesine rağmen 1478 senesinde gerçekleştirilen nüfus sayımında Çingenerlere ait Galata'da bulunan ev ve işyerleri hakkında bilgi bulunmaktadır. Bu nüfus sayımında da yine ev sayısı 31 olarak belirlenmiştir. Sarraflık yapan Hovannesyanyan, Çingenerin yaşam tarzı hakkında bilgi vererek erkeklerin hanelerinde elek yaptığını, eşlerinin ise kapı kapı dolaşarak bu elekleri sattığını ve bu Çingenerin III.Ahmed ve Sadrazam İbrahim Paşa zamanında Müslümanlığa geçiş yaptığını belirtmiştir. Sarraf Hovannesyanyan uzun zaman elekçilik yapan bu Çingenerin Unkapanı'nda işyerlerinin olduğunu ve hem kale duvarları dışında bulunan Tekkeci mahallesinde yaşayanların hem de kale duvarları içinde yaşayan Ermenilerin kilisesi olan "Surp Nigoğas"'ı 1142 yılında III. Ahmed' in yıktırıldığını belirtmiştir. Çingenerler İstanbul'un fethedilmesiyle bölgeye akın etmeye başlamıştır. Evliya Çelebi, İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed' in getirttiği Çingenerleri Balat'a yerleştirdiğini belirtmiştir. Ayrıca İstanbul'a gelen bu Çingenerin Müslüman gibi görüldüğünü ve çalgıcılık ile dansözlük yaptığını belirtmiştir. Balat'tan sonra Çingenerler ikamet etmek için en çok "Edirnekapı ile Topkapı ortasında bulunan Sulukule' yi, Tekfur Saray'ını ve Ayvansaray çevresini ve Atpazarı"'nı tercih etmişlerdir. Çingenerin nedeni bilinmeksizin İstanbul'un merkezinde oturmalarına izin verilmemiştir. Ancak XVIII. asrın ortalarına gelindiğinde Çingenerlere şehir merkezine taşınma izni verilmemesine rağmen, merkezde bulunan mahallelere taşınmanın bir yolunu bulmuşlardır. Şehir merkezindeki Fatih Camii etrafında bulunan Karaman Çarşısı'nda ve Dülgerzade odalarında ve At Meydanındaki Manisalı Süleyman Çelebi Mahallesinde ikamet etmeye başlamışlardır. Ancak bir süre sonra şehir merkezinde sorun çıkardıkları nedeniyle tekrar Edirnekapı'daki onlara ayrılmış olan mahalleye gönderilmişlerdir.⁴⁶

⁴⁶Kara, III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat,32-33.

Üsküdar şer'iyye sicillerinde, Çingener için, “*tâife-i Kıbtîyân*”, “*Kıbtî tâifesi*”, “*kıbtîyân-ı din keferesi*”, “*Çingâne tâifesi*” ve “*Çingâneler zümresi*” gibi isimler verilmiştir. Osmanlı Devleti Çingeneri vergi ve otonomi konusunda farklı değerlendirmiştir. Çingener Müslüman ve Hristiyan dinine mensup olarak yaşamış, “*toprak vergisi, cizye, yava, kaçkun ve bâd-ı heva*” gibi ödemeleri yapmaktan kaçınmamışlardır. 1530 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Rumeli’de bulunan Çingenerle alakalı çıkarılan “*Kanunnâme-i Kıbtîyân-ı Vilâyet-i Rumeli*” adındaki kararnameye göre bu ödemelerden ve cezalardan mesul olan kişi Çingene sancağı başıdır. Çingener, Çingene sancağı başına “*çeribaşı*”, “*voyvoda*”, “*kral*” ve “*reis*” isimleri de vermiştir. Çingene sancağı başı, Anadolu ve Rumeli’ye kayıtlı olan Çingeneri “*ber vech-i emânet*” ile ya da “*mukataa*” ile yönetmiştir. Osmanlı Devleti’nin reayalarından biri olan Çingenerin varoluşları nedeniyle yerleşik bir hayat yaşayamadıklarını göz önünde bulundurursak, vergilerin düzenli toplanamamasını da de bu duruma bağlayabiliriz. Üsküdar’da bu yıllarda Çingener gibi Tatar, Arnavut ve Araplar da yaşamaktaydı. Tabi ki Tatar, Arnavut ve Arapların sayısı diğer milletlere göre oldukça azdır.⁴⁷

1.1.6. İstanbul’da Kölelik

İslam dinine göre esir salıverme her zaman desteklenen ve gerçekleştirilen bir uygulama olmuştur. Ayrıca esir salıvermek, kölelik kurumunun yıkılmasına ve İslamiyet’in yayılmasına etkili olmuştur.⁴⁸ Bu duruma örnek olarak 927 yılının Rebî’ulevvel ayında Mahmiye-i Kostantıniyye mahallelerinden olan Kavgacı? Dede mahallesinde oturan Kamer Hâtun bt. Abdullah adlı kadın mahkemede kölesi olduğunu iddia ettiği gök gözlü, açık renk kaşa sahip olan, açık tenli, kısa boylu, Rus asıllı, sol yanağında ben ve dirseğinde yara izi bulunan Servinâz bt. Abdullah isimli cariyeyi Allah rızâsı için tüm gereklilikleri yerine getirilerek salıverdiğini, mahkeme huzurunda belirtmiştir.⁴⁹ Görüldüğü üzere salıverilen cariyelerin dış görünüşlerinden bahsedilerek, ileride yaşanacak karışıkların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

⁴⁷Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre)*,180-182.

⁴⁸Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*, 171.

⁴⁹İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1027/ M.1618), C:13, s.94, Hüküm No:63, Orijinal Metin No: (6a-5, Arapça)

Esir ve cariyelerin Müslümanlığa geçiş yapmasına neden olan etkenler, iyi bir hayata kavuşma hayali ve Müslümanlığa geçiş yaptıktan kısa bir süre sonra “*azadlı*” olarak salıverilme ihtimalinin artmasıdır. Ancak Müslümanlığa geçiş yapan kölelerin sayısının ne kadar olduğunu belirlemek imkânsızdır. Esirler ve cariyeler sahipleri tarafından salıverildiklerinde onlara “*azadname*” veya “*ıtkiname*” vesikası verilir, kölelerde bu belgeleri şer’iyye sicillerine kaydettirirdi. Kölelik kurallarına göre eğer efendi vefat etmeden önce tanıklar önünde kölesine “*Ben ölünce hürsün.*” derse sahip öldükten sonra köle mirasçılar tarafından salınmak zorundadır. Daha sonra kölenin salıverildiği inkâr edilmesin diye, tanıkların bu şهادeti şer’iyye sicillerine kaydedilirdi. Kölelerin efendisi vefat edecek olmasa bile kölelerini rızası dahilinde azad edebilirdi. Osmanlı Devleti’nde köle salıvermek yalnızca Müslümanlara has bir durum değildir. Müslümanlar gibi gayrimüslimlerde kölelerini rıza göstererek azad edebilirdi. Birçok savaştan ganimet olarak toplanan esirler, daha kölelik damgası yemeden, esirliğinin parasını ödeyerek kölelikten kurtulmuştur. Savaşlardan toplanan esirler gibi Osmanlı yüksek kademesinden veya Osmanlı halkından birileri de başka devletlere tutsaklığa düşerse büyük meblağlar ödeyerek, bu tutsaklıklardan kurtulabilirlerdi. Üsküdar şer’iyye sicillerine en çok firari olan köleler ve cariyeler ile ilgili davalar kaydedilmiştir. Ancak sicillerde firari olan cariyeye veya esirlerin neden firari olduklarına dair bir bilgi bulunmamaktadır. İslamiyet’in esirlere birçok hak tanımmasına, her fırsatta esirlerin salıverilmesini desteklemesine ve onlara kötü davranılmasını yasaklamasına rağmen kölelerin irtica etmesi engellenememiştir. Avrupa kıtasında yaşayan esirlerin çoğu genellikle Üsküdar’a irtica ederdi. İstanbul’da ve Üsküdar’da yaşayan esirlerden ülkelerine dönüş yapan veya kaçan olmuş mu bilinmemektedir. Osmanlı Devleti’nde firari esir yerine “*kaçmak*” manasında “*âbık*” sözcüğü kullanılmıştır. Sicillerde bulunan “*rıkk-ı âbık*” terimi “*kaçak köle*” manasında kullanılmıştır. Kayıp olan köleleri bulup kadıya veya devlet ricaline teslim eden kişilere “*köle ve cariyeye müjdesi, muştuluğu*” verilmektedir. “*Köle ve cariyeye müjdesi, muştuluğu*”, firari olan esirin bulunduğu noktanın, efendiye olan uzaklığına göre değişiklik göstermektedir.⁵⁰

⁵⁰Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*, 171-174.

Köleyle sahip arasındaki mesafe 24 saatlik ise, yaklaşık olarak otuz beş akçe, kırk kilometre kadarlık bir mesafeyse otuz akçe, 48 saatlik bir mesafedeysen altmış akçe, üç ya da daha fazla günlük bir mesafedeysen yüz akçe muştuluk verilmiştir. Devletin yöneticisi olan kadı, firari olduğu kanıtlanan esiri kanunlara uygun bir şekilde cezalandırmıştır. Eğer yakalanıp getirilen esir “*Ben köle değilim ya da kaçak değilim.*” diye belirtirse ve yakalayanlar onun firari olduğunu kanıtlayamazsa, esir salıverilirdi. Firari olan esire şer’i mahkeme de davası görülene kadar yevmiye olarak nafaka ödenirdi. Bu süre zarfında hanesinde kaldığı kişiye de bir miktar yevmiye verilirdi.⁵¹

Firari esirler için yevmiye olarak verilen nafakalar da farklılıklar bulunmaktadır. Hicrî 968 (1560 / 1561)- 970 (1562 / 1563) yıllarına ait 23 nolu Üsküdar şer’iyye sicilinde tüm firari esirlere verilen nafaka ücreti iki akçedir. XVII. asrın ilk yıllarında Hicrî 1010 (1601-1602) yılında kaydedilen 107 nolu şer’iyye sicilinde, Hicrî 1011 (1603-1604) yılında kaydedilen 108 nolu şer’iyye sicilinde ve Hicrî (1613-1614) yılında kaydedilen 125 nolu şer’iyye sicilinde kaçak kölelere nafaka olarak üç, dört ve beş akçe verilmesi uygun görülmüştür. Hicrî 1029(1619 / 1620)-1030 (1620 / 1621) yılları arasında kaydedilen 138 nolu şer’iyye siciline göre ise firari esirlere bağlanan nafaka on akçeye kadar yükseltilmiştir. 1032 (1622-1623) ve 1033 (1623-1624) yıllarında kaydedilen 143 nolu şer’iyye sicilinde de firari esirlere nafaka olarak on akçe verilmiştir. Osmanlı Devleti esirlik kurumunun İslam dininin yayılmasında oldukça etkili olduğunu düşünmüştür. Esirler Müslümanlığa davet edilmiş ancak onlara Müslüman olmaları için baskı yapılmamıştır. Kölelere sevenleri tarafından üç kere Müslüman olması sorulur, eğer kabul etmezlerse “*sen bilirsin*” diyerek konu kapatılırdı. Müslümanların kölelerinin İslam dinine geçiş yapmasını istemesindeki amaç, Müslümanlığın daha da artırılmasını sağlamaktır. Esirler arasında İslamiyet’e geçiş yapmayanlar olsa da cariyelerin birçoğu Müslümanlığa geçiş yapmıştır. Cariyelerin Müslümanlığa geçiş yapmasına etki eden etmenler; Avrupalıların, Osmanlı Devleti’nde bir süre cariyelik yapan kişilere kötü gözle bakması, onlara değersiz davranması ve kendi içlerine almamasıdır.⁵²

⁵¹Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*, 174-175.

⁵²Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*, 177-178.

1.1.7. İstanbul'da Mahalle Yapısı ve Yönetimi

Osmanlı Devleti, halkının mahallelerinde huzurlu ve güvenli bir hayat sürmesini sağlamaya çalışmıştır. İşte bu sebeple payitahttan gelen fermanlarda, yeni bir mahalleye taşınacak olan kişilerin, taşınacakları mahalleden bir kefil bulması gerektiği belirtilmiştir. “Zincirleme kefillik” ismi verilen bu kefillik vergilerin sağlıklı bir şekilde toplanmasını sağladığı gibi, mahallede huzursuzluk yaşanmasını da engellemiştir. Mahallelerde yaşayan Müslümanlar hal ve hareketlerini beğenmediği kişileri mahkemeye şikâyet etmiştir. Bu kişiler arasında dini sorumluluklarını yerine getirmeyen kişiler de bulunmaktadır. Mahkemeye şikâyet edilen bu kişiler dini vecibelerini gerçekleştiriyorsa mahkemede “*târikü's-salâvatdır*”, “*bî-namazdır*”, “*namazı alaca kılar*”, “*cemâ'ate girmez ve namaz kılmaz*” diye belirtilirdi. Öte yandan Üsküdar halkı, İslâmiyet'e ve Osmanlı Devleti'ne özgü tutum ve davranışlara tezat hal ve hareketler gösterenlere müsaade etmemiştir. Ayrıca Osmanlı halkında özel hayatın gizliliği oldukça önem arz ettiği için halk tarafından hoş karşılanmayan durumlar bölgede yaşayan kişilerin mesuliyeti gibi görülmüş ve bu gibi kişilerin hal ve hareketleri ilk mahallelilere sorulmuştur.⁵³ Bu duruma örnek olarak Hasan Ağa Mahallesi'nde ikamet eden Mehri bint-i Seydi isimli kadının hali mahalle halkına sorulmuş ve mahalle halkı kadının iyi bir kadın olmadığını ve mahalleye geldi geleli evine farklı farklı erkeklerin girip çıktığını belirtmiştir.⁵⁴ Bazı zamanlar bu olaylar o kadar artmış ki, doğru davranışlarda bulunmayan kişileri halk, mahallelerden ve karyelerden ihraç etmek zorunda kalmıştır. Toplumun erincini bozan durumlarda beraber devinme gerekliliği, insanları “*Süddet-i Sa'âdet*”e başvurmaya kadar itmiştir.⁵⁵ Bu duruma örnek olarak, Çenger köylüleri komşuları Toma'yı, Bânu isimli kadına dayak atması münasebetiyle mahkemeye bildirmiş, mahkeme de Toma'nın mahalleden uzaklaştırılmasına karar vermiştir.⁵⁶

⁵³Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)*,183-185.

⁵⁴(Ü.Ş.S. 20, s.69a ve s.55b ve Ü.Ş.S. 23 s.35 ve Ü.Ş.S. 27, s.37a ve Ü.Ş.S. 46, s.63b ve Ü.Ş.S. 32 s.185a) Rahşan Kaynak tarafından yazılan *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010;1-344 tezinden alınmıştır.

⁵⁵Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)*,186.

⁵⁶(Ü.Ş.S. 29, s.84b) Rahşan Kaynak tarafından yazılan *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010;1-344 tezinden alınmıştır.

Üsküdar'da gayrimüslimler tarafından üretilen alkollerin fazla miktarda tüketilmesi ve içenlerin klendinden geçmesi Müslümanları olduğu kadar gayrimüslimleri de rahatsız etmiştir. Bu sebeple Müslümanlar gibi gayrimüslimlerde rahatsız oldukları zaman bu durumu mahkemeye taşımaktan geri durmamıştır. İslamiyet'in esaslarına göre Müslümanların sarhoşluk verecek içecekleri içmesi ve satması yasaktır. Bu yüzden o dönemde bu işle yalnızca gayrimüslimler alakadar olmuştur. Osmanlı halkı yaşadığı hayatı İslamiyet'e göre şekillendirmiştir. Bu sebeple İslâmiyet'in en önem verdiği konulardan biri olan birisi için hayır yapmak Osmanlı halkının en çok yapmaya çalıştığı uygulamalardan biri olmuştur. Ancak Osmanlı halkı genellikle hayrı kişiye yönelik değil de daha fazla kişiye ulaşmak için vakıf kurarak yapmayı doğru bulmuştur. Buna paralel olarak padişah ailesindeki en düşük bütçeye sahip olan kişi bile örnek olmak ve hayır yapmak için oldukça fazla çaba sarf ederdi. Bu duruma en iyi örnek, Fâtih Sultan Mehmet'in 1459 yılında tüm üst mevkiler de görev yapan kişileri toplayarak, onlara İstanbul'da arzu ettikleri bir yerde hayrat yapmasını söylemesidir. Tabi ki kendi de örnek olarak 1463 ile 1470 yılları arasında bir cami, caminin civarında sekiz medrese, küçük yaşta çocuklar için okul, kütüphane, sağlık merkezi, iki kervansaray ve bir de aş evi yaptırmıştır. Üsküdar, Osmanlı padişahları ve ailelerinin yaptırdığı vakıflar sayesinde bir '*vakıf şehri*' haline dönüşmüştür. Burada bulunan vakıf eserlerine '*Mehrimah Sultan, Şemsi Paşa ve Atik Valide Külliyesi*'nin içindeki yapılar örnek olarak gösterilebilir. Üsküdar'da bulunan hayratlar çoğunlukla fakir ve düşkünlere, öğrencilere, hasta olanlara, seyahat edenlere, ihtiyarlara, eşi vefat etmiş veya ayrılmış olan kadınlara, annesiz-babasız kalana hizmet etmiştir. Sonuç olarak '*Mehmet Paşa, Gülfem Hâtûn ve Mustafa Paşa Vakıfları*' birçok kişinin eğitim, ibadet, özel ve su ihtiyacını karşılamıştır. Kurulan bu vakıfların en önemli amacı özelliklerini kaybetmeden, yıllarca hizmet vermesidir. Üsküdar'da ikamet eden insanlar ya mal varlığını vakıflara bağışlamış ya mallarıyla vakıf kurmuş ya da mallarını vakıf yapılarının onarımına veya çalışanlarına bağışlamıştır. Ayrıca vakfın kendi kendini döndürmesi için vakfa bağlı işyeri, kervansaray, hamam veya arazi olmak zorundadır. Bu duruma örnek olarak '*Gülfem Hatun Vakfı'nın*' gelirinin vakfın etrafına yapılan işyerlerinden temin edilmesi verilebilir. Bunun yanında vakıfların sürekli aktif olması için herkesin ihtiyacını karşılayacak özellikte olması gereklidir.⁵⁷

⁵⁷Kaynak, XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre),186-188.

Üsküdar'da vakfi bulunan kişiler genellikle bölge yöneticisi olan kadılar, cami hocaları, üst kademe devlet görevlileri, ustalar ve hali vakti yerinde olan kadınlardır. Müslümanlar gibi gayrimüslimlerde vakıf inşa ettirmiştir. Ancak Hanefi mezhebi kurallarına göre vakıflar gayrimüslim ibadet yerlerine fayda sağlayacak şekilde yapılamaz. İşte bu sebeple Şeyhülislâm Ebu'ssuûd Efendi ferman yazan kişilere “*kilise için vakıf*” ibaresi yerine “*kilise fakirleri için*” vakıf ibaresinin kullanılmasını uygun görmüştür. Pendik, Çenger köyünde yaşayan din adamları kendi cemaatlerine ait ibadet yerleri için vakıflar yaptırmışlardır. Bu manada 1579 yılında II. Selim Ortodoks kilisesine ait olan vakıfları kapatarak yalnızca “*kefere fukarası*” için para toplanmasına izin vermiştir. Üsküdar'da XVI. asrın son yarısında oldukça tercih edilen ve “*muamele-i şer'iyye*” olarak nitelendirilip, faize karşı seçenek oluşturan, İslamiyet'in de hoş karşıladığı ve karşılıksız borç verme anlamında kullanılan “*karz-ı hasen*” Osmanlı Devleti'nce teşvik edilen bir uygulamadır. Faiz amacı gütmeyen karşılıksız olarak verilen bu borçlar, hem Üsküdar'da yaşayan kişilerin ihtiyacını görür hem de sosyal yardımlaşmanın artmasını sağladı. Sonuç olarak borç-alacak verecek belgelerine göre “*karz-ı hasenlerin*”, “*muamele-i şer'iyyenin*”, “*bey-i bi'l-vefanın* ve “*bey' bi'l-istiglâlin*” alıcının fayda gördüğü borçlanmalara oranla daha az olduğu görülmektedir. Başkalarından borç almaların karşılıksız olmamasının sebebi kişilerin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar, borç verilen kişilere duyulan güvensizlik ve veren kişinin de o paraya ihtiyacı olmasıdır. Türkler arasında bulunan “*konukseverlik*”, “*yeme-içme*” ve “*yardımlaşma*” kavramları İslamiyet'in yargılarıyla birleşince Osmanlı Devleti'nin en önemli konularından biri olan komşuluk kavramını meydana çıkarmıştır. Halk arasında var olan bu komşuluk ilişkilerinin temeli İslam dinine ve geleneklerine dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde komşuluk yalnızca birbirine yakın evlerde ikamet etmek anlamına gelmemektedir. Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan ve aynı mahallede ikamet eden kişiler arasında görünmez bir bağ ve sorumluluk bulunmaktadır. Bu sebeple Osmanlı halkı arasında bulunan komşuluk ilişkileri bir hayli gelişmiştir. Peygamberimiz (s.a.v) “*Cebrail bana komşuya iyilik etmeyi tavsiye edip durdu. Neredeyse komşuyu komşuya mirasçı kılabak sandım*” diye bilinen hadis de, komşuların birbirlerine güven duyması ve bağlı olması gerektiğinden bahsetmektedir.⁵⁸

⁵⁸Kaynak, XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre),191-193.

Osmanlı Devleti'nde genellikle komşuluk ilişkileri kolay kolay bozulmamıştır. Ancak bazen mahalleliler arasında çatışmalar ortaya çıkmıştır. Üsküdar şer'iyye sicillerine göre bu çatışmalar genellikle hane ve çevresinde vuku bulmuştur. Kaydedilen belgelerde bulunan çatışmalardan biri ev hakkının çalınmasıyla alakalı davadır. Bu tarz davalarda mahkeme, konuyu araştırmak için bölgeye mimar ve bilir kişiler gönderirdi. Öte yandan, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında sanılanın aksine pek de fazla sorun yaşanmamıştır. Bunun sebebinin her iki grubun farklı mahallelerde oturmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

59

XVIII. asrın ilk çeyreğinde, Osmanlı Devleti halkı arasında sosyo-ekonomik ve dini açıdan bir ayırım gözetmemiştir. Osmanlı Devleti'ne ait mahallelerde farklı dine ve meslek grubuna ait kişiler, maddi durumu iyi veya kötü olan kişiler hep birlikte yaşayabilmiştir. Ancak İstanbul'un fethiyle bu durum değişmiş, bazı mahallelerde yalnızca devletin ileri gelen zümreleri ikamet etmiştir. Bu mahallelerin bulunduğu ilçeler "*Süleymaniye, Vefa civarında bulunan Vezneciler, Zeyrek, Fatih ve Çarşamba*"dır.⁶⁰ Bu mahallelerden Fatih, Çarşamba ve Zeyrek'te Müslüman olmayan kişiler yaşamamaktadır.⁶¹ Bunun yanında saydığımız bu mahallelerin hepsinin kendine göre kuralları ve düzeni bulunmaktadır. Bu düzen dini inanışlarından, geçim kaynaklarından ve kendilerine has yaşam tarzlarından oluşmaktadır.⁶² Ayrıca bu ilçeler İstanbul'un en saygın mekanlarıdır. Bu ilçelerin saygın olarak nitelendirilmesinin sebebi burada Sahn-ı Seman medresesinin bulunması ve medrese hocalarının burada ikamet etmesidir. Sahn-ı Seman medresesinden mezun olan öğrenciler Süleymaniye medresesine geçiş yapar ve böylece akademik eğitimini tamamlardı. Daha sonra bu öğrenciler İstanbul'da kadılık veya müderrislik yapabilmek için sınava girer ve görev belgesi yani ruus belgesi alırlardı. Ruus belgesini almayan kadılar veya müderrisler iyi eğitilmiş ve ahlaklı sayılmazdı. Medrese öğrenciler için oldukça kıymetlidir. Çünkü tüm öğrenciler vakitlerini burada geçirir, dini vecibelerini burada gerçekleştirir, dersine çalışır ve uyurdu.⁶³

⁵⁹Kaynak, XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre),195-197.

⁶⁰Kara, III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat,34.

⁶¹İlber Ortaylı, Son İmparatorluk Osmanlı, (İstanbul: Timaş, 2019),107.

⁶²Şirin, Ana Hatlarıyla Siyasi-Kültürel Osmanlı Tarihi,199.

⁶³Kara, III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat,34.

Müdürrisler medrese de sürekli bulunmaz, ders vermek için gelirlerdi. Müdürrislerin bu derslerine halktan kişilerden katılabilirdi. Yukarıda saydığımız ilçelerden biri olan Süleymaniye de Osmanlı Devleti'nde yüksek mevkilerde görev yapan kişilerin evleri bulunmaktadır. Bu evler ahşap ve gösterişli olmasıyla dikkat çekmiştir. İstanbul'a seyahat eden gayrimüslimler Süleymaniye medresesinin ihtişamından ve ikram edilen yemeklerinden sıkça bahsetmişlerdir. Bunun yanında Soğan Ağa Mahallesi'nde de devletin üst kademe memurları, sarayda yaşayanlar veya sarayla bağlantısı olanlar, sarayın ihtiyacı olacak işlerde çalışanlar, tacirler ve varlıklı kişiler otururdu. Bu duruma örnek olarak Reisülküttap olan Râşid ve Gâlib Efendilerin ve İbrahim Kethüdanın evlerinin bu mahallede bulunması verilebilir. Fatih Cami civarında bulunan Eski İmaret Mahallesi'nde de devletin yüksek kademe de çalışan görevlileri ve din adamları ikamet ederdi. Yine bu duruma örnek olarak XVIII. asrın ilk yıllarında *Kudüs Kadısı Handanzâde Abdülbaki* burada ikamet etmesi verilebilir. Bahsettiğimiz bu mahalleler XVII. asırda da aynı özellikleri taşımaya devam etmiştir. Evliya Çelebi yüksek kademedeki görev yapan kişilerin konaklarının yer aldığı noktaları *'At Meydanı ve Ayasofya'dan Edirnekapı'ya giden Divan Yolu'ndaki bölgeler'* ile *'Mahmutpaşa, Bayezıt Cami ve Vefa ortasında bulunan yerler'* olarak belirlemiştir. Ancak bu bölgeler yalnızca maddi durumu yüksek kişilerin ikamet ettiği yerler değildir. Zaten Osmanlı Devleti'nde milletler arası sosyal sınıf ayrımı bulunmadığı için isteyen istediği yerde ikamet edebilirdi. Varlıklı kişilerin konaklarında ev ahalisi olarak kendisi, eşi, çocukları ve köleleri bulunmaktadır. Kentin büyümesini sağlayan en önemli etmen yeni kurulan mahallelerdir. Fatih Sultan Mehmed' den sonra başa geçen Kanuni Sultan Süleyman döneminde de Müslüman mahallelerin yakınına Hıristiyan ve Yahudi mahalleleri inşa edilmiştir. XVI. asrın son elli yılından sonra gayrimüslimlerin yeni bir mahalle açmasına onay verilmemiş, oturdukları mahallelerde kalmaları söylenmiştir. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında 182 adet olan mahalle sayısı Kanunî Sultan Süleyman zamanında 219'a çıkmıştır. XVI. asırda İstanbul'un artan nüfusu devlete problem oluşturmaya başlamıştır. Bu hızlı nüfus artışının sebebi şehrin sahip olduğu olanaklar ve yerleşime açılmamış boş arazilerdir. ⁶⁴

⁶⁴Kara, III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat,34-36.

Osmanlı Devleti, artan nüfusun bir kısmını kaleye yerleştirmek için, kale duvarlarını tamir ettirip, kale içindeki bayındırlık faaliyetlerini artırmıştır. 1635 senesinde 292'ye artan mahalle sayısı bize yeni yaşam merkezlerinin oluşturulduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu 292 mahallede her milletten insan yaşamaktadır. Artan nüfus bölgede iş bulma sıkıntısı ve maddi sıkıntılar meydana getirmiştir. Bu durumun önüne geçmeye çalışan Osmanlı Devleti bazı önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu alınan tedbirler olumlu sonuçlar vermiş, İstanbul'da mevcut bulunan mahalle sayısı koraunmuş ve hatta azalmalar bile görülmüştür. İstanbul'da 1635 yılında 292 mahalle bulunurken, 1672 yılında mahalle sayısının 253'e düşmesi bize mahalle sayısında bir azaltmaya gidildiğini göstermektedir. Evliya Çelebi, XVII. asrın İstanbul'unu anlatırken İstanbul'da dört kadılığın, 670 ilçenin, 9.990 Müslümanlara ait mahallenin, 354 Rumlara ait mahallenin, 257 Yahudilere ait mahallenin, 27 Ermenilere ait mahallenin ve 17 Frenklere ait mahallenin bulunduğunu belirtmiştir. Ancak yaklaşık 10.000 kadar olan Müslüman mahallesine karşılık 1.000 gayrimüslim mahallesinin bulunmasına kesin doğru gözüyle bakmamak gerekir. Evliya Çelebi'nin mahalle kavramından bahsederken neyi kastettiğini anlayamadığımız için verilen bu mahalle sayılarına doğru gözüyle bakmamız yanlış olacaktır. Mahalle sayısının aynı oranda kalması nüfus miktarındaki azalmadan değil, mahalleler arasında yapılan düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. İnsanların daha az ikamet ettiği mahalleler daha çok tercih edilen mahalleler arasına eklenmiştir. Konum olarak Haliç ve ticari bölgelere yakın olan mahallelere, potansiyeli düşük olan mahalleler ilave edilerek bu mahallelerin potansiyeli artırılmaya çalışılmıştır. Halkın deniz kıyısına, ibadet yerlerine, iş yerlerine ve alışveriş yapabilecekleri yerlere yakın noktaları tercih etmesi nüfusun bazı bölgelerde yoğun olmasına neden olmuştur. İstanbul nüfusunun en fazla olduğu yerler "*Haliç, Edirnekapı-Bayezıt sınırının kuzeyi, Yenikapı, Aksaray, Şehzade Camii, At Meydanı ve Marmara denizi kıyıları*"dır. Fatih ve Eminönü gibi Samatya ile Yedikule ortasında kalan alanda da birçok gayrimüslim ve Müslüman yaşamaktadır. Samatya ile Yedikule arasında Rumların ve Ermenilerin ibadet yerleri olduğu için bu bölge en çok Rumlar ve Ermeniler tarafından tercih edilmiştir.⁶⁵

⁶⁵Kara, III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat,36-37.

İstanbul'da yaşayan kişiler İstanbul hanımefendisi veya beyefendisi unvanını hak etmek zorunda oldukları için davranışlarına oldukça fazla dikkat etmek zorundadırlar. Bu sebeple ahşap evlerde ikamet edenler bile ev içinde seslerini alçaltarak konuşur, aralarındaki anlaşmazlıkları sakin bir şekilde halletmeye çalışırlardı. Hatta bu duruma dikkat etmeyip mahallenin ortasında kavga edenlere küçümseyerek bakarak, onları "*falanca mahalleliler*" olarak adlandırırlardı. Bu mahallelerde bulunan kahvehaneler, mahallelilerin önemli meseleleri konuştuğu bir yerdir. Erkeklerin hayatını komşularıyla geçirdiği gibi kadınlarda tüm günlerini komşularıyla geçirir, çocuklarının çeyizlerini bile beraber hazırlarlardı. Ayrıca komşuluk vazifesi olarak mahalleliler vefat eden komşularının evine üç gün boyunca yemek hazırlayıp, gönderirlerdi. Cuma günleri namaz için erkekler büyük camilere giderdi. Ancak günümüzde her cami de Cuma namazı kılındığı için bu durum artık geçerli değildir. Camilerin yakınında hemen hemen her mahallede küçük bir okul bulunurdu. Bu okullarda mahalle hocaları okuma-yazma ve dinimizin esaslarını öğretirdi. Ayrıca bu okullar zamanla Osmanlı Devleti'nin ilkokullarına dönüşmüştür. Bu tarz okullar genellikle Çarşamba'da, Karagümrük'te ve Balat'ta bulunmaktadır. Şehrin farklı yerlerinde bulunan "*sübyan mektepleri*" de bu okullara benzerlik göstermektedir. Bu okulları bağışlayan kişilerin çoğunun mezarı, okulunun yakınındaki mescitte ya da mezarlıkta bulunmaktadır. Bu duruma örnek olarak Yavuz Sultan Selim döneminin önemli bilim adamlarından Zenbilli Ali Efendi'nin mezarının günümüzde Zeyrek'te bulunan sübyan mektebinin yakınında bulunmasını verebiliriz. Zenbilli Ali Efendi'ye bu ismin verilmesinin sebebi ona gelen soruların cevaplarını bir sepete koyarak evinden aşağı sallandırmasıdır. Görülen o ki mahalleler ile ilgili verdiğimiz bilgilerde Zeyrek Mahallesinden çok fazla bahsetmemişiz. Bu sebeple Zeyrek Mahallesinin Bizans ile Osmanlı tarihinin çakıştığı bir noktada bulunmasından bahsetmemiz gerekmektedir. Bu mahallede bulunan Molla Zeyrek Camii, Bizanslılar dönemine ait bir ibadet yeridir.⁶⁶

⁶⁶Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı*,107-110.

1.1.8. Osmanlı Devleti'nde Kadın Olgusu

Türkçe' den gelen "*kadın*" sözcüğü yüzyıllardan beri "*katun, katın ve kadın*" şeklinde kullanılmıştır. Osmanlı Devleti bölgenin büyük bir gücü olmadan önce, Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesinde ve Türk kadınlarının birlikte hareket etmesini sağlama da "*Bacıyan-ı Rum*" örgütünün önemli bir rolü bulunmaktadır. "*Bacıyan-ı Rum*" XII. asırda Orta Asya'dan yola çıkıp sürekli batıya seyir halinde olan Türk boylarının sınırlara ulaşmak için konakladıkları yerlerde, onların ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan bir örgüttür. Bunun yanında siyasi ve sosyal yardımlaşmanın temelini oluşturan ve Ahilik Teşkilatının bir kolu olan "*Bacıyan-ı Rum*", Türkmen kadınlarını senkronize eden, örgücülük ve dokumacılık faaliyetlerini gerçekleştiren, tabaklanan derilerin yünlerini dokuyan ve kullanan bir teşkilattır. Osmanlı Devleti'nde kadınların toplumda ne denli etkili olduğunu yalnızca "*Bacıyan-ı Rum*" örgütünden değil Şeyh Edebali'nin kızı ve Osman Gazi'nin karısı olan Mâl Hatun'dan da görmekteyiz. Osman Gazi, eşi Mâl Hatun, kayınpederinin etkili olduğu Ahilik Teşkilatı ve bu örgüte bağlı olan Bacıyan-ı Rum sayesinde beyliğini devlete dönüştürmenin bir yolunu bulmuştur. Görüldüğü üzere kadınların etkisi İmparatorluğun kuruluşundan yıkılışına kadar varlığını hissettirmiştir. Ayrıca kadınlar imaret yaptırma konusunda da hatırı sayılır rakamlara ulaşmıştır. Zira kadınlar Anadolu ve Rumeli topraklarında, payitahtın her bölgesinde imaretler inşa ettirerek, sosyal alandaki etkinliklerini göstermişlerdir. Bu duruma örnek olarak Kanunî Sultan Süleyman'ın karısı Gülfam Hatun şahsına yapılan Gülfam Hatun Vakfı'nın imarethaneleri, kalınacak yerleri, çarşı, pazarları ve bunun gibi bir vakıf olan Nur Banu Valide Sultan Vakfı ve bu kuruluşu destekleyen kollar Üsküdar'ın gelişip büyümesinde büyük etki göstermesi sayılabilir. Şer'iyye sicillerinde adından söz ettiğimiz imarethanelere ait birçok belge bulunmaktadır. Bu verdiğimiz örneklerle Osmanlı kadınlarının sosyal hayatta ne denli faydalı işlerde bulunduğunu anlatmaya çalıştık. Ancak bazı batılı oryantalistler, bu durumun aksini belirterek, Osmanlı kadınının saraya veya eve hapsedildiğini ve sosyal hayattan oldukça uzak yaşadığını belirtmiştir. Ancak kaydedilen bu bilgilerden hareketle Osmanlı'da yaşayan kadınların belki Avrupa kadınlarından bile daha fazla sosyal hayatın içinde yer aldığını düşünmekteyiz.⁶⁷

⁶⁷Akkaya, XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar, 115-117.

Şer'iyye sicilleri Osmanlı Devleti'nde var olan sosyal yapının ve aile yaşantısının öğrenilmesi noktasında oldukça kıymetlidir. Ronald C. Jennings' in Kayseri şer'iyye sicilleriyle ilgili yaptığı çalışmalar, dönemin kadınları hakkında daha fazla bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Jennings'e göre Osmanlı şer'i mahkemeleri gayrimüslim kadınlar da dahil olmak üzere tüm kadınlara açıktır. Haklarını arayan her kadınlar evlilik, ayrılık ve miras gibi konularda mahkemeye başvurarak, dava yoluna gitmiştir. Jennings' in çalıştığı dönemde Kayseri de ikamet eden kadınların yüzde sekseni mahkemeye bizzat kendisi katılmış, kalan yüzde yirmisi ise yerlerine vekil tayin etmiştir. 1605-1625 yılları arasında Kayseri' de görülen kadınlara ait taşınmazlarla alakalı davaların yüzde kırkına kadınların vekil tayin etmeyerek kendilerinin katıldığını ve taşınmaz almak yerine üç katı kadar taşınmaz satımı yaptığı görüyoruz. Kısacası genellikle kadınlar taşınmaz almak yerine satmak için mahkemeye başvurmuşlardır. Üsküdar şer'iyye sicillerine göre, Osmanlı kadınları toplumsal hayatta oldukça etkin bir rol oynamıştır. Hatta kadınlar bazen vakıf yöneticiliği bile yapmıştır.⁶⁸ Bu duruma örnek olarak Üsküdar' da merhum Fazıl Paşa'ya ait vakfın yöneticisi olan İbrahim Çavuş'un görevine “*Kerime*” isimli bir kadının getirilmesi verilebilir. ⁶⁹Başka bir Üsküdar şer'iyye sicil kaydına göre el-Hac Mustafa Vakfı'nın “*nâzır*” lığını yapan Rabia Hatun; Üsküdar'ın köyleri olan “*Kutludoğmuş*” ve “*Umulu*” nun, onun nâzırlığına ve vakfına bağlı olduğunu belirterek, bu nahiyelerden yersiz yere vergi alınmaması için mahkemeye başvurmuş ve nahiyelerin hakkını korumak istemiştir.⁷⁰

Osmanlı sosyal hayatındaki çeşitlilikler dini sebeplerden çok, coğrafi şekillerinden kaynaklanmaktadır. Farklı bölgelerde yaşayan kadınların, farklı yaşam tarzına sahip olması bu durumdan kaynaklanmaktadır. Bu duruma örnek olarak Bosna'da ikamet eden Müslüman bir kadının, Musul'da yaşayan Keldanî bir kadından daha özgür ve rahat yaşam tarzına sahip olması verilebilir.⁷¹

⁶⁸Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*, 117.

⁶⁹(İ.M.Ü.Ş.S., No: 138. vrk. 138a.2.) Mustafa Akkaya tarafından yazılan *XVII. Yüzyıl Çeyreğinde Üsküdar* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2010;1-326 tezinden alınmıştır.

⁷⁰(İ.M.Ü.Ş.S., No: 138. vrk. 26b.2.) Mustafa Akkaya tarafından yazılan *XVII. Yüzyıl Çeyreğinde Üsküdar* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2010;1-326 tezinden alınmıştır.

⁷¹İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile* (İstanbul: Timaş,2018),16-17.

Osmanlı Devleti'ne etki eden en önemli yapılardan biri olan "harem" yalnızca Müslüman toplumlara ait bir özellik değildir. Bu özellik dönemlere ve yerlere dağıldığı için her toplum da bulunan bir yapıdır. Harem kavramının bulunmadığı devletlerde kişilerin ve liderlerin kadınlarına iyi davrandığı düşüncesi bir hayli yanlıştır. Zira Osmanlı Devleti'nin padişahları olan II. Mustafa ile III. Ahmed 'in aksine XIV. Louis çok sayıda eş ve harcamaya sahiptir. Çin İmparatorluğunda, Hindistan'da, İran'da, Bizans'ta ve Floransa'da harem ögeleri bulunmaktadır. Görüldüğü üzere harem en son Osmanlı Devleti'nde bulunmaktadır. Ayrıca bu yapı saray kadınlarına oldukça fazla katkı sağlamıştır. Bunlar kazandıkları Osmanlı kültürü, farklı dillerde konuşabilme yeteneği ve müzik bilgisidir.⁷²

1.1.9. Nişan

Evliliğin ilk adımı olan "nişân" eski Türk toplumunda sıkça rastlanılan bir adettir. "Dede Korkut Hikâye"lerinde bile bulunan "adaklu" terimi nişanlı anlamında kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde de bu gelenek aynı şekilde devam etmiştir.⁷³

1.1.10. Evlilik

Osmanlı Devleti'nde var olan evlilik kavramını genel bir ifadeyle açıklamak gerekirse kadın ile erkeğin şahitler huzurunda, kadı veya imam tarafından nikâh akidlerinin oluşturulmasıdır. Osmanlı'ya özgü olan aile yaşantısını İslamiyet ve Türk töreleri şekillendirmiştir. Ancak her ailenin ekinine yani kültürüne göre şekillenen bir aile yapısı olduğu için Osmanlı Devleti'nde var olan ailelerin özellikleri için bir genelleme yapılamamaktadır. Ancak şunu net bir şekilde biliyoruz ki Osmanlı Devleti, yönetim ve aile ile ilgili çıkan anlaşmazlıkları şer'î hukuka göre çözüme kavuşturmuştur. Aile hukuku hususları, İslam fihki kaynaklarında bulunduğu gibi, şeyhülislamın çıkarttığı fetvalarda da bulunurdu. Bu çıkarılan fetvalara göre gayrimüslimler birçok konuda özgür bırakılmıştır. Bahsi geçen özgürlüklerden bazıları ise; kendi dinlerini yaşama hakkı, nikâh ve ayrılma konularında kendi din adamlarına başvurma hakkıdır.⁷⁴

⁷²İlber Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı*,73-76.

⁷³Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)*,198-199.

⁷⁴Kara, *III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat*,174-175.

Tabi ki gayrimüslimler ayrılma ve nikâhlanma konularında cemaat mahkemelerini tercih etseler de bazıları şer’i mahkemeleri de tercih etmiş hatta bazıları ise İslamiyet esaslarına uygun olarak bile evlenmek istemiştir. Fakat şer’i mahkemelerde nikâhlanmak isteyenlerin sayısı pek de fazla değildir. Şimdi kısıllacak olan nikâhın gerekliliklerine bir bakalım. Nikâhların geçerli sayılabilmesi için iki tanık, nikâhların kontrol edilmesi ve kadılar ya da imamlar tarafından kısılması gerekmektedir. Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarında nikâhların kontrol edilmesi bir kural haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu kontrol mekanizmasını çalıştıran kişiler mahallenin din görevlileri ve yaşlılarıdır. Mahallenin din görevlilerinden ve yaşlılarından oluşan topluluk evlenecek kişilerin nikâhlanmasında sorun var mı diye kontrol eder eğer bir sorun yoksa buna dair izin kağıdına benzer bir belge verirdi. Daha sonra evlenmelerinde engel bulunmayan çiftler bu belgeyi kadıya teslim ederdi. Şer’iyye sicillerinde bu tarz belgelerden oldukça fazla olduğunu görmekteyiz. Özellikle boşanıp tekrar evlenmek isteyen kadınlar genellikle bu izin kağıtlarından almak zorundadır. Ancak bu belgeyi mahalle din görevlilerinden ve yaşlıların talep eden yalnızca dul kadınlar değildir. Hiç nikâhlanmamış kızlarında bu belgeden alma zorunluluğu bulunmaktadır. Hatta Müslüman kadınlar gibi gayrimüslim kadınlarda bu belgeyi almak için mahalle kuruluna başvurmuştur. İslamiyet’e göre hul veya talak ile eşlerinden ayrılan kadınların hamile olup olmadığının ortaya çıkması için kadına belirli bir süre tanınır, bu süre zarfında kadınlar başkasıyla evlenemezdi. Verilen bu bekleme süresine ‘iddet’ adı verilmiştir. İddet süresi boyunca kadını takip eden mahalle kurulu, kadının hamile olmadığına ve başkasıyla evlenebileceğine dair “*üç hayz müddeti geçti, ...falan kişiyle tezvîcine mani-i şer’isi kalmadı*” diye belirtmesi gerekirdi. Mahalle kurulu bu açıklamayı yaptıktan sonra kadın başkasıyla nikâhlanabilirdi. Zaten Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan boşanmış veya eşi vefat edip, dul kalan kadınlar tekrar evlenmeye özendirilmiştir. Kadınların yapacak olduğu ikinci evliliklerin desteklemesinin sebepleri arasında yalnız kalmalarını ve yoksulluk çekmesini engelleme düşüncesi bulunmaktadır. Osmanlı aile hukuku diğer konularda da olduğu gibi İslamiyet’in meydana getirdiği prensiplere göre şekillenmiştir.⁷⁵

⁷⁵ Kara, III. Ahmed Devrinde İstanbul’da Sosyal ve Kültürel Hayat,174-176.

Ortaya çıkacak her kanunun İslamiyet'e aykırı olmayacak şekilde hazırlanmasına özen gösterilmiştir. Müslüman tebaanın çok olduğu Osmanlı toplumun da çokeşliliğin yaygın olduğuna dair bir düşünce bulunsa da bu düşünce doğru değildir. Hükümet çok eşliliği engellenmemiş ancak desteklenmemiştir de. Ekonomik yönden kötü durum da olan veya şehirde yaşamak isteyen kadınlar, ikinci eş olarak gelmeyi kabul etmiştir. Ancak maddi ve manevi olarak birbirine denk olan çiftlerden ne erkek tarafı ikinci bir evlilik yapmaya cesaret edebiliyor ne de kadın üstüne kuma gelmesine izin veriyordu. Çünkü ilk eşlerin maddi durumları iyi olursa ikinci planda olmak istemezlerdi. Fakir olan erkekler de ikinci bir kadının ihtiyaçlarını karşılayamayacağından, hayatlarına ikinci bir eş almazdı. Kınalızade Ali Çelebi'nin toplumun en küçük yapı taşı olan aile ve değerler üzerine kaleme aldığı yapıtı '*Ahlak-ı Alâi'yede*' çok eşlilik ile alakalı verdiği bilgiler oldukça kayda değerdir. "*Erkek ilk eşiyile yetinip üzerine başka kadın ve cariye almamalıdır. Erkek evde tendeki can gibidir. İki bedende bir can olmadığı gibi iki eve de bir erkek yakışmaz*" diye belirterek tek eşliliği desteklediğini göstermiştir. Bunun yanında çok eşliliğin ekonomik ve sosyal yönden zarar verici olduğunu ve mantıklı olan her erkeğin cariyeler yerine hukuk yönünden hür olan bir kadınla evleneceğini belirtmiştir. Zaten erkeklerin nikâhına aldığı her kadın beraberinde nafaka ve mehr gibi yeni sorumluluklar getirmektedir. Bu sebeple erkeklerin çoğu çok eşliliğe sıcak bakmamaktadır. Müslüman erkekle evlenecek olan her kadının nafaka ve mehr hakkı bulunmaktadır. Kadınların hakkı olan başka bir konu ise yalnız yaşama isteğidir. Eğer ilk eş kumalarıyla aynı evde oturmak istemezse, yeni bir ev açılmasını talep edebilir ve eşi de bu talebi karşılamakla yükümlüdür. Osmanlı ailelerinin çok eşliliğe sıcak bakmamasını kızlarını evli kişilere vermek istememelerinden anlamaktayız. 1670-1698 yılları arasında tek eşlilik oranı Bursa'da %91,8'ken, 1700-1750 yılları arasında Gaziantep'te tek eşlilik oranı %84'tür. Bahsi geçen yıllarda İstanbul'da tek eşlilik oranı % 92'dir.⁷⁶ Görüldüğü üzere tek eşlilik oranı en yüksek İstanbul'dadır.

⁷⁶Kara, III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat,175-177.

İslamiyet'e göre her çiftin nikâh kaydının oluşturması büyük önem arz etmektedir. Zira nikâh kayıtlarının oluşturulması, çiftten doğacak olan çocukların soylarının belli olmasına, ev halkının sorumluluklarını ve sahip olduğu hakları bilmesine ayrıca tereke dağılımı gerçekleştirilirken herhangi bir sorunun yaşanmamasına neden olacaktır. Kişilerin nikâhlanması için her iki tarafın birbirine gönlünün kayması, kişilerden birinin diğerine evlenmek istediğini belirtmesi ve karşı tarafın bu izdivaca gönlü varsa evlilik teklifini kabul etmesi gerekmektedir. İslamiyet'e göre evlenecek çiftler arasında akrabalık bağı bulunmamalıdır. Ayrıca erkekler yine İslamiyet'e göre nikâhına dört kadın alabilir ancak bu dört kadın arasında ayırım yapmamalı, eşleri arasındaki dengeyi gözetmelidir. Evlilik konularında getirilen bu kurallar yaşanacak olan sıkıntıları en aza indirmeye çalışmıştır.⁷⁷

(H.1027/ M. 1618) Mahmiye-i Kostantıniyye Mahallelerinden biri olan merhûme Mehrimah Sultan Mahallesinde oturan Emine Hâtun bt. Mahmud isimli kadın ile Mustafa b. Ramazan mahkeme huzurunda üç bin üç yüz akçe mehr-i müeccel ile evlenmiştir.⁷⁸ Daha önce hiçbir nikâh akdi mahkemede gerçekleştirilmediği için bu örnek evlilik ile ilgili belgeler arasında büyük önem arz eder. Ayrıca verilen mehr miktarının fazla olmasından dolayı Emine Hâtun bt. Mahmud' un bakire yani hiç evlenmemiş kız olduğunu düşünmekteyiz.

Nikâh, sicil kayıtlarında "*akd-i nikâh*" adı altında kaydedilmiştir. İslamiyet'e göre, nikâhın devlet memurunun veya mahalle imamın karşısında kıyılmasına gerek yoktur. Hanefi mezhebine göre nikâh kaydı, bütünüyle ilgili kişiler arasında olan ve devlet tarafından karışılmadan gerçekleştirebilen bir uygulamadır. Ancak bu durumun aksine nikâhların bazı kentlerde mahkemede kaydedtirilmesi bir adet ve gerekliliktir. Selçuklu Devleti'nde evliliklerde görülen "*aldım*", "*verdim*" şeklindeki sözlü beyan Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen evliliklerin ilk adımıdır. Colin Imber, bu durumun fermanlarda belirtilmemesinin sebebinin olayın bir problem oluşturmamasından kaynaklandığını belirtmiştir. Üsküdar şer'iyye sicillerinde de bu konuyla alakalı bir bilgi bulunmamaktadır. Evlenecek olan çiftlerin birbirine denk olması gerekmektedir.⁷⁹

⁷⁷Esmâ Gül Yetiş, *17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hane Halkları: İstanbul Şer'iyye Sicilleri Örneğinde* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2015; 1-88.

⁷⁸İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, C:13, s. 383, Hüküm no:569, Orijinal Metin No: (66a-5, Arapça)

⁷⁹Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, 199-201.

Hanefi mezhebinde, denkliğin karşılığı, çiftler arasında din farkının olmaması ve soyların birbirine uyumlu olmasıdır. İşte bu sebeple İslam dini Müslüman bir kadın ile gayrimüslim bir erkeğin izdivaç yapmasına izin vermemektedir.⁸⁰

XVII. asır İstanbul’unda kaydedilen yirmi şer’iye sicilinde bulunan 2670 kişiden, 1728’inin öldüklerinde nikâhlı olduğu tespit edilmiştir. Bu kişilerden 486’sı kadın, 1242’si erkektir. 1147 erkeğin 1, 84 erkeğin 2, 7 erkeğin 3 ve son olarak 4 erkeğin 4 eşi bulunmaktadır. 1147 erkeğin %92,35’lik bir oranla tek eşli olması askeri sınıfa mensup olduklarını göstermektedir. Kullanılan başka bir sicille göre XVI. asır da Bursa’da 939 erkekten %2’lik bir oranla 22 kişi iki eşli, %0,2’lik bir oranla 2 kişi üç eşlidir. Dört eşli erkek ise bulunmamaktadır. Verdiğimiz bu bilgiler ışığında Osmanlı Devleti’nde poligaminin çok fazla olmadığını görmekteyiz. Kullanılan Üsküdar şer’iyye sicillerinden 129 nolu kaydın ilk 19 sayfasında bulunan ortalama 13 miras belgesinden yalnızca ikisinde erkekler iki eşlidir. 125 nolu kayıta bulunan miras belgelerinden yalnızca birinde üç evlilik yapan bir erkek bulunmaktadır.⁸¹

1.1.11. Nafaka

Osmanlı Devleti, kadınların veya çocukların mal varlığına bakmaksızın nafakayı ailenin reisinden tahsis ederdi. Ailenin gereksinim duyduğu tüm temel ihtiyaçlar baba tarafından tedarik edilirdi. Eğer baba vefat etmiş ya da uzağa gitmişse bu görevi kadının babası veya erkek kardeşi üstlenirdi.⁸²

Erkeklerin boşandıkları eşlerine karşı bazı sorumlulukları olduğunu daha önce de belirtmiştik. Bu sorumluluklardan bazıları; eski eşlerine senede en az iki defa kılık kıyafet almak ve eski eşinin evinde çalışan kölelerin ihtiyaçlarını karşılamaktır. Ayrıca nafaka verecek olan erkeklerde de aranan bazı özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler; erkeğin maddi durumunun nafakayı karşılayabilecek durumda olması, işinin olması veya hayatını tek başına idame ettirebilecek bütçeye sahip olmasıdır.⁸³

⁸⁰Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre)*,201.

⁸¹Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*,118-119.

⁸²Yetiş, *17.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Hane Halkları: İstanbul Şer’iyye Sicilleri Örneğinde*,41.

⁸³Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*,132.

Eğer çocukların veya torunların mal varlığı bulunuyorsa ya da bir işte çalışıyorlarsa baba ya da dede bu çocuklara nafaka bağlamak zorunda değildir. Ayrıca çocuklara ailesi tarafından nasıl nafaka bağlanıyorsa, anne ve babanın maddi durumlarının kötü olduğu noktalarda da çocuklar ailelerine nafaka bağlamıştır. Yani İslamiyet'e göre maddi gücü bulunmayan anne, baba ve aile büyüklerine, çocukları bakmakla yükümlüdür. XVII. asrın ilk yıllarında Üsküdar şer'iyeye sicillerinde erkeklerin ayrıldıkları eşlerine ve evlatlarına verdiği nafakalarla ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Kadınların alacağı nafaka miktarı çiftin ortak karar almasıyla belirlenir. Evlilik konusunda da bahsettiğimiz gibi kadınların boşandıktan bir süre sonra yani iddet döneminde evlilik yapması yasaktır. Bu süre zarfında kadınlara ihtiyaçlarının karşılanması için eski eşleri tarafından nafaka takdir edilirdi. Bu nafakaya ''iddet nafakası'' adı verilirdi.⁸⁴

H.1027-M.1618 yılında Mahmiye-i Kostantiniyye Mahallelerinden biri olan Defterdâr Ahmed Çelebi Mahallesi'nde ikamet eden Fâtıma bt. Halil isimli hamile kadın iddet nafakasını, kisvesini ve diğer ihtiyaçlarını eski eşi Abdülbâk î 'den almak için mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme bebek doğana kadar Fâtıma bt. Halil'e günlük dört akçe nafaka takdir etmiştir. Görüldüğü üzere kadınlara, iddet süresi boyunca ihtiyaçlarını karşılansın diye eski eşleri tarafından nafaka tayin edilmiştir. Nikâhı bozulan kadının iddet süresi zarfında hamile olduğu anlaşılmış, hamilelik süresi boyunca nafaka almaya devam etmiştir.⁸⁵

Farklı şekilde tasarruf edilen bir nafaka kaydına göre Üsküdar'ın Mahalle-i Ma'muresi'nde ikamet eden Gülşen Hatun ibneti Abdullah isimli kadın, ayrıldığı eşi İbrahim bin Abdülhamit'ten dört bin altı yüz akçeye aldığı evin parasının içinde kadının hakkı olan ''beş yüz akçe nikâh ve üç yüz akçe iddet nafakasını'' da bulunmaktadır.⁸⁶

Osmanlı mahkemelerinin vesile olmasıyla sahipsiz çocuklara gerektiğinde nafaka takdir edilebilirdi. Birazdan vereceğimiz örnek bu durumu kanıtlar niteliktedir.

⁸⁴Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*,132-133.

⁸⁵İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı, C:13, Hüküm no:30, Orijinal Metin No: (3a-, Arapça).

⁸⁶(İ.M.Ü.Ş.S., No: 125. vrk. 35b.2., Tarih: 16 Recebül Mücerreb 1023 (22 Ağustos 1614)) Mustafa Akkaya tarafından yazılan *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi,2010;1-339 tezinden alınmıştır.

H.1027/M.1618 yılında hâkim, yolda bulunan Raziye bt. Abdullah isimli kızın ailesinin bulunmadığına dair şahitlerin de şهادetleriyle nafaka ve diğer önemli ihtiyaçları için onu bulan Emine bt. Abdullah'ın isteğiyle kayıtlarda bulunan tarihten itibaren sahipsiz çocuk için borç olarak yevmî dört akçe nafaka takdir etmiştir. Emine bt. Abdullah'ın, çocuğun babası meydana çıkarsa bu borcu babasından tahsil edeceğine ya da çocuk büyüdüğünde bu nafakadan cayabileceğine dair karar verilmiştir.⁸⁷ Görüldüğü üzere çocuğa verilen nafaka aile üyeleri meydana çıkması kadar verilmiştir. Eğer çocuğun ailesinden herhangi biri meydana çıkmazsa bu nafaka çocuk büyüdüğünde kendisinden tahsil edilecektir.

1.1.12. Mehr ve Çeyiz

Osmanlı Devleti'nde nikâhlanacak olan her Müslüman erkek, eşine mehr yani bir miktar para veya mal vermek zorundadır. Evlenecek çiftlerin kendi aralarında kararlaştırmasına bağlı olarak, mehr nikâh anında veya nikâhtan belirli bir süre sonra verilebilirdi. Ayrıca mehr kadınlara verildikten sonra asla geri alınmaz, artık bu paranın tasarruf hakkı yalnızca kadına aittir. Osmanlı mahkemeleri erkeklerin hayattayken eşine vermediği ya da veremediği mehri vefat eden erkeğin borcu olarak görmüş, miras dağılımı yapılacağı zaman ilk kadına mehrinin verilmesini sağlamıştır. Kısacası kadınlar hakkı olan bu parayı er ya da geç almıştır. Osmanlı Devleti'nin kadınlara mehr verilmesi konusunda bu kadar ısrarcı olmasının nedeni kadınların tekrar bir evlilik yapısına kadar hayatını idame ettirebilmesini sağlamaktır. Zira tüm Osmanlı kadınlarının ailesi zengin değildir. Mehr konusuna verilen bu önem kadına verilen değeri de ortaya koymaktadır.⁸⁸

Mehr, "*mehr-i mu'accel*" ve "*mehr-i mü'eccel*" olmak üzere ikiye ayrılmıştır. "*Mehr-i mu'accel*" nikâh kıyılmadan önce verilen mehr, "*mehr-i mü'eccel*" ise nikâh kıyıldıktan sonra ya da eş öldüğü zaman verilen mehr türüdür. İslâmiyet'e göre verilen en düşük mehr miktarı on dirhem gümüşdür. Ayrıca verilen mehr miktarı mezheplere göre farklılık göstermektedir. Elimizdeki kaynaklara göre 1550 ile 1595 yılları arasında verilen mehr miktarı 300 ile 10.000 akçe arasındadır.⁸⁹

⁸⁷İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, C:13, s.362, Hüküm No:531, Orijinal Metin no:(61b-4, Arapça.

⁸⁸Yetiş, *17.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hane Halkları: İstanbul Şer'iyye Sicilleri Örneğinde*,41.

⁸⁹Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)*,202.

Üsküdar şer'iyeye sicillerinde en yüksek mehr-i müeccel ve mehr-i mu'accel Pinâyoti isimli nasrâniye hatunun vekilliğini yapan babası Kalve veledi Matyos'a verilmiştir. Verilen en yüksek mehr-i müeccel miktarı 8.000 akçe, verilen en yüksek mehr-i mu'accel miktarı ise 12.000 akçedir. Ancak mahkemede bu miktarlar anlaşmazlıklara neden olmuş, en sonunda 17.000 akçeye karar kılınmıştır. Kaydedilen bu sicilde bulunan mehr miktarı gayrimüslim kadınlar içinde Müslüman kadınlar içinde oldukça fazla bir miktardır.⁹⁰

Üsküdar' da doktorluk yapan Deniz bin Gazi'nin ölümü üzerine Hristiyan yani "Nasraniye" ve "Kıpti" olan karısı "Saliha binti Küpeli" vefat eden eşinin mallarından "Nikâhım akd olunmuş dört bin akçe mehr-i müeccelim vardır." diyerek "udul-ü müsliminden Bazar bin Mustafa ve Suri bin Mustafa" isimli kişilerin tanıklığıyla, vefat eden eşinin büyük erkek çocukları Bayram ve Mehmet'ten 4.000 akçelik mehr-i müeccelini istemiş ve almıştır.⁹¹ Çeyiz konusuna gelecek olursak, Osmanlı Devleti'nde yaşayan kadınlar, evlenirken çeyiz hazırlamak zorunda değildir. Çeyiz İslamiyet'in olmazsa olmazlarından olmayıp, Türk örf adetlerinden biridir. Eğer Osmanlı kadını zorunda olmadığı halde evlenirken çeyiz götürürse, çeyizin kullanım hakkı yalnızca kadına aittir.⁹²

1.1.13. Aile Yapısı

Kadın, İslamiyet'in doğuşuyla daha önemli bir statüye yükselmiştir. Zira Osmanlı Devleti' de İslamiyet ile yönetildiği için kadına verilen değer oldukça fazladır. Ayrıca erkeğe evin lideri vasfı yüklense de kadına daha önemli bir görev olan, erkeğin hayat arkadaşı ve yaveri vasfı yüklenmiştir. Osmanlı Devleti'nde nikâhtan sonra çiftlere bazı görevler düşmektedir. Bu görevler evli kadınların eşi evde yokken eve yabancı birini almaması, eşinin bilgisi dahilinde olmadan evden ayrılmaması ve kocasının maddi varlığını ve namusunu korumasıdır. Ayrıca İslamiyet'e göre erkeklerin eşlerine verdiği sorumluluklar yapılabilecek düzeyde ise bu sorumluluklar yerine getirilmelidir. Osmanlı Devleti kuruluşundan yıkılışına kadar yapılan tüm evlilikleri desteklemiş, bu desteğin sebebi evliliklerin toplum ahlakının bozulmasına engel teşkil etmesidir.⁹³

⁹⁰Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*, 122-123.

⁹¹(İ.M.Ü.Ş.S., No: 138. vrk. 29a.3., Tarih: Zilka,,de-i Şerif 1029 (Eylül 1620)) Mustafa Akkaya tarafından yazılan *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi,2010; 115-117 tezinden alınmıştır.

⁹²Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*, 121.

⁹³Yetiş, *17.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hane Halkları: İstanbul Şer'iyeye Sicilleri Örneğinde*,42.

Bilindiği üzere toplumun oluşması için gereken tek yapı ailedir. Osmanlı ailesinin kimlik kazanmasında İslam dini ve Türk örf-adetleri etkili olmuştur. Osmanlı aileleri çocuklarına sevildiğini hissettirir ve onlara Allah'ın bir lütfuymuş gibi davranırdı. Belli ki çocuklara gösterilen bu sevgi ve hassasiyet onların da ileride anne baba olacağından ve soylarını devam ettireceğinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde çocukların eğitim hayatı doğduğu andan itibaren başlardı. Bu eğitimi veren ve istikrarlı bir şekilde devam etmesini sağlayan annedir. ⁹⁴

Osmanlı Devleti'nde genellikle çekirdek aile yapısı yerine geniş aile yapısı görülmektedir. Tarımın yapılabilmesi, kışlık erzakların hazırlanması, tarlada yapılan işin bölüşülmesi ve dış etkenlerden etkinlememek için tüm aile üyeleri beraber yaşamıştır. Bu durum aile kültürünün oluşmasını da sağlamıştır. Ayrıca ikamet ettikleri evler aile üyelerinin hep beraber yaşamasına müsaittir. Evin önünde bulunan odalara ya da yapılan küçük evlere ailenin üyeleri yerleşir, evde yaşayan çocukların terbiyesi büyük anne ve büyük dede tarafından verilirdi. İstanbul, Selanik ve İzmir gibi şehirlerde bahsi geçen aile yapısı daha farklıdır. Hatta 19. asırda bu şehirlerde çekirdek aile yapısı görülmektedir. Bu gibi şehirlerde nüfus, göç olarak artıyordu. Bu şehirlerin göç alma sebepleri arasında sağladığı iş olanakları ve sosyal imkanları bulunmaktadır. ⁹⁵

Çocuklara ailenin yanı sıra mahalle de yaşayan insanlarda şefkat ve sevgi gösterirdi. Doğru hareketler de bulunan çocuklar beğenilip, övülürken hatalı davranışta bulunanlar uyarılarak, bir daha o davranışı sergilememesi sağlanmaya çalışılırdı. Osmanlı ailesi ile ilgili yapılan çalışmalarda çocuk sayıları hakkında da bilgi verilmiştir. Aile ve çocuklarla ilgili bilgilere ulaşmayı sağlayan kaynak tereke kayıtlarıdır. Evlilik belgelerinde bulunan 376 Müslüman erkekten 268'i evli, 65'i bekar, 40'ı dul ve 3'ü çocuk yaştadır. Evli olanların oranı bekarlara göre daha fazladır. Çünkü aileler erkek çocuklarının zina yapmasını engellemek için onları erken yaşta evlendirirdi. ⁹⁶

⁹⁴Yetiş, *17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hane Halkları: İstanbul Şer'iyye Sicilleri Örneğinde*,42-43.

⁹⁵Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, 20.

⁹⁶Yetiş, *17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hane Halkları: İstanbul Şer'iyye Sicilleri Örneğinde*,43-49.

140 Müslüman kadından 102'si nikâhlı, 26'sı evlenmemiş, 10'u evlenip boşanmış ve 2'si de çocuk yaştadır. Yine görüldüğü üzere erkeklerdeki gibi Müslüman kadınlarda da en çok belge kaydettiren evli kadınlardır. Çünkü Osmanlı toplumundaki erkekler ve kadınlar küçük yaşta evlendirilmiştir. Gayrimüslim erkeklerden de 32'si nikâhlı, 13'ü bekar, 24'ü evlenip boşanmıştır. Gayrimüslim kadınlardan ise 7'si evli, 2'si bekar ve 4'ü evlenip boşanmıştır. Tüm belgelere göre evli kişilerin sayısı diğerlerine oranla daha fazladır. Kayıtlara göre Müslüman erkekler de çok eşlilik görülürken gayrimüslimlerde çok eşlilik bulunmamaktadır. 268 evli Müslüman erkekten 246'sı %91,8'lik oranla tek eşli, 20'si iki eşli ve 2'si üç eşlidir. Kalan %8,2'si ise çok eşlidir. 1606 ile 1691 yılları arasında İstanbul'da genellikle tek eşlilik görülmüştür. 376 Müslüman erkeğin içinden 40'ı evlenip boşanmış, 65'i hiç evlenmemiş ve 3'üde buluş çağına erişmiş yaştadır. Müslüman erkeklerden 241'inin çocuğu bulunurken, 135'inin ise çocuğu yoktur. Görüldüğü üzere çocuğu olan Müslüman sayısı çocuğu olmayanlardan daha fazladır. Müslüman erkeklerin 13'ünün mirasçısı %3,4'lük oranla babası olurken, 43'ünün mirasçısı %11,4'lük oranla annesi ve 73'ünün mirasçısı %19,4'lük oranla kardeşidir. Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda babalara oranla annelere daha çok mirasçılık görevi verildiğini görmekteyiz. 140 Müslüman kadından 102'si nikâhlı, 10'u evlenip boşanmış, 26'sı hiç evlenmemiş ve 2'si buluş çağına erişmemiş yaştadır. Bu kadınlardan 67'sinin çocuğu bulunurken, 73'ünün ise çocuğu bulunmamaktadır. Yine bilgilere göre kadınlardan çocuğu bulunanların sayısı bulunmayanlardan daha azdır.⁹⁷

Müslüman kadınlardan 15'inin 10,7'lik bir oranla mirasçısı babası, 46'sının %32,8'lik bir oranla mirasçısı annesi ve 27'sinin %19,2'lik oranla mirasçısı kardeşidir. Müslüman erkeklerde olduğu gibi Müslüman kadınlarda da mirasçı olarak daha çok anneler tercih edilmiştir. Gayrimüslimlerin medeni durumuna bakacak olursak, 69 gayrimüslim erkekten 32'si nikâhlanmış, 24'ü evlenip boşanmış ve 13'ü hiç evlenmemiştir. Çocuğu olan gayrimüslimler çocuğu bulunmayanlardan daha fazladır. Bu erkeklerden 1'inin %1,4 ile mirasçısı babası, 6'sının %8,6'lık bir oranla mirasçısı annesi ve 21'inin %30,42'lük bir oranla mirasçısı kardeşidir. 13 gayrimüslim kadından ise 7'si nikâhlanmış, 4'ü evlenip boşanmış ve 2'si hiç evlenmemiştir.⁹⁸

⁹⁷Yetiş, *17.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hane Halkları: İstanbul Şer'iyye Sicilleri Örneğinde*,49-50.

⁹⁸ Yetiş, *17.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hane Halkları: İstanbul Şer'iyye Sicilleri Örneğinde*,50-51.

Bunlardan 9'unun çocuğu bulunurken, 4'ünün çocuğu bulunmamaktadır. Çocuğu olan gayrimüslim kadınların sayısı olmayanlardan daha fazladır. Müslüman olmayan kadınlardan 2'sinin %15,3'lük oranla mirasçısı babası, diğer 2'sinin %15,3'lük oranla mirasçısı annesi ve 1'inin %7,6'lık oranla mirasçısı kardeşidir. Miras bırakanlardan, vefat etmeden önce nikâhlı ve çocuğu olan kimse sayısı 290'ken, nikâhlı ancak çocuğu bulunmayan kişi sayısı 119'dur. Nikâhlanmış ve çocuğu bulunan Müslüman hane sayısı 258, gayrimüslim aile sayısı 32'dir. Çocuğu bulunmayan Müslüman aile sayısı 112, gayrimüslim aile sayısı 7'dir. 376 Müslüman erkekten 99'unun mirasçısı diğer mirasçılar olarak nitelendirilen kişilerden oluşmaktadır. 140 Müslüman kadından 58'inin mirasçısı yine diğer mirasçılar olarak nitelendirilen kişilerden oluşmaktadır. 69 gayrimüslim erkeğin 6'sının, 13 gayrimüslim kadının 3'ünün diğer mirasçısı bulunmaktadır. Diğer mirasçılar olarak nitelendirdiğimiz kişiler vefat edenin eşi veya eşleri, evlatları, annesi, babası ve kardeşleri dışında kalanlardır. Kısacası diğer mirasçılar büyük dede, nene, anneanne, babanın kardeşi ve annenin kardeşidir. Diğer mirasçılığa özgür bırakılmış esirin sahibinin mirasçılığı ve beytülmal mirasçılığı da eklenebilir. Belgelere göre 57 Müslümanın mirasçısı beytülmaldir. 10 esirin mirasçısı ise sahibidir. Bunun yanı sıra belgelere göre vefat etmeden önce karısı hamile olan 4 şahıs bulunmaktadır. Bahsi geçen bebeklerin daha dünyaya gelmeden hakkı olan mirası aldığını görmekteyiz. İslami aile hukukuna göre, erkekler nikâhına 4 eş alabilecekken çoğu hayatına dörtten daha eş almıştır. Kullanılan şer'iyye sicillerine göre çok eşli erkeklerin sayısı 22'dir. Bu 22 erkeğin 20'si nikâhına 2 kadın kalan 2'si ise nikâhına 3 kadın almıştır. Ancak bazı erkekler, birden fazla evlilik yapmasına rağmen çocuk sahibi olamamıştır. Çocuğu bulunmayan kişi sayısı 5'tir. Şer'iyye sicillerine Osmanlı Devleti'nde yaşayan Müslüman erkeklerin sahip olduğu rütbelere de kaydedilmiştir. Bu rütbelere "ağa, beşe, bey, çavuş, çelevi, efendi, el-hac, es-seyyid ve reis"dir. Rütbelerin belge kaydederken kullanılması farklı statüdeki kişilerin sahip olduğu aile yaşantısını görmemizi sağlamıştır. Ancak sicilde bulunan kişilerin tamamının rütbesi bulunmamaktadır.⁹⁹

⁹⁹Yetiş, *17.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hane Halkları: İstanbul Şer'iyye Sicilleri Örneğinde*,50-54.

Şimdi rütbelerin ne anlamı geldiği ve bu rütbeleri kullanan kişiler hakkında biraz bilgi sahibi olalım. “Ağa” sanı, sicillerde yüksek statüye sahip kişiler için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti örgütlenmelerindeki büyüme ve gelişmelerden dolayı ağa, askeriyede en çok tercih edilen sanlardan biridir. Şeriyye sicillerinde ağa sanını kullanan 29 kişi bulunmaktadır. “Ağa” sanına sahip 29 kişiden, 18’si tek eşli, 2’si iki eşli, 1’i üç eşli, 4’ü evlenip boşanmış ve kalan 4’ü ise hiç evlenmemiştir. Bu 29 kişiden 6’sının çocuğu bulunmazken, 23’ünün çocuğu bulunmaktadır. 29 kişiden 4’ü mirasçısı olarak annesini, 5’i ise kardeşini tayin etmiştir. “Beşe” sanı kişinin “yeniçeri, topçu, cebeci ve bölükbaşı” gibi görevleri varsa kullanılırdı. Şeri’yye sicillerinde bu sanı kullanan 58 kişi bulunmaktadır. “Beşe” sanına sahip 58 kişiden 40’ı tek eşli, 2’si iki eşli, 5’i evlenip boşanmış kalan 11’ide bekarıdır. 58 kişiden 26’sının evladı bulunmazken, 32’sinin çocuğu bulunmaktadır. “Beşe” sanına sahip 5 kişinin mirasçısı annesi, 3’ünün mirasçısı babası ve 10’unun mirasçısı kardeşidir. “Bey” ise boy liderlerinin, üst kademe devlet çalışanlarının ve devletin ileri gelenlerinin oğullarına verilen sandır. Osmanlı Devleti’nin son yıllarında bey sanı oldukça fazla kullanılmış, daha düşük makamda bulunan kişiler bile bu sandan yararlanmıştı. Şeri’yye sicillerinde bey sanını kullanan 37 kişi vardır. Bu 37 şahıstan 26’sı tek eşli, 1’i iki eşli, 5’i evlenip boşanmış ve 5’i de hiç evlenmemiştir. Bu kişilerden 14’ünün çocuğu bulunmazken, 23’ünün çocuğu bulunmaktadır. 37 kişiden 5’inin mirasçısı annesi, 2’sinin mirasçısı babası ve 5’nin mirasçısı kardeşidir. “Çelebi”, Osmanlı Devleti’nde XIV. asırdan XVIII. asra kadar etkinli, üst kademe devlet çalışanları, ilmiye mensupları, divan şairleri, kalem ehli ve Divan-ı Hümayun defterdarları gibi belirli bir seviyeye gelmiş, kültürlü kişiler için uygulanılmıştır. Şeri’yye sicillerinde çelebi sanına sahip 31 kişi bulunmaktadır. Bu 31 kişiden 21’i tek eşli, 5’i evlenip boşanmış ve 5’i hiç evlenmemiştir. “Çelebi” unvanı kullanan kişilerden 9’unun çocuğu bulunmazken, 22’sinin çocuğu bulunmaktadır. 31 kişinin, 12’sinin mirasçısı annesi, 2’sinin mirasçısı babası ve 9’unun mirasçısı ise kardeşidir. “Çavuş”, farklı işlerde çalışan kişilere verilen ve Osmanlı Devleti’nde eskiden beri kullanılan bir unvandır.¹⁰⁰

¹⁰⁰Yetiş, 17.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Hane Halkları: İstanbul Şer’iyye Sicilleri Örneğinde,52-58.

Çavuşlar, Divan-ı Hümayun, yeniçeri ocağı ve kapıkulu olmak üzere birçok birimde görev almışlardır. Şer'iyye sicillerinde çavuş sanına sahip 9 kişi vardır. Bu 9 kişiden 6'sı tek eşli, 1'i iki eşli, 1'i dul ve kalan 1 kişi ise hiç evlenmemiştir. Yine 9 kişiden 3'ünün çocuğu bulunmazken, 6'sının çocuğu bulunmaktadır. "Çavuş" sanına sahip olan kişilerden 1'inin mirasçısı annesi, 2'sinin mirasçısı kardeşidir. "Efendi" kelimesi Selçuklu Devleti döneminde kullanılmaya başlanmış, daha sonra Osmanlı Devleti'nin XV. asrının son yarısında eğitim ve öğretim görmüş kişiler için kullanılmaya devam etmiştir. Şer'iyye sicillerinde "efendi" sanına sahip 28 kişi bulunmaktadır. Bu 28 kişiden 22'si tek eşli, 2'si iki eşli, 2'si evlenip boşanmış ve 2'si hiç evlenmemiştir. Bu kişilerden 4'ünün çocuğu bulunmazken, 24'ünün çocuğu bulunmaktadır. Bu kişilerin 4'ünün mirasçısı annesi, 1'inin mirasçısı babası ve 4'ünün mirasçısı kardeşidir. "El-Hac" sanı, Kâbe'yi uygun zamanlarda ziyaret amaçlı giden ve hac vazifesini yerine getiren kişiler için kullanılmıştır. Şer'iyye sicillerinde "El-Hac" sanına sahip 42 kişi bulunmaktadır. Bu 42 kişiden, 31'i tek eşli, 4'ü iki eşli, 4'ü evlenip boşanmış ve 3'ü hiç evlenmemiştir. Bu 42 kişiden 9'unun çocuğu olmayıp, 33'ünün çocuğu vardır. Ayrıca 42 kişiden 2'sinin mirasçısı annesi, 1'nin mirasçısı babası ve 5'inin mirasçısı kardeşidir. "Es-Seyyid" kelimesi büyük bir budunun en yaşını almış kişisi anlamına gelen "Seyyid" in Arap kurallarına göre yazılmış halidir. Bu tabir Peygamberimizin ırkıdan gelen kişiler için kullanılmıştır. Şer'iyye sicillerinde "Es-Seyyid" sanına sahip 11 kişi bulunmaktadır. Bu 11 kişiden 7'si tek eşli, 1'i iki eşli ve 3'ü bekârdır. Ayrıca 11 kişinin 6'sı çocuksuzken, 5'i çocukludur. Bu kişilerden 2'sinin mirasçısı annesi ve 4'ünün mirasçısı kardeşidir. "Es-seyyid" sanına sahip 15 kişiden 11'i tek eşli, 2'si iki eşli, 1'i evlenip boşanmış ve 1'i hiç evlenmemiştir. Bu 15 kişinin 2'sinin çocuğu bulunmazken, 13'ünün çocuğu bulunmaktadır. Sicillere göre 1 kişinin mirasçısı kardeşidir. "Reis" ise yelkenli kullanan kişilere verilen unvandır. XVII. asırdan itibaren "reis" terimi yerine kaptan terimi kullanılmaya başlanmıştır. Şer'iyye sicillerinde bu sana sahip 5 kişi bulunmaktadır. Yukarıda verdiğimiz rakamlara göre yalnızca çelebi sanını kullanan kişiler bir kişiyle nikâhlanmış, ağa sanına sahip olan bir kişi de üç kişiyle nikâhlanmıştır.¹⁰¹

¹⁰¹Yetiş, 17.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hane Halkları: İstanbul Şer'iyye Sicilleri Örneğinde,54-58.

1.1.14. Çocuk Sayısı

Osmanlı Devleti hakkında poligaminin asıl görülme nedeni ailelerin çocuğunun olmaması ve bu durumdan kadınların sorumlu tutulmasıdır. Bu sebeple soylarını devam ettirmek isteyen erkekler ikinci kez hatta üçüncü kez nikâhlanmayı doğru bulmuştur. Zira evliliklerde çocuğu olmayan tarafın hep kadınlar olduğu düşünülmüştür. Şer'iyye sicillerinde bulunan miras kayıtlarına göre Müslim ve gayrimüslim ailelerde de bulunan çocuk sayısının ortalaması alındığında iki sonucuna varılır. Bu sonuçlardan bir tanesi tek evlada sahip olan hanelerin sayısının oranının, iki evlada sahip olan hanelerin sayısının oranına yakın olduğudur. Müslümanlarda çocuğu bulunan aileler olduğu gibi çocuğu bulunmayan ailelerde bulunmaktadır. Çocuğu olmayan Müslümanların oranı %17'dir. Bu %17'lik kısımda bulunan erkekler genellikle bir kez evlenmiştir. Gayrimüslimlerde çocuğu olmayan ailelerin oranı ise %13'tür. Verdiğimiz bu oranlara istinaden, gayrimüslim ailelerin çocuğa sahip olma oranının, Müslümanlarınkinden daha fazla olduğunu görmekteyiz. III. Ahmed döneminde İstanbul'u ziyaret eden Lady Montagu, Osmanlı hanelerinde on iki veya on üç çocuk olduğunu belirtmiştir. Ancak sahip olunan bu on iki veya on üç çocuğun her aile için geçerli olduğu düşünmek büyük hata olur. Lady'nin verdiği bilgilerin yalnızca maddi durumu yüksek olan ailelere has bir durum olduğunu düşünmekteyiz.¹⁰²

Şer'iyye sicillerinde kaydedilen çocukların Müslüman mı, gayrimüslim mi yoksa kız mı, erkek mi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca sicillere göre Osmanlı ailelerin de bulunan çocuk sayısının en az 1, en çok 8 olduğunu görmekteyiz. İstanbul şer'iyye sicillerinde bulunan 124 aile 1 çocuğa, 121 aile 2 çocuğa, 66 aile 3 çocuğa, 33 aile 4 çocuğa, 12 aile 5 çocuğa, 7 aile 6 çocuğa, 4 aile 7 çocuğa ve yalnızca 1 aile 8 çocuğa sahiptir. 1606-1691 yılları arasında kaydedilen çocuk sayısı 834'ken, aile sayısı 368'dir. Bu bilgiler ışığında ailelerin genellikle 1 veya 2 çocuğa sahip olmayı tercih ettiği görmekteyiz. Çocuk sayısını Müslümanlara gayrimüslimlere göre ayıracak olursak, 113 Müslüman ailenin 1 çocuğa, 102 ailenin 2 çocuğa, 53 ailenin 3 çocuğa, 23 ailenin 4 çocuğa, 7 ailenin 5 çocuğa, yine 7 ailenin 6 çocuğa, 2 ailenin 7 çocuğa ve yalnızca 1 ailenin ise 8 çocuğa sahip olduğunu görmekteyiz. Belgelerde bulunan Müslüman hane sayısı 308, çocuk sayısı 667'dir. Görüldüğü üzere Müslüman aileler çoğunlukla 1 çocuk sahibi olmuştur.¹⁰³

¹⁰²Kara, III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat,182.

¹⁰³Yetiş, 17.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hane Halkları: İstanbul Şer'iyye Sicilleri Örneğinde,58-59.

Gayrimüslim hanelerin ise çocuk sayısı 1 ile 7 arasında değişmektedir. 11 ailenin 1 çocuğu, 19 ailenin 2 çocuğu, 13 ailenin 3 çocuğu, 10 ailenin 4 çocuğu ve 5 ailenin 5 çocuğu bulunmaktadır. 6 çocuğu olan hane sahibinin sayısı belli değildir. Ancak 2 ailenin 7 çocuğu bulunduğu kaydedilmiştir. Sicillerde bulunan hane sayısı 60, çocuk sayısı ise 167'dir. Gayrimüslimlerde çoğunlukla aileler 2 çocuk sahibi olmayı tercih etmiştir. Müslüman ile gayrimüslim ailelerin çocuk sayısı karşılaştırıldığında gayrimüslim ailelerde 2 evladı olanların sayısı fazlayken, Müslümanlarda 1 evladı olanların sayısı fazladır. Şer'iyye sicillerinde çocukların ortalama kaç yaşında olduğu belirtmek oldukça önemlidir. Bu durum yardıma muhtaç olan çocukların daha kolay tespit edilmesine ve haklarının korunmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti, yetim veya öksüz kalan çocuklara oldukça hassas davranmış, maddi ve manevi olarak çocukların hayatını kolaylaştırmak ve sahip oldukları hakları muhafaza etmek için çalışmıştır. İşte sırf bu yüzden bu çocukların miras belgelerini yalnızca devletin üst düzey yetkileri hazırlamıştır. Bu durum şer'iyye sicillerinde öksüz ve yetim çocuklara ait miras kayıtlarının bulunmasına sebep olmuştur. Devletin en önemli kayıtları olan şer'iyye sicillerinde çocuklar ve yetişkinler için "*sagir/sagire*" ile "*kebir/kebire*" terimleri kullanılmıştır. Ancak bazı çocuklar için bu terimlerden hiçbiri kullanılmamıştır. "*Sagir/sagire*" terimleri İslamiyet'in yargıları sonucunda meydana çıkmıştır. Şer'iyye sicillerinde yetişkinliğe ulaşmamış erkek çocukları için "*sagir*", yetişkinliğe ulaşmamış kız çocukları için "*sagire*", yetişkin erkekler için "*kebir*", yetişkin kızlar için ise "*kebire*" terimleri kullanılmıştır. İslamiyet buluş çağına erişmiş çocukları yetişkin saymış, onlardan dini görevlerini yerine getirmesini beklemiştir. Müslüman kız çocuklarından yetişkin yaşta olanlarının sayısı %38,1'lik oranla 127'dir. Buluş çağına erişmemiş çocukların sayısı %43,5'lik oranla 145'tir. Yaşı belli olmayan kızların sayısı %18,3'lük oranla 61, erkeklerin sayısı %19,1'lik oranla 64'tür. Yetişkin Müslüman erkeklerin sayısı %36,8'lik oranla 123'tür. Buluş çağına erişmemiş çocukların sayısı %44,1'lik oranla 147'dir. Müslüman çocuk sayısı 667'dir.¹⁰⁴

¹⁰⁴Yetiş, 17.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hane Halkları: İstanbul Şer'iyye Sicilleri Örneğinde,60-63.

Gayrimüslim ve yetişkin olan kızların sayısı %69,4'lük oranla 50'dir. Küçük yaştaki gayrimüslim kızların sayısı %26,4'lük oranla 19'dur. Yaşı belli olmayan gayrimüslim kızların sayısı %4,1'lik oranla 3'tür. Gayrimüslim ve yetişkin olan erkek sayısı %54,7'lik oranla 52'dir. Buluş çağına erişmemiş çocukların sayısı %25,2'lik oranla 24'tür. Yaşı belli olmayan çocukların sayısı %20'lik oranla 19'dur. Gayrimüslim çocuk sayısı 167'dir. Edindiğimiz bu bilgilere göre küçük yaştaki çocukların sayısı büyük olanlardan daha fazladır. "Sagir" veya "sagire" olan çocukların ailelerinin ya ölümcül hastalıklardan ya da savaşlardan dolayı vefat ettiğini düşünmekteyiz. Ancak bu bilgi tahminden öteye geçmemektedir. Aile büyüklerinin neden vefat ettiğini bilemememizin sebebi vefat eden kişilerin tam olarak kaç yaşında olduğunun belli olmamasıdır. Gayrimüslimlerde ise bu durum tam tersidir. Gayrimüslimlerde buluş çağına erişmiş çocukların sayısı, küçük yaşta olanlara göre daha fazladır. İstanbul'da bulunan Müslüman hane sayısı 308, bu 308 ailenin kız çocuk sayısı 333, erkek çocuk sayısı ise 334'tür. Bu bilgiler ışığında Müslüman her bir aileye ortalama 2,16 çocuk düşmektedir. Gayrimüslim hane sayısı 60, bu ailelerin kız çocuk sayısı 72, erkek çocuk sayısı ise 95'tir. Bu bilgiler ışığında gayrimüslim her bir aileye ortalama 2,78 çocuk düşmektedir. Elde ettiğimiz bu bilgileri şer'iyye sicillerinde bulunan miras kayıtlarından ediniyoruz. Ancak halkın tamamı tereke kaydı oluşturmadığı için toplam nüfus sayısı hakkında bilgi sahibi olamıyoruz.¹⁰⁵

1.1.15. Boşanma

İslâmiyet'e göre üç farklı boşanma şekli bulunmaktadır. Bu boşanma şekilleri talak, muhâla'a ve fesihdir. İslam dini erkeklerin uzun süre eşlerini yalnız bırakmasını boşanma gerekçesi olarak kabul etmektedir. Bir süre uzakta olacak erkekler "eğer ben ... müddet zarfında dönmezsem eşim bende tatlik olsun" diye belirterek o süre zarfında gelmezse karısını boşadığını şahitler huzurunda dile getirmiş bulunmaktadır.¹⁰⁶ Bu duruma örnek olarak Molla Kesdel Mahallesi'nde oturan Elhac Mehmet, Halep'e yolculuğa çıkacağı zaman, "on üç ay sonra dönmezsem eşim benden bayinen tatlik olsun" diye tanıkların yanında dile getirmesi verilebilir.

¹⁰⁵Yetiş, 17.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hane Halkları: İstanbul Şer'iyye Sicilleri Örneğinde,62-64.

¹⁰⁶Kara, III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat,177-178.

Elhac Mehmet belirttiği tarihte gelmeyince tanıklar ile Elhac Mehmed'in karısı Fatma mahkemeye başvurmuş, mahkeme de Fatma'nın lehine karar vererek, boşanmayı gerçekleştirmiştir.¹⁰⁷ Erkeklerin bu tarz bir uygulamaya gitmesi eşlerinin yalnız kalmasını ve geçim sıkıntısı çekmesini engellemektir. Kocası tarafından terk edilen kadınlar, nikâhları düştüğü için tekrar biriyle nikâhlanabilirdi. Talak ile boşanma erkeklerin kadınlarının rızasını almadan kendi istekleri doğrultusunda boşanmasıdır. Bu boşanma erkeklerin oldukça esnek boşanma haklarına sahip olduğu boşanma şeklidir. Zira erkekler eşlerine kızdıkları bir anda bile boş ol deyip boşanma haklarının birini kullanabilmektedir. Ancak tam anlamıyla boşanmanın gerçekleşmesine daha iki hak bulunmaktadır. Talak ile boşanmada çiftler arasında mehr ya da nafaka konusunda bir anlaşmazlık yaşanmazsa konu mahkemeye taşınmazdı. Ancak mehrini ya da nafakasını alamayan kadınlar mahkemeye başvurarak talak ile boşandığı halde haklarını alamadığını dile getirirlerdi.¹⁰⁸ Bu konuyla alakalı mahkemeye başvuran Davut Paşa Mahallesinden Rabia, eşinin onu üç yıl önce talakla boşadığı halde hakkı olan 1500 akçe mehrini vermediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Rabia'nın eski eşi, mehri ödeyince dava sulh ile sonuçlanmıştır.¹⁰⁹

Erkeklerin boşandıktan sonra eski eşlerine ödeyecekleri nafaka ve mehrler boşanmaları az da olsa engellemiştir. Eşini boşamak isteyen erkekler bu ödemeleri yapmak zorunda kalacağı için, boşanma kararlarını tekrar gözden geçirmek zorunda kalıyorlardı. Şer'iyeye sicillerine göre, gayrimüslim kadınlardan da boşanmak için Osmanlı mahkemelerine başvuranlar olmuştur. Ancak şer'i mahkemeleri tercih eden gayrimüslim kadın sayısı altıyı geçmemiştir. Ayrıca gayrimüslim kadınların nikâhı İslamiyet'e uygun şekilde kıyılırsa onların da mehr hakkı doğabiliyordu. Şer'iyeye sicillerinde talaktan daha fazla tercih edilen ayrılma şekli "hul" yani "muhâla'a" dır. Muhâla'a ile boşanmalara en çok İstanbul şer'iyeye sicillerinde rastlanılmaktadır.¹¹⁰

¹⁰⁷BabŞ.S. 135-31a/1 (H. 10 L 1137/M. 22 Haziran 1725) Tuğba Kara tarafından yazılan *III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat* (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2014;1-207 tezinden alınmıştır.

¹⁰⁸Kara, *III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat*,178.

¹⁰⁹BabŞ.S. 108-18a/2 (H. 12 Ra 1127/M. 18 Mart 1715) Tuğba Kara tarafından yazılan *III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat* (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2014;1-207 tezinden alınmıştır.

¹¹⁰Kara, *III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat*,179-180.

III. Ahmed' in tahtta olduğu dönemde İstanbul mahkemelerine her ay on ya da on beş kadın hul ile boşanmak için başvurmuştur. Hul ile boşanma kadınların kullandığı boşanma şeklidir. İslamiyet'e göre hul kadının erkeğe yaptığı boşanma teklifi, erkeğin ise bu boşanmaya rıza göstermesidir. Kadınlar kötü giden evliliklerinden kurtulmak için hul ile boşanmayı tercih ediyordu. Ancak bu boşanmanın kadınların aleyhine olduğu da bir gerçektir. Zira kadınlar boşanmanın gerçekleşmesi için ya kendi hakları olan mehr ve nafakadan vazgeçiyor ya da eşlerine bir miktar ödeme yapıyordu.¹¹¹Hul ile boşanmaya örnek olarak Ayşe Hatun ibneti Mehmet isimli kadının, eşinden alacağı dört bin akçelik mehrinden feragat etmesi ve kendine ait olan bazı eşyaları da eski eşine bırakması verilebilir.¹¹²

H. 1027/M. 1618 yılında Mahmiye-i Kostantiniyye Mahallelerinden Kazasker Mehmed Efendi Mahallesinde ikamet eden Kahraman bt. Abdullah isimli kadın eşi Mehmed b. Himmet ile muhâla'a yoluyla boşanmıştır. Kahraman bt. Abdullah, nikâhında belirlenen 1500 akçe mehrinden, iddet nafakasından ve başka birliktelik ile ilgili davalardan vazgeçmek şartıyla kocasından muhâla'a ile boşanmıştır. Artık Kahraman bt. Abdullah tekrar nikâhı kıyılmadan ve mehr almadan eski eşine geri dönemezdi.¹¹³ Kahraman bt. Abdullah adlı kadının tüm haklarından vazgeçerek boşanmasının sebebinin kötü giden evlilik yaşantısı olabileceğini düşünmekteyiz.

Osmanlı halkı, yapılan evlilikleri ne kadar olumlu karşılıyorsa, boşanmalara da o kadar olumsuz tepki gösteriyordu. Aileler de çocuklarının ilk anlaşmazlıkta boşanma yolunu tercih etmesine sıcak bakmıyordu. Bu sebeple önce yaşanan anlaşmazlıklar aile arasında çözülmeye çalışılır, bu durum olumlu bir sonuç vermemişse aileden seçilen bir kişinin yardımına başvurularak, tekrar çiftin arası düzeltilmek için çabalanırdı. Yine başarısız olunursa artık evliliğin kurtarılmayacağı düşünülerek evliliğin sonlandırılmasına karar verilirdi. Osmanlı şer'i mahkemelerinin de boşanmayı gerçekleştirmek için iki önemli etmeni aradığını görmekteyiz. Bunlar her iki tarafında boşanmaya rıza göstermesi ve boşanma sebebinin geçerlilik esasına uygun olmasıdır.¹¹⁴

¹¹¹Kara, III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat,180.

¹¹²(İ.M.Ü.Ş.S., No: 125. vrk. 61a.1) Mustafa Akkaya tarafından yazılan XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi,2010; 115-117 tezinden alınmıştır.

¹¹³İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, C:13, s.104, Orijinal Metin No: (8a-, Arapça)

¹¹⁴Yetiş, 17.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hane Halkları: İstanbul Şer'iyye Sicilleri Örneğinde,43-44.

1.1.16. Miras

Osmanlı Devleti'nin en önemli kayıtlarından biri şer'iyeye sicillerinde bulunan miras belgeleridir. Zira miras belgeleri Osmanlı aile yaşamı hakkında bize birçok değerli bilgi sunmaktadır. Şimdi miras belgelerinin nasıl oluşturulduğuna bakalım. Miras belgesi oluşturulurken, ilk başa vefat eden kişinin oturduğu mahalle ismi, daha sonra vefat edenin adı ve bunun yanına da kişinin babasının adı yazılırdı. Bu bilgilere ek olarak vefat eden kişinin Müslüman mı yoksa gayrimüslim mi olduğu da miras belgelerine kaydedilirdi. Ancak nedeni bilinmeksizin miras bırakan kişilerin ölüm tarihinin belgelere kaydedilmediğini görmekteyiz. Yalnızca miras belgelerine '*bundan akdem*' ya da '*mukaddema*' gibi terimler yazarak, kişinin belge kaydedilmeden önce vefat ettiğini belirtmişlerdir. Şer'iyeye sicillerinde vefat eden Müslümanlar için '*fevt*', vefat etmiş Müslüman erkekler için '*merhum*' ve vefat etmiş Müslüman kadınlar için '*merhume*' terimleri kullanılmıştır. Vefat eden gayrimüslim erkekler için '*halik*', kadınlar için ise '*halike*' terimleri kullanılmıştır. Miras kayıtlarına göre bazı akrabalara ve hatta kölelere bile tereke taksimi yapılmıştır. Çünkü kölelik kurumuna göre esirler ve cariyeler salıverildikten sonra sahiplerinin mirasçısı haline gelirdi. Kölelerin miras alma hakkı sahip vefat etse bile ölmez, hak mirasçılardan tahsis edilirdi. Miras kişiler arasında pay edildiği gibi beytülmalâ yani devletin hazinesinde de aktarılabılırdi. Beytülmal, vefat eden kişilerin mirası dağıtıldıktan sonra kalan mirası kendi hazinesine almıştır. 598 miras kaydının 445'i %74,4'lük oranla erkeklere, 153'ü %25,6'lık oranla kadınlara aittir. Görüldüğü üzere erkeklerin belgeleri kadınlarınkine göre oldukça fazladır. Bahsi geçen bu kişiler cinsiyetlere göre ayrıldıktan sonra dinlere göre de sınıflandırılmıştır. 598 kişiden 516'sının Müslüman, 82'sinin gayrimüslim olduğu görülmektedir. Gayrimüslimlere ait olan belgelerin, Müslüman erkeklere ait olan belgelere oranla daha az olduğu göze çarpmaktadır. Bunun sebebi olarak gayrimüslimlerin maddi ve manevi anlaşmazlıklarda kendi mahkemeleri olan cemaat mahkemelerine başvurmaları gösterilebilir. Ancak gayrimüslimlerden cemaat mahkemeleri yerine şer'i mahkemeleri tercih edenler de olmuştur. Bunun sebebi gayrimüslimlerin Osmanlı mahkemelerine duydukları güvendir.¹¹⁵

¹¹⁵ Yetiş, *17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hane Halkları: İstanbul Şer'iyeye Sicilleri Örneğinde*, 44-47.

Osmanlı mahkemeleri miras belgesi kaydederken Müslüman veya gayrimüslim olarak bir ayırım yapmamıştır. Ancak belgelerin Müslümanlara mı gayrimüslimlere mi ait olduğu belirtilmiştir. 376 belge %72,8'lik oranla Müslüman erkeklere, 140 belge ise %27'lik oranla Müslüman kadınlara aittir. 69 belgenin %84,1'lik oranla gayrimüslim erkeklere, 13 belgenin ise %15,8'lik oranla gayrimüslim kadınlara ait olduğu kaydedilmiştir.¹¹⁶

2. BÖLÜM: 17. VE 18. YÜZYILLAR ARASI ANADOLU KENTLERİNDE SOSYAL YAŞAM VE AİLE

Tezimize ikinci bölüm olarak Anadolu kentlerindeki sosyal yaşam ve aile konusunu ele almayı uygun gördük. Zira bir toplumdaki aile yaşantısını ve bireyin yerini anlamak için yalnızca bir şehri baza almak doğru olmayacaktır. Bizde bu yüzden Anadolu'nun ve dönemin önemli şehirlerinden birkaçını bu başlığın altına açıklamaya çalıştık. Bunlardan birisi de Ayntab yani Gaziantep' dir. Anadolu Kentlerinde Sosyal Yaşam ve Aile bölümüne Ayntab'ı almamızın sebepleri arasında ilk uygarlıkların bile bu bölgede kurulmuş olması, bölgenin Türkler için oldukça değerli topraklar olan Mezopotamya ve Akdeniz havzasının arasında kalması ve önemli bir ticaret yolu olan İpek Yolu'nun buradan geçmiş olması bulunmaktadır.

2.1. 17.ve 18. Yüzyıllar Arası Ayntab' da Sosyal Yaşam ve Aile

Osmanlı Devleti'nde aile, İslami kurallar ve Türk töreleri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu nedenle aile kavramı yıllar içerisinde pek de fazla değişmemiştir. Bu durum tüm Osmanlı şehirleri için geçerlidir.¹¹⁷ Evliya Çelebi 17.asırda Ayntab' da 32 mahalle bulunduğunu, tüm köylerinde çeşit çeşit yiyecek maddesi üretildiğini belirtmiştir. Bahsedilen bu köyler, bünyesinde bulunan ürünlerin vergilerini aldıkları için oldukça zengindir. Ürün çeşitliliğinin fazla olmasına örnek olarak yalnızca üzümün bile kırk çeşit olması verilebilir. Ayrıca şehirde tarımın yanında arıcılık ve dokumacılıkta yapılmaktadır. Şehrin üretilen ürünler sayesinde pazar haline gelmesi, aynı zamanda gelişmesine de yol açmıştır. Evliya Çelebi zamanında Ayntab' a 'Arabistan'ın gelinciği' ismi verilmiştir.¹¹⁸

¹¹⁶Yetiş,17.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hane Halkları: İstanbul Şer'iyye Sicilleri Örneğinde,45-47.

¹¹⁷Semiha Zehra Özharat, IV. Mehmed Dönemi Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1648-1687) (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi,2014;1-365.

¹¹⁸Betül Çiftçi, 49 Numaralı Antep Şer'iyye Sicili Değerlendirmesi ve Transkripsiyonu (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2017;1-350.

23 No'lu Antep Şer'iyye Sicili' ne göre Ayntab' da bulunan mahallelere örnek olarak; Telbaşar, Kilis, Maraş, Adana, Burç Kazası, Rum Kala'sı, Karga, Halep ve Kars verilebilir.¹¹⁹

2.1.1. Ayntab Evleri ve Mahalle Yönetimi

Ayntab' ın evleri bile İslamiyet'e göre şekillenmiştir. Bölgede bulunan evlerin duvarları, İslamiyet'in en hassas olduğu noktalardan birisi olan mahremiyete dikkat edilerek yüksek yapılmıştır. Ayrıca yine İslamiyet'in etkisi olarak kişiler evlerini camiye yakın ya da cami etrafında yapmaya özen göstermiştir. Tüm Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Ayntab' da da bulunan evler kolay kolay el değiştirmez, yalnızca miras olarak kaldığında el değiştirirdi. İnşa edilecek olan evlerde bazı hususlara dikkat edilirdi. Bu hususlar evlerin pencerelerinin caddeye ve başkasının evine bakmaması, dört tarafının duvarlarla çevrili olması, evin arkasında bahçesinin olmasıdır. Evin yazın daha serin, kışın daha sıcak olması için duvarlarını taşla çevirmişlerdir. Ayntab'da bulunan tüm mahallelerin sokakları dar ve incedir. İnşa edilen evlerin çatıları yolların üstünü kapatacak tarzda yapılmıştır. Bu çıkıntılara da '*kabaltı*' adı verilmiştir. Ev yapılırken kullanılacak olan inşaat malzemeleri ev sahibinin maddi gelirine göre değişiklik göstermektedir. Ancak değişiklik göstermeyen bir nokta vardır ki o da Ayntab'da yaşayan insanlar arasında bulunan sıkı dostluklar ve arkadaşlıklardır. Bilhassa mahallelilerin zor zamanlarda birbirlerine destek oldukları aşikardır. Kişilerin zor zamanlarından biri şüphesiz ki mahkemelik işleri olduğu gündür. Mahalleliler, davası bulunan komşuları için mahkemeye çıkıp, onlar hakkında davanın seyrini değiştirecek şekilde olumlu ya da olumsuz beyanda bulunabilirdi. Mahkemede mahallelilerin fikrine önem vererek, gerektiğinde onlara başvurmaktan tereddüt etmezdi. Ayrıca mahkeme kanıt bulamadığı durumlarda onların sözüne göre hareket ederdi. Bazı durumlarda mahalleliler mahkemeye başvurarak, rahatsızlık duydukları kişileri bildirmiştir. Uygunsuz davranışlarda bulunan kişilerin mahkemeye bildirilmesinin sebebi mahallede büyüyen çocukların bu kişilerden etkilenmesini engellemeye çalışmaktır.¹²⁰

¹¹⁹Nalân Özel, *23 No'lu Antep Şer'iyye Sicil Defteri'nin Değerlendirilmesi*,2006;1-722.

¹²⁰Bedia Güvenç, *45 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili' nin 101-200. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1107-1108/M.1696-1697)* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,2015;1-200.

Bu kişiler şikâyet edilmeden önce mahalleli tarafından sözlü olarak uyarılır, oturdukları evler toplum tarafından bilinsin diye evlerinin kapısına katran sürülürdü. Bu hareket, bir nevi zararlı kişilerin toplumdaki dışlanması için yapılmıştır. ‘‘Tekâlif-i örfiye’’ ve ‘‘avarız-ı divaniye’’ vergileri kentlerin eksikliklerinin yapılmasında ve askeri ihtiyaçlarının karşılanmasında yeterli olmuştur. Ayrıca Ayntab’ da avarız vergileri düzensiz bir şekilde toplandığı için her mahalleye bir vekil tayin edilmiş ve ‘avarız vakfı’ kurulmuştur. Mahalleliler bu vakıflara destek olarak, kendi aralarında yönetici seçmiş ve seçilen yöneticiler mahkemeye bildirilmiştir. Mahalle de güvenliği sağlayan mahallelilerin kendisi olduğu gibi, mahallede meydana gelen olaylardan yine mahalleliler sorumludur. Bu sebeple mahalleliler çıkan olayları çözmekte kendilerini sorumlu tutmuşlardır. Eğer olayların sorumlusu meydana çıkmazsa mahalleli kendi arasında bu sorunu çözmek zorunda kalırdı. Uygunsuz davranışlarda bulunan veya huzursuzluk çıkaranları mahallelilerden oluşan bir grup hatırı sayılır kişi ve imam mahalleden atma kararı alır, bu kararı onaylayan mahkeme kişileri mahalleden uzaklaştırırdı. Bölge yöneticisi olan kadıların en iyi destekçisi imamlardır. İmamların görevleri; mahallede alkol kullananların ve ahlaksız davranışlarda bulunanların mahalleden uzaklaştırılmasını, Müslümanların gönül rahatlığıyla dini görevlerini yerine getirebilmesini ve mahallede yaşayanların İslam’a uygun davranışlarda bulunmasını sağlamaktır. Eğer mahallede bir sorun meydana çıkarsa, imamlar bu durumu kadılara bildirip gereğinin yapılmasını rica ederdi. Osmanlı mahalleleri daha önce de belirttiğimiz gibi cami ve külliye çevresinde şekillenmiştir. Bunun etkisi mahalle isimlerine de sirayet etmiş, bazı mahallelere cami ismi verilmiştir. Örnek olarak ‘‘İbn-i Eyüb, Ali Naccar, Bostancı, Kızılca Meşard’’ verilebilir. Ayntab’ da insanlar meslek grubu, maddiyat ve mezhep gözetmeksizin hep birlikte yaşamayı başarmışlardır. Osmanlı Devleti azınlıklara zimmi ismini vererek onları koruyup kolladığını, onları emanet olarak gördüğünü belli etmiştir. Zimmilerin dini görüşlerine gösterilen bu saygı onların yıllarca Osmanlı çatısı altında yaşamasına vesile olmuştur.¹²¹

¹²¹Güvenç, 45 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicili’ nin 101-200. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1107-1108/M.1696-1697),182-188.

18/54 numaralı belgeye göre Ayntab' da bulunan Suludere köyünde tımara sahip olan Mustafa Bey'in akli meleklerinin yerinde olmadığını halk kadıya bildirmiştir.¹²² Bunun üzerine kadının Mustafa Bey'den tımarı geri aldığını düşünmekteyiz.

Ayntab' da güvenliğin sağlanması için bazı aşiretler Rakka bölgesine yerleştirilmiştir. Osmanlı Devleti, topraklarını bırakmak zorunda kalan aşiretleri, Arap aşiretlerine karşı yerleştirmiş, bu sayede Osmanlı otoritesini sağlamayı başarmış ve Fırat nehrini güvence altına alabilmiştir. Yapılan bu iskânları kontrol etmek için müfettişler görevlendirilmiş ve yöneticiler tarafından müfettişlerin iskân bölgelerindeki yaptıkları çalışmalar da dikkatle incelemiştir. Bölgeye taşınan aşiret üyelerinin iskânı yapılırken kaçan kişilerin ivedilikle bulunmasına özen gösterilmiştir. Yakalanan kişilere de cezai işlem uygulanmıştır. Rakka valisi Hüseyin Paşa'ya ait deftere göre aşiret üyelerinin ikamet ettiği mahallelere ve iskân edilen kişilerin listesine bakılarak yaşanan kaçma girişimlerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kaydedilen deftere göre yapılan iskân 23 mahalle ve 172 kişiden oluşmaktadır. En çok iskân yapılan yer 'Kaye' mahallesidir. İskân politikası yalnızca Müslümanlara değil, Gayrimüslimlere de uygulanmıştır. Osmanlı Devleti birçok sorunla karşı karşıya gelmesine rağmen, iç güvenliği sağlamaya yönelik özverilerde bulunmuştur. Ancak 1692-1693 yılları arasında çok da fazla güvenlik sorunu yaşanmamıştır. Rakka bölgesinde yapılan bu iskân bölgenin daha güvende olmasını sağlamıştır.¹²³

¹²²Ahmet Yarşı, *45 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili' nin İlk Yüz Sayfası Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (H.1107/M.1696) (Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi,2014;1-284.

¹²³Yılmaz Deniz Ateş,*40 Numaralı Ayntâb Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi H.1103-1104/M.1692-1693 (S.110-220)* (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2014;1-281.

2.1.2. Osmanlı Toplumunda Birlik ve Beraberliğin Sağlanması

Osmanlı Devleti'nde mahalle kültürünün oluşması oldukça önemlidir. Bu sebeptendir ki mahkeme celplerine ilk önce kişinin ikamet ettiği mahalleler yazılmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde mahallelerin güvenliğinin sağlanabilmesi için kişilerin oturmak istedikleri mahallelerden kendilerine kefil bulma zorunluluğu kuralı getirilmiştir. Mahallelilerin birbirine karşı bazı sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluklar yazılı kurallar olmayıp, zamanla kendiliğinden oluşmuş, mahalleli tarafından benimsenmiştir. Bu sorumluluklara örnek olarak mahallelilerin özel günlerde birbirlerini arayıp sormaları, komşusunda bulunmayan yiyecekleri ikram etmeleri, boş dükkân ve evlerin kiralanmasına yardımcı olmaları sayılabilir. İşte bu sayede Osmanlı Devleti'ne ait mahalle kültürü oluşmuştur. Günümüzden farklı olarak Osmanlı Devleti'nde geçerli olan bir uygulama bulunmaktadır. Bu uygulama, mahalle sakinlerinin satacak oldukları boş dükkân ve evleri önce en yakın komşularına alacaklar mı diye sorması, eğer bu taşınmazı komşulara sormadan yabancılara satarlarsa, komşular bu taşınmazı geri alabilirlerdi. Bu geri alma işlemine '*şuf'a hakkı*' adı verilmektedir. '*Şuf'a hakkı*' sayesinde mahalleye gelecek olan yabancıların önü kesilmiş, yabancılardan gelecek olan zarar da en aza indirilmiştir.¹²⁴ 96/230 Numaralı kayda göre Kuşçu Ceridi taifesine bağlı Mehmed, zimmi olarak bilinen Avid'e doksan iki gurus borç vermiş ancak Avid bu borcun tamamını kapatmadığı için Avid'i mahkemeye bildirmiş, fakat açtığı davayı kaybetmiştir. Mehmed'in davayı kaybetmesinin nedeni Avid'in mahkemede mallarını haramilere kaptırdığına dair yemin etmesi ve borcu kapatacak parasının olmadığını belirtmesidir. Görüldüğü üzere Osmanlı mahkemelerini yalnızca Müslümanlar tarafından kullanılmamıştır. Ayrıca mahkeme Avid'in kendi dinine uygun olarak yemin etmesini kabul edip davayı onun lehine sonuçlandırmıştır.

125

¹²⁴Güvenç, 45 Numaralı Ayıntab Şer'iyye Sicili' nin 101-200. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1107-1108/M.1696-1697)183-184.

¹²⁵Yarşı, 45 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili' nin İlk Yüz Sayfası Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1107/M.1696), 255.

39/94 Numaralı sicile göre Kilis'e bağlı Kazık köyünde ikamet eden Hundi adındaki kadın eşkıyalar tarafından kaçırılıp, tecavüze uğramıştır. Bir süre sonra eşkıyaların elinden kurtulan Hundi' nin hamile olduğu meydana çıkmıştır. Açılan davada Hundi çocuğunun babasının eşkıyalardan biri olmadığını kanıtlamak amacıyla mahallelilerden olan şahitlerini mahkemeye delil olarak göstermiştir. Şahitlerin olaydan önce Hundi' nin eşiyle arasının gayet iyi olduğunu belirtmesi üzerine dava Hundi' nin lehine sonuçlanmış ve çocuğun babasının kocası olduğu belirlenmiştir. Görüldüğü üzere mahalleliler davalarda şahit olmaktan çekinmemiş, gerektiğinde mahallede yaşayan komşusunun nasıl biri olduğunu ve o suçu işleyip işlemeyeceğini mahkemede dile getirmiştir. Komşuların birbirlerine dava açtığı gibi, '*şehir subaşı, sancak mütesellimi, mahalle kethüdarları ve yiğitbaşı*' gibi görevlilerde mahallede yaşayanlara dava açabilirdi. '*Mütesellim*' ve '*subaşı*'nın rütbesine bakılmaksızın onların davalarına da mahalleli şahitlik yapabilir, onlara soru sorulabilirdi. 26/70 Numaralı kayda göre Ayntab' a bağlı Tuba mahallesinde ikamet eden Mustafa'nın, İslam'a ve cami hocasına kötü konuşması ve imamı tartaklaması üzerine olayın mahkemede çözülmesi için yine şahitlere başvurulmuştur.¹²⁶ Bu şahitler mahallelilerden seçilmiştir.

2.1.3. Ayntab' da Ekonomik Hayat

Ayntab' ın önemli mesleklerinden biri olan '*debbağlık*', su kullanılarak yapılması ve tabaklama işlemi sırasında kötü koku yayılmasından dolayı su kenarlarında ya da şehir dışında icra edilmiştir. Bu durumdan farklı olarak '*attar dükkanları*' şehrin merkezin de bulunmaktadır. Bu dükkanlar Ayntab çarşılarının olmazsa olmazı olarak görülmüştür. Zira bu dükkanlar yaydıkları güzel kokular ve görüntüleriyle müşterileri cezbetmiştir. Ayntab' da yapılan ticaret, Halep şehrine yakın olduğu için oldukça fazladır. Ayrıca Ayntablı tüccarlar da ticaret yapmak amacıyla sık sık Halep'te bulunmaktaydı. Bu da bölgenin kültürünün ve zenginliğinin artmasına oldukça etkili olmuştur. Ticaretin yanında bölgede yapılan hayvancılıkta şehrin kalkınmasına destek oluyordu.¹²⁷

¹²⁶Yarşı, 45 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili' nin İlk Yüz Sayfası Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1107/M.1696, 262-263.

¹²⁷Güvenç, 45 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili' nin 101-200. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1107-1108/M.1696-1697),184.

2.1.4. Ayntab'da Nişanlanma

Nişan erkeğin kadına verdiği evlenme sözüdür. Bu sebeple nişanlanan çiftlerin evlenme kararı kesinleşmiş artık ciddi bir yola girilmiştir. Ayrıca aileler çocuğunun evleneceği kişiyi daha yakından tanıyabilmesi için her zaman çocuklarının evlenmeden önce bir süre nişanlı olarak kalmasını onaylamıştır. Ancak Ayntab'da evlenecek çiftlerin nişanlanma kararının nasıl aldıkları ve nasıl tanıştıkları bilinmemekle birlikte bu uygulamanın çok eskilere dayandığı düşünülmektedir. Ayntab halkı, bazı kayıtlarda nişanlılığa “*namzedlik*” adını vermiştir. Namzedlik çok da fazla mahkeme kayıtlarına yansımamıştır. Zira nişan yazılı olarak gerçekleşmeyip, sözlü olarak gerçekleşen bir uygulamadır. Tabi ki yaşanan bazı anlaşmazlıklar mahkeme kayıtlarına da yansımıştır. Nişanlılık süresi içerisinde yaşanan anlaşmazlıklar çözüme kavuşturulamazsa nişanı her iki tarafta atabilirdi.¹²⁸ Bu bilgilere ek olarak evlenmeye karar vermiş erkeğe yani nişanlı olan kişiye ‘*hâtib*’, kadına da ‘*mahtûbe*’ adı verilmiştir.¹²⁹Nişan atmaya örnek olarak, Fatma adlı kadının, nişanlısı Abdi'den ayrılmasını verebiliriz. Fatma, Abdi'yi beğenmediği ve ailesinin onu başkasıyla evlendirmesi sebebiyle nişanlısı Abdi'den ayrılmıştır.¹³⁰Bu belgeden hareketle nişanı kız tarafının da bozabildiği görmekteyiz. Kadınlar nişanlısından yukarıdaki gibi yalnızca nişanlısını beğenmediği ya da ailesinin onu başkasıyla evlendirmesinden kaynaklı ayrılmaz. Eğer kadının nişanlısı toplum tarafından doğru olarak karşılanmayacak bir harekette bulunursa da kadınlar nişanı bozabilirdi.¹³¹

¹²⁸Zülfiye Koçak, “Şer’iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (TAED)44(Erzurum 2010): 291-306.

¹²⁹Perihan Aksoy, *35 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1094-1095/M.1682-1683) (s.1-145)* (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2018;1-476.

¹³⁰G.Ş.S. (10.113), Zülfiye Koçak, “Şer’iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (TAED)44, Erzurum 2010, s.1-306 makalesinden alınmıştır.

¹³¹Koçak, a. g. m., s.293.

Zilkade 1052/Ocak 1643 tarihinde görülen davada Seng-i Karasakal Mahallesi'nde ikamet eden Mehmed, namzeti olan Meryem'in kendisine uygun olmadığını ve erkeklerle görüştüğünü ileri sürmüştür. Bu sebeple Meryem'in bakireliğinin kontrol edilmesini istemiş ve yüce divana başvurmuştur. Mahkeme Meryem'in bakireliğini kontrol etmek için, kadınlardan oluşan bir topluluğu Meryem'in evine göndermiştir. Kadınların mahkemeye verdikleri bilgilere göre Meryem'in bakire olmadığı meydana çıkmıştır.¹³²Fakat bu olaydan sonra nişanlıların ayrılıp ayrılmadığı hakkında bilgi sahibi değiliz, ancak Mehmed' in bu duruma kayıtsız kalmayacağı aşikardır.

Ayntab'da nişanlanan kişilerin ne kadar süre nişanlı olarak kaldığı bilinmemektedir. Ancak nişanlılık ne kadar süre olursa olsun illaki yapılması gereken bir uygulamadır. Zira nişanlanan çiftler birbirlerine uygun olup olmadıklarını bu sayede anlayabilmektedir. Her şey yolunda giderse nişanlılık nikâhla taçlandırılırdı. ¹³³Aslında bu durumun ne kadar da modern bir davranış olduğunu görmekteyiz. Aksi bir durumda örnekte olduğu gibi nişanlılık biterdi.

2 Zilkade 1032/28 Ağustos 1623 yılında Kasım adlı bir kişinin yüce divana başvurarak Şah Budak'ın kendi namzedi olduğunu ve onunla evlenmek için 10 akçe mehr verdiğini tescil ettirmek için dava açmıştır. ¹³⁴ Erkekler, nişanlıların başkasıyla evlenmesini ve verdikleri mehrin daha sonra inkâr edilmesini engellemek için bu bilgileri mahkemelere kaydettirmiştir.

Yapılan bu kayıtların en önemli amacı nişanlılarından ayrılırlarsa diye verdikleri parayı ya da nişan hediyelerini geri alabilmektir. Bu sebeple mahkemeye en çok başvuran erkeklerdir. Bir de erkeklerin mahkemeye başvurmasına sebep olarak kadınların onlardan habersiz evlenmesi veya başkasıyla evlenmek istemesi gösterilebilir.¹³⁵

¹³²G.Ş.S. (16.157) Zülfiye Koçak, 'Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)', A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (TAED)44, Erzurum 2010, s.1-306 makalesinden alınmıştır.

¹³³Koçak, a. g. m., s.293.

¹³⁴G.Ş.S. (170A.325) Zülfiye Koçak, 'Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)', A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (TAED)44, Erzurum 2010, s.1-306 makalesinden alınmıştır.

¹³⁵Koçak, a. g. m., s.293.

Buna örnek olarak İspateron da ikamet eden Hasan, nişanlısı Emine'ye armağan ettiği "iki yorgan, bir mikdar ibrişim ve keteni" geri almak için mahkemeye başvurmuş fakat bu eşyalar kullanıldığı için mahkeme bunların yerine Hasan'a 300 şahî verilmesine karar vermiştir.¹³⁶ Görüldüğü üzere kullanılan mallar yerine genellikle o malların tutarında bir ödeme yapılmıştır.

Mahkemeye nişanlıları için başvuran yalnızca erkekler değildir. Nişanlanmak zorunda kalan fakat evlenmek istemeyen kızlar, nişanlılarından ayrılmak için mahkemeye başvurmuştur. Ancak kızlar bu nişanlılıktan kurtulmak için erkek tarafının istediği bazı şartları yerine getirmek zorunda kalmıştır. Eğer çiftlerin nişanlıyken dini nikâhı kıyılmışsa, evlenecek olan kızlara bazı hediyeler verilirdi. Kızlar evlenmekten vazgeçer ya da başkasıyla evlenmek isterse ona verilen bu hediyeleri geri vermek zorundadır. İşte bu nedenle bazı kızlar nişanında verilen hediyeleri geri vermemek için dini nikâhının kıyılmasına izin vermezdi. Nişan atıldıktan sonra erkekler, kadınların yeni eşiyile uğraşmamak ve kadının toplum içinde hor görülmesini engellemek için artık eski nişanlısının istediğiyle nişanlanabileceğini, onunla bir ilişkisi kalmadığını mahkeme de herkesin önünde belirtmiştir.¹³⁷

Ayntab' da bir kayda göre 22 Rebiü'l evvel 1052/20 Haziran 1642 tarihinde İbn-i Eyüb' teki camiye baskın yapan sarhoş ve bıçaklı yeniçeri Ali, caminin imamına eski nişanlısını kimseyle evlendiremeyeceğini söyleyerek tehdit etmiştir.¹³⁸ Yeniçeri Ali'nin Müslümanlar için kutsal olan bir yeri basmaya cesaret etmesi aldığı içkiden kaynaklanmaktadır.

Tüm şer'iyye sicilleri göz önüne alındığında nişanlılık ile ilgili pek de fazla dava bulunmamaktadır. Nişanlılık belgelerinin az olmasının sebebi ailelerin çocuklarını küçük yaşta evlendirmesi ve ayrılacak olan çiftlerin ailelerin sorunları sulh içinde çözmesidir.¹³⁹

¹³⁶G.Ş.S. (170B/177) Zülfiye Koçak tarafından yazılan "Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (TAED)44, Erzurum 2010, s.1-306 makalesinden alınmıştır.

¹³⁷Koçak, a. g. m., s.294.

¹³⁸G.Ş.S. (19/275) Zülfiye Koçak tarafından yazılan "Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (TAED)44, Erzurum 2010, s.1-306 makalesinden alınmıştır.

¹³⁹Koçak, a. g. m., s.295.

Nişan hediyesi olarak verilen eşyalar her şehirde farklılık göstermektedir. Konya’da nişan hediyesi olarak kıza altın takılar ve kıyafet verilirken, Ayntab’ da ise “*altın küpe, kuşak, çakşır, sim hançer ve sim bıçak*” verilmiştir. 51 Numaralı Konya belgelerinde nişanlığın bozulmasıyla ilgili 16 dava bulunurken, 49 Numaralı Ayntab sicilinde yalnızca 1 dava bulunmaktadır.¹⁴⁰ Kullanılan 35 numaralı sicilde ise nişan ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır.¹⁴¹

2.1.5. Ayntab’da Evlilik ve Nikâhlanma

Evlilik; kadın ile erkeği bir çatı altında birleştiren, her iki tarafında birbirinin fikirlerine saygı gösterdiği, yaşanan sorunlara beraber çözümün bulunduğu bir kurumdur. Ayrıca toplumun var olmasını da sağlayan bir yapıdır. Osmanlı Devleti’nde nikâhlanacak olan çiftler iki farklı nikâhtan birini tercih edebiliyordu. Bazısı kadı huzurunda resmi nikâh kıydırırken, bazısı cami hocası tarafından dini nikâh kıydırıyordu. Eğer çiftler nikâhını kadılar tarafından kıydırmazsa, bu görev cami hocalarına kalıyordu. Fakat cami hocaları, kadıdan alınan izin kâğıdı olmazsa ve çiftin evlenmesinde bir engel bulunuyorsa çiftin nikâhını kıyamazdı. Osmanlı Devleti, evlenecek çiftlerin kadılardan izin kâğıdı almasını sağlamak için, kadı tarafından onay alınmayan ya da kadı tarafından kıyılmayan nikâhlarla ilgili bir anlaşmazlık meydana çıkarsa, mahkemenin bu sorunu çözmeyeceğini belirtmiştir. Bu durumu göze alamayan Osmanlı halkı ya nikâhını kadılarına kıydırmış ya da kadıdan izin kâğıdı almıştır. Ayrıca kadıların gerçekleştirdiği bu nikâhlar mahkeme defterlerine yazılmıştır. Çalıştığımız dönem olan 17.asırda kadıların verdiği izin kağıtlarının oldukça az olduğunu görmekteyiz.¹⁴²

Osmanlı Devleti kadıları ilk kez izin kâğıdı vermeye Kanuni Sultan Süleyman devrinde başlamıştır. Kadılar eğer nikâhları kendileri gerçekleştirirse bu nikâhlardan belirli miktarda para alırdı.¹⁴³

¹⁴⁰Çiftçi, *49 Numaralı Antep Şer’iyye Sicili Değerlendirilmesi ve Transkripsiyonu*,17-18.

¹⁴¹Aksoy, *35 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicili’ nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1094-1095/M.1682-1683) (s.1-145)*,459.

¹⁴²Koçak, a. g. m., s.295-296.

¹⁴³Aksoy,*35 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicili’ nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1094-1095/M.1682-1683) (s.1-145)*,459.

İslamiyet’le yönetilen devletler de yaşayan her kadın evlenmeden önce ailesinin rızasını almak zorundadır. Ancak kızlar belirli bir yaşa gelmişse ailesine danışmadan nikâhlanabilir, akil bağı olmayan kızını nikâhlandırabilir ve başkaları için vekillik yapabiliirdi. Ayntab’ da nikâhlanacak kızların ya belirli bir olgunluğa erişmiş olması ya da küçük yaşta olanlarının ailelerinden izin alarak nikâhlanmalarına onay verildiğini mahkeme kayıtlarından görmekteyiz. Küçük yaştaki kız çocuklarının ailesine sormadan nikâhlanmasına izin verilmemesine rağmen, bazı aileler kızlarının rızasını almadan onları evlendirebilmiştir. Bu duruma çözüm olarak mahkeme rızası olmadan nikâhlandırılan kızların mahkemeye başvurarak, nikâhından kurtulabileceğine dair kural getirmiştir. Bu şekilde başvuru da bulunan kızların rızası evliliğin şartlarından olduğu için kadı evliliğin sonlanmasına karar verirdi. Nikâhlanmak isteyen ancak ailesi olmayan kızlar yine kadıdan izin almak için ‘*velayeti amme*’ olarak mahkemeye başvururdu. ‘*Velayeti amme*’ nikâh izninin devlet adına kadıya verilmesidir. Artık kızın ailesi olmadığı için nikâh iznini kadı verirdi. Ayntab’ da evlenmek isteyenlere yaş konusunda belirli bir sınırlama getirilmemiştir. Buda çocuk yaşta yapılan evliliklerin sayısını arttırmıştır. Ancak küçük yaşta evlendirilen ve evliliklerinde mutlu olmayan kızların mağduriyetinin giderilmesi için mahkeme, kızlara akil bağı olduklarında eşlerinden ayrılma hakkı vermiştir. Ayntab’ daki aileler kızlarını küçük yaşta nikâhladıkları gibi, kızlarının evlenecekleri kişiler hakkında fikir de beyan ederdi. Zira aileler günümüzde olduğu gibi kızlarının kendilerine uygun birisiyle nikâhlanmasını istemişlerdir. Eğer bu durumun tam tersi olarak kızlarının onlara uygun olmayan biriyle nikâhlandığını düşünürlerse, kızın erkek yakınlarından biri mahkemeye başvurarak, nikâhın bozulması için dava açardı. Bu nedenle kızlar bu tür olaylara mahal vermeme için ailelerinin de onayladığı biriyle nikâhlanmayı uygun görmüştür. Ancak şer’iyye sicillerinde bu konuyla alakalı dava kaydı bulunmamaktadır. Bu tarz kayıtların bulunamamasının sebebi kızların ailesine ve kendisine uygun kişilerle nikâhlanmayı tercih etmesi veya ailelerin bu durumu kendi aralarında çözümlenmesi olabilir.¹⁴⁴

¹⁴⁴Koçak, a. g. m., s.296-298.

Aileler, kızlarına az başlık parası veren kişilere de onay vermezdi. Bahsettiğimiz bu durum iki farklı hayat şartına sahip olan köylü kadınlarıyla şehirli kadınları arasındaki farkı göstermektedir. Köyde kadınlar üretimin odak noktası olduğu için ailedeki ve üretimdeki yerleri yadsınamayacak kadar büyüktür. Ayrıca aileler kızlarını evlendirdiklerinde önemli bir çalışanlarını kaybetmiş olurlardı. Bu yüzden kızları için başlık parası istemişlerdir. Ancak bu rüşvet ya da başlık parası mahkeme tarafından kabul görmemiş, kanıtlanırsa sahibine geri verilmiştir.¹⁴⁵

Osmanlı Devleti'nde çok eşlilik bulunmasına rağmen erkekler nikâhına birden fazla eş almamıştır. Zira daha çok eş daha çok sorumluluk demektir. Osmanlı toplumunda birden fazla eşe sahip olma oranı %9.27 iken köylerde ise bu oran oldukça düşük yani %3'tür. Bunun sebebi köy kadınlarının evin reisi olmasıdır. Köy kadınları evi ve işi kendisi çekip çevirdiği için erkeklerin üzerlerine başka bir kadın getirmesine asla izin vermezlerdi. 1650-1700'lü yıllarda Ayntab'da aynı anda birden çok kadınla evlenme oranı %17,9 iken, 18.yüzyılın ilk yarısında %16, sonraki yarı yüzyılda ise %15, 1760-1777'de ise %8,4'tür. Konya'da 17.yüzyılda iki eşlilikle ilgili 2 dava, 18.yüzyılda Urfa'da ise yalnızca 1 dava bulunmaktadır. 49 Numaralı Ayntab kayıtlarında ise iki eşlilik ile ilgili 5 belge bulunmaktadır. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yapılan evlilikler genellikle iki ailenin de aynı sosyal hayata ve statüye sahip olması nedeniyle uzun sürmüştür. Bu birlikteliklerde aileler arasında uyum sağlanabildiği için genellikle geçimsizlik yaşanmamıştır. Bunun yanında evliliklerin uzun sürmesinin diğer bir nedeni, evliliğe her iki tarafın da razı olmasıdır. Zira Osmanlı ailelerinin çoğu kızlarını vermeden önce onlara fikirlerini sorardı. Hatta çiftler anlaşarak değil de görücü usulüyle evlenecek olsalar bile çiftin evlenmeden önce birbirini görmesi sağlanırdı.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Koçak, a. g. m., s.298.

¹⁴⁶ Çiftçi, 49 Numaralı Antep Şer'iyye Sicili Değerlendirmesi ve Transkripsiyonu,17-21.

İslamiyet'e göre dini nikâhın bazı olmazsa olmazları vardır. Bunlardan biri nikâha tanıklık yapan şahitlerdir. Şahitsiz olarak yapılan evlilikler geçersiz sayılmaktadır. Nikâhlarda şahit bulundurulmasının sebebi, nikâhın herkes tarafından bilinmesini sağlamak ve gayrimeşruluğu engellemektir. Hanefî mezhebine göre şahitlerin iki kadın ve bir erkek olması gereklidir. Ancak bazı mezheplere göre kadınların şahitliği geçersiz sayılırdı. Ayrıca kıyılacak olan nikâhlarda gelin ve damadın olmasına gerek yoktur. Zira gelin ve damat yerine aileleri ya da vasileri nikâhta onları temsil edebilirdi. Gelin ve damat bizzat nikâhlarına katılırlarsa evet cevabını sözlü olarak, eğer vekilleri aracılığıyla cevap vereceklerse bunu yazılı, sağır veya dilsizlerse yine evet cevabını jest-mimiklerle verirlerdi. Nikâhta gelin adayı yerine vekil tayin edilecekse bu vekil miras dağılımındaki sıraya göre seçilirdi. Ancak nikâha katılacak vekil şehir dışındaysa ondan sonra gelecek olan aile üyesi vekilliğe tayin edilirdi.¹⁴⁷

21 No'lu Ayntab şer'iyye sicilindeki bir kayda göre Eblehan Mahallesi'nde ikamet eden Elif, eşi Katırcı Ahmed' in 1646 senesinde Bağdat savunmasından izin alarak geldiğini ve Ayntab' da üç ay kadar kaldığını ancak eşinin 14 Ekim'de Bağdat'a geri döndüğünü belirtmiştir. Ayrıca Elif, eşinin geri dönerken vefat ettiğini ve kendisinin de hamileliğinin o tarihte meydana çıktığını söylemiştir. Elif'in mahkemeye bunları şahitler eşliğinde bildirmesinin sebebi çocuğunun gayrimeşru olmadığını kanıtlamaktır. Ayrıca çocuğunun isminin Ahmed olduğunu da mahkemeye bildirmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁷Özharat, *IV. Mehmed Dönemi Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1648-1687)*,140.

¹⁴⁸(G.Ş.S. 19-92-2) Semiha Zehra Özharat tarafından yazılan *IV. Mehmed Dönemi Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1648-1687)* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi,2014;1-365 tezinden alınmıştır.

2.1.6. Mehr

Mehr; dini nikâh kıyılırken kıza layık görülen ve eğer boşanırsa ihtiyaçlarını bir süre karşılayabilmesi için verilen mal ya da paradır. Ancak verilen mehr nikâhın olmasa olmazı değildir. Yani mehrin verilmemesi nikâhın kıyılmasını engellemez. Müslüman bir erkekle izdivaç eden her kadın mehr hakkına sahiptir. Mehrin ne zaman verileceği ve ne kadar olacağı evlenirken kararlaştırılması gereken hususlardan biridir. Bu sayede sonradan yaşanacak belirsizlikler engellenmiş olur.¹⁴⁹ Ayrıca mehr kadınlar için oldukça avantajlı bir durumdur. Zira mehr kadınların boşandığında ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayan bir para olduğu gibi, erkeklerin eşini durduk yerde boşamasını da engelleyen bir uygulamadır.¹⁵⁰

Mehr belirlendiği zamana göre ‘*mehr-i müsemma*’ ve ‘*mehr-i misil*’ olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mehr-i müsemma; nikâhtan önce ya da nikâh anında çiftlerin miktarına birlikte karar verdiği mehrdir. Mehr-i misil ise mehrin nikâhlanırken belirlenmeyip, bir süre sonra kızın baba tarafından birisine ya da yaşıtlarına verilmiş olan mehr baza alınarak, verilen mehrdir. Toparlayacak olursak mehr-i misil kadına bırakılan miras gibidir. Mehr yine verilme zamanına göre ‘*mehr-i muaccel*’ ve ‘*mehr-i müeccel*’ olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Eğer mehr nikâh anında veya nikâhtan önce o anda verilirse mehr-i muaccel, o an verilmeyip belirli bir süre sonra verilecekse mehr-i müeccel adını alır. Osmanlı Devleti’nin her yerinde olduğu gibi Ayntab’ da ikamet eden kadınlar için mehr oldukça önemlidir. Bu sebeple kadınlar mehr haklarını alamadıkları zaman mahkemeye başvurmaktan geri durmamıştır. Şer’i mahkemelerde hem mehr-i muaccel hem de mehr-i müeccel davaları sık sık görülmektedir. Mehr-i muaccel davaları çiftlerin nikâhlanmadan önce ayrıldıklarında ortaya çıkar. Ancak Ayntab mahkemelerinde mehr-i muaccel ile ilgili davalar çok da fazla bulunmamaktadır. Bu davaların çok olmaması, mehrin nişan sırasında veya nikâhtan hemen sonra verilmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁵¹

¹⁴⁹Koçak, a. g. m., s.299.

¹⁵⁰Güvenç, *45 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicili’ nin 101-200. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1107-1108/M.1696-1697)*,190.

¹⁵¹Koçak, a. g. m., s.299-300.

Mehr-i müeccelin, kadınların mehr haklarını belirli bir süre sonra alması olduğunu belirtmiştik. Bu belirli süreden kasıt ya çiftlerin ayrılması ya da eşlerden birinin vefat etmesidir. Kadınlar mehrlerini belirli bir süre sonra almayı kabul ettiği için az önce saydığımız hadiseler gerçekleşmeden mehrlerini alamazlardı. Tabi eğer erkekler isterlerse, eşlerine mehrlerini vakti gelmeden önce verebilirdi. Kadınların mehr-i müeccelini alması için eşlerinin onlara üç kez ‘‘Boş ol’’ demesi yani onları ‘‘talak-ı selase’’ ile boşanması gerekmektedir. Şer’iyye sicillerinde mehr-i müeccel ile ilgili davalar oldukça fazladır. Ancak kaydedilen davalarda mehr-i müeccelin şahitler tarafından onaylandıktan hemen sonra eski eşler tarafından verildiğini görmekteyiz. Mehrin kullanım tasarrufu yalnızca kadınlara aittir. Ancak bazen kadınlar mehrini eşlerine hibe edebilirdi. Lakin bazı kadınlar eşlerine hibe ettikleri mehrleri ya da eşlerinden aldıkları mehrleri tekrar almak için mahkemeye başvururdu. Mahkeme şahitleri dinledikten ve birtakım araştırmalar yaptıktan sonra kadınların yalan söylediğine kanaat getirerek davayı düşürürdü. Kadınlar mehr almadan vefat etseler bile, hiçbir zaman mehr hakları ölmez. Kadının yakınları mahkemeye başvurarak, erkekten, kadının hakkı olan mehrini alırlardı. Erkekler kadınlarının mehrlerini geç verse de asla eşlerinin elinden bu parayı zorla almamıştır. Zira erkeklerde bunun dinin gerekliliklerinden biri olduğunun farkındadır. Kadınların ne kadar mehr hakkının ölmediğini belirtsek de bazı kadınlar mehr hakkını kaybetmiştir. Bunun sebebi olarak aile müessesine ve topluma yakışmayan bir harekette bulunmaları gösterilebilir. Bu olay kanıtlandığında kadınlar mehr hakkından yararlanamadan boşanmak zorunda kalırdı. Gelelim kadınlara verilen mehr miktarına. Ayntab’da kadınlara verilen mehr miktarı bekar veya dul olmalarına, dış görünüşlerine, yaşlarına, çocuğunun olup olmamasına, devletin içinde bulunduğu o günkü sosyo-ekonomik duruma ve veren kişinin maddiyatına göre değişiklik göstermektedir. Hatta erkeğin ilk evlendiği kadınla, ikinci evlendiği kadının bile mehr miktarı farklıdır. Eve ikinci eş olarak gelen kadınların mehr miktarı evde ikamet eden kadınlarından bir hayli fazladır. İkinci kadınların daha fazla mehr alma sebebi ikinci eş olarak eve gelmeyi kabul etmeleri ve genellikle yaşlarının oldukça küçük olmasıdır.¹⁵²

¹⁵²Koçak, a. g. m., s.300-303.

Ayntablı kadınlara mehr olarak para verilebildiği gibi bunun yanında ‘‘ ev, bağ, altın, tarla, hamam hissesi ve cariye’’ de verilebilirdi. Ancak Ayntablı erkeklerin çoğu mehri denkleştirebilmek için oldukça fazla zorluk çekmiştir. Erkeklerin bu ödemeyi yaparken zorluk çekmesinin sebebi mehrin nikâhtan önce veya nikâh anında toplu bir halde verilmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Ayntablı erkeklerin çoğunda bir anda o kadar büyük bir meblağın karşılayacak imkân bulunmamaktadır. Ancak kız tarafında durum farklıdır. Kızların nikâhtan önce mehrini alması onların çeyizlerini daha rahat bir şekilde hazırlamasını sağlamıştır. Mehr-i muaccelin her iki tarafa böyle etkileri varken mehr-i müccel de kadınlara boşandıklarında veya eşleri vefat ettiğinde hayatlarını idame ettirmeleri için büyük yarar sağlamıştır.¹⁵³

Ayntab’ da kadınlara verilen mehrler 5 guruş ile 500 guruş arasında, Konya’da verilen mehr miktarı ise 800 akçe ile 80.000 akçe arasında değişmektedir. 49 Numaralı Ayntab şer’iyye siciline göre verilen mehr miktarı 5 ile 100 guruş arasındadır.¹⁵⁴ Ayrıca Ayntab’ da bulunan ilçelerde bile mehr miktarı farklılık göstermiştir. Mesela Zincirli Kuyu’da mehr miktarı 40 guruşken, Kızılca Mescid’ de 15 guruş, Akyol Cevizlice ve Zincirli Kurbu’ da ise 30 guruştur.¹⁵⁵

2.1.7. Ayntab’ da Boşanma

Osmanlı Devleti evliliklere gösterdiği olumlu tepkiyi boşanmalara göstermemiştir. Ancak devlet ne kadar boşanmaların olmasını istemesede, 17.asrın diğer yarısına gelindiğinde Osmanlı toplumunda boşanmalar bir hayli artmıştır. Tabi ki halk kötü aile yaşantısıyla baş etmeye çalışmak yerine boşanmayı tercih etmiştir.¹⁵⁶ Osmanlı Devleti’nde eşinden ayrılan kadın, kocası tarafından ‘‘mutelakası’’ olarak isimlendirilmiş, kadının hamile olup olmadığını belirlemek için mahkeme kadınlara belirli bir süre tanıdığı ve bu süreye ‘‘iddet dönemi’’ adı verilmiştir. İddet süresi ‘‘üç hayız’’ dönemi kapsamaktadır.¹⁵⁷

¹⁵³Koçak, a. g. m., s.304.

¹⁵⁴Çiftçi, 49 Numaralı Antep Şer’iyye Sicili Değerlendirmesi ve Transkripsiyonu,18-20.

¹⁵⁵Ateş, 40 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi H.1103-1104/M.1692-1693 (S.110-220), 224-225.

¹⁵⁶Okan İlhan, 20 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.137-270) H.1060-1061/M.1650-1651(Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2015;1-338.

¹⁵⁷Güvenç,45 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicili’ nin 101-200. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1107-1108/M.1696-1697),190.

Kadınlar için iddet süresi eşi vefat etmişse 4 ay 10 gün, eşinden ayrılmış ise 3 aydır. İddet süresine önem veren Osmanlı Devleti, bu sürede bulunan kadınlara evlilik teklif edilmesini dahi yasaklamıştır. Tabi ki evlilik teklifi üstü kapalı şekilde yapılırsa, bir sıkıntı yaşanmazdı. Zaten iddet süresinde yapılan evlilikler geçerli değildir. İddet süresinde bulunan ve hamile olan kadın doğum yapana kadar eski eşinden ‘iddet nafakası’ alırdı. Aslında Hanefi mezhebi kurallarına göre iddet süresinde olan tüm kadınların ihtiyaçları eski eşleri tarafından karşılanmak zorundadır. Süresi dolan kadınların nafakası kesilirdi.¹⁵⁸

Osmanlı Devleti’nde çiftler arasında en fazla üç kere boşanma gerçekleşebilirdi. Üç kere eşine ‘Boş ol’ diyen erkek, bir daha eşine geri dönemezdi. Kaynaklarda bu tarz boşanmaya ‘talak’ adı verilmektedir. Talak ile boşanmanın dört çeşidi bulunmaktadır. Talak çeşitlerinden biri olan ‘ric’i talak’ ile çift boşanırsa, tekrar nikâh kısılabilirdi. Başka bir talak çeşidi olan ‘baîn talak’ ile boşanma gerçekleşirse eşler arasında tekrar nikâh kısılması gerekirdi. Yine bir boşanma tarzı olan ‘muhâla’a’ ise iki tarafın anlaşarak boşanma kararı almasıdır. Bu saydığımız boşanmalar dışında bir de tefrik vardır ki oda boşanmaların mahkeme tarafından gerçekleştirilmesidir. Boşanmaların gerçekleşmesindeki sebepler arasında anlaşmazlıklar, kadınlara nafaka bağlanmaması ve hastalıklar vardır.¹⁵⁹

Erkekler savaş zamanlarında orduyla birlikte sefere çıkmak için eşlerini yalnız bırakmak zorunda kalmıştır. Bu durumu engellemek isteyen birçok erkek eşinden ayrılarak savaşa gitmiştir. Talak ile boşanma yalnızca erkeklerin egemen olduğu boşanma tarzıdır. Ancak bazı erkekler talak yetkisini eşlerine bırakmıştır. Kadınlara geçen bu talak yetkisine, ‘tefviz-i talak’ adı verilmiştir. Talak yetkisini eşine veren erkek eğer geri almak isterse, alamazdı. Ancak tutulan kayıtlardan yola çıkarsak hiçbir erkeğin bu hakkı eşine verdiği görülmemektedir. Karısını talak ile boşayan her erkek kadının hakkı olan mehrini ve nafakasını vermek zorundadır. Bu sebeple erkekler eşlerine mehr ve nafaka vermek istemediği için bu boşanma tarzını kullanmamak için çabalamışlardır. Ayntab’da talak ile boşanma yerine daha çok muhâla’a ile boşanma tercih edilmiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁸Özharat, IV. Mehmed Dönemi Ayntab Şehri’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1648-1687),157-158.

¹⁵⁹İlhan, 20 Numaralı Ayntab Şeriyeye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.137-270) H.1060-1061/M.1650-1651, 264-265.

¹⁶⁰Çiftçi, 49 Numaralı Antep Şer’iyye Sicili Değerlendirmesi ve Transkripsiyonu,21-23.

Erkekler talak ile boşanmayı kendi, vekili veya yazdığı bir mektupla gerçekleştirebilirdi. Ancak Hanefi mezhebine göre, erkek eşini yazılı beyanla boşarsa karısına adının bulunduğu ve ondan boşandığını bildiren bir mektup yazmalı ve eşine göndermelidir.¹⁶¹

Boşanma talak ile olabileceği gibi fesihle de olabilirdi. Ancak fesih talaktan farklıdır. Fesih, çift evlenirken ya da evlendikten sonra bir sorun meydana çıkarsa veya çiftten birinin evliliğe mâni olacak sakatlığı oluşursa gerçekleşir. Mahkeme, suç işleyen erkeklere bazı durumlarda eşinden ayrılma cezası vermiştir. Tabi ki kadılar her cezayı olduğu gibi bu cezayı da fetvaları baza alarak vermekteydi. Birazdan bahsedeceğimiz kayıt bu duruma örnek niteliğindedir. 143/114 numaralı belgeye göre Akyol mahallesinde ikamet eden Küçük bin İshak, kasablar ağası Selim'in '*sende koyun bâcı vardır, benim reâyâmsın*' diyerek durduk yere kendisine kötü konuşmasından dolayı dava açmıştır. Ayntab müftüsü Abdurrahim Efendi, Selim'e ceza olarak kafir olduğunu söylemiş ve karısıyla onu bain talak ile boşadığını belirtmiştir. Selim bu cezaya razı gelmeyerek mahkemeye başvurmuş, ancak mahkeme şahitleri dinledikten ve fetvayı da baza alarak cezanın doğru olduğuna hüküm vermiştir.¹⁶²

2.1.7.1. Muhâla'a

Muhâla'a ile boşanma, kadınların haklarından feragat ederek eşlerinden ayrılmasıdır. Gerçek şudur ki kadınların muhâla'ayı tercih edecek hale gelmesi yaşadıkları hayatın ne denli kötü olduğunu göstermektedir. Zira muhâla'a ile boşanmak mehr ve nafaka gibi hakların hiçbirini alamamak demektir. Kadı sicillerinde en çok görülen boşanma türü hul yani muhâla'adır. Bu boşanmaların sebebinin şiddetli geçimsizlik olduğunu '*hüsn-i zindegân*' veya '*adem-i zindegân*' terimlerinden anlamaktayız. Çoğu sicil kaydında boşanma nedenlerine ait bir bilgi bulunmamaktadır. Bunun sebebinin özel hayatın ifşa edilmesini engellemeye çalışmak olduğunu düşünmekteyiz. Ama bazı sicil kayıtlarında da boşanma nedeni belirtilmiştir. Bu duruma örnek olarak Konya'da kaydedilen boşanma davalarının sebebinin kadınların darp edilmesi olduğunu verebiliriz.¹⁶³

¹⁶¹Özharat, *IV. Mehmed Dönemi Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1648-1687)*,147-152.

¹⁶²Melahat Arıkan, *12 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1027-1028/M.1618-1619. s. 105-204)* (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2017;1-292.

¹⁶³Çiftçi, *49 Numaralı Antep Şer'iyye Sicili Değerlendirmesi ve Transkripsiyonu*,23.

Muhâla'a ile boşanmak genellikle kadınların tercihidir. Bu sebeple kadın eşine boşanmak istediğini belirtir, erkekte boşanmayı kabul ederse boşanma gerçekleşirdi. Ancak buluğ çağına ermemiş çiftler muhâla'a ile boşanmak istese bile boşanmazdı. Zira muhâla'a ile boşanmak için çiftin buluğ çağına ermiş olması gerekmektedir. Kadınlar muhâla'a ile boşanmak için bazı haklarından vazgeçer ya da bir bedel ödemeyi kabul ederdi. Ayrıca kadınlar boşandıktan sonra çocuklarının vekaletini almak isterlerse de hakları olan mehr ve nafakadan vazgeçmek zorunda kalırdı. Bu boşanma şekli her iki taraf içinde oldukça avantajlı gibi görünse de kadınlar, birçok hakkı kaybolacağı için, bu boşanmayı tercih etmemeye çalışmıştır.¹⁶⁴

Osmanlı Devleti şehirlerinde, çocukların bakımından anne, maddi ihtiyaçlarından ise baba sorumludur. Lakin Konya'da bu durumdan farklı olarak kadınların çoğu nafaka almadan eşinden boşanmış ve ayrıldıkları eşlerinden hiçbir istekte bulunmamıştır.¹⁶⁵ Bu durum bize Konya'da yaşayan kadınların ekonomik olarak güçlü olduğunu ve kimseye ihtiyaçlarının olmadığı göstermektedir.

2.1.7.2. Tefrik

Tefrik, mahkemenin tasarrufuna bağlı olan boşanma şeklidir. Tefrik ile boşanmada, yaşanan sağlık problemleri ve eşini süresiz bırakıp gitmek boşanma nedenleri arasındadır. Osmanlı toplumunda evli bir kadının uzun bir süre boyunca evde yalnız bırakılması doğru bulunmadığı için erkek evden ayrıldığında, mahkeme kadına eşinden boşanma hakkı tanırdı. Ayntab' da bu tarz boşanmalar oldukça fazladır. Ayrıca kadınlar eşlerinden nafaka almak, tekrar evlenmek, eşlerini şehir dışında olduğunu ya da ebediyete intikal ettiğini beyan etmek için sık sık mahkemeye başvururdu. Osmanlı toplumunda özellikle Ayntab'da küçük yaşta evlendirilen birçok kız çocuğu bulunmaktadır. Devlet bu çocukların mağduriyetini ortadan kaldırmak için onlara buluğ çağına girer girmez boşanma hakkı tanımıştır. Ancak çocuklar buluğ çağına girer girmez boşanmak için mahkemeye başvuramazlarsa bir daha böyle bir hakka sahip olamazlardı.¹⁶⁶

¹⁶⁴Özharat, *IV. Mehmed Dönemi Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1648-1687)*,152-153.

¹⁶⁵Çiftçi, *49 Numaralı Antep Şer'iyye Sicili Değerlendirmesi ve Transkripsiyonu*,23-25.

¹⁶⁶Özharat, *IV. Mehmed Dönemi Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1648-1687)*,154-156.

2.1.8. Nafaka

Nafaka, kadınlara boşandıktan sonra ihtiyaçlarını karşılaması için verilen paradır. İslamiyet ile yönetilen devletlerde kadınların bütün ihtiyaçlarını eşleri karşılamak zorundadır. Bu sebeple erkekler eşlerinin sağlık harcamalarını, barınma ve beslenme ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. İslamiyet'e göre kadınların nafaka alması için nikâhlarının kadı tarafından kıyılmış olması veya tekrar evlenmesine mâni olmaması gerekmektedir. Ancak bazı durumlarda kadınlar nafaka alamazdı. Bu durumlar kadınların evlenmek için belirli bir yaşa gelmemesi ve kocasıyla aynı evde yaşamak istememesidir. Kadınlar boşandıkları eşleriyle nafaka miktarı konusunda anlaşamadıklarında mahkemeye müracaat ederlerdi. Ayrıca mahkemeye nafaka için başvuran yalnızca Müslüman kadınlar değildir. Müslüman kadınlar gibi Müslüman bir erkekle nikâhlanmış gayrimüslim kadınlarda nafaka talebi için mahkemeye başvurabilirdi. Kaydedilen bazı mahkeme kayıtlarına göre genellikle kadınlara üç akçe nafaka verilmiştir. Şer'iyye sicillerine göre verilen bu üç akçenin bir çocuğun günlük ihtiyacını karşılayacak kadar olduğu görülmektedir.¹⁶⁷

Nafakalar aylık ve günlük olmak üzere iki şekilde takdir edilebilirdi. Bunun yanında nafaka çocuklara verildiği gibi geçimini sağlayamayan anne ve babalara da verilebilirdi. Osmanlı Devleti'nde yaşayan erkekler nafakayı zamanında ödemeye önem vermiştir. Hatta nafakayı karşılayacak maddi durumu olmayanlar, nafakayı ödeyebilmek için evlerini bile satmak zorunda kalmıştır.¹⁶⁸Nafaka konusunda devlet tarafından belirlenmiş bir miktar bulunmamaktadır. Bu sebeple nafaka miktarı bazı hususlar nedeniyle değişiklik göstermektedir. Bu hususlar kişinin bağlı olduğu mezhep, maddi durumları, yaşadığı yer ve yaşadığı dönemdir.¹⁶⁹

¹⁶⁷İlhan, *20 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.137-270) H.1060-1061/M.1650*, 267.

¹⁶⁸Çiftçi, *49 Numaralı Antep Şer'iyye Sicili Değerlendirmesi ve Transkripsiyonu*, 27-28.

¹⁶⁹Darya Najm, *H.1098-1099/M.1686-1687 Tarihli 36 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-107)* (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2020;1-301).

Erkekler eşlerinden önce vefat ettiğinde, kalan mirastan kadına nafaka bağlandığı gibi, eşlerini bırakıp gittiğinde de kadına nafaka bağlanabilirdi. Verilen bazı nafakalar zamanı geldiğinde geri ödenebilirdi. Bizde bu bilgiyi şer'iyeye sicillerinde bulunan '*istidâneye izin verildi*' cümlesinden ediniyoruz. Nafaka almak için mahkemeye herkes başvuramazdı. Mahkemeye başvuracak kişiler kadının en yakın akrabaları olmak zorundadır. Kadınların açtığı bu tür davalar her zaman mahkemelerce olumlu karşılanmıştır. Ayrıca nafakalar kuruş ve osmâni şeklinde verilmiştir.¹⁷⁰

Aklımıza nafakanın yalnızca maddi durumu kötü olan kadınlara ve çocuklara mı verildiği gelebilir. Bu sorulan sorunun cevabı kadın ne kadar zengin olursa olsun eşinden nafaka alma hakkına sahiptir. Hatta erkekler hayvanlarının ihtiyaçlarını karşılamak için bile nafaka bağlardı. Ancak nafakaların belirli bir süresi bulunmaktadır. Bu süre evlilik ve iddet dönemini içermektedir. Bu süre boyunca nafaka alan kadınlar eşlerinden bir daha mal talebinde bulunamazdı.⁴⁰ Numaralı Ayntab şer'iyeye sicilinde verilen nafaka miktarları 3 ile 6 akçe arasında değişmektedir.¹⁷¹

Nafakalar aynı olarak verilebildiği gibi nakdi olarak verilebilirdi. Dönemin koşullarından dolayı ürünlerin fiyatları artarsa kadınlar nafakanın artırılması için, ürünlerin fiyatları azalırsa erkekler de nafakanın düşürülmesi için mahkemeye başvururdu. Yevmiye yani günlük maaş alan erkekler nafakayı günlük ve nakit olarak, haftalık ücret alan erkekler haftalık, tacir olan ve aylık maaş alanlar nafakayı aylık öderdi. Tarımla uğraşan kişiler ise nafakayı yıllık olarak verirdi. Verilen nafakaların %91'i günlük olarak 1 ile 10 akçe arası, kalan %9'luk kısmı ise günlük 10 akçeden daha fazladır. Erkekler eşlerinin nafakasını ödediği gibi buluş çağına ulaşmamış veya bir geliri olmayan çocuklarının da nafakasını karşılamak zorundadır. Fakat babanın nafakayı karşılayacak yeterli bütçesi yoksa çocukların ihtiyaçlarını büyükbabası veya amcası karşılardı. Ayrıca nafaka ödemesi gereken babanın oğlu evliyse gelininin de nafakasını ödemek zorundadır.¹⁷²

¹⁷⁰ Arıkan, *12 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (H.1027-1028/M.1618-1619.s. 105-204),231-232.

¹⁷¹ Ateş, *40 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* H.1103-1104/M.1692-1693 (S.110-220),224-225.

¹⁷² Özharat, *IV. Mehmed Dönemi Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi* (1648-1687),157-158.

2.1.9. Vasi Tayini

Osmanlı Devleti her zaman başı dara düşen halkına yardım etmeye çalışmıştır. Bunu kurduğu vakıflardan ya da kimsesiz çocuklara gösterdiği hassasiyetten anlayabiliriz. Mahkeme Osmanlı sınırları içinde annesiz-babasız kalan her çocuğa ihtiyaçlarının karşılanması, kendisini yalnız hissetmemesi ve terekesini yönetmesi için vasi tayin etmiştir.¹⁷³ Bu görevi yerine getirecek olan vasilerin bazı özellikleri bulunmalıdır. Bu özellikler vasinin Müslüman, bağımsız, akli dengesi yerinde ve verilen yetkileri icra edebilecek durumda olmasıdır.¹⁷⁴

Vasilik ataması; ‘*vasi-yi muhtar*’ ve ‘*vasi-yi mansûb*’ olmak üzere iki ayrılmaktadır. Vasi-yi muhtar, çocuğun babası ve dedesi tarafından atanan vasisine verilen addır. Vasi-yi mansûb ise kadının tayin ettiği vasiye verilen addır.¹⁷⁵ Bu bahsi geçen vasiler yakın akrabalardan olabildiği gibi aile dışından birileri de olabilir. Vasilerin verilen görevi layıkıyla yapıp yapmadığını kontrol etmek amacıyla mahkeme nazırlar görevlendirilmiştir.¹⁷⁶

Nasıl babalar çocuklarının tüm ihtiyacını karşılamakla görevliyse annelerde 7 yaşına kadar erkek çocuklarına, 9 yaşına kadar kız çocuklarına bakmakla yükümlüdür. Bu yaşlarını tamamlayan çocuklar babaları ve vasileri tarafından annelerinden alınabilirdi.¹⁷⁷

¹⁷³İlhan, 20 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.137-270) H.1060-1061/M.1650-1651,268.

¹⁷⁴Aksoy, 35 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1094-1095/M.1682-1683) (s.1-145),463.

¹⁷⁵Bahar Candan, 47 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (126-267. Sayfalar arası) (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi,2018;1-311.

¹⁷⁶İlhan, 20 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.137-270) H.1060-1061/M.1650-1651, 268-269.

¹⁷⁷Çiftçi, 49 Numaralı Antep Şer'iyye Sicili Değerlendirmesi ve Transkripsiyonu, 26.

Eşinden ayrılan kadınlar başka biriyle evlenirse, eski eşi kadının yanından çocuklarını sorgusuz sualsiz alabilirdi. Anne vefat ettiğinde vasi baba, baba vefat ettiğinde çocuğun velisi ve vasisi farklı kişilerden seçilirdi. Bu noktada çocuğun velisi büyükbaba, vasisi annesi olabilirdi. Eğer büyükbaba da vefat etmişse vasiliğe tereke kayıtlarındaki erkek akrabalarından birisi seçilirdi. Vasi tayini ile ilgili belge kaydı 347 adettir. Bu 347 belgeden 117'sinde vasiliğe annelere getirilmiştir. Annenin olmadığı veya çocuğa bakamayacak durumda olduğu belgelerin 71'inde amca, 49'unda çocuğun abisi, 41'inde dayı, 26'sında büyükbaba, 24'ünde büyükanne, 9'unda çocuğun kız kardeşi, 6'sında yenge, 2'sinde babanın kız kardeşi ve 2'sinde kuzeni vasilik görevini üstlenmiştir.¹⁷⁸ Ayntab'da Müslümanlar gibi gayrimüslimlerde vasi tayin ettirip bunu kadıya belgeletmiştir.¹⁷⁹ Şer'iyye sicillerinde vasilik için geçen '*teşviye-i umûrlarına*' ifadesiyle çocukların her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasının gerekli olduğu belirtilmiştir.¹⁸⁰

2.1.10. Vekillik-Vekalet

Vekillik kişinin yapması gereken işleri başka birine devretmesidir. Sözlüğe göre '*hıfz, kıfayet, itimat, teslim*' kelimeleri vekaletin karşılığı olarak belirtilmiştir. Vekillik yapan kişilere '*müvekkil*', kendisi yerine başkasını bir işe görevlendiren kişiye '*vekil*', işi başkasına bırakana '*müvekkil*' ve verilen işe '*müvekkilün bih*' adı verilmiştir.¹⁸¹

2.1.11. Tereke ve Miras

Miraslar sayesinde bir ailede kaç kişi olduğunu, miras dağılımının nasıl olduğunu ve ailelerin yaşadığı sosyal hayat hakkında çıkarımlarda bulunabiliriz. Tereke olarak mutfak eşyaları, kılık-kıyafet, çarşaf ve örtüler sayılmıştır. Şer'iyye sicillerinde miras ile ilgili birçok dava bulunmaktadır.¹⁸² Ancak miras kaydının tüm halkı yaptırdığını düşünmemekteyiz. Zira tereke kaydı yaptırmak oldukça maliyetlidir.¹⁸³

¹⁷⁸Özharat, *IV. Mehmed Dönemi Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1648-1687)*, 165-166.

¹⁷⁹Güvenç, *45 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin 101-200. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1107-1108/M.1696-1697)*,191.

¹⁸⁰Ateş, *40 Numaralı Ayntâb Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi H.1103-1104/M.1692-1693, (s.110-220)*,224.

¹⁸¹Candan, *47 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (126-267. Sayfalar arası)*,289.

¹⁸²Çiftçi, *49 Numaralı Antep Şer'iyye Sicili Değerlendirmesi ve Transkripsiyonu*,29.

¹⁸³Güvenç, *45 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin 101-200. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1107-1108/M.1696-1697)*,192.

Miras, mirasçılar arasında dağıtılırken faraz ilmi dikkate alınmıştır. Şer'iyeye sicillerine göre mirası bırakıp gidene 'muris', mirasın kaldığı kişiye 'varis' ve kalan mirasa da 'mevrus' adı verildiğini görüyoruz.¹⁸⁴ Osmanlı, İslamiyet ile yönetilen bir devlet olduğu için kadınların miras alma hakkı da bulunmaktadır. Ancak kadınlar, erkeklerin sahip olduğu mirasın yarısını alabilirdi.¹⁸⁵

Erkekler gibi kadınlar da miras olarak kalan mallarını istediği gibi tasarruf edebilirdi. Hatta bu alım-satım davalarına kendilerinin katılmasına bile gerek yoktu. Kadınlar görülecek olan davalara vekil tayin ettiği bir kişiyi gönderebilirdi. Günümüzde olduğu gibi evlenmeden önce sahip olunan mallar, mal ayrılığı rejimi ile karı-kocanın ortak malı olarak sayılmazdı. Aslında Osmanlı kadınlarının çoğunun gelir kapısı bulunmadığı için mal varlıkları erkeğinkine göre daha azdır. Bu duruma örnek olarak 5000 guruş ve daha fazla mirası olan erkeklerin oranı %2,2'ye, kadınların bu kadar mirasın bulunmaması verilebilir. Ayntab'da bulunan erkeklerin mirası %41'lik bir kısımla 101 ile 500 guruş arasındadır. Şer'iyeye sicillerine göre kadınların ve erkeklerin toplamda %19'unun 1-100 guruş arası terekesi bulunmaktadır. %63,1'lik kısmın mirası 500 guruşu geçmemektedir. Ayntab'da bulunan zenginlerin oranı ise %1,7'dir. Bu %1,7'lik kısımda bulunan en zengin kişi Kirkor'dur. Görülen o ki başka şehirlerde de olduğu gibi Ayntab'da en zengin kişi yine gayrimüslimlerden çıkmıştır. Kirkor'un tereke kaydı çok olmamasına rağmen taşınmazı oldukça fazladır. Oturduğu bir evin mali değeri 2500 guruştur. O dönemde Ayntab'da tüm mirası 2500 guruş bile olmayan onlarca insan vardır. Kirkor'un ayrıca 300 ile 400 guruşluk dükkânı, 1000 guruşluk Körkünde bağı, 500 guruşluk incirliği ve Çukur Mahallesi'nde 50 guruşluk evi bulunmaktadır. Eşi olmasına rağmen hiç çocuğu bulunmamaktadır. Terekesini karısı ve kızı arasında paylaşmıştır. Ayntab'da 1686 yılı Mart ayının son günlerinde kayıt edilen belgeye göre bahçesi olan bir evin değeri 500 guruştur.¹⁸⁶

¹⁸⁴Najm, *H.1098-1099/M.1686-1687 Tarihli 36 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (s. 1-107),274.

¹⁸⁵Makbule Demir Kutval, *41 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (H.1102-1104/M.1690-1693) (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi,2018;1-410.

¹⁸⁶Özharat, *IV. Mehmed Dönemi Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1648-1687)*,163-168.

2.1.12. Çok Eşlilik

Osmanlı Devleti'nde halkın tamamı zengin olmadığı ve miras kaydettirmek maliyetli bir iş olduğunu için herkes tereke kaydı yaptırmamıştır. Yalnızca askeri sınıfın tereke dağıtımını kayıt altına aldırması zorunludur. 1648-1687 yılları arasında şer'iyye sicillerine 114 miras belgesi kaydedilmiştir. Bu 114 miras belgesinde %75 oranında tek eşlilik ve %25 oranında ise çok eşlilik görülmektedir. Çok eşe sahip olan 20 erkeğin, %65'nin maddi durumu kötü, %5'nin maddi durumu orta seviyede ve %30'luk kısmında bulunanların zengin olduğunu görmekteyiz. Görüldüğü üzere çok eşle sahip olan erkeklerin maddi durumu pek de parlak değildir. Osmanlı Devleti'nde zaten çok eşliliğin yaygın olmadığını yukarıda verdiğimiz oranlardan görmekteyiz. Doğrusunu isterseniz erkeklerin çoğu daha fazla çocuğa sahip olmak ve soylarının devam etmesini sağlamak için çok eşliliğe başvurmuştur.¹⁸⁷

Osmanlı toplumunun sahip olduğu aile kavramı birçok farklı anlamı bünyesinde barındırır. Bu durumun en önemli nedeni Osmanlı toplumunun farklı etnik unsurlardan meydana gelmesidir. Zira Osmanlı yalnızca Anadolu'yla sınırlı kalan bir devlet değildir. Osmanlı toprakları içinde bulunan Tuna nehri kıyılarında ya da '*Rodoplar'da*' ikamet eden Hristiyan Bulgar aileler gibi, Bulgarca konuşmasına rağmen Müslüman olan ancak Osmanlı Devleti'nde bulunan poligaminin asla görülmediği '*Pomak*' ailelerde Osmanlı cemiyetine mensuptur. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nin her yerinde çok eşlilik bulunmamaktadır. Ayrıca Hicaz'da yaşayan Araplar, Lübnan'da yaşayan Marunî ya da Melkit Hristiyanları, Anadolu'nun Sünnî mezhebine bağlı şehirde yaşayanları, Şii mezhebine bağlı köyde yaşayan Türkleri; Türkmenler, Kürtler, Yunanistan ve Ege adalarında yaşayan Rumlar, üç farklı dini inancıya sahip Arnavutlar, Bosnalı Müslümanlar ve Yahudi ailelerinin tamamı Osmanlı Devleti üyeleri arasındadır.¹⁸⁸

¹⁸⁷Özharat, *IV. Mehmed Dönemi Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1648-1687)*,159-161.

¹⁸⁸Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*,16.

2.1.13. Çocuk Sayısı

Tereke kayıtlarına göre çocukları olmayan kişiler, genellikle bekar olan kısım içindedir. Ayntab’ da çocuğu olan ailelerde genellikle 2 veya 3 çocuğa sahiptir. Ayntab şer’iyye sicillerine göre en fazla dokuz çocuğa sahip olan bir aile bulunmaktadır. XVIII. yüzyılın ilk yıllarında da ailelerin sahip olduğu çocuk sayısında bir farklılık olmamıştır.¹⁸⁹

2.1.14. Kölelik

Parasal ve toplumsal olarak bağımsız olmayan ve yaşamını devam ettirmek için birilerine bağımlı olan kişilere ‘köle’ adı verilirdi. ‘Köle’ ismi erkekler için, ‘cariye’ ismi kadınlar için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti çoğunlukla köleleri savaşımlardan ganimet olarak elde etmiş ve bu kişilere ‘esir’ adını vermiştir. Bu savaşımlardan elde edilen köleler salıverilmezse, köle pazarlarında satılmıştır. Salıverilme işlemi iki şekilde gerçekleşirdi. Bunlardan biri karşılıksız, diğeri ise para karşılığındadır. Ayrıca köleler gayrimüslim sınıfa mensup kişilerdir. Zira İslamiyet’e göre hiçbir Müslüman köle olamaz. Ancak köleler kendi rızalarıyla Müslümanlığa geçebilirdi. Ayrıca kölelik sıfatı anneden oğula geçer, eğer baba köleyse çocuk köle olmazdı. Kölelerin uyması gereken bazı kurallar bulunmaktadır. Bunlardan biri nikâhlanacakları zaman sahiplerinden icazet almak zorunda olmalarıdır. Kölelerin icazet almasının sebebi evlendiklerinde sahiplerine iki katı masraf çıkmasıdır. Zira evlenecek olan köleler, hür erkekler gibi eşlerine mehr vereceğinden eğer mehri vermeden boşanır ya da ölürlerse bunu sahibi karşılamakla yükümlüdür. Kölenin borçlarını sahiplerinin karşılamasının sebebi, kölenin taşınmaz sahibi olamaması ve sahip olduğu tüm borç ve mirastan efendisinin sorumlu olmasından kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti’nde kölelik de bir nevi ticarettir. Savaş olmadığı takdirde kölelerde canlı ve cansız varlıklar gibi satılmaktadır. Çocuklarına bakamayacak durumda olan ailelerde ne yazık ki bazen çocuklarını para karşılığı satmak zorunda kalmıştır. Ayntab’da buna benzer durumlar oldukça fazla görülmüştür. Kölelik kurumunun belirlenmiş sınırları bulunmaktadır.¹⁹⁰

¹⁸⁹Özharat, *IV. Mehmed Dönemi Ayntab Şehri’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1648-1687)*,162-168.

¹⁹⁰Arıkan, *12 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicili’ nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1027-1028/M.1618-1619.s. 105-204)*, 232-234.

Bu sınırlar çiğnendiğinde kişiler mahkemeye başvurmadan tereddüt etmemiştir. Köleler alındığında ya da satıldığında bir belge oluşturularak, kayıt altına alınır. Bu belgelerde köleyi alan kişinin adı, satan kişinin adı, kölenin kökeni, fiziki özellikleri ve ayırt edici özellikleri de bulunmaktadır. Köle salıverildiğinde, azat edildiğine dair olan belgeyi kadıya ulaştırılır, kadı da köleye ‘*utknâme*’ adı verilen bir azatname verirdi. Bu belge sayesinde kölenin azat edildiği herkes tarafından öğrenilmiş olurdu. En çok yapılan azat şekli sahipler tarafından yapılandır. Ayrıca erkeklerin köle alıp-sattığı gibi kadınlar da bu işlemi yapabiliyordu.¹⁹¹

İslamiyet’e göre insanlara zulmetmek yasak ve günahdır. Bu yüzden Osmanlı halkı evinde yaşayan ve işlerini yapan çalışanlarına kötü davranışta bulunmamıştır. Ayrıca köleler ev halkından ayrılmamış, onlara da ailenin bir üyesi gibi davranılmıştır. Zaten İslam dinine göre bir köleyi salıvermek, en büyük sevaplardan birisi olduğu için çoğu Müslüman karşılıksız olarak kölesini salıvermiştir.¹⁹² Köleler gibi cariyeler de sahipleri tarafından evlendirebilirdi. Ancak bazı cariyeler salıverildiklerinde nikâhını bozardı. Bu nikâh bozma işlemine ‘*hiyar-ı itaka*’ adı verilmiştir.¹⁹³

2.2. 17. ve 18. Yüzyıllar Arası Çankırı’da Sosyal Yaşam ve Aile

Anadolu Kentlerinde Sosyal Yaşam ve Aile bölümüne Çankırı şehrini almamızın sebebi Anadolu’nun önemli şehirlerinden biri olmasından kaynaklanmaktadır. Zira Çankırı’nın bugünkü sınırlarıyla 17.ve 18.yüzyıllar arasındaki sınırlarında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca şehirleri ve bölge insanlarını daha iyi analiz edebilmek için birbirine uygun tarihli şehirleri seçtik. Bunlardan biri de Çankırı’dır. İslamiyet’e göre eşlerinin öldüğünü ya da onu terk ettiğini düşünen kadınlar eğer bunu ispat ederse tekrar başkasıyla nikâhlanabilirdi. Birazdan bahsedeceğimiz belge bu duruma örnek niteliğindedir.

¹⁹¹Arıkan, *12 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicili’ nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (H.1027-1028/M.1618-1619.s. 105-204), 234-235.

¹⁹²Najm, *H.1098-1099/M.1686-1687 Tarihli 36 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicili’ nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (s. 1-107),273.

¹⁹³Özharat, *IV. Mehmed Dönemi Ayntab Şehri’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi* (1648-1687), 156.

Çankırı'nın Yenik karyesinde ikamet eden Kerime bint-i Ali, eşi Mahmut'un başka bir şehre gittiğini ve yedi ay önce vefat ettiğini söyleyerek mahkemeye başvurmuş ve Yahya İbn-i el-Hacc Cafer ile tekrar nikâhlanmıştır. Bir süre sonra yine kaydedilen belgeye göre Mahmut'un vefat etmediği, beş veya altı sene sonra geri döndüğü ve mahkemeye başvurarak eşini geri almak istediğini belirttiği meydana çıkmıştır. Mahmut'un bu isteğini dikkate alan mahkeme, durumu araştırmış ve fetvanın gereğini yapıp Kerime bint-i Ali'yi Mahmut'a geri vermiştir. Bu konuyla ilgili Ahmet Elibol, erkeklerin eşlerinden ayrı, şehir dışında doksan yıl bile kalsa, kadının nikâhının bozulmayacağını, başkasıyla evlense de nikâhın önceki eşi gelince düşeceğine dair fetva olduğunu açıklamıştır. Kerime'nin bu fetvayı bilmemesinin imkânsız olduğu aşikardır. Kerime, başkasıyla evlenmek için eşinin öldüğü yalanını söyleyerek, yalancı şahit bulmuş ve evlenmiştir.¹⁹⁴

2.2.1. Çankırı Mahalleleri

XVII. asırda Osmanlı Devleti'nin bir kazası olan Çankırı'nın sınırlarının oluşmasında bölgenin yeryüzü şekillerinin oldukça fazla payı vardır. Evliya Çelebi Çankırı için "4000 kadar bağlı bahçeli mâmur hâneleri" bulunan bir kent olduğunu belirtmiştir. Çankırı'nın kuzeyine inşa edilmiş olan kale şehrin en önemli sembollerinden biridir. Kale Emeviler, Danişmentliler, Bizanslılar ve Haçlılar gibi dönemin en güçlü devletlerine ev sahipliği yapmıştır. Ancak kale günümüze sağlıklı bir şekilde ulaşmamıştır. Bölgenin en önemli unsurlarından birisi olan kalenin içinde Çankırı'yı alan Karatekin Bey'in mezarı ve Sultan Selim'in inşa ettirdiği cami bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin tüm şehirlerde olduğu gibi, Çankırı'da da gayrimüslimlerle Müslümanların yaşadıkları mahalleler farklıdır. Ancak buna dair bir kural olmadığı için istisna olarak gayrimüslimlerle Müslümanların aynı mahallede ikamet ettiğini de görmekteyiz. Bu duruma örnek olarak Çankırı'da bir mahallede Müslüman bir kişiyle, Sürmeli birinin komşu olarak yaşaması verilebilir.¹⁹⁵

¹⁹⁴Uğur Köse, *H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009;1-290).

¹⁹⁵Belemir Özdemir, *3 Numaralı Çankırı Şer'iyye Sicili'nin (H.1091-1092/M. 1680-1681) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2019;1-194).

Gerçek şudur ki her ne kadar gayrimüslimlerle Müslümanların ayrı yaşamaları sağlanmaya çalışılsa da bu iki topluluk arasında engellenmeyecek düzeyde bir iletişim bulunmaktadır. Yine başka bir örneğe göre gayrimüslim birine Müslüman mahallesinden ev satılmaması gerekirken Anton'a Müslüman mahallesinden bir ev satılmıştır. Eğer Anton Müslüman mahallesinde istenmeseydi, buradan ev alamazdı. İslamiyet'in etkisi mahalle isimlerine de sirayet etmiştir. Bu mahalle isimlerine örnek olarak '*Hoca Bahsayış*' ve '*Hoca Elvan*' verilebilir. Daha önce bilgi verdiğimiz Ayntab şehrinde de mahalle isimlerine İslamiyet etki ettiği görmüştük. Mahalleye verilen isimlerde İslamiyet etkisi bulunduğu gibi mesleklerinde etkisi vardır. Yine örnek olarak bu duruma '*Mahalle-i Yoğurtcu*' ve '*Mahalle-i Debbağlar*' verilebilir. Osmanlı Devleti'nde İslami değerlerin öğretildiği yerler olan camilerde sayısal bilgilere yer verildiği gibi devlet işlerinin de yürütüldüğü bir merkez olarak kullanılmıştır. Hatta Osmanlı Devleti bölge yöneticileri olan kadılar bile, camileri adaletin dağıtıldığı yer olarak nitelendirmiştir. Camiler ordu sefere çıkacağı zaman, ordunun dini duygularını yüksek tutmaya çalışıp, devletin kararlarının duyurulup, uygulandığı bir yere dönüşürdü. Yıllar geçtikçe camiler bu özelliğini kaybederek sadece ibadet merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Şimdi XVII. asırda Çankırı'da bulunan kazalara bakalım. Bu kazalar; '*Boğaz, Bucura, Çankırı(Merkez), Çerkeş, Kalacık, Keskin, Karacaviran, Kargu, Karıbazarı, Koç hisar, Kurşunlu, Milan, Öküz, Şabanözü, Toht ve Tosya*''dır. Sicil kayıtlarına göre Çankırı'nın XVII. asırdaki yüzölçümü bugünkünden daha fazladır. Bu çıkarımı destekleyen en önemli bilgi yukarıda saydığımız kazalar günümüzde farklı şehirlerin içerisinde yer alır.¹⁹⁶

¹⁹⁶Özdemir, 3 Numaralı Çankırı Şer'iyye Sicili'nin (H.1091-1092/M. 1680-1681) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi,156-164.

2.2.2. Çankırı’da Evlilik ve Boşanma

İnsanlığın var oluşundan beri aile sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Osmanlı halkının yaşantısı İslamiyet’e ve Türk geleneklerine göre şekillenmiştir. Bu nedenle ‘‘evlilik, boşanma, vasilik, nafaka ve miras’’ gibi konular sosyal hayatın oluşmasında önem arz etmektedir. 17.ve 18.yüzyıllar arasında evlenmek isteyen çiftler ailelerinin onayını aldıktan sonra iki tanıkla kadı veya cami imamına başvurarak nikâhını kıydırdı. Nikâh anında veya daha sonra kadına hakkı olan mehr ödemesi yapılırdı. Çankırı şer’iyye sicilinde de mehr ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlardan biri Ümmü Gülsüm ile Ali’nin davasıdır.¹⁹⁷Çankırı’ya bağlı Ahlad karyesinde ikamet eden Ümmü Gülsüm ile Merzi karyesinde ikamet eden Ali, 10 bin akçe mehr karşılığında evlenmiştir. Kıyılan bu nikâha Ahmed adında bir kişi itiraz etmiştir.¹⁹⁸ Bu itirazlar için ‘‘nikâh muarazası’’ terimi kullanılmıştır. Sicillerde nikâh muarazası ile ilgili birçok kayıt bulunmaktadır. Osmanlı Devleti’nde buluğ çağına ermiş ve kendisine sorulmadan nikâhlandırılan kızlar nikâhını bozmak için mahkemeye başvururdu. Mahkemede kızların istemedikleri biriyle hayatlarını devam ettirmeyeceğinden boşanmayı gerçekleştirirdi. Birazdan bahsedeceğimiz kayıt bu durumu kanıtlar niteliktedir.¹⁹⁹Çankırı’da bulunan Alaca Mescid Mahallesi’nde ikamet eden Mehmed kızı Fatıma ile Ovacık karyesinden Mustafa oğlu Ali’nin nişanı annesi tarafından yapıp, nikâhları kıyılmıştır. Kıyılan nikâha itiraz eden Fatıma nikâhın bozulması için mahkemeye müracaat etmiş ve mahkeme boşanmalarına karar vermiştir.²⁰⁰

¹⁹⁷Özdemir, 3 Numaralı Çankırı Şer’iyye Sicili’ nin (H.1091-1092/M. 1680-1681) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi,172.

¹⁹⁸(Ç.Ş.S. 3, s.3, b.3) Belemir Özdemir tarafından yazılan 3 Numaralı Çankırı Şer’iyye Sicili’ nin (H.1091-1092/M. 1680-1681) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2019;1-194 tezinden alınmıştır.

¹⁹⁹Özdemir,3 Numaralı Çankırı Şer’iyye Sicili’ nin (H.1091-1092/M. 1680-1681) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi,172.

²⁰⁰(Ç.Ş.S. 3, s.26, b.38) Belemir Özdemir tarafından yazılan 3 Numaralı Çankırı Şer’iyye Sicili’ nin (H.1091-1092/M. 1680-1681) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2019;1-194 tezinden alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nde ve İslamiyet'te ne kadar boşanma hoş karşılanmasa da bazı durumlarda aileler boşanmak dışında başka çare bulamamıştır. Bu yüzden boşanma davaları da bir toplumun olmazsa olmazı haline gelmiştir. Çankırı'da aile arasında yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı bazı muhâla'a yani anlaşmalı boşanma kayıtları bulunmaktadır. Çankırı şer'iyye sicilinde de bu durumla ilgili bir örnek vardır. ²⁰¹Bu örneğe göre Çankırı da bulunan Boyalıca karyesinde ikamet eden el-Hacc Musa oğlu Hacı Musa ve eşi Hasan kızı Saime anlaşmazlık yaşadıkları için mal verme karşılığında ortak kararla boşanmışlardır. ²⁰²

2.2.3. Mehr

Mehr, evlilik karşılığında kadınlara erkekler tarafından o anda veya daha sonra verilen ve kadından asla geri alınmayan bir haktır. Mehr, para olarak verildiği gibi mal olarak da verilebilirdi. H.1063-1065(1058), M.1653-1655 tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili' nde dört tane mehr kaydı bulunmaktadır. Bunlardan biri olan 20 Mart 1654 yılında tutulan kayıta Çankırı Çukur Mahalle'de oturan ve Girit adasında askerken vefat eden İbrahim Ağa İbn-i Osman Efendi'nin, eşi Emine bint-i Mehmet Ağa vekalet verdiği kişi sayesinde eşinin mirasından 40.000 akçe "mehr-i müeccelini" almak istemiştir. Fakat çocuklarının vekaletine sahip olan kişi, kadına mehrini vermek istemeyince, Emine mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme de Emine, mehrini kocasına karşılıksız olarak bırakmadığına dair yemin ederek bunu şahitlerle kanıtlamıştır. Sonuç olarak mahkeme Emine'ye hakkı olan mehrini vermiştir. Bu belgeden yola çıkarsak, eşi vefat eden ve mehrini alamayan kadınların mahkemeye dava açarak hakkını almak için uğraştığını görüyoruz. Bu belgedeki gibi mehrin verilmesini engelleyecek kişiler dahi olsa mahkeme doğruları araştırarak gerçekleri bulur ve kadınlara hakkı olan mehrini verirdi. ²⁰³

²⁰¹Özdemir,3 Numaralı Çankırı Şer'iyye Sicili' nin (H.1091-1092/M. 1680-1681) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi,173.

²⁰²(ÇŞS. 3, s.33, b.46) Belemir Özdemir tarafından yazılan 3 Numaralı Çankırı Şer'iyye Sicili' nin (H.1091-1092/M. 1680-1681) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2019; 1-194 tezinden alınmıştır.

²⁰³Köse, H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi,196.

Toht kazasında bulunan Zekeriya karyesinde ikamet eden İbrahim Halil'in yine Toht kazasına bağlı Saruçayın karyesinden olan karısı Alime bint-i Mustafa Efendi'nin mehr-i müecceli karşılığında iki yıl kayınvalidesi Şemsi Hatun'un işlerini görmüştür. Bahsi geçen kayıt, mehrlerin her zaman para ya da mal ile ödenmediğini, insan gücüyle de ödendiğini göstermesi açısından önemlidir.²⁰⁴

2.2.4. Çok Eşlilik

Çankırı Şer'iyye Sicili' ne göre genellikle halk arasında tek eşlilik yaygındır. İki eşliliğin yani poligaminin oldukça az olduğunu görüyoruz. H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili'nde iki eşlilikle alakalı tek kayıt bulunmaktadır. O kayıta Şeyh Osman mahallesinde ikamet etmiş, merhum Mehmed' e aittir.²⁰⁵ Kankal'a göre Çankırı'da XVII. ve XVIII. asırda tek eşe sahip olanların oranı %78,5, iken iki eşe sahip olanların oranı ise %7.1'dir. Çankırı'da bulunan çocuk sayısı ile alakalı sekiz belge bulunmaktadır. Sicilde 23 çocuktan 15'i erkek, 8'i kızdır. Çankırı 'da çok eşlilik görülmediği gibi çok çocuklu aile de pek fazla bulunmamaktadır. Sadece bir kayıta beş çocuğu olan aile vardır.²⁰⁶

2.2.5. Boşanma

Boşanma kayıtlarında en çok tercih edilen boşanma şekli muhâla'a' dır. Muhâla'a' çiftin boşanmaya birlikte karar verdiği boşanma şeklidir. Eğer erkeğin evliliğin yıkılmasına dair bir suçu yoksa, hul bedeli olarak kadına vermiş olduğu mehrin hepsini geri alabilirdi. Fakat evliliğin yıkılmasının sebebi erkek ise kadından herhangi bir bedel alma şansı yoktur. Erkekler kadınlarını talakla boşama hakkı olmasına rağmen, mehr ve nafaka vermemek için muhâla'a' ile boşanmayı tercih etmişlerdir. Zira muhâla'a' ile boşanma da kadınlar mehr veya nafaka almak isteseler bile alamazlardı.²⁰⁷

²⁰⁴(B 163/96) Uğur Köse tarafından yazılan *H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009;1-290 tezinden alınmıştır.

²⁰⁵(B 116/73) Uğur Köse tarafından yazılan *H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009;1-290 tezinden alınmıştır.

²⁰⁶Köse, *H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*,197.

²⁰⁷Köse, *H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*,198-199.

2.2.6. Vasi Tayini

1653-1655 seneleri arasında tutulan sicilde vesayet yani vasilik ile alakalı üç belge bulunmaktadır. Kişilere verilen bu vasilik görevi çocukların kendi ayaklarının üzerinde durmasına kadar devam etmiştir. Bazı vasilikler ise geçici süreliğine verilmiş, süre dolunca sonlanmıştır.²⁰⁸ Ayrıca çocuğun vasisi vefat ederse ya da vasiliği bırakmak isterse görevinden ayrılabilirdi.²⁰⁹ Bu duruma örnek olarak Merhum Mustafa Efendi'nin küçük çocukları Mustafa ve Mehmed' in vasiliğine sahip olan babaların kardeşi Hüseyin Halife'nin ölmesiyle onun yerine annesinin vesayete getirilmesi verilebilir.²¹⁰ Vasiliğin geçici süreliğine başkasına verilmesine de yine Çankırı Çukur mahallesinde ikamet eden merhum İbrahim Ağa İbn-i Osman Efendi'nin küçük çocukları olan Mehmed ve Ali Çelebi'nin işleri için yirmi günlüğüne el-Hacc İbrahim Çelebi'nin vasiliğe atanması örnek olarak verilebilir.²¹¹

2.2.7. Nafaka

İslamiyet'e göre nafaka eş nafakası, evlat nafakası, anne-baba nafakası ve akraba nafakası olmak üzere dörde ayrılmıştır. Çankırı Şer'iyye Sicili' nde nafaka ve elbise dağıtımıyla ilgili dört tane kayıt bulunmaktadır. Nafaka ile ilgili bir davada merhum Hüseyin Ağa'nın oğlu Hasan Çelebi'nin vesayetine sahip olan annesinin erkek kardeşi, yeğeni için eniştesinin bıraktığı mirastan nafaka olarak günlük 6 akçe istemiş ve 6 akçe mahkeme tarafından çocuğa bağlanmıştır. 1653-1655 seneleri arasında verilen nafakaların miktarı farklılık göstermektedir. Kayıtlarda bulunan yedi çocuktan birine 2 akçe, birine 6 akçe, beşine ise 3 akçe günlük nafaka verilmesi kararlaştırılmıştır. Şer'iyye sicillerine genellikle çocuklar için günlük 3 akçe nafaka tayin edildiği kaydedilmiştir.²¹²

²⁰⁸Özdemir,3 Numaralı Çankırı Şer'iyye Sicili' nin (H.1091-1092/M. 1680-1681) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi,173.

²⁰⁹Köse, H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi,199-200.

²¹⁰(B 157/93) Uğur Köse tarafından yazılan, H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009;1-290 tezinden alınmıştır.

²¹¹(B 67/42) Uğur Köse tarafından yazılan H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009;1-290 tezinden alınmıştır.

²¹²Köse, H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, 201.

2.2.8. Veraset

Çankırı şer'iyye sicilinde miras dağılımı, mirası karşılıksız verme, miras ilgili problemlerin yaşanması veya mirasın satılarak alacaklılara borçların dağıtılmasıyla alakalı belgeler bulunmaktadır.²¹³ Mirası karşılıksız olarak bırakmaya iyi bir örnek olarak Çankırı Yoğurdcu Mahallesi'nden merhum Kara Hasan'ın yaşarken bahçesinin 1/3'ünü hibe etmesi, ölümünden sonra da bahçesinin satılıp, alınan paranın vakıf görevlilerine teslim edilmesi sayılabilir.²¹⁴ Çankırı'da yaşayan aileler bazen çocuklarına mallarını karşılıksız olarak vermiştir. Bu duruma örnek olarak Çankırı Değim karyesinden Arabacı Mehmed, oğulları Ahmed, Hasan ve Hüseyin'e 15 bin akçe kadar malı karşılıksız olarak vermiştir.²¹⁵ Fakat bu karşılıksız olarak verilen mallar mirası veren kişi vefat ettiğinde, varislerle mirası karşılıksız olarak alan kişi arasında sorunlara neden olmuştur. Bu malları varisler geri almak için zaman zaman dava açmışlardır. Yine bu yaşanan miras anlaşmazlıklarıyla alakalı olarak Çankırı kasabasında ikamet eden Hüseyin Ağa'nın, oğlunun sünnetinde sünnet hediyesi olarak armağan edilen 'sim kılıç' ve 'sim eyer' takımını diğer mirasçılar Hüseyin Ağa'nın ölümüyle mirasa dahil etmek istemiştir.²¹⁶ Ancak mahkeme bu olayın hibeler yasasına aykırı olmadığını "hibe-i sahih-i şer'iyye" terimiyle belirtmiş ve olması gerektiği gibi bu eşyalar mirasa ilave edilmemiştir. Miras dağıtımında karşımıza çıkan sorunlardan biri ise kuşaktan kuşağa aktarılan vakıflardır. Çankırı Mutan karyesinde oturan İbrahim ve Mehmed, Karataş karyesinde oturan amcalarının kızı Fatıma'yı kuşaktan kuşağa aktarılan, vakıf olarak kullanılan iki göz değirmenin kullanımına engel olduğunu belirterek mahkemeye bildirmişlerdir. Mahkeme Fatma'nın amca çocuklarına hakkını vermiştir.²¹⁷

²¹³Köse, *H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*,202.

²¹⁴(B 75/50) Uğur Köse tarafından yazılan *H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009;1-290 tezinden alınmıştır.

²¹⁵(B 77/52) Uğur Köse tarafından yazılan *H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009;1-290 tezinden alınmıştır.

²¹⁶(B 66/41) Uğur Köse tarafından yazılan *H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009;1-290 tezinden alınmıştır.

²¹⁷(B 166/99) Uğur Köse tarafından yazılan *H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009;1-290 tezinden alınmıştır.

2.3. 17.ve 18. Yüzyıllar Arası Diyarbekir’ de Sosyal Yaşam ve Aile

Anadolu Kentlerinde Sosyal Yaşam ve Aile bölümünün içine Diyarbekir şehrinin alınmasının sebebi başlık parasının bölgede oldukça yaygın olmasından dolayı bu konudan bahsedilmek istenmesidir.

2.3.1. Diyarbekir Nüfusu

XVII. asrın ilk yarısında Diyarbekir’ de bulunan ve bölgenin nüfusundan bahseden Polonyalı Simeon, Diyarbekir’ de 1000 Ermeni ailesinin yaşadığını belirtmiştir. Bu bilgiyi kayıt altına alan Hrand Der Andreasyon ‘*İnciciyan’ a nazaran XVIII. asırda Diyarbekir’de elli bin hanelik nüfusun yarısı Hristiyandı. Bunların ekseriyetini Ermeniler teşkil ederdi. Kesafet bakımından Ermenilerden sonra Süryaniler gelirdi. Rumlar elli, Yahudiler yetmiş seksen hanedan ibaretti.* ‘ diye bilgi vermiştir.1630’lu yıllarda Tavernier’ in verdiği bilgiye göre Hristiyan nüfusu 20 binden fazladır. 20 binin üçte ikisini Ermeniler, geriye kalan üçte birlik kısmını Nasturiler, birkaç Yakubi aile ve kervansarayda ikamet eden Fransesko Tarikatı oluşturmaktadır. Diyarbekir nüfusuyla ilgili olarak birçok kişi farklı bilgi vermiştir. Bu sebeple bölgenin nüfusu tam net olarak belirlenememiştir.²¹⁸

2.3.2. Diyarbekir Evleri

Şehirdeki evlerde kullanılan yapı malzemesi bazalt taşıdır. Bölge çok sıcak olduğu için bazalt taşının yanında ahşapta kullanılmıştır. Diyarbekir evleri yazlık ve kışlık olarak ikiye ayrılmıştır. Diyarbekirliler yazın yükseltinin daha fazla olduğu yerlerde bulunan evlerine, kışın da alçağa inşa ettikleri evlerine yani yazlıklarına taşınırlar. Diyarbekir evlerinde de diğer bölgelerdeki gibi kapalı avlu bulunmaktadır. Diyarbekir’ de yaşam surlarla sınırlı olduğu için şehir genişleyememiş, sokakları oldukça dar kalmıştır. XVII. asrın ilk yıllarında şehirde bulunan Polonyalı Simeon, Diyarbekir evlerini tasvir etmiş, evlerin dış görünüşlerinin bakımsız ve kirli bulmasına rağmen içine girilince oldukça olumlu bir his bıraktığını belirtmiştir. Diyarbekir evleri, Halep evleri gibi hoş detaylı, yüksek tavanlı ve köşklüdür.²¹⁹

²¹⁸Mehmet Ata Denli, *Diyarbekir’deki Zimmilerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)* (Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi,2019;1-161.

²¹⁹Denli, *Diyarbekir’deki Zimmilerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)*,81-82.

1766 yılında Diyarbekir’ de bulunan Niebuhr ‘*Bu şehrin evlerinin Mardin’in ve Musul’unkiler gibi kubbeli olmadığını, üstleri düz, en alt katları sert kalıp taşlı ve diğer katları kirişlerle tutturularak inşa edilmiştir.*’ diye belirtmiştir. ²²⁰

‘Seyyah Sestini “*Bu şehir hepsi tahtadan yapılmış diğer Türk şehirlerine hiç benzemiyor. Burada sadece taş ve tuğla kullanılıyor. Bütün evler kare şeklindedir. Ve hepsi de birbirinden ayrı bulunmaktadır. Şehrin yolları dardır. Küçük sokaklardan ve çıkmazlardan oluşan labirente benzeyen bu şehirde kolaylıkla kaybolabiliyoruz. Evlerin kapıları küçük, çok alçak ve kare şeklindedir. Ayaklanma dönemlerinde atların ve halkın içeri girmesini engellemek için kapılara bu şekil verilmiştir. Bu ilk kapıdan sonra ve evin içine girene kadar bir iki kapı daha bulunmaktadır. Bu önlemler ayaklanmış ayaktakımının küfürlerinden sakınmak için zorunludur. Önde gelenlerin ve zenginlerin evleri güzel ve kullanışlıdır. İçeride fiskiyeler, havuzlar ve bahçeler bulunmaktadır. Evlerin üzerinde tavan yerine teras bulunmaktadır. Bu şehirde oturan insanlar, geceleyin ev içinde kalmayı imkansızlaştıran yaz sıcaklarında orada yatarlar.*’ diye belirtmiştir. ²²¹

Bütün şehirlerde olduğu gibi Diyarbekir’de de evler hava şartlarına uygun olarak yapılmıştır. Bu sebeple bazalt taşı kullanıldığını söylemiştik. Bazalt taşı delikli ve deliksiz olmak üzere ikiye ayrılır. Kullanılan bu delikli taşlar evin duvarlarında, deliksiz taş sütunlarda ve havuzlarda kullanılmıştır. Evlerde bazalt taşı kullanıldığı gibi, ağaç ve toprak malzemeleri de kullanılmıştır. Ayrıca halk evlerde kullanılan delikli taşları ıslatarak, evlerin serinliğini muhafaza etmek istemiştir. Diyarbekir evlerinde bir de “*eyvan*” adı verilen kısımlar bulunmaktadır. Eyvan, evlerin yazlık bölümüdür. Ayrıca bölgede sıcaklıklar yüksek olduğu için evler, kuzeye bakacak şekilde inşa edilmiştir. Evlerin girişi avludan verilmiştir. Evlerin oturma odaları üst kata ve güneye bakan kısma yapılmıştır. Bunun sebebi odanın çokça güneş almasını sağlamaktır. Bir de evlerde kadınların ve erkeklerin misafirliklerde ayrı oturabilmesi için haremlik-selamlık odaları bulunurdu. Bölgede bulunan büyük evlerin içine akarsu, bodrum, ahur ve kiler de eklenmiştir. ²²²

²²⁰Denli, *Diyarbekir’ deki Zimmîlerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)*,82.

²²¹Denli, *Diyarbekir’ deki Zimmîlerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)*,82.

²²²Denli, *Diyarbekir’ deki Zimmîlerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)*,82-83.

2.3.3. Diyarbakir’de Çocuk Sayısı

Yukarıda saydığımız şehirler gibi Diyarbakir’de de sosyal yaşam İslamiyet’in esaslarına göre şekillenmiştir. İslamiyet’in esaslarından biri olan çocuklar arasında ayırım yapmamak, Diyarbakir aile hayatında oldukça dikkat edilen bir konudur. Ayrıca aileler erkek çocuklarına nasıl davranış sergiliyorsa kızlara da aynı şekilde davranmıştır.²²³ 316 Numaralı Diyarbakır Şer’iyye Sicili’nden bir belgeye göre baba Veli bin Ali, malının bir miktarını oğlu Mustafa’ya, kalan kısmını kız çocukları Zahide ve Sakine’ye bırakmıştır.²²⁴ Bu belge bize kızların da erkek çocukları gibi miras aldığını göstermektedir. Diyarbakir aile hayatıyla alakalı kaydedilen 18 belgede 53 çocuğun bulunduğu dair kayıt bulunmaktadır. 53 çocuktan 26’sı kız, 27’ si erkektir.²²⁵

2.3.4. Diyarbakir’ de Yaşayan Gayrimüslimlerin Aile Yapısı

Gayrimüslimlerin yaşadıkları ailevi sorunlara, kendilerine ait olan cemaat mahkemeleri bakardı. Ancak bu mahkemelerinin aldığı kararları yalnızca Osmanlı Devleti yüksek görevlileri gerçekleştirmek zorundaydı. Ayrıca gayrimüslimler cemaat mahkemelerini kullanabildikleri gibi Osmanlı Devleti’ne ait olan şer’i mahkemeleri de kullanabilirdi. İşte bu sebeple gayrimüslimler evlenme veya boşanma sırasında yaşanan mali anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması için şer’i mahkemelere başvurmuşlardır. Hatta bazı gayrimüslimler cemaat mahkemeleri yerine, şer’i mahkemeleri tercih etmişlerdir. Gayrimüslimlerin bu tercihi bize çıkarlarına hangi mahkeme uygunsa onu kullanıyorlar düşüncesini uyandırmaktadır. Bu duruma kanıt niteliği taşıyan bir örneğimiz bulunmaktadır. Kendi mahkemelerince boşanmaları yasak olan Katolikler boşanmak için Osmanlı mahkemelerine müracaat etmiştir. Çünkü İslamiyet’te boşanmak yasak değildir. XVII. asırda yaşayan gayrimüslim erkekler kadınlara oranla daha çok mahkemeye başvurmuştur. Bu demek değildir ki kadınlar mahkemeye hiç başvurmamıştır. Gayrimüslim kadınlarda Müslüman kadınlar gibi mahkemeye başvurabilmiştir.²²⁶

²²³Sinan Kılıç, *316 Numaralı Diyarbakır Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1065/M.1655)* (Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, 2019;1-283.

²²⁴(316 D.Ş.S., Hüküm: 30) Sinan Kılıç tarafından yazılan *316 Numaralı Diyarbakır Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1065/M.1655)* (Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, 2019;1-283 tezinden alınmıştır.

²²⁵Kılıç, *316 Numaralı Diyarbakır Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1065/M.1655)*,54.

²²⁶Denli, *Diyarbakir’deki Zimmîlerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)*,85-86.

2.3.5. Diyarbekir’de Evlilik

İslamiyet’in farklı dinler arasında yapılan evlilikler için bazı kuralları bulunmaktadır. Bunlardan biri gayrimüslim bir kadın, Müslüman bir erkekle evlenebilirken, gayrimüslim bir erkek, Müslüman bir kadınla evlenemezdi. Ayrıca Müslüman erkekle evlenen gayrimüslim kadın, boşanmak için mahkemeye başvurursa, boşanma İslami koşullara göre gerçekleşirdi. Gayrimüslim kadınlar Müslüman bir erkekle evlilik yaptığında dinini değiştirmek zorunda değildir. Zaten çocukların babası Müslüman olduğu için çocuklarda Müslüman olur ve babalarının mirası onlara kalırdı. Müslüman erkekler farklı dini inancı olan eşlerine kendi dinlerini yaşama özgürlüğü tanımış, dinlerine aykırı olan bir davranışı onlardan beklememişlerdir. Bir diğer kural ise İslamiyet’e göre iki gayrimüslim evlendikten sonra kadın Müslümanlığa geçerse, dini nikâh düşerdi. Ancak çift birlikte Müslümanlığa geçerse nikâhın tazelenmesine gerek yoktur. Bir de kadınlar İslamiyet’in kabul etmeyeceği kadar yakınlıkta bir evlilik gerçekleştirirse nikâh düşer. Osmanlı Devleti gayrimüslim çiftler arasında yaşanan anlaşmazlıkların çözümünü çiftin kendi din adamlarına bırakmıştır. Gerçek şudur ki gayrimüslim din adamları kendilerinin gerçekleştirdiği nikâhlara Osmanlı yöneticilerinden birinin karışmasına izin vermemiştir. Gayrimüslim din adamları kıydıkları nikâhlardan Osmanlı Devleti’nin de haberi olsun diye nikâhı şer’i mahkemelere bildirerek, onaylatırlardı. Birçok dinden farklı olarak Hristiyanlar yalnızca kendi dinlerinden biriyle evlenebilirdi. Ayrıca Hristiyan dininin kurallarına göre erkekler için tek eşlilik esastır. Hristiyanlar’ın evlilik için bazı ritüelleri vardır. Eğer bu ritüelleri gerçekleştirmezlerse nikâhları geçerli sayılmazdı. Onların nikâhları kilisede gerçekleşir, din adamları tarafından kıyılır, nikâh sırasında dualar okunur ve evlenenler kutsandıktan sonra merasim sonlanırdı. İzdivaçlarını gerçekleştiren gayrimüslim fertlerde Müslümanlar gibi gerdek vergisinin yarısını Osmanlı Devleti’ne vermek zorundadır. Gerdek vergisi de diğer toplanan vergiler gibi kişilerinin maddi olanaklarına göre farklılık göstermiştir. Gerdek vergisinin “*a’lası 60, evsati 40, ednası 20 akçe*”dir.²²⁷

²²⁷Denli, *Diyarbekir’deki Zimmîlerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)*,86-87.

Amid’ de bulunan Kubad Bey Mahallesi’nde ikamet eden İmam Ebubekir Efendi bin Hüseyin, Molla Ebubekir bin Ali, Abdullah Çelebi bin Fazıl, Mehmed Çelebi bin Abdi, Süleyman Çelebi bin Abdi, Süleyman Çelebi bin Ahmed, Ebubekir bin Hüseyin, Ahmed ve Mustafa bin Mehmed ‘in karısı Emine binti Mustafa mahkemeye başvurarak, Mustafa bin Mehmed’ den şikayetçi olmuşlardır. Emine’nin kocasından, şahitlerin mahallelisi Mustafa’dan davacı olma nedeni Mustafa’nın başka yerde oturan kadınları evine alarak onlarla münasebet yaşamasıdır. ²²⁸Bahsi geçen bu kişiler olaya şahitlik yapmıştır. Mahalleli durumdan çok fazla rahatsız olmuş olmalı ki, Mustafa’nın mahalleden uzaklaştırılmasını istemiştir. Osmanlı Devleti mahalledeki huzur ve güvenliği her şeyin üstünde tuttuğu için Mustafa’yı mahalleden uzaklaştırmıştır. Ancak Emine mahalleden ayrılmamış, kendi evinde ikamet etmeye devam etmiştir. Diyarbekir kazasında evlilik çağına gelmemiş erkeklerin ve kızların vekilleri yüzünden kendi nikâhlarına bile katılmadan nikâhlandırıldıklarını biliyoruz. Tabi ki bu durumun en olumsuz yanı çocukların nikâhlandırıldığından bile haberinin olmamasıdır. Ancak bazı bölgelerde çocuk kaç yaşında olursa olsun evlenmeye arzusunun olup olmadığı sorulurdu. Bu duruma örnek olarak Kayseri mahkemelerinde çocuk yaşta evlendirilecek kızların rızasının alındığına dair belgeler kaydedilmesi verilebilir. Ancak Diyarbekir şer’iyye sicillerinde bu tür belgelere rastlanılmamıştır. Tabi ki Diyarbekir’ de bu tür rıza belgelerinin kaydedilmemiş olması tüm evliliklerin rızasız gerçekleştiği de göstermemektedir. ²²⁹

Diyarbekir’ de kıyılan nikâhların bazılarında gelin, ailenin arzusu ve taziği ile evlendirilmiştir. Birazdan bahsedeceğimiz kayıt da bu duruma örnektir. Naze binti Veli mahkemeye başvurarak, Abbas bin Ali’ye dava açmış, babası Veli tarafından rızası olmadan nikâhının kıyıldığını ve evlenmeye gönlü olmadığını dile getirerek nikâhın bozulmasını istemiştir. Damat Abbas mahkeme tarafından dinlendiğinde 9 ay öncesinde Veli’nin, kızını onunla nikâhladığını ifade ederek davada haklı olduğunu belirtmiştir. Damat Abbas’a mahkeme tanık sorduğunda, Abbas mahkemeye tanık getirememiştir. Bu sebeple mahkeme Veli kızı Naze’nin boşanmasına karar vermiştir. ²³⁰

²²⁸(D.Ş.S., 360-346-1, 20 Safer 1152) Ercan Gümüş tarafından yazılan *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2014;1-455 tezinden alınmıştır.

²²⁹Gümüş, *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*,183-184.

²³⁰(D.Ş.S., 313-95-1, 14 Cemaziyelahir 1159) Ercan Gümüş tarafından yazılan *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi,2014;1-455 tezinden alınmıştır.

Naze binti Veli ile Abbas bin Ali'nin nikâhının iptal olmasının sebebinin ya Abbas'ın nikâha şahit getirememesi ya da kadının nikâha olan isteksiz tutumudur. Fakat toplumun mahkeme üzerinde etkisi olduğu düşünülürse, nikâhın kadın istediği için değil de erkeğin davasına tanık bulamamasından iptal edildiği düşünülmektedir.

Diyarbakir' de yapılacak olan evliliklere atanan vekil veya vasiler gelin ile damat tarafından veya yakın çevreden seçilirdi. Evliliklerin oluşmasında ortaya çıkan vekillik, vasilik ve evliliğin kabulü gibi uygulamalar devletin ataerkil bir yapıda olduğunu göstermektedir. Diyarbakir' de yapılan bu vekillik ve vasilik atamalarının gerçekleşmesi 1540 İcmal kanunnamesine bağlanmaktadır. Resm-i Arusane adında toplanan paralar tımarlarda yetkili olan kişilere ve sancak beyine verilirdi. Bu uygulama devlet yönetimi ile devlet adına vergi toplayan kişiler arasındaki bağı güçlü tutar. 1540 İcmal kanunnamesine göre resm-i arusane vergisi ilk kez evlenecek kız için 60 akçe, evlenip boşanan kadın için 30 akçedir. Resm-i arusane vergisinin yarısının yarısı tımar görevlisine, diğer yarısı sancak beyine verilmek zorundadır. Resm-i arusane vergisi kızın babası kime bağlıysa ona verilirdi. Boşanıp tekrar nikâhlanacak kadın ise nerede nikâhını kıydıracaksa vergisini oranın sorumlusuna vermek zorundadır.²³¹

2.3.6. Başlık Parası

Diyarbakir' de aşiretlerin olması hukuki işlemlere de etki etmiştir. Diyarbakir şer'iyeye sicillerinde '*Başlık namına*' ifadesinin kullanılması, bu durumun bir göstergesidir. Diyarbakir' de başlık parası konusunun mahkeme kayıtlarında bulunması, başlık parasının bölgede oldukça yaygın ve meşru olduğunu göstermektedir. Başlık parası genellikle gelinin ailesine verilmiştir.²³² Zırki taifesinden Şasa bin Faruk'un mahkemede Nuro bin Hasan huzurunda bundan önce "*kızı Kenan nam bikri kendi nikâhıçün namzed eylediği*" diye belirttiğini ve başlık parası olarak 20 riyali Nuro' ya verdiğini gösteren bir belge bulunmaktadır. Ancak kız ile evlenmekten vazgeçtiğini, başlık parası olarak verdiği 20 riyali kızın ailesinden geri aldığını ve ortada bir sorunun kalmadığını belirtir.²³³

²³¹(316 D.Ş.S., Hüküm: 38, 39) Sinan Kılıç tarafından yazılan *316 Numaralı Diyarbakır Şer'iyeye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1065/M.1655)* (Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, 2019;1-283 tezinden alınmıştır.

²³²Gümüş, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*, 185-186.

²³³(D.Ş.S., 316-14-71, 7 Cemaziyelahir 1065) Ercan Gümüş tarafından yazılan *18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2014;1-455 tezinden alınmıştır.

Diyarbakir' de kıyılan bazı nikâhlarda, evlilik kurumu yıkılınca erkek tarafı kızın ailesine verdiği başlık parasını geri almayıp mehr niyetine sayabilirdi. Bu sayede kadına, boşanma hakkı olan mehr verilmiş oluyordu. Erkek tarafı boşanma sonrasında sadece verdiği başlık parasını geri alabilirdi. Doğrusu mehr ve nafaka kadının hakkı olduğu için asla geri alınmaz, almak için teklif bile edilemezdi.²³⁴

Amid'de bulunan Saçlı isimli köyde yaşayan Durali bin Allahyari adlı kişinin eşi Fatma binti Süleyman başlık parası olan 50 guruş akçesini, amcaoğlu Hüseyin'e verdiğini ve eşi Fatma'nın mehrinden ve nafakasından vazgeçtiğini ayrıca eşini talak-ı selase ile boşadığını, eşi Fatma ile bir anlaşmazlığının ya da münasebetinin kalmadığını, başlık parası sorununun halledildiğini dile getirerek boşanma gerçekleşmiştir.²³⁵Bu kayda göre, başlık parası mehr ve nafaka olarak sayılmış, bu sayede boşanmadan sonra çift arasında alacak-verecek konusu kalmamıştır. Diyarbakir şer'iyeye sicillerinde en fazla verilen başlık parası 162 guruştur. Ayrıca verilen bu başlık paraları hiç evlilik yapmamış kızlara verilirdi.²³⁶

Diyarbakir şer'iyeye sicilinde başlık parası ile ilgili bir kayıt olmamasına rağmen 1716'da Konya'da kaydedilen şer'iyeye sicilinde bu konuyla alakalı gayrimüslimlere ait bir belge bulunmaktadır. Kaydedilen bu belgeye göre kız erkeğin ailesinden başlık parası almak amacıyla mahkemeye başvurmuştur. Ancak kızın kocası kıza sekiz kuruş başlık parasını verdiğini ancak bu paraya babasının el koyduğunu, bu parayı tekrar vermeyeceğini ve parayı babasından alması gerektiğini söylemiştir. Mahkemede yaptığı incelemeden sonra, damadın doğru söylediğine kanaat getirerek, mahkemeyi damadın lehine sonuçlandırmıştır.²³⁷Görüldüğü üzere bazı kadınlar hakkını almış olmasına rağmen tekrara almak için mahkemeye başvurmuştur. Ancak mahkeme ortaya atılan iddiaları ayrıntılı bir şekilde araştırdığı için her zaman doğru kararlar vermeyi başarmıştır.

²³⁴Gümüş, *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*,186.

²³⁵(D.Ş.S., 316-14-74, 5 Cemaziyelahir 1065) Ercan Gümüş tarafından yazılan *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi,2014;1-455 tezinden alınmıştır.

²³⁶Gümüş, *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*,187-189.

²³⁷Denli, *Diyarbakir' deki Zimmîlerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)*,87-88.

2.3.7. Mehr

Kadınlar vefat etse dahi mehr hakları ölmez. Bu hakkı kadın vefat edince en yakın akrabaları kullanır. Akrabalar mahkemeye başvurarak mehr için talepte bulunabilir. Bahsedeceğimiz belge bu duruma örnek niteliğindedir. Amid’de ikamet ederken vefat eden, Yemnen adlı Nasraniye’nin annesi Eyve bt. Kereyid isimli Nasraniye, aynı bölgede ikamet eden damadı Tohman v. İstador isimli gayrimüslimden kızının on guruş mehrini ve birkaç malını almak istediğini belirtmiştir. Eğer kayınvalidesi bunlar karşılığında yedi kuruş alırsa başka bir şey istemediğini de belirtmiştir. Bu kayıt bize gayrimüslimlerinde şer’i mahkemelerin gücünden yararlandığını göstermesi açısından önemlidir. Verilen örneği kısaca yorumlayacak olursak vefat eden gayrimüslim kızının mehrini annesi almak için mahkemeye başvurmuş, damatta eşinin mehrinden bir kısmını kayınvalidesine vermiştir.²³⁸

Mehr olarak yalnızca para verilmesi zorunlu değildir. Para gibi mal da verilebilir. 316 Numaralı Diyarbekir şer’iyye siciline mehr ile alakalı 6 tane belge kaydedilmiştir.²³⁹ Ali Bey İbni Allahverdi, karısına Safiye binti el-Hacc Aliye, Lala Bey Mahallesi’nde ‘*meclis, neccârî, eyvân fevki bir çardak ve taşrada bir ahur fevki bir odayı*’ mehr-i müeccel olarak bırakmıştır.²⁴⁰

Diyarbakır Şer’iyye Siciline göre boşanmayla ilgili 27 belge bulunmakta, bu 27 örnekte de kadınların mehrini ve nafakasını aldıklarını görmekteyiz. Ancak on bir kayıta boşanma gerçekleşmesine rağmen kadınlara mehri verilmemiştir. Bu kayıtların beşinde davalı erkekler hayatta olduğu için, mehr mahkeme tarafından zorla da olsa erkeklerden alınabilmiştir. Diğer altısında kadınların neden mehrini alamadığını bilemiyoruz. Kadınlar, mehr ve nafakalarını alamadığı ve eşlerinin onları mahkeme dışında talakla boşadığı için mahkemeye başvurmuşlardır. 1741’li yıllarda tutulan 315 numaralı mahkeme kaydına göre vefat eden kişilerin miraslarından önce borçları tahsil edilirdi. Mehr de bir nevi eşe olan borç olarak görüldüğü için, mahkeme kocanın mirasından ilk mehri öderdi.²⁴¹

²³⁸Denli, *Diyarbakır’deki Zimmîlerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)*,88-89.

²³⁹Kılıç,316 Numaralı Diyarbakır Şer’iyye Sicili’ nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1065/M.1655),58.

²⁴⁰(316 D.Ş.S., Hüküm: 61) Sinan Kılıç tarafından yazılan *316 Numaralı Diyarbakır Şer’iyye Sicili’ nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1065/M.1655)* (Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, 2019;1-283 tezinden alınmıştır.

²⁴¹Gümüş, *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*, 189-191.

2.3.8. Çok Eşlilik

1741-1742 yılları arasında Diyarbakir’ de yapılan evliliklerde genellikle tek eşlilik görülmektedir. Kaydedilen miras kayıtlarından yola çıkarsak 53 Müslüman erkeğin, 46’sının tek eşi olduğunu görüyoruz. Kalan 7 erkeğin 5’i iki eşi, 2’si ise 3 eşlidir. Kayıtlarda dört eşe sahip olan erkek bulunmamaktadır. XVIII. asırda Mardin’de de aynı durum görülmektedir. Mardin’de tek eşi olan erkek oranı yüzde 79’dur. 360 numaralı kayda göre yapılan çok eşliliklerin 2’si aşiretten, 2’si seyfiye sınıfından ve 1’i halktandır. Bu kişilerden birisi 3 eşi, kalanlar ise iki eşlidir. Bu erkeklerden sadece birinin hiç çocuğu olmamıştır. Başka defterlerde çok eşlilik ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır.²⁴²

2.3.9. Boşanma

316,313,360 ve 352 nolu defterlerde boşanma ile ilgili 28 belge bulunmaktadır. 28 boşanma davasından, 6’sı talakla, 7’si tefrikle ve 4’ü muhâla’a türü boşanmayla sona ermiştir. Mahkemeye müracaat eden davaların çoğu kadı tarafından boşanmayla sonuçlandırılmıştır. Zaten Osmanlı Devleti’nin bir prensibi olan mahkemelerin kısa süre de sonuçlanması geleneği boşanma davalarında da görülmüştür. Bazı boşanma davalarında mahkeme boşanmayı gerçekleştirmemiş, evliliğin devam etmesi yönünde karar almıştır. İstisna olarak 28 kaydın birinde buna dair örnek vardır. Bu örnekte boşanmak isteyen çifte bir yıl süre tanınmış, evliliklerini düşünmeleri için hak verilmiştir. Talak ile boşanma davalarında boşanma teklifinin ikisi erkek tarafından, dördü kadın tarafından gelmiştir. Bu altı talak ile boşanma davasından dördü ‘*talak-ı selase*’ ile sonlanmıştır. Ayrıca şer’iyye sicillerine göre kadınların 18’i, erkeklerin 4’ü boşanma başvurusu yapmıştır. Görüldüğü üzere kadınlar evlenirken kullanamadığı özgürlüğünü boşanırken kullanmıştır. Ayrıca erkekler çoğunlukla boşanma davalarına katılmaz. Yalnızca mahkemeye mehr ve nafaka miktarının belirlenmesi için katılırlardı. Diğer şehirlerde olduğu gibi Diyarbakir’ de de boşanmaların gerçekleşme sebebi genellikle ev içinde yaşanan anlaşmazlıklar ve mutsuzluktur.²⁴³

²⁴²Gümüş, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*, 191-193.

²⁴³Gümüş, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*, 193-195.

Amid'de Yiğit Mahallesi'nde ikamet eden Çubukçu Muhammed Bin İbrahim mahkemeye başvurarak, eşi Fatma binti Hüseyin'den şikayetçi olmuş, eşiyle anlaşamadıklarını söyleyerek boşanmayı talep etmiştir. Görüldüğü üzere erkekler yaşadıkları anlaşmazlıklardan dolayı boşanmak istedikleri gibi, kadınlarda aynı gerekçeyle mahkemeye başvurmuştur.²⁴⁴

Bir başka kayda göre bir kız babası, kızı ile damadının 6 aylık evli olmasına rağmen karı-koca ilişkisi yaşamadıklarını ileri sürerek, kızının baba evine dönmesini istemiştir. Fakat mahkeme damada ve geline bir sene müddet tanımıştır. Mahkemenin bu süreyi tanımamasının sebebi evliliğin yıkılmasını istememesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bahsi geçen bu çiftin daha çocuk yaşta evlendirildiği anlaşılmaktadır.²⁴⁵

Kadınlar uzun süre boyunca yanlarında olmayan eşlerini de mahkemeye bildirmiştir. Diyarbakir' de Cami-i Kebir Mahallesi'nde ikamet eden Siti binti el-Hac Muhammed isimli kadın iki yıldır eşinin meydanda olmadığını, kendisinin hiçbir ihtiyacını karşılamadığını ve harcaması için para vermediğini bildirerek mahkemeden kendisine nafaka verilmesini talep etmiştir. Mahkeme kadının ihtiyaçlarını karşılamak için yevmiye olarak 12 akçe verilmesini ve nafakanın eşi Ali tarafından ödenmesine karar vermiştir.²⁴⁶Buradan da anlaşılacağı üzere kadınlar eşlerinin uzun süre yok olması durumunda boşanmak için dava açar, dava kadının lehine sonuçlanır ve boşanma gerçekleşirdi. Kadınlar eşlerinin yokluğunda ondan boşandığını kanıtlamak için mahkemeden belge alırdı. Bu belgenin kadınlar tarafından alınması oldukça önemlidir. Çünkü kadınlar bu belgeyi, eski eşleri geri döndüğünde onu zina yapmakla suçlamasın diye ve yeni bir evlilik yapabilmek için almıştır.²⁴⁷Aşağıdaki örnek bu durumu kanıtlar niteliktedir.

²⁴⁴(D.Ş.S., 313-71-3, 19 Şevval 1135) Ercan Gümüş tarafından yazılan *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi,2014;1-455 tezinden alınmıştır.

²⁴⁵Gümüş, *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*,196.

²⁴⁶(D.Ş.S., 313-66-1, 7 Şevval 1135) Ercan Gümüş tarafından yazılan *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi,2014;1-455 tezinden alınmıştır.

²⁴⁷Gümüş, *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*, 197-198.

Amid'de Çakal Mahallesi'nden Sağra binti İbrahim isimli kadın vekil tayin etmeden mahkemeye bizzat kendi katılarak kocası Hamakçı Mustafa bin Osman bin Abdullah'ın Köprülüzade Abdullah Paşa'yla birlikte Revan Muharebesinde vefat ettiğini beyan ederek, mirasından 100 guruş aldığını söylemiş, mahkemede şahitlik edenlerin ise Abdullah'ın cenazesine katıldığını belirtmiştir. Mahkeme durumu araştırarak doğru olduğuna kanaat getirmiş ve kadını kocasından boşamıştır.²⁴⁸

Jennings, kadınların rızasız olarak evlendiklerinde Kayseri'de olduğu gibi boşanmak için mahkemeye başvurduklarını belirtmiştir. Boşanma nedenlerinden biri de erkeklerin kavga sırasında kadınlara "boşadım" demesidir. Kadınlar bu laftan sonra mahkemeye başvurarak zaten kötü giden evliliklerini sonlandırmak için fırsata sahip olmuşlardır. Kadınların boşanmak için dava açma sebepleri arasında dini nikâhsız evlilik yaşamak istememeleri, yaşadıkları kötü hayattan kurtulmak istemeleri veya hakları olan mehr ve nafakalarını almak istemeleridir. Kadınlar genellikle boşanma davalarına kendileri katılmaz yerlerine vekil tayin ederlerdi. Tutulan 28 kayıta bulunan 24 kadının 18'i mahkemeye bizzat katılmıştır. 11 mehr ile alakalı kaydın 9'unda kadınlar mahkemede bulunurken sadece birinde vekil tayin edilmiş geri kalan 8 davada kadınlar bizzat mahkemeye intikal etmiştir. Kadınların mahkemeye katılması onların mahkemeye olan güvenini göstermektedir. Aile yaşamında bile fikirleri alınmayan kadınlar, mahkeme tarafından dinlenmiş, isteklerine değer verilmiştir.²⁴⁹

Mustafa bin Abdullah, eşi Anna binti Avaris'i Müslümanlığa geçmediği için boşamıştır.²⁵⁰ Görüldüğü üzere Abdullah eşinin Müslüman olmasını istemiş ancak eşi Müslümanlığa geçiş yapmamıştır. Aslında Anna binti Avaris' in gayrimüslim olarak kalmasında bir sakınca yoktur. Çünkü Osmanlı Devleti kimsenin dinini yaşamasına karışmamıştır. Ancak Mustafa bin Abdullah'ın babasının isminin Abdullah yazılması bize onun gayrimüslimken Müslüman olan bir erkek olduğunu düşündürdü. Zira Osmanlı Devleti sonradan Müslümanlığa geçiş yapan erkeklerin babasının ismine Abdullah ismini yazmıştır.

²⁴⁸(D.Ş.S., 360-342-2, 13 Rebiülevvel 1152) Ercan Gümüş tarafından yazılan *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi,2014;1-455 tezinden alınmıştır.

²⁴⁹Gümüş, *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*,198-200.

²⁵⁰(316 D.Ş.S., Hüküm: 68) Sinan Kılıç tarafından yazılan *316 Numaralı Diyarbakır Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1065/M.1655)* (Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, 2019;1-283 tezinden alınmıştır.

Gayrimüslim çiftlerden biri Müslüman olduğunda eşini Müslümanlığa davet eder, onun da Müslüman olmasını isterdi. Ancak bazı kadınlar yukarıdaki örnekteki gibi dinlerini değiştirmeye sıcak bakmazdı. Bu sebeple Müslümanlığa geçen kişi eşinden ayrılarak farklı yola gitmeyi tercih ederdi. Şimdi Diyarbakır' deki boşanma şekillerine bakalım. Bunlardan biri olan talağa örnek olarak 20 numaralı belgeyi verebiliriz. Katırpınarı Mahallesi'nde ikamet eden Fatıma binti Hasan adlı kadın eşinin, 6 aydan daha fazla süre şehir dışında kalırsa onu talak ile boşayabileceğini söylediğini iddia ederek boşanmak için mahkemeye başvurmuştur.²⁵¹ Kaydedilen bu belge bir şartlı talak örneğidir. Kadının eşinin 6 aydan uzun süre dışarıda kalması boşanmanın şartını oluşturmuş, eşinin vefat ettiğini ya da başkasıyla bir hayat yaşadığını düşünen kadın hayatını yalnız idame ettirmek istemediği ve boşanmak istediği için mahkemeye başvurmuştur.

Muhâla'a ile boşanmaya gelirse Diyarbakır Şer'iyye Sicili'nde bu boşanmayla alakalı bir kayıt bulunmamaktadır.²⁵²

Müslüman erkekler, gayrimüslim kadınlardan boşanmak için her türlü hakka sahiptir. Ancak gayrimüslim kadınlarında birçok hakları vardır. Bunlardan biri iddet süresidir. Gayrimüslim kadınlarla Müslüman kadınların iddet süresi birbirine denktir. İddet dönemi, boşanan kadının belirli bir süre eşi tarafından ihtiyaçlarının karşılanarak, hamile olup olmadığının anlaşılması için verilen bir süredir. Gayrimüslim kadın İslamiyet'e ait olan iddet süresi içindeyken, kendi dinine ait olan iddet süresi geçmiş olsa bile nikâhlanırsa, nikâhı geçersiz sayılırdı. İslamiyet' te bu tarz kurallar olduğu gibi Hristiyanların da kendilerine ait bunun gibi kuralları vardır. Ayrıca Hristiyan din adamları gayrimüslimlerin boşanmasını engellemek için bazı yollara başvurmuştur. Bu kurallara örnek olarak Hristiyan erkeklerin eşini yalnızca kilise de boşaması verilebilir. Ayrıca Hristiyanlar istedikleri her konuda boşanamaz, boşanma sebepleri oldukça sınırlıdır. Onlara yalnızca anlaşmazlıkların yaşandığı evliliklerde boşanmaya izin verilebilir. Bu anlaşmazlıklardan dolayı boşanmak isteyen kadınlara nafaka ve mehr hakları verilmezdi.²⁵³

²⁵¹(316 D.Ş.S., Hüküm: 20) Sinan Kılıç tarafından yazılan *316 Numaralı Diyarbakır Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1065/M.1655)*(Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, 2019;1-283 tezinden alınmıştır.

²⁵²Kılıç, *316 Numaralı Diyarbakır Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1065/M.1655)*,68.

²⁵³Denli, *Diyarbakır' deki Zimmîlerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)*,89-90.

Diyarbakir’de boşanmalar nasıl mahkemeye belgeletiliyorsa, nişanlar da atıldığında mahkemeye başvurulup kişiler arasında bir bağın kalmadığı kayıt altına aldırılmıştır.²⁵⁴ Bunu Amid’te ikamet eden Mehmed bin Abdullah’ın Meryem adlı Nasraniye tarafından vekil yapılan babası Gazel v. Timocan adlı gayrimüslimin yanında nişanlandıklarını fakat daha sonra nişanın atılarak, aralarında bir münasebetin kalmadığını dile getirdiğini mahkeme kaydından anlıyoruz.²⁵⁵ Görüldüğü üzere kişiler nişanlılarından ayrılrsa bile bunu kaydettirerek aralarında bir bağın kalmadığını belirtmek istemiştir. Bu sayede ne kadınlar toplum tarafından hor görülürdü ne de erkekler kadının daha sonra yaşayacağı ilişkilerden dolayı sıkıntı çekerdi.

1719’da meydana gelen Konya’daki boşanma davasında Akkan Mahallesi’nde ikamet eden İyvaz v. Sanibe isimli gayrimüslim Mariye bt. Ece isimli gayrimüslim kadın ile Mariye bt. Ece’nin ve babasının rızasıyla, mehr almak şartıyla tanıkların önünde nikâhlanmıştır. Dini nikâhının da Keşiş tarafından kıydığını belirtmiştir. Fakat Mariye’ nin onunla karı-koca ilişkisi yaşamadığını dile getirerek boşanma davası açmıştır.²⁵⁶ Görüldüğü üzere çiftler arasında ilişki yaşanmazsa, her iki tarafa da boşanma hakkı doğabilirdi.

2.3.10. Vasilik

Osmanlı Devleti hukukuna göre, annesi-babası vefat eden ve korunmaya muhtaç olan çocukların ailesinden kalan mal varlığı hesaplanır ve çocuğun malları devlet tarafından koruma altına alınır. Bu görevi icra eden Osmanlı görevlisine ‘*kassam*’ adı verilir. Mirasçılar miras taksimi sırasında orada bulunmazsa, devlet onların mirasını meydana çıktıklarında almaları için 5 yıl boyunca ‘*eytam sandıklarında*’ muhafaza ederdi. Osmanlı Devleti sahipsiz kalan çocuklara, vasi tayin ederek onları belirli yaşa gelinceye kadar koruma altına alır. Bu sayede çocukların ne malı ortada kalır, ne de çocuklar sahipsiz kalırdı. Vasilik görevine Osmanlı Devleti’ne ait diğer şehirlerdeki gibi yakın akrabadan kişiler atanırdı.²⁵⁷

²⁵⁴Denli, *Diyarbakir’deki Zimmîlerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)*,91.

²⁵⁵(D.Ş.S. Amid Mahkemesi 3715 numaralı defter, vrk. 30b-3) Mehmet Ata Denli tarafından yazılan *Diyarbakir’deki Zimmîlerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)* (Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi,2019;1-161 makalesinden alınmıştır.

²⁵⁶Denli, *Diyarbakir’deki Zimmîlerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)*,91.

²⁵⁷Gümüş, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*,200-201.

Ancak Jennings, vasilige yalnızca çocuğun babasının sülalesinden kişiler seçildiği belirtmiştir. Eğer vasi, çocuğun babasının ailesinden seçilirse denetleme yapmak için anne tarafından bir nazır görevlendirilmiştir. Nazırlıkla ilgili daha fazla bilgiye ulaşmak istersek dava dilekçelerine başvurabiliriz. Biz vasilik konusunu ele aldığımız için nazırlıkla ilgili pek fazla bilgi vermeyeceğiz. Vasiliğe genellikle anne atanır, nazırlık görevi anneye bırakılmazdı. Şu an çalıştığımız şehir olan Diyarbakir’ de de en çok vasilik yapan kişilerin anneler olduğunu görmekteyiz. Bunun nedeni mahkemenin, çocuğa en iyi sahiplik yapacak kişinin anne olabileceğini düşünmesidir. Vasilik görevine annelerin getirildiği gibi ablalarda getirilmiştir.²⁵⁸

Diyarbakir’de Debbaghane Mahallesi’nde ikamet eden Emine binti Mustafa’nın iki şahidin vekalet verdiği Halil Çelebi bin İbrahim mahkemede, Abdurrezzak bin Mustafa’nın huzurunda müvekkili olan Emine’nin İbrahim bin Mustafa’nın vasiliğini yaptığını ancak artık vasilik yapmak istemediğini ve kendisinin yerine amcası Abdurrezzak’ ın atanmasını istemiştir. Belgenin açıklamasını yapacak olursak artık vasilik yapmak istemeyen ablanın yerine amcası vasiliğe atanmıştır.²⁵⁹

Vasilik kurumuna gayrimüslimlerde müracaat etmiştir. Bu duruma örnek olarak Diyarbakir’ de Parekende Mahallesi’nde ikamet eden Mordorus veledi Tohmenek isimli gayrimüslimin oğlu Sefer’in, mallarına sahip çıkılması ve ihtiyaçlarının karşılanması için abisi Molkan adlı gayrimüslimin vasiliğe atanması istenmiş ve Molkan bu vasiliği kabul etmiştir.²⁶⁰ Vasiler mal sahiplerinin lehine mal alımı-satımı yapmışlardır. Vasiye ihtiyacı olanlar arasında akli dengesi yerinde olmayan kişiler de vardır. Bu duruma örnek olarak Diyarbakir’de Şeyh Yasin Mahallesi’nde yaşarken vefat eden Hüseyin bin Abdullah bin Abdulmannan bin -Abbas Efendi’nin büyük oğlu Ahmed’ in akli dengesinin yerinde olmadığına dair mahkemeye başvurmuşlar, ailesinden kalan malların kullanımı için vasiliğe ablası Bahar Hatun yerine dayısı Çelebi bin er-seyyid Abbas Efendi atanması verilebilir.²⁶¹

²⁵⁸Gümüş, *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*,201-202.

²⁵⁹(D.Ş.S., 313-147-1, 27 Rebiülevvel 1160) Ercan Gümüş tarafından yazılan *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi,2014;1-455 tezinden alınmıştır.

²⁶⁰(D.Ş.S., 313-67-2. 7 Şevval 1135) Ercan Gümüş tarafından yazılan *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi,2014;1-455 tezinden alınmıştır.

²⁶¹(D.Ş.S., 360-209-3, 17 Şaban 1153) Ercan Gümüş tarafından yazılan *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi,2014;1-455 tezinden alınmıştır.

XVIII. asrın ilk yarısında 313 ve 360 no'lu kayıtlarda vasilik ile ilgili belgelerin toplamı 33'tür. 33 vasilik belgesinde genellikle vasiliğe anne atanmıştır. Bunun sebebi en iyi vasinin anne olacağı düşüncesidir. Vasilikten sonra atanan nazırlıklarla alakalı yalnızca 2 belge kaydedilmiştir. Kayıtlar da 4 halanın, 3 ablanın, 3 amcanın, 2 abinin ve 1 dayının vasiliğe atandığı 13 belge bulunmaktadır. Görüldüğü üzere vasiliğe yakın akrabalarından neredeyse herkes atanabilmektedir. Sicil kayıtlarına göre yalnızca beş davada vasiliğe akraba olmayan kişiler tayin edilmiştir. Öksüz ve yetim kalan çocuklar yetişkinlik çağına gelince, vasilerinin yaptığı icraatlardan memnun olmazlarsa mahkemeye başvurabilir, bu işlemlerden geri dönebilirdi.²⁶²Birazdan vereceğimiz bu örnek bahsettiğimiz durumu kanıtlar niteliktedir. Diyarbakir'de Çakal Mahallesi'nde ikamet eden Hüseyin bin Muhammed annesi Fatima binti İbrahim'e yetişkin yaşa gelince dava açmıştır. Mahkemede annesinin kendisine ait olan çardak, meclis, eyvan, kiler, matbah, kenef ve havlulu menzili sahiplendiğini belirtmiştir. Annesi de bu malı sahiplenmediğini ve 4 yıl önce oğlunun ona bu malı sattığını, karşılığında ona olan 40 guruş borcunu almayacağını, nafakası olan 5 akçeyi 10 yılda 50 guruştan değiş-tokuş yaptığını ve üstüne 20 guruş daha verdiğini toplamda 115 guruşa aldığını belirtmiştir. Mahkeme Fatime' den kanıt talep ettiğinde, kadın mahkemeye delil sunamamış ve menzil Hüseyin'e geri verilmiştir.²⁶³ Başka bir davada ise iki kardeşin hayatını idame ettirmek için annelerini vasi yaptığı dönemde annelerinin onlara danışmadan üç çiftlik sulu tarlayı başka birine vermesini öne sürerek dava açmışlardır. Davanın sonucu hakkında bilgi sahibi olmasak da annelerinin üç çiftlik sulu tarlayı onların iznini almadan sattığı için tarlayı kızların geri aldığını düşünmekteyiz. Başka bir kayda göre bir erkek çocuğunun vasisi olan babası, çocuğun validesinden ona kalan mirası o daha çocukluk çağına bile gelmeden ve fikrini almadan satmıştır. Çocuk erişkinliğe varınca babasının yaptığı işlemde geri dönmek için malı alan kişiyle tekrar bir anlaşma yapmaya karar vermiştir. Bu bilgiler bize vasilik kurumunun her zaman doğru şekilde işlemediğini göstermektedir. Örnek belgedeki baba gibi bazı vasiler kendilerine emanet edilen malı kendi üstlerine geçirmeye çalışmış, satmış veya hibe etmişlerdir. İşte bu sorunların bir nevi de olsa önüne geçebilmek için devlet vasileri kontrol etmesi için nazırlar görevlendirmiştir. Atanan nazırlar, az da olsa vasilerin malları gayri ahlaki şekilde kullanmasını engellemiştir.²⁶⁴

²⁶²Gümüş, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*, 203.

²⁶³(D.Ş.S., 313-109-1, 15 Şevval 1159) Ercan Gümüş tarafından yazılan *18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2014; 1-455 tezinden alınmıştır).

²⁶⁴Gümüş, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*, 204-205.

2.3.11. Nafaka

Nafaka, kadınların ve çocukların yeme, içme, giyme ve yaşama ihtiyaçlarının karşılanması için düzenli olarak verilen para veya maldır. Bunun yanında nafaka, Müslüman kadınlara verildiği gibi gayrimüslim kadınlara da verilirdi. Nafaka konusuyla ilgili bir davada Amid'te bulunan Kıtırbil-i Zimmî adlı köyde oturan Betyon bt. Nasef adlı Nasraniye, Tomo v. Eplo isimli gayrimüslimin yanında Tomo' nun eşi olduğunu, evlilik hayatlarının düzgün bir şekilde devam etmediğini, kendisine ait olan mehri ve nafakayı almak istemediğini sadece her bir evladı için beş akçe ve kıyafet talep ettiğini, kocasının da bu istekleri kabul ettiği mahkeme huzurunda belirtmiş ve boşanma gerçekleşmiştir.²⁶⁵

Nafaka boşanmış kadınlara, anneye, cariye çocuklarına veya yetim çocuklara verilirdi. Çocuklara verilen bu nafakalar günlük olarak 8,12 ve 5 akçe arasında değişiklik göstermektedir. Yalnızca bir belgede nafaka 3 guruş olarak belirlenmiştir. Boşanmış kadınlara verilen nafaka ise 5-10 ile 7-8 akçe arasında değişiklik göstermektedir. Eğer çocuk babayla değil de anneye kalacaksa çocuğa da nafaka tahsis edilirdi. Kayıtlara göre annesiyle yaşayan çocuklara 12 ile 15 akçe arasında nafaka verilmiştir. Kadınlara 5 ile 8 arasında nafaka verilirken, çocuklara 12 ile 15 akçe verilmesi oldukça dikkat çekicidir. En yüksek nafaka 30 akçeyle bir bebeğe verilirken, en düşük nafaka ise 4 akçe ile bir erkek çocuğuna verilmiştir. Bebeğe bağlanan nafakanın çok olmasının sebebinin babanın maddi durumunun iyi olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Az önce de bahsettiğimiz gibi nafaka verenlerin maddi olanakları verdikleri nafaka miktarını da etkilemiştir. Bu miktarı etkileyen diğer bir etmen de nafaka veren ile nafaka alan arasındaki yakınlıktır. Eğer nafaka alan ile verenin arasındaki yakınlık fazlaysa nafaka miktarı artmış, yakınlık daha azsa nafaka miktarı azalmıştır.²⁶⁶

²⁶⁵(D.Ş.S. Amid Mahkemesi 3789 numaralı defter, vrk. 9b-1) Mehmet Ata Denli tarafından yazılan *Diyarbakir' deki Zimmîlerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)* (Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi,2019;1-161 tezinden alınmıştır.

²⁶⁶ Gümüş, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*,206-207.

2.3.12. Diyarbekir' de Çocuk Sayısı

Diyarbekir şer'iyye sicillerinde bulunan Müslümanlara ait miras kayıtlarında %18,2'lik bir oranla çocuğu olmayan 16 aile, %81,8'lik oranla çocuğu bulunan 69 aile bulunmaktadır. Diyarbekir' de 1 ile 4 arası çocuğa sahip olan aile sayısı 53'tür. 5 ve daha fazla çocuğu olan sahip 6 aile bulunmaktadır. Bu bilgilerden hareketle ailelerin genellikle 4' den fazla çocuk sahip olmayı tercih etmediğini görüyoruz. Gayrimüslimlerin miras kayıtlarına göre ise çocuğu olmayan aile sayısı 3, çocuğu bulunan aile sayısı 36'dır. Müslümanlarda olduğu gibi, gayrimüslimlerde 1 ile 4 arası çocuğa sahip olan aile sayısı fazladır. 1 ile 4 arasında çocuğu bulunan aile sayısı 33'tür. ²⁶⁷

2.3.13. Diyarbekir' de Gayrimüslim-Müslüman İlişkisi

Müslümanlarla gayrimüslimlerin ayrı mahallelerde oturdukları gibi aynı mahallelerde de ikamet edebileceğini zaten dile getirmiştik. Ancak birlikte oturulan bu mahallelerde ne kadar istenirse de bazen anlaşmazlıklar çıkmıştır. İşte o anda bu anlaşmazlıkları çözmekten sorumlu yalnızca şer'i mahkemelerdir. Riayet edilecek kanunlar ise İslam hukuku kanunlarıdır. Bu sebeple anlaşmazlık yaşayan taraflar Amid mahkemesine başvurur, sorunu kadı çözerdi. Ayrıca Müslümanlar, gayrimüslimlerin davalarında tanık olarak mahkemeye çağrılarak, dava için olumlu veya olumsuz beyanda bulunabilir, davanın seyrini değiştirebilirdi. Müslümanlar iki gayrimüslim taraf içinde tanıklık yapabilir ancak gayrimüslimler, Müslümanların davasında tanıklık yapamazdı. Müslümanlara göre gayrimüslimlerin Osmanlı mahkemesinde çok daha fazla ayrıcalıkları vardır. Müslümanların bu düşünceye sahip olmasının sebebi gayrimüslimlerin sorunlarını hem kendi mahkemelerinde hem de Osmanlı Devleti mahkemelerinde de çözümleyebilmesidir. Müslümanlar ile gayrimüslimler ne kadar arada anlaşmazlık yaşasalar da genellikle aynı meslek grubunda çalışıp, aynı topraklarda hissedar olup, birbirlerine toprak alımı-satımı yapabiliyorlardı.

²⁶⁷Gümüş, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*,207-208.

Bu bilgiler ışığında, Amid halkı arasında din ayrımının olmadığı ve kişilerin farklı dinlerde olmasının sosyal etkileşimin yaşanmasına engel oluşturmadığı görülmektedir. Bu durumun en önemli getirisi birçok gayrimüslimin Müslümanlığa geçiş yapmasıdır. Gayrimüslimler sadece Müslümanlığa geçiş yapmamış, başka dinlere de geçiş yapmıştır. Osmanlı hükümeti bu konuyla alakalı olarak kişilerin sürekli din değiştirmesini engellemek için bölgelere sık sık ferman yollamıştır. Ayrıca gayrimüslimlere XVII. asırda ‘‘kefere’’ adı verilmiştir. Gayrimüslimler yaptıkları işlerde çok başarılı olduğu için birçok Müslüman aile çocuklarını gayrimüslim ailelerin yanına eğitim alması için vermiştir.²⁶⁸ Bu konuyla alakalı bir belgede Amid ‘de bulunan Kırbas Mahallesinde ikamet eden Halil b. Ali ismindeki kişi Tomcan v. Abraham’a oğlunu şakir olarak vermiş, fakat Tomcan Halil b. Ali’nin oğlunun gözüne vurmuş bu sebeple de Halil mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme de Halil, oğlunun kör olduğunu belirtmiş fakat mahkeme, oğlunun kör olmadığını yalnızca gözünde bir leke oluştuğunu belirtmiştir.²⁶⁹ Yukarıda bahsettiğimiz dava örneğinde mahkemenin Tomcan için lehine karar vermesinin sebebi ya Halil’in yalan beyanda bulunması ya da Tomcan’ ın yaptığı hareketin çocuğa büyük zarar vermemesidir.

Diyarbakir’ de yaşayan gayrimüslimlerde İstanbul gayrimüslimleri gibi oldukça zengindir. Diyarbakir’ de yaşayan gayrimüslimler şehrin su tesisatındaki sıkıntılarının giderilmesinde, caminin tamirat işlerinde, savaş dönemlerinde hayvan gereksinimini karşılamada ve mimari yapıların inşa edilmesinde çalışmışlardır.²⁷⁰ Savaş zamanında hayvan gereksiniminin gayrimüslimler tarafından karşılanmasına örnek olarak Diyarbakir valisi Ahmet Paşa’nın Tiflis’e çıktığı sırada kiralanan at ve katırların toplanan paraları Alıpınarı Köyü’nden el-Hac Mustafa b. Veli, Hacı Mehmed Emin b. Zülfikar ve Ruhali Tanil v. Yagob’a verildiğine dair kayıt tutulması verilebilir.²⁷¹

²⁶⁸Denli, *Diyarbakir’ deki Zimmîlerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)*, 94-96.

²⁶⁹(D.Ş.S. Amid Mahkemesi 3789 numaralı defter, vrk. 6b-1) Mehmet Ata Denli tarafından yazılan *Diyarbakir’ deki Zimmîlerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)* (Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi,2019;1-161 tezinden alınmıştır.

²⁷⁰Denli, *Diyarbakir’ deki Zimmîlerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)*,98.

²⁷¹(D.Ş.S. Amid Mahkemesi 3789 numaralı defter, vrk. 20a-1) Mehmet Ata Denli tarafından yazılan *Diyarbakir’ deki Zimmîlerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)* (Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi,2019;1-161 tezinden alınmıştır.

XVII. asrın ilk yıllarında Diyarbakır'ı ziyaret eden Polonyalı Simeon' a göre darphane, gümrük ve hanlar Ermenilerin elinde olduğu gibi yemek, ekme ve market sektöründe de hatırı sayılır bir Ermeni grubu çalışmaktadır. Hatta Pazar ve Yortu günlerinde Ermeniler, dükkanlarını açmadıkları için şehrin ıssız bir çöle dönüştüğünü belirtmiştir. Ermenilerin birçok sektörde var olduğu görülmektedir. Polonyalı Simeon' un Diyarbakır halkı için oldukça naif, müreffeh, gösterişli, güler yüzlü, güçlü, mektepli ve bilgili olduklarını, içki içip asla sarhoş olmadıklarını, sakin ve yerine göre hareket eden insanlar olduğunu belirtmiştir. Diyarbakır halkının konuşurken ve alışveriş ederken akıllıca ve kibar bir şekilde davrandığını ve şiir gibi konuştuğunu da verdiği bilgilere eklemiştir. Ayrıca Polonyalı Simeon, Diyarbakır için Ermeniler' in Atina'sı benzetmesini yapmıştır. Diyarbakır' deki çocukların yeni bilgiler öğrenmeye aç olduğunu, çocukların din adamlarından daha bir iştahla ayinlere katıldıklarını belirtmiştir. Bu bilgiden yola çıkarak Müslüman ile gayrimüslimlerin arasının gayet iyi olduğunu ve birbirlerinin yaşam tarzına asla müdahale etmediklerini görmekteyiz. Bu durumda dikkat edilmesi gereken en önemli nokta bu bilgilerin Müslüman biri tarafından değil gayrimüslim biri tarafından kaydedilmiş olmasıdır.²⁷²

2.3.14. Miras

316 Numaralı sicilde 15 adet miras kaydı ve veraset belgesi bulunmaktadır. Bu belgelerde miras bırakan kişiyi belirtmek için "*bundan akdem*" terimi kullanılmıştır.²⁷³

Miras kayıtlarından birinden bahsedecek olursak Toronde adındaki Hristiyan'ın çocuğu olan Agise, erkek kardeşi Markos' un kendilerine aktarılan Ergani'de bulunan evi sahiplendiği dile getirerek mahkemeye başvurmuştur.²⁷⁴ Mahkeme büyük ihtimalle Markos'un elinden evi alarak Agise'ye verdiğini düşünmekteyiz.

²⁷²Denli, *Diyarbakır'deki Zimmilerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)*,99-100.

²⁷³Kılıç, *316 Numaralı Diyarbakır Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1065/M.1655)*,68.

²⁷⁴(316 D.Ş.S., Hüküm: 53) Mehmet Ata Denli tarafından yazılan *Diyarbakır'deki Zimmilerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durumu (1650-1725)* (Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi,2019;1-161 tezinden alınmıştır.

2.4. 17.ve 18. Yüzyıllar Arası Trabzon'da Sosyal Yaşam ve Aile

Anadolu Kentlerinde Sosyal Yaşam ve Aile bölümüne Trabzon şehrini almamızın sebebi bölgenin birçok şehirden daha sonra fethedilmiş olması ve fethedildiği zaman bölgede Müslüman nüfustan çok gayrimüslimin yaşamasıdır.

2.4.1. Trabzon'da Kadın Olgusu

Kadının Osmanlı toplumundaki saygınlığı çocuğunun çok olmasıyla ve yaş almasıyla artardı. XVII. asrın son dönemlerinde Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden Alman Protestan Papazı Solomon Schweigger'ın seyahat defterinde *“Türkler ülkelere karıları da onlara hükmeder, Türk kadını kadar gezen eğleneni yoktur. Çok karılık yoktur. Herhalde bu işi denemiş, dert ve masrafa neden olduğunu anlayıp vazgeçmişlerdir. Boşanma pek görülüyor. Çünkü boşanırken erkek kadına eşya ve para veriyor ve kız çocuk anaya kalıyor”* diye belirtmiştir. Osmanlı Devleti'ne gelen diğer ziyaretçilerde bu bilgileri doğrular niteliktedir. Ayntab' da olduğu gibi Trabzon'da da tek eşlilik görülmektedir. Trabzon'da görülen tek eşlilik Ayntab' da olduğu gibi oldukça fazladır. Trabzon'u, Bursa, Konya, Tokat, İstanbul ve Edirne gibi şehirlerde takip eder. Osmanlı mahkemeleri kadınlara her zaman söz hakkı tanımıştır. Ancak had ve kısas gibi konularda onların şahitliği yerine erkeklerin şahitliği tercih edilmiştir. Tabi ki her bölgede olduğu gibi Trabzon'da da kadınların şahitliği erkeklere oranla daha azdır.²⁷⁵

²⁷⁵Mehmet Ali Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'îye Sicillerine Göre)* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2016;1-265.

2.4.2. 17.Yüzyılda Trabzon Halkı

1650'li yıllarda Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden Jean Thévenot' a göre Hristiyanların çoğunun ortak düşüncesi Türklerin oldukça kötü insanlar olduğudur. Ancak bu düşünceye sahip olan gayrimüslimlerin Türklerle hiç iletişime geçmeyen insanlar olduğu görülmektedir. Jean Thévenot, Türklerin kendilerine yapılmasını istemedikleri hareketleri başkasına yapmayan kişiler olduğunu belirtmiştir. Ayrıca saf Türk kanına sahip olanların dürüst olduklarını ve karşısındaki kim olursa olsun saygılı davrandıklarını da eklemiştir. Osmanlı Devleti içinde, kendi halkına nasıl davranıyorsa Hristiyanlara da öyle davrandığını belirtmiştir. Türklerin dinleri konusunda oldukça hassas olduğunu, dinlerinin yayılması için çaba gösterdiklerini ve dinlerinin gerekliliklerini ebediyete taşımaya çalıştıklarını da kaydetmiştir. Osmanlı halkı için gayrimüslim birini çok severlerse, onun Müslümanlığa geçmesi için dil döktüklerini, yöneticilerine oldukça bağlı ve onlara asla ihanet etmeyen kişiler olduğunu da eklemiştir. Şehirde askerlerin bile silah taşımadığını, Hz. Muhammed (s.a.v.) kumarı ve şarabı yasakladığı için kimsenin kendini kaybetmediğini, bu yüzden aralarında pek de fazla kavga yaşanmadığını belirtmiştir. Doğru ve düzgün hayat yaşayan Türklerin içki içmediğini, içenle de bir arada bulunmadığını da kaydetmiştir. Ayrıca Türklerin fazla et yemediklerini de eklemiştir. Thévenot bu bahsettiklerinin gerçek Türk olduğunu, sonradan Müslüman olanlardan bahsetmediğini belirtmiştir. M. de M. D'ohsson' a Türklerin oldukça hoşgörülü insanlar olduğunu da söyler. Ancak gayrimüslimlerin hayatını Müslümanlarınkinden oldukça farklıdır. Hristiyanlar arasında bulunan Rumların sürekli eğlence peşinde olduğunu, kâğıt oyunu ve kumar oynadıklarını, ancak Müslümanların bu duruma itiraz etmediğini belirtmiştir. Fakat Müslümanlar bu tür aktivitelere katılmaz, kart oyunu oynamaz, sadece satranç oynayıp güreş yaparlardı. Osmanlı kızlarının çoğunlukla yaşadıkları mekândan ayrılmadığını, boş zamanlarında salıncakta sallandığını ve körebe oynadığını ancak yanlarına erkek çocuk almadığını da belirtmiştir. Lady Montagu'ya göre erkekler, dini vecibelerini yerine getirmek için camide, işyerinde, kahvehane ve bozahane de bulunurken, kadınlar evden çıkmaz, eğitim almazlardı. Yalnızca hacca gittikleri zaman evlerinden uzakta kalırlardı. Kadınlar için sosyalleşme yeri daha çok hamamlar ve düğünlerdi.²⁷⁶

²⁷⁶Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iyeye Sicillerine Göre)*,125-126.

Osmanlı kadınları dışarı çıktıklarında ferace giyerek örtünmek zorundadır. Hristiyan kadınlar için ise bu durum söz konusu değildir. Hristiyan kadınlar içinde bulunan Rumlar, giyim konusunda oldukça rahat oldukları gibi istedikleri saatte de dışarı çıkabilirlerdi. Ancak bazı gayrimüslim kadınlar Türk kadınları gibi ferace giymeye özen gösteriyordu. Osmanlı halkı arasında sorun yaşanmaması ve her milletin birbirinden ayırt edilebilmesi için kadınlarının kıyafetleri topluma uygun olmalıdır. Bu sebeple kadı ve naibler bu konunun üstüne düşer, sürekli denetleyici konumunda çarşı ve pazarlarda dolaşırlardı. Bu şekilde kadınlar, kadınların kıyafetine dikkat ettiği gibi Müslüman erkeklerinde giyimine dikkat ederdi. Osmanlı Devleti'nin her bölgesinde halk, giydiği kıyafetlerle ayırt edilirdi. Zira halkın hangi dine mensup kişiler olduğu, hangi meslekte çalıştığı ve devlet görevlisi olup olmadığı giydikleri kıyafetten anlaşılırdı. Ancak bu giyim kurallarına her zaman riayet edilmezdi. Şimdi Evliya Çelebi'nin Trabzon halkı hakkında verdiği bilgilere bakalım. Evliya Çelebi Trabzon insanının farklı farklı kıyafetler giydiğini ve dış görünüşlerinin gül bahçesine benzediğini belirtmiştir. Ayrıca insanları giyimlerine göre yedi kısma ayırmıştır. İlk sınıf, iyi kalitede kıyafetler giyen ve kürklü paltoları olan *'âyân ve beyzadeler'*, ikinci sınıf ilim erbabı olan *'âlimler'*, üçüncü kısım *'Azağa, Kazağa, Mikril' e Abaza'ya, Çerkeş'e ve Kırım'a tacirlik yapmaya giden tüccarlar'*, dördüncü sınıf sanat erbapları, beşinci sınıf *'gemiciler'*, altıncı sınıf bahçıvanlık yapanlar, yedinci sınıf balık tutanlardır. Giyimlerine göre sınıfladığı bu kişiler için dürüst ve yardımsever olduklarına dair yorum yapmıştır. Ayrıca Trabzonluların geçim kaynaklarından bahseden Evliya Çelebi bölgenin en önemli geçim kaynağının balıkçılık olduğunu belirtmiştir. Sulardan çıkarılan mezgit ve kalkanın oldukça lezzetli olduğunu ancak halkın en çok hamsiyi tercih ettiğini de verdiği bilgilere eklemiştir. Hamsi avlamaya çıkan balıkçılar, avdan döndüklerini bildirmek için boru öttürür, iki-üç fersahlık uzaklıktan bu sesi duyan insanlar hemen oraya gidip balık satın alırdı. Trabzonlulara ait olan yemek çeşidi de oldukça fazladır. Zira kırk farklı çeşitte ana maddesi balık olan yemek yapabilirlerdi. Balığın kebabını, çorbasını, pilakisini, yahnisini, yemeğini hatta baklavasını bile yaptıklarını söylemiştir.²⁷⁷

²⁷⁷Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iyeye Sicillerine Göre)*,126-129.

XVII. asırda Thévenot, birkaç renk dışında Rumlarında Türkler gibi giyinebildiğini fakat gayrimüslimlerin başlarına asla yeşil serpuş takamadıklarını, yeşil dışında her rengi kullanabildiklerini belirtmiştir. Bunun sebebi yalnızca Türklerin yeşil ve beyaz sarık kullanmasıdır. Hristiyanlar ise serpuşlarına mavi renkte kuşak sararlardı. Serpuşlarda farklılık olduğu gibi bazı devlet görevlilerinin de giyimlerinde farklılık bulunmaktadır. Örnek olarak eyalet paşalarının yeşil renkte saten kıyafetler giymesi verilebilir. Bu kıyafetlerle ilgili kurallar İslam diniyle alakalı olmasa da toplumun güvenliğinin sağlanması noktasında oldukça önemlidir. Zira toplum arasındaki bu kıyafet farklılığı halk ile devlet görevlilerin birbirinden ayrılmasını sağlamıştır.²⁷⁸

2.4.3. Trabzon'da Yaşam

XVII. asırda Anadolu'nun en değerli liman kenti olan Trabzon, Komnenosların başkenti olduğu için birçok seyyah tarafından ziyaret edilmiştir. XIX. asrın seyyahlarından olan Teophile Deyrolle Trabzon'un deniz kıyısında yer aldığını ve basamaklı bir şehir olduğunu, denizden bakıldığında harika görüldüğünü belirtmiştir. İliman ve bol yağışlı bir şehir olan Trabzon'da portakal ve zeytin ağaçlarının çokça bulunduğunu, camilerin minarelerinin mermer görünümlü yapıldığını, kentin en önemli pazarının Hristiyanların mahallesinde bulunduğunu kaydetmiştir. Bitpazarı adı verilen bu pazar Anadolu'nun tüm tacirlerini bünyesinde bulundurmıştır. Fontainerise, ise Trabzon şehrinin adının "*Trapez*"'den geldiğini, kışın gelen gemilerin Platana'ya yani Pulathane'ye girmek zorunda olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Trabzon evlerinin altına kaçmak için tüneller yapıldığını ve Trabzon kentinin oldukça güzel olduğunu da verdiği bilgilere eklemiştir. Charles Texier de Fontainerise gibi kentin isminin masa anlamındaki "*Trapezus*" kelimesinden geldiğini belirtmiştir. Trabzon'a "*Trapezus*" adının verilmesinin sebebi şehrin dört tarafının çevrili olmasıdır. Ayrıca Trabzon'un "*üç tuğlu ve müşir*" rütbesine sahip bir paşa tarafından idare edildiğini ve bu paşanın da doğuda bulunan Gümüşhane'den, batıda bulunan Giresun'a kadar sorumlu olduğunu kaydetmiştir. Evliya Çelebi, Trabzon bulunan kalenin Boztepe dağının tabanı ile Karadeniz arasında bulunan iki devasa yapıdan meydana geldiğini belirtmiştir. Ayrıca kalenin üç kısımdan oluştuğunu, bu kısımlara sırasıyla Aşağı Hisar, Orta Hisar ve Kule Hisarı isminin verildiğini belirtmiştir.²⁷⁹

²⁷⁸Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iyeye Sicillerine Göre)*,129.

²⁷⁹Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iyeye Sicillerine Göre)*,126-127.

Bu bölümlerden en sağlam olanı ‘‘Kule Hisarı’’dır. Bu bölümün güçlü olmasının sebebi sırtını Boztepe’ye dayamasından kaynaklanmaktadır. Kalenin dağ kısmında çok derin bir çukur bulunmaktadır. Kesme kayadan oluşan bu çukura 77 adamın sığabileceği belirtilmiştir. Kalenin içinde bir cami, bekçilerin ikamet ettiği ev, silah deposu ve bodrum bulunmaktadır. Kule Hisarı’n, Orta Hisar’a bağlanan bir kapısı bulunmaktadır. Bu kapı dışarıya da açılmaktadır. ‘‘Uğrun kapısı’’ bulunuyorsa, kapı yalnızca gerektiğinde dışarıya açılır. Kalenin çevresi toplam dokuz bin adımdır. Kaleyle ilgili bilgi verdikten sonra birazda Trabzon evlerinden bahsedelim. Trabzon’da inşa edilmiş evler kuzey, yıldız ve batı cephelerine bakmaktadır. Ayrıca yapılan evler kırmızı kiremitlerle çevrilmiştir. Evliya Çelebi Trabzon’un bitki örtüsünün şimşir ağaçlarından, bağlarında servilerden ve Rum ceviz ağaçlarından oluştuğunu belirtmiştir. Bir de Trabzon’un kible tarafında bulunan Erzurum şehrinde kış aylarında gül, reyhan ve erguvanların yetiştiğini ve Trabzon havasının çok soğuk olmadığını, ılık olduğunu belirtmiştir. Aşıkpaşazade’ ye göre Trabzon’da bulunan ‘‘incir, üzüm, kiraz armudu, bey armudu, gül armudu, Sinop elması yanında merker üzümü, parmak üzümü, frenk üzümü ve patlıcan incirinin’’ çok lezzetli olduğunu, turunc ve nar ağacının çok sayıda olduğunu belirtmiştir. Büyüklüğü kiraz kadar olan Trabzon’a has bir yemişin de olduğunu ve buna karayemiş adını verdiklerini, karayemiş’ in ermişinin ve kızarmışının pek lezzetli olduğunu ancak ermemiş veya az ermişinin ise dili burktuğundan bahsetmiştir.²⁸⁰

2.4.4. Trabzon’da Yapılan Mülk Satışları

Trabzon şer’iyye sicillerine nikâh kaydından sonra en çok kaydedilen mülk satışı belgeleridir. Ancak halk alım-satım işini mahkemeye aksettirmeden de yapabiliyordu. Bu sebeple birçok Müslüman kendi arasında mahkemeye danışmadan alım-satım yapabiliirdi. Bu işlem için erkekler gibi kadınlarda mahkemeye başvuruyordu. Genellikle eşi vefat ettikten sonra, dul kalan kadınlar geçimlerini sağlayabilmek için mal varlığını satışa çıkarmışlardır. Trabzon’da evlerin çoğunun bahçeli olması, en çok mülk satışının da bahçeli evler ile ilgili olmasına neden olmuştur.²⁸¹

²⁸⁰Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer’iyye Sicillerine Göre)*,127.

²⁸¹Hatice Yetim, *1858 Numaralı Trabzon Şer’iyye Sicili’ nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1102-1104, M.1691-1693)* (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2019; 1-279.

Mahkemeye alım-satım için başvuran kişiler daha sonra bir sıkıntı çıkmasın diye bunu kaydettirmişlerdir. Satışlarda kullanılan “*İcap ve kabul*” kelimeleri satan ve alan tarafların bu işlem için rızasının olduğunu ve satışın yapılabileceğine dair bize bilgi vermektedir. Mülk satışların olması için “*mebi*” denen mal ve “*semen*” denen o malın değeri olmalıdır. Bunlar belirlenmeden satış yapılamaz. “*Semen-i misli*” o malın hak ettiği değerinde olması ve “*semen-i müsemma*” malın değerinin bilen kişiler tarafından belirlenmesidir. 1863 nolu sicille göre mal alım-satımıyla ilgili 32 belge bulunmaktadır. Diğer dava konularında olduğu gibi mülk satışı konusunda da gayrimüslimler mahkemeye müracaat etmiştir. Alım-satım konularında malların kime ait olduğunu belirtmek için “*silk-i mülk-i sâhihimde münsilk olan*” terimi kullanılmıştır. Başka bir kayıta da “*bey-i bat-ı kat’i ile...*” terimi kullanılarak malın yeni sahibine tüm haklarıyla birlikte satıldığını belirtir. Mahkeme kayıtlarında satılacak olan malların tüm ayırt edici özellikleri belirtilerek daha sonra yaşanacak karışıklıkların önüne geçilmeye çalışılmıştır.²⁸²

1826 no’lu şer’iyye siciline göre Trabzon’da 106 mülk alımı-satımı belgesi bulunmaktadır. Bu 106 belgenin içinde hem taşınabilir hem de taşınmaz malların kayıtları bulunmaktadır. Belgelerde evler taşınmaz olarak, hayvan, ağaç, köle ve zirai mahsulde taşınabilir mal olarak sayılmıştır. Köyde yaşayanlarla şehir merkezinde yaşayanların alım gücünü karşılaştırdığımızda Trabzon’un merkezinde yaşayanların alım gücü köyde yaşayanlara göre daha fazladır. Mahkeme kayıtlarına göre alım-satım işlerinin hepsinde farklı tarzda basılmış para birimleri kullanılmıştır. Bu satışların 33’ünde akçe, 4’ünde riyâl kuruş, 1’inde vezinli riyâl kuruş ve bir alım-satım işinde kuruş ve akçe ikisi bir arada kullanılmıştır. Şer’iyye sicillerinde 1025 kâmil riyal kuruşla en yüksek fiyatla satılan Akçaabat Nahiye’ sine bağlı Cavana Köyü’nde bulunan maldır. Az önce bahsettiğimiz kayıttaki malın fiyatının yüksek olmasının sebebi büyük bir araziye sahip olmasıdır. M.1629 yılında yapılan bu arazi satışı akçeyle hesaplanırsa, 1025 kâmil riyal kuruş, 102.500 akçeye tekâmül etmektedir. Günümüzdeki satılacak olan taşınmazların fiyatları nasıl konumuna göre değişiyorsa Trabzon ‘dada evlerin konumuna göre fiyatları değişiklik göstermektedir.

283

²⁸²İsmail Doğan, *1863 Numaralı Trabzon Şer’iyye Sicili’ nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, 2020;1-476.

²⁸³Murat Güney, *1826 Numaralı Trabzon Şer’iyye Sicili’nin Özet Transkripsiyonu ve Analizi* (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi,2011;1-363.

En düşük fiyata satılan mal ise 6 kuruştur. 6 kuruşun ne tür bir kuruş olduğu belirtilmese de riyal kuruş olduğu düşünülmektedir. Eğer riyal kuruşsa 600 akçeye tekâmül etmektedir. Trabzon merkezi dışında en çok mal satışının yapıldığı yer 11 kayıtla Yomra Nahiyesi'dir. Yomra' yı takip eden 9 kayıtla Akçaabat Nahiyesi' dir. Trabzon şehir merkezinde en çok alım-satım yapılan mahalleler 6 belgeyle AşağıHisar, 5 belgeyle Monla Siyah, 4'er belgeyle Ayasofya, Debbağhane, Eksotha'dır. Mülk satışlarının cinsiyete olan dağılışına göre 104 alım-satımın 79'u erkeklere, 29'u kadınlara aittir. 79 adet satış yapan erkekler,8'ini kadınlara, 29 adet satış yapan kadınlar ise yalnızca 8'ini erkeklere yapmıştır. Çoğunlukla erkekler erkeklere, kadınlar kadınlara mülklerini satmışlardır. Mülk satışının dine göre dağılımı ise gayrimüslimlerin yaptığı 29 satışın 14'ü Müslümanlara, Müslümanların yaptığı 79 adet satışın 7 tanesi gayrimüslimlere aittir. Trabzon'daki gayrimüslim kadınlar mülk alımı yapmamış, yaptıysa da kaydı bulunmamaktadır. Ancak satış yapmışlardır. Yaptıkları 4 satışın 3'ü Müslüman erkeklere, 1'i gayrimüslim bir erkeğe aittir. Müslüman kadınlar ise kendi aralarında yalnızca 5 satış yapmışlardır. Farklı dinlere sahip olan kadınlar arasında mahkeme görülecek olursa kadınlar davalarına vekil atamıştır. Normalde olduğu gibi diğer illerde de mallarını satan kişiler mallarının karşılığında nakit para alırdı. Ancak Trabzon'da satılan malların ödemesi taksit taksit veya borç karşılığı yapılabilirdi. ²⁸⁴

2.4.5. Vasi Tayini

Kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar küçük yaşta olan çocukların onlara kalan miraslarının kontrolünü sağlamak için devlet vasi tayin ederdi. Bu vasilere '*vasî-i mansub*' adı verilirdi. Vasiler yönetmek için aldıkları malları kendi hesabına geçiremez, harcayamaz, birine emanet edemez ve kendi borçlarını ödeyemezdi. Yalnızca vasiler miraslarını yönettikleri kişilerin mallarını onların lehine kullanabilirdi. 1863 nolu şer'iyye sicilinde vasilikle ilgili 11 dava kaydı bulunmaktadır. Bu sicildeki 21 nolu belgeye bakacak olursak babası vefat eden çocuğun annesi, dedesini çocuğun ihtiyaçlarını karşılasın ve sahip çıksın diye vasi olarak atamıştır. Gayrimüslimlerde Müslümanlar gibi vasilik meselesi için Osmanlı mahkemesine başvurmuştur. ²⁸⁵

²⁸⁴Güney, *1826 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicili' nin Özet Transkripsiyonu ve Analizi*,33.

²⁸⁵Doğan, *1863 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*,47-48.

97. belgede babası vefat eden çocuğa babasının yakın arkadaşı vasi olarak tayin edilmiştir. Bu örnekte olduğu gibi akraba olmayan kişilerde istek üzerine vasilığe tayin edilebilirdi. Şer’iyye sicillerine göre babaları ölmüş çocuklara valideleri, valideleri ölmüş çocuklara babaları vasi tayin edilmiştir. Ancak bazen vasiler verilen bu görevi layıkıyla yerine getirememiştir. Bu noktada mahkeme araya gidererek vasilik görevini başka birine aktarmıştır. Bu çocukların ihtiyaçlarının karşılanması için vasileri, vefat edenin mirasından nafaka bağlanması için mahkemeye başvururdu.²⁸⁶

1858 Numaralı Trabzon şer’iyye sicilinde bulunan 14 vasi tayini belgesinde vefat eden babaların çocuklarına vasi olarak anneleri getirilmiştir. Babalar öleceklerini anladıklarında vefat etmeden önce çocukları, eşi ve validesi için vasi tayin etmiştir.²⁸⁷

H.1064-1065(M.1654-1655) tarihli şer’iyye sicilinde vasilikle ilgili 6 dava bulunmaktadır. Bu 6 dava vasi tayini ve azliyle alakalıdır. Vasi tayinleri ‘‘vasi-i mansub’’ şeklinde olmuş, ‘‘vasi-i muhtar’’ şeklinde tayin yapılmamıştır.²⁸⁸

1857-1858-1859-1860-1861 ve 1862 yıllarına ait sicillerde vasilikle ilgili toplam 25 belge kaydı bulunmaktadır. Vasilikler genelde ‘‘vasi-i mansub’’ ile takdim edilmiştir. Yine bu kayıtlarda vefat eden kişilerin hayattayken vasi ataması yaptığı yani vasi-i muhtarlıkla ilgili 4 kayıt bulunmaktadır. Vasilerin akrabalık derecelerinin belirli olduğu 18 dava kaydedilmişken, akrabalığın belli olmadığı 7 dava bulunmaktadır. Dinlere göre yapılan vasi atamalarına baktığımızda 22 belge Müslümanlar’ a, kalan 3 belge ise gayrimüslimlere aittir.

289

²⁸⁶Doğan,1863 Numaralı Trabzon Şer’iyye Sicili’ nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi,47-48.

²⁸⁷Yetim, 1858 Numaralı Trabzon Şer’iyye Sicili’ nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1102-1104, M.1691-1693),28-29.

²⁸⁸Şengül Yegin, H. 1064–1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer’iyye Sicili’ ne Göre Trabzon (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi,2009;1-157.

²⁸⁹Kübra Afacan, Trabzon Şer’iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi,2018;1-186.

XVII. asrın ilk yıllarında Trabzon'da vasilikle ilgili 128 dava vardır. Kadınların vasilik yaptığı 60 dava, annenin vasilik yaptığı 41 kayıt bulunmaktadır. XVII. asırda yalnızca 3 davada babalara vasilik görevi verilmiştir. Babaların vasilığe getirilme nedeni ya mahkeme tarafından atanma ya da kadınların erkeklerden önce vefat etmesidir. Sicillere göre vasilik yapanların %46,87'si kadın, %53,12'si erkektir. Kadınlara hem vasilik hem de *'hidane hakkı'* verilmiştir. *'Hidane hakkı'* kadınların buluş çağına gelmemiş çocuklarının eğitimini vermesi, koruyup kollaması ve kişisel bakımını yapmasını kapsayan görevler toplamıdır. Evlilik devam ederken çocukların tüm ihtiyaçları ve eğitimi anneye ve babaya aitken, evlilik kurumu yıkıldığında, çiftler arasında çocuğun sorumluluklarını kimin alacağı merak konusu olmuştur. Anneler bazı durumlarda çocuklarına bakma hakkını kaybederler. Bu durumlardan birisi annenin yakın akraba olması nedeniyle nikâh düşmeyen kişiyle nikâhlanmasıdır. Ayrıca anne başka biriyle nikâhlanırsa da çocuklar anneden alınırdı. Bunun en büyük sebebi ise çocuğun malının üvey baba tarafından haksız yere kullanılmasını engellemektir. Ancak mahkeme bu durumu çığnenemez bir kural olarak nitelendirmemiştir. Bu sebeple tekrar nikâhlanan bazı kadınlar, eski eşlerinden çocuklarını geri almış, üvey babalar da çocuklara ait olan mirası yönetebilmiş ve üvey çocuklarına vasilik yapabilmiştir. Ancak Osmanlı hukuku genellikle kız çocukları için kendilerine namahrem olan kişilerin yanında yaşamasına izin vermemiştir. Bu kişilerden kasıt genellikle üvey babalardır. Tabi ki bazı durumlarda bu durum görmezden gelinmiş, kız çocukları da annelerinin yanında yani üvey babalarıyla yaşayabilmiştir. Osmanlı Devleti, Müslüman çocuklara vasi olarak Müslüman birisinin atanmasını doğru bulmuştur. Trabzon şer'iyeye sicillerinde vasilikle alakalı bulunan 128 kayıttaki 92 Müslüman çocuğa Müslüman vasi atanmıştır. Yalnızca bir davada bulunan gayrimüslim bir anne Müslüman bir çocuğa vasilik yapmıştır. Yine belgelerde bulunan 31 gayrimüslim çocuğa gayrimüslim vasiler tayin edilirken, 12'sine Müslüman vasiler atanmıştır. Devlet gayrimüslim çocuklara atanan vasilerin Müslüman mı ya da gayrimüslim mi olduğuna pek dikkat etmemiştir. Ancak Müslüman çocuklara atanan vasilerin Müslüman olmasına çok dikkat edilmiştir. Bu dikkatin gösterilme sebebi çocukların kimle yaşarsa onun dinini, fikrini, yaşam tarzını ve hareketlerini alacağından kaynaklanmaktadır.²⁹⁰

²⁹⁰Aslı Özcan, *Trabzon Şer'iyeye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)* (Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2018;1-271).

2.4.6. Vekalet-Velayet

Osmanlı Devleti'nde mahkemelik işi olan kişiler, kendi rızasıyla işe daha vakıf olan vekillerini kendilerini temsil etsin diye görevlendirirdi. Atanan bu vekillerin görevi dava sürecini takip edip, gerekli bilgiyi müvekkiline vermektir. Kadınlar genellikle mahkemeye gitmez, mahkemeye vekillerini gönderirdi. Kadınlar gönderdikleri bu vekilleri genellikle akrabalarının arasından seçerdi. Müvekkillerin mahkeme de temsil ettiği konular tereke anlaşmazlığı, nikâh akdi ve miras dağılımıdır.²⁹¹

Trabzon şer'iyye sicillerin de kadınların vekillerine verdiği vekaletlerle alakalı 96 belge bulunmaktadır. Kadınlar genellikle onları en iyi şekilde temsil edeceğini düşündükleri ve en yakın akrabalarına vekalet vermiştir. Vekaletlerini birinci derece akrabalarına veren 56 kadın, vekalet verdikleri kişilerle bir akrabalık derecesinin bulunmayan 7 kadın bulunmaktadır. Osmanlı halkı genellikle davalarda vekil kullanmayı tercih eder, davalara kendileri katılmazdı. Ancak bu durum davalı ile davacının farklı cinsiyetlere sahip olduğu davalarda değişiklik göstermiş, her iki tarafında vekil kullanmayıp mahkemeye bizzat katıldığı davalarda olmuştur. Kadınların mahkemelerde davacı ya da davalı olarak vekalet verdikleri dava sayısı 83, gayrimüslim kadınların ise vekalet verdiği dava sayısı 13'tür. Görüldüğü üzere Müslüman kadınlar, gayrimüslim kadınlara göre daha fazla mahkemeye müracaat etmiştir. Osmanlı mahkemelerinde kadınlar genellikle vekillik yapmamıştır. Bu yüzden yalnızca bir davada kadın vekil tercih edildiğini görüyoruz.²⁹²

Trabzon'da nikâhlanan kişiler diğer şehirlerde olduğu gibi genellikle vekil kullanmıştır. 3,691 nikâh kaydından 3,085'i vekalet verilen kişiler tarafından kaydedirilmiştir. Bu bilgilere göre nikâhların %83,58 vekiller tarafından kaydedirilmiştir. Nikâhların 595 'i aileden seçilen vekillerle kıyılırken, 3,096'sı yakın çevreden olmayan kişilerden seçilen vekillerle gerçekleştirilmiştir. Yakın çevreden seçilmeyen vekillerin kadınlar tarafından tercih edildiğini düşünürsek, kadınların nikâhlarında kendi istedikleri vekilleri tercih edebildiği düşünebiliriz.²⁹³

²⁹¹Doğan, *1863 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*,46-47.

²⁹²Afacan, *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi*,100-118.

²⁹³Özcan, *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,95-96.

Nikâh kıyılırken görevlendirilen vekiller kadar vasilerde çok önemlidir. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un beyanlarına göre akıl bağı olan tüm kadınlar ailesinin onayı olmadan evlenebilirdi. İşte bu yüzden Hanefî mezhebine göre de evlilik kadının ikrarıyla gerçekleşebilir ve nikâhta aileden birilerinin olmasına gerek yoktur. Ancak halk bu şekilde düşünmez, vasilerin bulunmadığı nikâhları temelsiz olarak nitelendirmiştir. Osmanlı Devleti'nde yapılan evliliklerin doğru bir temele oturturulması için gereken şartlar evlenecek kişilerin birbirine denk olması ve kadına verilen mehrin çok olmasıdır. Eğer evlenecek olan kadın ile erkek birbirine uygun olmazsa, aileler nikâha itiraz edebilir ve kadını nikâhı bozabilirdi. Nikâh kıyılırken verilen velayet "*velayet-i icbar*" ile "*nedb*" olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İlki aile, velayetinde bulunan kızının rızası dahilinde olmadan evlendirebilme hakkı tanıyan "*velayet-i icbar*", ikincisi ise belirli bir olgunluğa gelmiş kadınlar için kullanılan velayet şekli "*nedb*" veya "*ihtiyari velayet*" tir. Osmanlı Devleti'nde aileler genellikle önce kızlarına onunla evlenmek isteyen kişiyle alakalı fikrini sorar, kız rızası olduğunu veya olmadığını ailesine söyler ve aile de usule uygun bir şekilde kızın fikrini erkek tarafına bildirir. Edindiğimiz bilgilere göre Osmanlı halkından hiçbir aile, kızının fikrini sormadan onu evlendirmezdi. Velayet-i icbar hakkına sahip olan aileler bile kızlarının evlenmeye rızası yoksa onları kimseyle evlendirmeye zorlamazdı. Osmanlı Devleti'nde XVI. asır ortalarına kadar Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un fikri geçerli olmuştur. Bu fikirler ışığında kadınlar ya nikâhta kendini temsil ederek ya da vekilleri aracılığıyla nikâhlanmışlardır. Ancak XVI. asırla beraber bu durum değişmiş, Osmanlı hükümdarının kararıyla İmam Muhammed'in düşüncesi olan kadınların ailelerinin onayıyla nikâh kıyabilecekleri fikri kabul edilmiştir. Kadınların ailelerinden onay almadan evlilik yapmasını doğru bulmayan Osmanlı hükümdarı, ailede var olan babanın rolünün yadsınamayacağını belirterek, ailesinden izinsiz nikâhlanan kadınlara ceza vermiştir. Osmanlı hükümdarı kadınların tek başına evlilik kararı vermesini engellemeye çalışmasına rağmen, bu karardan önce nikâhlanmış kadınlar olduğu gibi karardan sonra da nikâhlanan kadınlar olmuştur.²⁹⁴

²⁹⁴Özcan, *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,95-97.

Ebu Hanife'nin fikrine göre elden ayaktan düşmüş, sağlık sorunları olan ve seyahatte olanlar dışındaki kişiler vekil atayacakları zaman karşı taraf yani davalının onayının alınması gereklidir. Ancak Osmanlı mahkemelerince Ebu Yusuf ve Muhammed'in tasarrufu olan davalının rızasını aramaksızın mahkemeye istediği vekili gönderebilir düşüncesi kabul görmüştür. Osmanlı şer'iyye sicilleri gibi Mecelle de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Karşı tarafın vekilinin kim olduğunu önemsememiş, kabul ettirilmeye çalışılmamıştır. Jennings' e göre %80'lik bir oranla davacı bizzat mahkemeye intikal etmiş, %20'lik kalan kısım ise mahkemeye vekillerini göndermiştir. 1620 yılından sonra bu %80'lik oran %50'ye düşmüştür. Trabzon gibi Kıbrıs mahkemelerinde de vekiller kullanılmış, Kıbrıs'ta vekil kullanan kişilerin oranı %35'tir. XVII. asrın ilk yıllarında sadece 27 kadın, vekil tayin edilmiştir. Bu 27 kadının 14'ü nikâhlanma ve boşanma, 13'ü mal alım-satım davalarında vekillik görevini üstlenmişlerdir.²⁹⁵

2.4.7. Şahitlik

'*Had ve kısas*' gibi konularda yalnızca erkeklerin şahitliğine başvurulmuştur. Ancak kadınlar had ve kısas konuları dışında, çocuk doğumu ve kadın vücudu gibi konularda şahitlik yapabiliyordu. Mahkemenin bu konularda görüş aldığı kişiler ebelerdir. Ebeler, mahkeme için babası belli olmayan çocukların vefat edecek annelerini, evlilik yapmadan erkeklerle münasebet yaşayan kadınları ve çocuklarını öldüren kadınları sorgulamıştır. Ancak XVII. asrın ilk yılları için kadınların şahitliğine yalnızca 29 davada başvurulmuştur. Görüldüğü üzere bu 29 dava, tüm davalara oranlandığında oldukça azdır. Bu 29 dava da tereke, alacak-verecek, mehr, esir ve küfür gibi konularla alakalıdır. Ayrıca çoğu kadın mahkemeye şahitlik için katılacağı zaman kendisi yerine vekillini göndermiştir. Bu duruma kanıt niteliğindeki tabir ''*nisa taifesinden Rahime binti Ahmet ve Aişe binti Yusuf nâm hatunlar ağzından Monla Ali bin Kaya ve Hüseyin bin İsmail nâm kimesneler li ecli-ş şehâde meclis şer'e haziran olup*''dur. Bu tabirin kullanıldığı yerlerde kadınların vekilleri aracılığıyla ifadelerini mahkemeye ilettiğini anlamaktayız.²⁹⁶

²⁹⁵Özcan, *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*, 130-132.

²⁹⁶Özcan, *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*, 133-136.

2.4.8. Miras

Miras ile ilgili belgeler tüm sicillerde oldukça fazla bir yer tutmuştur. 1858 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicili' nde 41 adet miras ile ilgili dava bulunmaktadır. Bunun yanında bu sicilde miras dağıtımı ve yaşanan sorunlarla alakalı 15 belge olup ve bu belgelerin tamamı Müslümanların kendi arasında gerçekleşmiştir. ²⁹⁷1826 nolu kayda göre ise miras davalarıyla alakalı 21 dava bulunmaktadır. ²⁹⁸

Osmanlı kadıları miras pay ettiklerinde bu işlem karşılığında bir miktar ödeme alırdı. Bu ödemeyi yapmak istemeyen mirasçılar, miras paylaşımını kendi aralarında yapmışlardır. Ancak malların dağıtımı yapılmadan önce mirasın bir kişi tarafından sahiplenilmesini veya satılmasını önlemek için kadıya başvurarak malın miras olduğunu ve birden fazla kişiye ait olduğu teyit ettirmişlerdir. Bu işlem için mirasçılar kadıya %1,5 kadar olan miras dağıtım ücretinden daha az miktarda ödeme yapardı. Mirasçılar, mal paylaşımı yaptırmak yerine, malın miras olduğunu ve çok kişiye ait olduğunu belgeletmenin daha ucuz olmasından dolayı bu yolu tercih etmişlerdir. Zaten Müslüman varislerin içinde devlet tarafından korunmaya muhtaç bir çocuk varsa, kadı kimseye sormadan miras taksimi yapar, binde on beş miras taksim ücretini alırdı. Miras dağıtımını kadının yapmadığı durumlarda, bu iş ailenin en yaşlı üyesine kalırdı. Yapılan bu işlemler yasal olduğu için kadı duruma müdahale etmezdi. Bazı mirasçılar kendi aralarında yaptıkları miras dağılımından sonra sorun yaşamak istemedikleri için kadıya mirasın doğru bir şekilde paylaştırıldığını kaydettirmişlerdir. Ancak kadılar mirasın sorunsuz şekilde pay edildiğine dair kayıt yapmak yerine, miras paylaşımı yapmak istemiştir. Bunun sebebi de aldıkları ücrettir. Miras dağılımı yapıldıktan sonra bazı sorunlar meydana çıkardı. Bunlardan en çok karşılaşılanı vefat edenin alacaklılarıdır. Mirasçılar, alacaklıları hesaba katmadan, kendi aralarında anlaşarak terekeyi bölüşürdü. Ancak bir süre sonra meydana çıkan bu alacaklılar suyu bulandırmaya yeterdi. Zira hiç kimse kendi hakkından bu borçları ödemek istemezdi. Bu sebeple mirasçılar aradaki anlaşmazlığı çözmek için mahkemeye müracaat etmek zorunda kalırdı. ²⁹⁹

²⁹⁷Yetim, *1858 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1102-1104, M.1691-1693)*,29.

²⁹⁸Güney, *1826 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicili' nin Özet Transkripsiyonu ve Analizi*,42.

²⁹⁹Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iyeye Sicillerine Göre)*,111-113.

Alacaklıların göz ardı edilip, miras paylaşımının yapılmasında hem olumsuz hem de olumlu niyetler olabileceği düşünülmektedir. Olumsuz olabilecek niyet, alacaklıların göz ardı edilip, mirastan ölen kişinin borçları ödemek istememek, olumlu olabilecek niyet ise alacaklıların olmadığını düşünmektir. Kişilerin hayattayken alacaklılarının olduğunu belirtmemesi ya da eksik söylemesi, alacaklıların meydana çıkmasını engellemektedir. Bu yüzden miras ile ilgili var olan şikayetlerin çoğu alacaklıların kim olduğunun bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Eğer vefat edenin borcu, mirasından fazlaysa, mirasçılar kalan bu borçları ödemekle mükellef değildir. Zaten İslamiyet'e göre borçlar vefat edenin mirasçılara değil, terekesine aittir. Bunun yanında borçluların alacaklarını alamamasının en büyük sebebi borcu olan kişilerle alacaklı kişilerin aynı bölgede ikamet etmemesidir. Bu kişiler genellikle tüccarlardır. Bazen mallardan haksız yere faydalanmak isteyen kişiler olduğu gibi bazı varisler de onlara kalan maldan vefat edenin mali sorumluluklarını yerine getirmek istemezdi. Ayrıca mirasçılara sorun yaratan bir başka konu da kefilliktir. Vefat eden kişilerin yerine getirmediği bu kefillikler mirasın varislere intikal etmesiyle su yüzüne çıkıyor, alacaklılar kefillik parasını almak için varislere başvuruyordu. Ancak mirasçılar kefillik parasını vermek istemez, bu sebeple konu yine Osmanlı mahkemelerine intikal ederdi. Gayrimüslimlerin miraslarının dağılımı da Müslümanların ki gibi İslamiyet'e göre belirlenirdi. Ayrıca yardım almak için kendi dinlerinin sorumlusuna başvurabilirlerdi. Miras dağılımı yapıldıktan sonra gayrimüslimler kendi aralarında anlaşmazlık yaşarlarsa, Osmanlı mahkemelerine yani kadıya başvurabilir, kadıda İslamiyet'e uygun bir çözüm üretebilirdi. Hatta Osmanlı Devleti, kendi dinine göre miras hakkı olmayan gayrimüslimlerin İslamiyet'e göre miras hakkının olduğunu belirtmiştir. Bu duruma örnek olarak Ebussuud Efendi'nin, kendi dinine göre miras alma hakkı olmayan bir Yahudi'nin İslamiyet'e başvurarak miras alabileceğini belirtmesi verilebilir. Görüldüğü üzere İslamiyet insanlara miras konusunda daha geniş haklar tanımıştır. Ancak bu durum gayrimüslimlerde geçerli değildir. Hatta kilise papazlarına bile kendi miraslarıyla ilgili bazı sınırlamalar getirilmiştir. Ayrıca ruhban sınıfı miras dağılımı yapılırken ikiye ayrılmıştır.³⁰⁰

³⁰⁰Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iyeye Sicillerine Göre)*,113-116.

Bu ruhban sınıflarından biri manastırda göreve başlamadan önce tüm mirasını bağışlamış ve manastır yaşamındayken kazandıklarını vefat ettikten sonra kiliseye bırakmak zorunda olanlardır. Kilise papazlarının ölümünden sonra onlardan kalan haç ve ruhban eşyaları kiliseye kalır, diğer özel eşyalarını ise mirasçıları alırdı. Ancak bu papazların vasisi olmazsa eşyalarına ve mallarına patrikler veya metropolitler el koyardı. Eğer bir misafir gittiği yerde vefat ederse birazdan bahsedeceğimiz uygulamalar gerçekleştirilir. Bu uygulamaları açıklamak için XVIII. asırda kaydedilen bir belgeye bakmamız yeterlidir. Bu belgeye göre misafir olarak bir handa kalan gayrimüslimin vefat ettiğinde terekesinden cenaze masrafları görülmüş, kaldığı han odasının ödemesi yapılmış, ondan kalan eşyalar meydanda müzayede yöntemiyle satılmış ve elde edilen para kadı yoluyla varislere ulaştırmak için vasiye teslim edildiğini görmekteyiz. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nde kimsenin malı sahiplenilmemiş, kişi vefat etse bile devlet tarafından malı varislerine ulaştırılmıştır. Osmanlı Devleti bazı taşınmazları miras olarak görmemiştir. Bunlar bakliyat ekilen tarlalar yani "*Raiyyet tarlaları*"dır. Bu tarlalar yalnızca başkasının üzerine ferağ yoluyla aktarılabilirdi. Ancak bu işlemi yapmak için de sipahiden izin alınması gerekiyordu. Bu duruma örnek olarak yaşanmış ve artık tarlasını süremeyen birinin çocuklarına tarlasını aktarması verilebilir. Bu aktarma kadı tarafından şer'iyeye sicillerine kaydedilirdi. Aslında bu yöntem de miras bırakmanın ta kendisidir. Zira "*raiyyet tarlalarının*" aktarımında tapuyu veren kişi, tarlanın yeni sahibinden belirli bir miktar para alıyordu. Bu sebeple miras aktarımı da bir nevi miras bırakmadır. İzni veren sipahilerde kanunun bir gereği olmasa da bu aktarım için belirli bir miktar para alırdı. XVII. asırda Trabzon'da yukarıda bahsettiğimiz ferağ ile başkasına tarla aktarma işlemi, oldukça fazla bulunmaktadır.³⁰¹

³⁰¹Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iyeye Sicillerine Göre)*,116-120.

2.4.9. Borç Alacak Verecek Kayıtları

Osmanlı mahkemeleri, insanlar arasında alınıp verilen borçlara karışmaz, alacaklı borcunu alamadığı noktada duruma el atardı. Yapılan borç alışverişleri Müslümanla Müslüman arasında olabildiği gibi, Müslümanla gayrimüslim arasında da gerçekleşebilirdi. 1858 numaralı Trabzon şer'iyye sicilinde 28 borç alıp verme davası bulunmaktadır. Davaların içerikleri, alacaklı kişinin vefat eden borçlusunun mirasından borcunu talep etmesi, birlikte iş yapanlar arasında çıkan alacak-verecek sorunu ve borçlu olup da borcunu vermeyen kişiler arasında yaşanan anlaşmazlıklardır. Bu anlaşmazlıkların kısa sürede halledilmesi için araya ‘*muslihûnlar*’ yani arabulucular girerdi. Ayrıca bu anlaşmazlıkların yaşanabileceğini düşünen insanlar borç verirken yanlarında şahit bulundururdu.³⁰²

1826 no'lu şer'iyye sicilinde borç-alacak verecekle alakalı 78 dava kaydı bulunmaktadır. Halk alamadıkları borçları alabilmek için mahkemeye başvurmuştur. Borç alacak-verecek işleri kişiler arasında olabildiği gibi vakıfların yöneticileriyle insanlar arasında da olmuştur. Zira verdikleri borçları geri alamayan vakıflar mahkemeye başvurmuştur. Borç veren vakıflar olan Erdoğan ve Sinan Paşa Cami-i Şerifi Vakfı ‘*nukud vakfi*’ diye bilinmektedir. ‘*Nukud vakıfları*’ Müslümanlara ve gayrimüslimlere ihtiyaçlarını karşılansınlar diye borç vermiştir. 508 nolu belgede Sinan Paşa Cami-i Şerifi Vakfı kayıt defterinde olduğu gibi Erdoğan Vakfı kayıtlarında da herkesin vakfa olan borcu ve vakfın toplam ne kadar borcu olduğu yazılmıştır. Osmanlı Devleti, vakıfların verdiği kredilerin ödemelerinin tam zamanında ve eksiksiz alınmasının önemli olduğu belirtmiştir. Bu kaydedilen vakıf belgelerinde dönemin para değerleri hakkında bilgi de bulunmaktadır.1038 yılındaki belgeye göre ‘*halis akçe 11 dirhem, altın 118, kamil kuruş 78, esedi kuruş 68, zolata kuruş 48, yabka 6, padişahi ve Mısır parası 2 akçeye*’ tekamül etmektedir.³⁰³

³⁰²Yetim, 1858 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1102-1104, M.1691-1693),29-30.

³⁰³Güney,1826 Numaralı Trabzon Şer' iyye Sicili' nin Özet Transkripsiyonu ve Analizi,39.

2.4.10. Kölelerin Salıverilmesi ve Köleler Arasında Yaşanan Anlaşmazlıklar

Osmanlı Devleti'nde ilk köleler I. Murat döneminde toplanmaya başlanmıştır. Getirilen bu kölelerin bir kısmı yeniçeri ocaklarında değerlendirilirdi. Yeniçeri Ocağı'na verilmeyen köleler ise Osmanlı ailelerinin yanına çalışması için verilir ve bu kölelerin karşılığında bir miktar para alınır. Gaipite gelen bu kölelerin esirlik süresi Müslümanlığa geçiş yapana kadardır. Zira köleler Müslüman olunca salıverilmek zorundadır. Ayrıca köleler Müslüman olmadanda, sahiplerinin rızasıyla salıverilebilirdi. Şer'iyye sicillerine kaydedilen 18 kölelikle alakalı olan belgenin 11'i esirlerin özgürlüğüyle, 4'ü salınan esirle alakalı sorunlarla, 3'ü esir satışıyla, 1'i cariyenin kısa süreliğine verilmesi ve parasının geri alınmak istenmesiyle, kalan 1'i ise kayık ile karşıya geçerken kayığı batan altı kölenin üçünün ölmesi, diğer kalan üç kölenin ise hala kayıp olmasıyla ilgilidir. Trabzon'daki kölelerin hepsinin farklı etnik kökenden geldiğini görüyoruz. Bu bilgiyi 1858 no'lu Trabzon şer'iyye sicilinde Gürcü, Rus ve Megri gibi farklı ırklardan kölelerin olması kanıtlar niteliktedir.³⁰⁴

H. 1064–1065 (M. 1654–1655) tarihli Trabzon şer'iyye sicilinde 27 adet köle ve cariyelerle ilgili dava bulunmaktadır. 27 köle davasından 19'u Müslümanlara, 8'i gayrimüslimlere aittir. Bu 19 belgedeki köleler azat edilerek hür insan olmuşlardır. Azat edilen 19 kölenin 6'sının kadın, 13'ünün erkek olduğunu görüyoruz. Ayrıca bahsi geçen bu köleler kimsenin, onların azat edilmeyen kişiler olduğunu iddia etmemesi için mahkemeye başvurarak azat edildiklerini belgeletmişlerdir. Kaydedilen belgelerden 9'unda köle sahiplerinin hiçbir beklentisi olmadan yani Allah rızası için kölesini salıverdiği görülmektedir. Şer'iyye sicillerinde bulunan bir kayda göre sahip, vefat ettiğinde esirinin salıverilebileceğini belgeleterek o öldükten sonra hür olacağını herkese bildirmiştir. Ayrıca şer'iyye sicillerinde kullanılan "tedbir" veya "müdebbir" terimleri esirin salıverilmesi anlamında kullanılmıştır.³⁰⁵

³⁰⁴Yetim, *1858 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1102-1104, M.1691-1693)*,32-33.

³⁰⁵Yegin, *H. 1064–1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyye Sicili'ne Göre Trabzon*,102-103.

İslam dini esaslarına göre kölelerin zorla din değiştirmesini sağlamak yasaktır. Bu sebeple Müslümanlar hiçbir köleyi Müslüman olmaya zorlamamıştır. Müslümanların satın aldıkları köleler zorla değil kendi istekleriyle Müslümanlığa geçiş yapmıştır. Gayrimüslimlerin aldıkları köleler ise yine zimmi olarak kalmışlardır. Sonuç olarak bazı köleler istekli veya isteksiz bir şekilde dinlerini değiştirmişlerdir. Gayrimüslim köleler Müslümanlığa geçiş yaptığında baba adı olarak ‘‘Abdullah’’ veya ‘‘Abdülmesih’’ isimlerini kullanmışlardır. Ayrıca şer’iyye sicillerinde gayrimüslim kölelerden bahsederken ‘‘İbn-i’’ terimi yerine ‘‘veled-i’’ terimi kullanılmıştır. Gayrimüslim cariyelerde ise baba adı kullanmak yerine, ‘‘vasilik nam Nasranî’’ veya ‘‘Mariya nam zimmiye’’ gibi terimler kullanılmıştır.³⁰⁶

Şimdi Trabzon şer’iyye sicilinde bulunan birkaç belgenin içeriklerine bakalım. Bu belgelerden biri kölenin bağımsız olmasına rağmen alınıp-satılabileceğine alakalıdır. H.8 Safer 1104/M. 19 Ekim 1692 yılında kaydedilen belgeye göre İstanbul’da Gedik Paşa yakınlarında bulunan Divane Ali Mahallesi’nde ikamet etmesine rağmen ziyaret amacıyla Trabzon şehrine giden, Tahıl pazarında depoda kalan Mehmed bin Ahmed ile ortak olan Ahmed bin Ali, İsmihan adındaki cariyeyi 120 esedi guruşa Çizmeci Kamil’den almışlardır. Cariyeyi alan iki adam, M.1682 yılında İstanbul şehri Mahmud Paşa Mahallesi’ndeki kadı yardımcısı Abdullah Efendi’ye cariyeyi götürerek, cariyenin esir olmadığını kanıtlamıştır. Dava açan Mehmed ile Ahmed bir belge alarak Çizmeci Kamil’den 120 esedi guruşu geri almak istemiştir. Araya bazı ileri gelenlerin girmesiyle 80 guruşa sorun çözülmüştür.³⁰⁷Fakat dava açan taraf az da olsa yani 40 guruşlukta olsa bir zarara uğratılmıştır. Bu tarz bir kölenin XVII. asrın ikinci yarısında Trabzon’daki mali değeri 100 guruştur. Sicillerden öğrenilen bu fiyat bahsettiğimiz dönemin yaklaşık bir evine tekâmül etmektedir. Ancak yine aynı asırda kaydedilen bir sicile göre Konya’daki bir kölenin mali değerinin yaklaşık 100.000 ile 250.000 akçe arasında değişiklik göstermektedir. İki farklı şehirde bulunan kölelerin fiyatları arasındaki bu farkın fazla olmasının sebebinin Konya’da köle sayısının az olmasından kaynaklanabileceğini düşünmekteyiz.³⁰⁸

³⁰⁶Yegin, H. 1064–1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer’iyye Sicili’ne Göre Trabzon,104-106.

³⁰⁷(T.Ş.S., Defter no. 1859, 24/4) Kübra Afacan tarafından yazılan *Trabzon Şer’iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi* (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi,2018;1-186 tezinden alınmıştır.

³⁰⁸Türkmenoğlu, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer’iye Sicillerine Göre),130-131.

Osmanlı Devleti'nde bulunan köle miktarı özellikle XVI. asırda kazanılan savaşlardan dolayı tavan yapmıştır. Kölelerin sayısının artması köle fiyatlarının düşmesine sebep olmuş, orta halli aileler bile köle alabilmiştir. Ancak XVII. asırda savaşlardan iyi sonuçlar alınamadığı için, köleler savaştan ganimet olarak değil de para yoluyla Osmanlı Devleti topraklarına getirilmiştir. Trabzon'da fakir ailelerin bulunduğu gibi, zengin aileler de bulunmaktadır. Bölge yaşayan bazı kişiler o kadar zengindir ki, esirine ev bile hibe etmiştir. Osmanlılar çocuklarının iyi huylu kişiler olmasını istedikleri gibi, yaptıkları işlerde de başarılı olmalarını isterlerdi. Bu sebeple Osmanlı aileleri çocuklarını hem sanat öğrensin hem de ihtiyaçları karşılansın diye ustalarının yanına çırak olarak verirlerdi. Gün içinde ustanın yanında emek eden bu çocuklar akşamları ustasının yanında kalırdı. Ustasının yanında kalan çocuk evin hanımının da sözünden çıkmazdı. Bu yaşam tarzı bize çocukların esir hayatı yaşıyormuş hissini yaratsa da böyle bir durum yoktur. Sadece çocuklar mesleklerinde başarılı olmak için bir süre ustalarına ve ailesine sabretmek zorunda kalmıştır. Evde çalışan köleler ile görevliler arasında yalnızca tek fark bulunmaktadır. Bu da İslamiyet'in ortaya koyduğu fark olan kölelerin şahitlik yapamaması, ancak evin çalışanlarının şahitlik yapabilmesidir. Ayrıca evin köleleri dava açamaz bu sebeple sahipleri onların adına mahkemeye başvurup, dava açardı. Trabzon şer'iyye sicillerine göre Trabzon'da birçok farklı etnik kökenden köle olmasına rağmen, Acem kökenli az esir bulunmaktadır. Acem kökenli kişilerin Müslüman olmasına rağmen, köle olmasının sebebi İran'la savaş yapılması ve onların Hanefi mezhebinden olmamalarıdır. Trabzon'da bu kadar farklı kökenden insanların bir arada yaşamasına rağmen, bölgede huzur ortamı hakimdir.³⁰⁹

2.4.11. Nişan

Evliliğin ilk adımı olan nişan, erkekle kadının ciddi bir ilişki içinde olduğunu herkese duyurduğu bir merasimdir. İslamiyet'e göre nişanın hukuki bir dayanağı yoktur. Bu sebeple mahkemelerde nişan ile ilgili bir dava bulunmamaktadır. Kişiler yalnızca nişanı attığında veya aralarında anlaşmazlık yaşadıklarında mahkemeye başvurmuştur. Ancak H.1064-1065 (M. 1654-1655) tarihli Trabzon şer'iyye sicilinde nişan ile ilgili bir dava bulunmamaktadır.

310

³⁰⁹Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iye Sicillerine Göre)*,130-133.

³¹⁰ Yegin, *H. 1064–1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyye Sicili'ne Göre Trabzon*,74.

Gayrimüslimler Müslümanlara göre nişana daha çok anlam yüklemiştir. Bunu Osmanlı mahkemelerine başvurarak, nişanlandıklarını kaydettirmelerinden anlayabiliriz.³¹¹

2.4.12. Nikâh

Nikâh, dini olduğu kadar hukuki de bir meseledir. Bu sebeple şer'iyeye sicillerinde nişanın aksine nikâh kaydı oldukça fazla bulunmaktadır. Nikâh akidleri, yalnızca kadılar tarafından düzenlenebilirdi. Bu işlemi yalnızca kadıların yapmasına izin verilmesinin nedeni nikâh merasimlerine verilen önemden ve hassasiyetten kaynaklanmaktadır. Kadılar nikâh akdi oluşturduğu gibi yapılan evliliklerin doğru ve kanunlara uygun bir şekilde devam edip etmediğini de kontrol etmek zorundadır. H. 1064–1065 (M. 1654–1655) tarihli Trabzon şer'iyeye sicilinde 687 belgeden 264'ü nikâh akdinden oluşmaktadır.³¹²

Evlenecek olan İsmail vekili Kamil bin Mustafa ve gelin Havva'nın vekili olan Mustafa bin Sefer nikâhın kıyılmasında etkin rol oynamıştır. Bestan bin Osman ve Abdülatif nikâhın tanıkları olmuştur. İsmail ile Havva'nın nikâhı 2 tanık ve 2 vekille kıyılmıştır. Bu durum bize nikâhın usule uygun bir şekilde kıyıldığını göstermektedir. Ayrıca nikâh akdinde Havva için bikr-i baliğa yani bakire ve ergenlik çağına girmiş kız olarak bahsedilmiştir.³¹³

Kadınların nikâhlarına bizzat katılmak yerine vekil tayin ettiğini biliyoruz. Bu sebeptendir ki 264 nikâh akdinin sadece ikisinde kız ve ailesi mahkemeye bizzat intikal etmiştir. Gayrimüslimler genellikle nikâhlarını cemaat mahkemelerin de kıydırdıkları için şer'iyeye sicillerinde onlara ait belgeler oldukça sınırlıdır. Bu yüzden Osmanlı mahkemesinde gayrimüslimlere ait nikâhlarla alakalı yalnızca 6 dava bulunmaktadır. Trabzon şer'iyeye sicillerinden yola çıkarak Trabzon'da farklı dinler arasında yapılan evliliklerin pek de fazla tercih edilmediği görüyoruz. Zira şer'iyeye sicillerinde Müslüman erkeklerle gayrimüslim kadınlar arasında yapılan evlilik kaydı yalnızca 5 tanedir.³¹⁴

³¹¹Özcan, *Trabzon Şer'iyeye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*, 77.

³¹²Yegin, *H. 1064–1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyeye Sicili' ne Göre Trabzon*, 74.

³¹³(T.Ş.S., 1834, 5/2) Şengül Yegin tarafından yazılan *H. 1064–1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyeye Sicili' ne Göre Trabzon* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009; 1-157 tezinden alınmıştır.

³¹⁴Yegin, *H. 1064–1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyeye Sicili' ne Göre Trabzon*, 76-77.

Trabzon şer'iyye sicillerinde bulunan nikâh akdine göre Zilhicce 1064 yılında Hüsrev bin Abdullah ile Mande bint-i Yor'u nikâhlanmıştır.³¹⁵Bu belgeye göre Müslüman bir erkekle gayrimüslim bir kadın nikâhlanmıştır. Ancak erkeğin babasının ismini Abdullah olması bize Hüsrev bin Abdullah'ın gayrimüslimken Müslümanlığa geçen bir erkek olduğunu düşündürmektedir. Ancak bu bilgi tahminden öteye geçememektedir. Birazdan vereceğimiz bilgi de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Şer'iyye sicillerinde bulunan 5 nikâh kaydında gayrimüslim kadınlarla nikâhlanan erkeklerin baba adlarının Abdullah olması onların Müslümanlığa geçiş yapan gayrimüslimlerden olduğu göstermektedir.³¹⁶1863 no'lu Trabzon şer'iyye siciline binaen nikâhla alakalı 376 belge bulunmaktadır. Şer'iyye sicillerine göre nikâha gelin ve damadın katılmadığı yani onların yerine vekillerin icabet ettiği 44 dava bulunurken, gelin ve damadın bizzat katıldığı 5 dava bulunmaktadır. Nikâh akdi oluşturulurken, evlenecek erkekler için *'ez-zevc'* bakire kadınlar için *'ez-zevcet'ül bokrûl baliğa'*, dul kadınlar için ise *'ez-zevcet'üs seyibe'* kelimeleri kullanılmıştır. Birde kadınlar için *'ez-zevcet'ül sagîre'*, *'ez-zevcet'ül mutlaka'*, *'ez-zevcet'ül sâbıkan'* ibareleri de kullanılmıştır. Trabzon şer'iyye sicillerine göre yeniden evlilik yapan kadın yani dul olan kadın sayısı 168, bir kere evlilik yapan kadın sayısı 185'dir. Tekrar evlenen kadınların sayısının fazla olmasının sebebi, kocalarının savaşta şehit düşmesinden kaynaklanmış olabilir. Bu nikâh akidlerine kaydedilen mehrlerin ortalaması yaklaşık 3000 dirhemdir. Toplumun ileri gelenlerine ait nikâh kayıtlarında şahitlik yapanların sayısı da, verilen mehir miktar da oldukça fazladır. Ayrıca bu kişilerin şahitleri de devlet görevlilerinden seçilmiştir. Şahitlik yapan devlet görevlilerine örnek olarak kale dizdarları verilebilir.³¹⁷1858 no'lu Trabzon şer'iyye sicilinde 244 nikâh akdi bulunmaktadır. Şer'iyye sicillerinde geçen *'Akdi be nefsi-i'* veya *'nefsiha'* terimleri gelin ve damadın nikâhlarına vekili yerine kendileri katıldığı zaman kullanılırken, *'vekilûhu'* veya *'vekilûha'* ise nikâhlara vekiller katıldığında kullanılan terimlerdir. Yine şer'iyye sicillerinde vekillerin temsil ettiği nikâh sayısı 213'ken, gelin ve damadın bizzat katıldığı nikâh sayısı 4'tür. Nikâhlarda yalnızca erkeklerin vekillik görevini üstlendiği 27 belge bulunmaktadır.³¹⁸

³¹⁵(T.Ş.S., 1834, 34/8) Şengül Yegin tarafından yazılan *H. 1064–1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyye Sicili'ne Göre Trabzon* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi,2009;1-157 tezinden alınmıştır.

³¹⁶Yegin, *H. 1064–1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyye Sicili'ne Göre Trabzon*,77.

³¹⁷Doğan,1863 Numaralı *Trabzon Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*,41.

³¹⁸Yetim,1858 Numaralı *Trabzon Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1102-1104, M.1691-1693)*,34.

1826 no'lu Trabzon şer'iyye sicilinde 165 nikâh akdi bulunmaktadır. Kaydedilen bu belgelerdeki dul kadın sayısı 61, bakire kızların sayısı ise 90'dır. 14 nikâh kaydında ise kadınların dul mu veya bekar mı olduğu belirtilmemiştir.³¹⁹

Kaydedilen bir evlilik kaydına göre H.8 Rebiyülahir 1102/M. 9 Ocak 1691 yılında tutulan belgeye göre Trabzon Sürmene'ye bağlı Aho köyünde oturan Beşir oğlu Hüseyin Çelebi ile Marçune isimli köyden Mehmed Çelebi ve Mustafa Çelebi'nin kardeşleri olan Belkıs'ın kayını El-hac Mustafa Ağa'nın oğlu Mehmet Çelebi'yle izdivacını yapmak istemiştir. Erkek kardeşleri Belkıs için Hüseyin Çelebi'den 100 esedi gurus başlık parası almıştır. Ancak Belkıs, El-hac Mustafa'nın oğlu Mehmet Çelebi'yle evlenince, Hüseyin Çelebi 100 esedi gurusu geri almak amacıyla mahkemeye başvurmuştur. Aracıların davaya intikal etmesiyle iki taraf anlaşmış, Hüseyin Çelebi'ye 60 esedi gurusu geri verilmiştir.³²⁰

Nikâhlarda aileye yakın kişiler şahitlik yapabildiği gibi, müezzinler ve mahalle bekçileri de şahitlik yapabiliyordu. Gümüşhane, Torul'dan Trabzon'a kadar kendi haklarının peşine düşen insanlar kadiya ve dolayısıyla mahkemeye haklarını almak için başvurmuştur. Bu sebeple kadınlar bile mehr, nafaka ve alacak-verecek davalarında mahkemeye haklarını almak için başvurmuştur. Ancak kadınların mahremiyet olgusuna dikkat ederek, başka davalara gitmeyip, yalnızca kendi davaları için mahkemeye gittiğini görmekteyiz.³²¹

Mutaf XVII. asır Balıkesir'inde yapılan nikâh akidlerinin mahkemeye bildirilmediğini ve kaydettirilmediğini belirtmiştir. Gara ise evlilik kayıtlarının tüm kayıtlara oranla daha az olduğunu, Üsküdar için 1521 ve 1524 yılları arasında kaydedilen nikâh belgelerinin tüm belgelere oranının yüzde bir olduğunu, Sofya'da ise 1550 yılında kaydedilen 346 belgeden yalnızca 5'inin nikâh akdi olduğunu, buna ek olarak en fazla Müslüman nikâh belgesinin Girit'te kaydedildiğini belirtmiştir. Girit kayıtlarında Müslüman nikâh belgelerinin çok miktarda olmasının sebebi Osmanlı Devleti'nin bölgede var olması itibariyle belge kaydetmeyi alışkanlık haline getirmesidir.³²²

³¹⁹Güney, *1826 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicili'nin Özet Transkripsiyonu ve Analizi*,33-39.

³²⁰(T.Ş.S., Defter no. 1857, 66/4) Kübra Afacan, *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi* (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi,2018;1-186 tezinden alınmıştır.

³²¹Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iye Sicillerine Göre)*,88-91.

³²²Özcan, *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını, (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)* ,71-72.

Bazı bölgelerde yaşayan insanlar nikâh akdi kaydettirmede ısrarcı ve istekli olmamıştır. Ancak Trabzon'da bu durumundan farklı olarak nikâhların çoğunun kaydedildiğini görmekteyiz. Trabzon 'da nikâh belgelerinin çok sayıda olmasını Trabzon'un stratejik bir konumda olmasına, nüfusun kontrol altında tutulmak istenmesine ve bölgedeki toplumsal hareketliliğin takip altına alınmak istenmesine bağlamaktayız. Osmanlı Devleti evlilik kaydı tutulmasına ilişkin bir zorunluluk getirmemesine rağmen tutulan belgeleri büyük önem vererek incelemiştir. XVII. asırdan önce bölgelere ait şer'iyeye sicillerinde nikâh akidlerinin bulunmaması, bu işlemin sonradan gerekli görüldüğü için uygulanmaya başlandığını düşündürmektedir. Nikâhların mahkemelerce kaydedilme amaçlarından biri, mahkemeye bildirilmeyen ve belirli özellikleri taşıdığı takdirde geçerli sayılan bir belge olmasının meydana çıkardığı olumlu sonuç doğurmayan durumların engellemek istenmesidir. Nurcan Abacı'ya göre Osmanlı Devleti'nin evliliklerin ne oranda olduğunu öğrenmek istemesindeki amaç nikâh resimlerinin eksiksiz toplanmasını sağlamaktır. Singer, nikâh resmi için, "Resm-i arusane", "adeti arusi", "gerçek değer" ve "gerdek resmi" isimlerinin de verildiğini belirtmiştir. Bahsi geçen bu vergilerin XVI. asra kadar alındığını, miktarının ise kadının maddi yaşamına ve daha önce evlilik yapıp yapmadığına göre değişiklik gösterdiğini belirtilmiştir. Resimler kadının maddiyatına göre hesaplanır ve o şekilde toplanırdı. Bakire kızlardan resim olarak yaklaşık 60 akçe, ayrılıp boşanan kadınlardan 30 akçe alınırdı. Hesaplanan bu vergiler ne kadar kadınlardan talep edilse de vergiyi ödeyen kadınların eşidir. Nikâh resminin çalıştığımız yüzyılda ne kadar olduğu belli olmasa da, resim vergisiyle ilgili yaşanan sorunların sicillere kaydedilmesinden dolayı bu verginin toplandığı anlamaktayız. 1650 ile 1652 yılları arasında kaydedilen 3.691 nikâh akdine göre bekar kadınların oranı %35.05, dul kadınların oranı ise %32,97'dir. Bu oranlardan yola çıkarak medeni halin evliliğe bir engel oluşturmadığı görmekteyiz. Kadınların tekrar evlilik yapmasını sağlayan durumun toplumun dayatması olabileceği gibi, sosyo-ekonomik hayatta yaşadığı yalnızlık ve ekonomik sıkıntılarda olabilir. Trabzon şer'iyeye sicillerde bakire olan kızların oranı %8.39 iken dul olan kadınların oranı %2.19'dur.³²³

³²³Özcan, *Trabzon Şer'iyeye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını, (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*, 72-75.

Hanefi mezhebine mensup Müslümanların kıydıracakları nikâhlarda iki tanık ve iki şahit olması gereklidir. Ancak bu kuralın olmasına rağmen Trabzon şer'iyeye sicillerine ait bazı belgelerde nikâhlar ya tanıksız ya da tek tanıkla kıyılmıştır. Bu nikâhların usule uygun şekilde kıyılmadığı aşikardır. Nikâhların tek şahitle veya şahitsiz gerçekleştirilmesi bize Osmanlı Devleti'nin kıyılan nikâhları kontrol etmediğini düşündürmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti yöneticileri yapılan işlemlere şikâyet gelmediği sürece o işlemin doğru mu ya da yanlış mı yapıldığını kontrol etmezdi. Ancak şer'iyeye sicillerindeki bazı belgelere göre Osmanlı Devleti'nin tek tanıkla kıyılan nikâhları da onayladığını görüyoruz. Aslında Osmanlı Devleti için önemli olan nokta nikâhın kaç şahitle ya da kaç vekille kıyıldığıyla değil, nikâhın yalnızca devlet görevlisi tarafından kıyılmış olmasıdır. Doğrusu şu ki nikâhların tek şahitle veya şahitsiz kıyılması Osmanlı Devleti tarafından kabul görse de, İslamiyet tarafından kabul görmez. Şer'iyeye sicillerinde bulunan ve şahitsiz kıyılan 727 nikâhın mahkemece onaylandığına veya yeniden dini vecibelere uygun olarak tekrarlandığına dair sağlam deliller bulunmamaktadır. Bahsettiğimiz hususa dair Çatalcalı Ali Efendi, nikâhın bırakın şahitsiz kıyılmasını, tek şahitle bile kıyılmasını doğru bulmadığını belirtmiştir. Hanefi mezhebine göre vekillik yetkisi birçok konu için mi yoksa sadece bir konu için mi verildiğine bağlıdır. Vekilin görevi yalnızca verilen işle sınırlıdır. Bu yüzden vekiller kendisine verilmeyen görevi yerine getiremez, başka görevler için gereksiz sayılırlardı. Hidaye' ye göre vekil, kadın ile erkeğin rızasını almadan onları nikâhlandırır, çift kıyılan bu nikâhı öğrendiğinde nikâhı onaylamazsa, nikâh geçersiz sayılırdı. Lakin çift nikâhı onaylarsa, nikâh normal seyrinde devam ederdi. Trabzon şer'iyeye sicillerinde nikâhlara yalancı vekillik yapan kişi sayısı oldukça fazladır. Bu yalancı vekillerle alakalı 133 dava bulunmaktadır. Osmanlı Devleti içinde vekiller tarafından kıyılan nikâhlar çiftin rızasının olup-olmadığı öğrenilinceye kadar askıda kalırdı. Ancak bu askıda kalan nikâhların daha sonra kabul edilip- edilmediği sicillere yansımamıştır.³²⁴

³²⁴Özcan, *Trabzon Şer'iyeye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını, (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*, 78-80.

Ancak yalancı vekillerle alakalı bahsi geçen 133 davada erkeklerin hiçbiri vasıfsız vekil kullanmamıştır. Vasıfsız olarak nitelendirilen vekillerin kıydırdıkları nikâhları kadının onaylaması gerekirken, buluğ çağına gelmemiş kızların nikâhını da vasileri onaylamak zorundadır. Vasiler tarafından onaylanmayan nikâhların, otomatik olarak vasıfsız vekiller tarafından kıydırıldığı düşünülmektedir. Nikâhlar kişinin ailesi ya da vekili tarafından kıydırılmış olsa bile, nikâhı gerçekleştirilen kişinin, nikâhını kabul etmesi gerekirdi. Ayrıca mahkemeye göre nikâha vekillik yapan kişilerle, bu kişileri görevlendirenler arasında bir aile bağı olması gerekirdi. Bu bağ nikâhın kabul görmesini ve vekilliğin onaylanmasını sağlardı.³²⁵

2.4.12.1. Bikr

Bakire kızlar için ‘‘bikr’’ tabiri kullanılmıştır. Bu tabir Trabzon şer’iyye sicillerinde buluğ çağına girmemiş ve daha 9 yaşına basmamış kız çocukları için kullanılmıştır. ‘‘Bikr’’ tabirine eklenen ‘‘baliğ’’ kelimesi, ‘‘bikrin’’ anlamını farklılaştırmış ve kızların evlenmek için belirli olgunluğa ulaştığını belirtmek amacıyla kullanılmıştır. ‘‘Bikr-i baliğa’’ olan kızlar, 12 yaşına basmış demektir. Bu konunun geçtiği yer nikâh akidleridir. Lamdan küçük yaşta evlendirilen çocukların, büyüdüklerinde hatalar yapmaması için evlendirildikleri düşünülmektedir. Ancak Trabzon insanlarının erken yaşta yaptığı evliliklerin, toplumda doğru karşılanmayacak kadın erkek ilişkilerini ne kadar engellediği bilinmemektedir. Gara ise annesiz-babasız kalan çocukların huzur ve güvence altında yaşamalarını sağlamak için küçük yaşta evlendirildiğini iddia etmiştir. Küçük yaşta yapılan evliliklerin sebepleri bu çocukları maddi ve manevi olarak güvence altına almak ve ailelerin çocuklarını beğendikleri ailelere vermek istemesidir. Maddi olarak iyi durumda olan aileler kendilerine uygun aile bulduklarında, maddi olarak iyi olmayan ailelerde evin giderlerini azaltmak amacıyla çocuklarını küçük yaşta evlendirmeyi uygun görmüştür. Bakire yani hiç nikâhlanmamış kız çocukları vasileri tarafından evlendirilirdi.³²⁶

³²⁵Özcan, *Trabzon Şer’iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını*, (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı),80.

³²⁶Özcan, *Trabzon Şer’iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını*, (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı),82-83.

Bu vasiler genellikle baba veya dede olduğu için kızlar, onlar tarafından nikâhlandırıldıklarında, nikâhı bozmak isteseler bile Hanefi mezhebi kurallarına göre bu nikâhı bozamazlardı. Trabzon şer'iyeye sicillerinde reşit olmayan kız çocuklarına ait 310 nikâh akdi bulunmaktadır. Bu kıyılan nikâh akidlerinden 91'i tanıksız, 13'üde vasıfsız vekiller tarafından kıyılmıştır. Şer'iyeye sicillerine göre kızlar çocuk yaşta evlendirilmişse, buluğ çağına girdiklerinde nikâhlarını feshetme veya onaylama hakları bulunmaktadır. Çocuk yaşta yapılan evlilikler yalnızca Müslümanlarda bulunmamaktadır. Müslümanların yanında gayrimüslimlerde kız çocuklarını erken yaşta evlendirilmiştir. Bu duruma örnek olarak 15 nikâh akdindeki gayrimüslim kız çocuğunun bıkır olarak belirtilmesi verilebilir. Gayrimüslimlere ait çocuk yaşta yapılan evliliklerin Müslümanlarınkine göre az olmasının sebebi gayrimüslimlerin mahkemeye daha az belge kaydettirmesinden kaynaklanmaktadır. Küçük yaşta yapılan evlilikler her etnik grupta, meslek de ve bölge de görülmüştür. Şer'iyeye sicillerinde erkek çocukların yalnızca 17 nikâh akdinde bizzat bulunmaları, geri kalan nikâhlarda vekil tayin etmiş olmaları, onların da akıl bağıli olmadan nikâhlandırıldıklarını düşündürmektedir. Osmanlı Devleti'nde rastlamış olduğumuz 'ağa, bey, beşe, çelebi'' gibi unvanlara sahip bazı kişiler küçük yaştaki kızları kendilerine eş olarak almıştır. Bahsi geçen unvanları kullanan kişiler, aynı unvana sahip ailelerin kızlarını almaya gayret göstermiştir. Bu evlilikler özellikle aranan bir durum olmasa da kızlarını bu gibi toplumun ileri gelen ailelerine veren kişiler bu ailelerin gücünden ve maddiyatından yararlanmak istemiştir. İslamiyet'e göre kadınlar nikâh akdi gerçekleşikten sonra eşlerinin evine gitmeseler bile nafaka ve mehr hakkı doğardı. Küçük yaşta evlendirilen kızların nafaka ve mehr için evlendirildiğini düşünsek bile bu durumun kırsal yaşam için asla geçerli olmadığı aşıkardır. Zira kırsal bölgede yaşayan kızlar ailelerinin, tarım konusunda en büyük yardımcısı ve ailelerine evlendikten sonra alacakları mehr ve nafakadan kat ve kat daha fazla kazandırmaktadır. Yukarıda her bölgede çocuk yaşta evliliklerin olduğunu belirtmiştik ancak bazı bölgelerde çocuk yaşta evlilik görülmemektedir. Bu bölgeler Arap yarımadası ve Kırım'dır. Bu bilgiyi Mostar şer'iyeye sicillerine kaydedilen kişilerin tamamının yaşının evlenme çağına uygun olmasından edinmekteyiz.³²⁷

³²⁷Özcan, *Trabzon Şer'iyeye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını, (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,83-86.

2.4.12.2. **Bikr-i baliğa**

‘‘Bik-i baliğa’’, ‘‘bikr’’ kelimesinden farklı olarak, bakire ve akil bağıli yani belirli bir olgunluğa gelmiş çocuk anlamında kullanılmıştır. Ancak yeterli bilgi olmadığı için çocukların tam olarak kaç yaşında ‘‘bikr-i baliğa’’ olduğunu bilememekteyiz. Ayrıca buluş çağına girme durumu çocukların vücut yapısına ve erişkinliğe bağıli olarak değişiklik göstermektedir. Bu sebeple kız ve erkeklerde farklıdır. Buluş çağı yaşı aşığı yukarı erkekte 12, kız çocuklarında ise 9’dur. Aileler erkek çocuklarının 12, kız çocuklarının 9 yaşından önce akil bağıli olduğunu iddia etseler bile, Osmanlı Devleti erkekte 12, kızda 9 yaşına gelmeyen hiçbir çocuğu akil bağıli olarak kabul etmemiştir. İmameyn ise bu durumundan farklı olarak, çocukların 15 yaşına geldiğinde erişkin sayıldığını ancak bu yaşta vücut olarak erişkinliğe varmadıysa bile devlet tarafından akil bağıli sayıldığını belirtmiştir. İmam Azam ise buluş çağının erkeklerde 18, kızlarda 17’de bittiğini dile getirmiştir. Ebusuud ve Çatalcalı Ali Efendi 12 yaşın buluş çağına erme yaşı olduğunu fakat buluş çağına erildiğinin haberi devlet görevlilerine verilmezse İmam Azam’ ın on yedi yaşına gelince akil bağıli olma kararının kabul edilebileceğini belirtmişlerdir. Ancak mahkeme kayıtlarında kızların yaşlarıyla alakalı bir bilgi verilmemiştir. Yalnızca kızların nikâhında onları kimin temsil ettiğini belirtilmiştir. Şer’iyye sicillerinin tamamında yalnızca bir kadın nikâhında kendini temsil ederken, kaydedilen 322 belgede kadınların nikâhlarını vasilerinin temsil ettiğini, 972 belgede ise kadınların vasilerini akrabalarından değil de uzak çevreden seçtiğini görülmektedir. Evlenmek isteyen kadınların eşlerini seçmek için iki yolu bulunmaktadır. Ya kadın haberi olmadan vekili tarafından biriyle nikâhlandırılacak ya da kendi nikâhında onu temsil edecek olan vekili bile seçip nikâhında söz sahibi olacaktır. Haberi olmadan nikâhlandırılan bu kadınlar nikâhı öğrendiklerinde nikâhlarını feshetme hakkına sahiptir. Zaten Hanefi mezhebine ve fetvalara göre buluş çağına erişmiş kızlar kendi arzusu alınmadan evlendirilemezdi.³²⁸

³²⁸Özcan, *Trabzon Şer’ iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını, (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*, 86-89.

2.4.12.3. Seyyib

Eşini kaybeden kadınlar için “*seyyib*” kelimesi kullanılmıştır. Osmanlı Devleti kadınlar için kullanılan dul kelimesini eşi ölenler için mi, yoksa boşananlar için mi kullanmış bilinmemektedir. Zeki Pakalın ise dul tabirini hem boşanmış hem de eşi vefat etmiş kadınlar için kullanmıştır. Dul kelimesinin kullanım alanı mezhepten mezhebe göre değişiklik göstermiştir. Şafi ve Hanbeli mezhebi gayrimeşru birliktelik yaşayan kadınlar için “*dul*” terimini kullanmıştır. Hanefi ve Maliki mezhebi ise “*seyyib*” sözcüğünü daha önce nikâhlanıp ayrılmış kadınlar için kullanmıştır. Ancak bahsi geçen tüm mezheplerin ortak bir görüşü vardır ki oda *seyyib* olan kadınların fikri alınmadan evlendirilebileceğidir. Osmanlı belgelerinde ise dul kadın terimi daha önceden nikâhlanmış ve evlenme yaşına gelmiş kadınlar için kullanılmıştır. Trabzon şer’iyye sicillerinde dul kadınlar için “*seyyib, zevce-i metruke ve mutallaka*” terimleri kullanılmıştır. Eşi ölüp de dul kalan kadınla, boşanma ile dul kalan arasındaki fark ayrılan çiftlerin tekrar evlenirken ki belgelerinde meydana çıkmıştır. “*Zevce-i metruke*” ve “*seyyibe*” terimleri miras ve nikâh kayıtlarında farklı anlamlarda kullanılmıştır. Suraiya Faroghi’ nin Kayseri ile ilgili yaptığı çalışma da evli kadınların eşlerinden sonra vefat etmesinden dolayı dul kalan kadınların oldukça fazla olduğunu belirtmiştir. Kayseri gibi Trabzon’da da kadınlar eşlerinden sonra vefat etmiş, bu da toplumdaki dul kadın sayısını artırmıştır. Osmanlı Devleti’ne bağlı olan bölgelerin hiçbirinde kadınlar tek başına yaşamamıştır. Ancak evlenip boşanan bu kadınlar akrabaların yanına da yerleşmemiştir. Bazı kadınlar eşleri vefat ettikten sonra onların işini devam ettirmiştir. Bu duruma örnek olarak Rum topraklarında yaşayan kadınların eşleri vefat ettikten sonra kocalarının tarlalarını ekip dikmesi verilebilir. Eşlerinin topraklarını işlemeye devam eden bu kadınlar Osmanlı vergi sisteminde erkekler gibi değerlendirilip ona göre vergi ödemişlerdir. Bu duruma örnek olarak 1640’lı yıllarda Tokat şehrinde tutulan vergi kaydına göre bir kadının arsaya sahip olması verilebilir. Şer’iyye sicillerinde *seyyiblere* ait nikâh kayıtlarının toplamı 1,217’dir. *Seyyiblere* ait olan 1,217 kaydın tüm kayıtlara oranı %32,97’dir. Bekar kadınlara ait olan nikâh kaydı 1294, bu sayının tüm kayıtlara oranı %35,05’tir. Ayrıca Trabzon şer’iyye sicillerine iki yıl içersinde kaydedilen *seyyib* yani dul kadınların nikâh sayısı 48 ile 93 arasında değişmektedir.³²⁹

³²⁹Özcan, *Trabzon Şer’iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını, (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,89-91.

Trabzon şer'iyye sicillerinde kadınların dul veya bakire olduğu belirtilirken, erkeklerde böyle bir ayırım yapılmamıştır. Erkeklerin dul olduğu kaydedilse bile nasıl dul kaldığı belirtilmemiştir. Eşinden boşanmış kadınlar tekrar nikâhlanabilmek için "iddet süresinin" ne kadar olduğunu öğrenmek amacıyla sık sık mahkemeye başvurmuştur. Ayrıca kadınların "iddet süresi" içinde evlilik yapması yasaktır. Bu sebeple mahalle esnafı "iddet süresinde" olan kadını devamlı gözetim altında tutmuştur. Vekilliği yalnızca bakire kızlar kullanmamıştır. Bakire kızlar gibi seyyibeler de nikâhlarında vekil tayin etmişlerdir. Seyyibeler sadece 7 defa %0,57'lik bir oranla kendileri tarafından, 73 defa %5,99'lük oranla aile içinden kişiler tarafından ve 1.144 defa %94,00'lük oranla onlara yakınlığı olmayan kişiler tarafından temsil edilmiştir. Bazı kişilerin nikâhına vasileri yani ailelerinin katılması gereklidir. Bu kişiler küçük yaştaki çocuklar, akli dengesi yerinde olmayan kişiler ve esirlerdir. Ancak dul kadınların nikâhında kimsenin onları temsil etmesine gerek yoktur. Bu sebeple nikâha ailelerinde katılmasına gerek olmadığı gibi eğer aileler çok arzu ederse nikâha katılabilirdi.³³⁰

2.4.12.4. Zevce-i mutallaka

Trabzon şer'iyye sicillerinde "zevce-i mutallaka" terimi boşanmış kadınlar için kullanılmıştır. Bu sicillerde bulunan 81 kayıta "zevce-i mutallaka" olan kadın eşiyile tekrar izdivaç gerçekleştirmiştir. İslamiyet'e göre ayrılıp tekrar evlenecek olan eşler arasında hüllenin gerçekleştirilmesi gerekirdi. Ancak şer'iyye sicillerinde tekrar nikâhlanan eşler arasında hüllenin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği dair bir bilgi bulunmamaktadır. Zevce-i mutallakaya ait 81 nikâh kaydınının 31'i tanıksız, 14'ünde vasıfsız vekille kıyılmıştır. Osmanlı Devleti, kadın ve erkek ayırmaksızın herkesin kendi nikâhına bizzat katılarak, nikâhını kıydırabileceğine ve bunun bir sorun teşkil etmediğine dair hüküm vermiştir. Bu sebeple eski eşiyile tekrar nikâhlanan 62 erkek gibi 2 kadında bizzat kendi nikâhına katılmıştır.³³¹

³³⁰Özcan, *Trabzon Şer' iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını, (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,91-92.

³³¹Özcan, *Trabzon Şer' iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını, (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,92-93.

Bu şekilde nikâh kıydıran kişilere ait toplam belge sayısı 606 adettir. 606 adet belgeden 593'ü erkeklere, 13'ü kadınlara aittir. Tüm belgelerin erkeklere oranı %16,06 iken, kadınlara oranı %0,35'tir.³³²

2.4.13. Mehr

Kur'an-ı Kerim, kadınlara mehrinin verilmesinin oldukça önemli olduğundan bahsetmiştir. Lakin verilen mehrlerin erkek kısmının bütçesini sarsmayacak şekilde olması gerektiğine de vurgu yapmıştır. Kur'an Kerim ve sünnetlere göre kadınlara mehr verilmesi önemliken, Osmanlı hukuk esaslarına göre mehr nikâhın olmazsa olmazı değil, sonucudur. Bu sebeple mehr nikâh kaydı oluşturulurken kadınlara ödenmese bile nikâhın kıyılmasına bir engel teşkil etmez. Bazı kişiler mehr ile başlık parasını birbirine benzetse de aslında mehr ile başlık parası oldukça farklı ödemelerdir. Hatta kullanım yerleri de çok farklıdır. Kızlar başlık parasıyla çeyiz ihtiyaçlarını karşılarken, mehr kadınların boşanması durumunda tekrar evleninceye kadar hayatlarını idame ettirmeyi ve yeni evlenecekleri zaman tekrar eşya almalarını sağlar. Trabzon şer'iyye sicillerinde en çok tercih edilen mehr türü mehr-i müecceldir. 1863 no'lu sicilde mehr-i müeccel ile ilgili 375 belge, mehr-i mu'accel ile ilgili yalnızca 609 no'lu kayıt bulunmaktadır. Bu 609 no'lu belgeye bir gayrimüslim çiftin yaptığı evlilik konu olmuştur. Yeniden evlilik yapan kadınların ortalama mehr miktarı 3000 dirhemdir. Yine sicillere göre verilen en az mehr miktarı 100 dirhem ve en fazla verilen mehr miktarı ise 10.000 dirhemdir. 10.000 dirhem mehr verilen kızın bakire olduğunu, zengin ve ileri gelen bir aileye gelin gittiği düşünülmektedir. 1863 no'lu Trabzon şer'iyye sicilinde iki nikâh kaydında bahsi geçen kadınların bakire mi yoksa dul mu olduğu belirtilmemiştir. Bir de şer'iyye sicillerinde "ez-zevc'ül sagîr" ve "ez-zevcet'ül sagîre" tabirleri kullanılmıştır. Bu tabirlerin kullanıldığı yerlerde beşik kertmesi konusu geçmektedir. Bilindiği üzere beşik kertmesi çocukların küçük yaşta evlendirilmesi değil, ailelerin çocuklarını belirli yaşa geldiklerinde evlendireceğine dair verdikleri sözdür.³³³

³³²Özcan, *Trabzon Şer' iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını, (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*, 93-94.

³³³Doğan, *1863 Numaralı Trabzon Şer' iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, 41-43.

Trabzon Aşağıhisar Mahallesi'nde ikamet eden Ayşe bint-i Kara Ali, boşandığı eşi Mehmed bin Derviş' den dört bin akçe mehr alacağı olduğunu ve bu mehr karşılığında eşyalar ile mal aldığını kocasının ona borcunun kalmadığını mahkemeye bildirmiştir.³³⁴ Örneğimizden yola çıkarak kadınların mehrini para olarak alabildiği gibi mal ve eşya olarak da alabileceğini görmekteyiz. Kadınlar mehrini aldığını mahkemeye bildirdiği gibi, erkekler de eşine hakkı olan mehri verdiğini mahkemeye kaydettirmiştir. Trabzon'un Ortahisar Mahallesi'nde ikamet eden Abdülhaki Efendi vefat edince eşi Ümmü Hatun bint-i Lütfullah Efendi, mehrini alamadığı için mahkemeye dava açmıştır. Mahkeme durumu mirasçılara bildirmiş, mirasçılar mehr karşılığında Ümmü Hatun'a Mercan ile kızı Yeki adında iki cariye vererek dava tatlıya bağlanmıştır.³³⁵ Görüldüğü üzere kadınlar eşleri vefat etse bile mehrlerinin peşine düşmüş ve hakkı olan mehrlerini mirasçılardan almışlardır. Yalnız farklı olan durum şudur ki Ümmü Hatun mehrini ne malla ne de parayla almıştır. Mehri karşılığında evine yardımcı olarak cariye verilmiştir. Belki de Ümmü Hatun'a mehri karşılığında evine çalışan verilmesinin sebebi onun cariye talep etmesi olabilir. Trabzon'un Gar köyünden Şemsi bint-i Abdullah ile kardeşi olan Mustafa ölmüştür. Şemsi ile Mustafa'dan sonra Şemsi'nin eşi de vefat etmiş, Mustafa'nın dul kalan eşi Ayşe, Murad'dan vefat eden görümcesinin bin altı yüz akçe mehrinden kardeşine kalacak mirası almak için dava açmıştır. Bunun üzerine Murad'ın ikinci eşi Ayşe, Şemsi'nin mehrini Murad'a hayattayken hibe ettiğini iddia ederek bunu tanıklarıyla mahkemede kanıtlamış ve kardeş Mustafa'nın karısı Ayşe davayı kaybetmiştir.³³⁶ Görüldüğü üzere Şemsi'nin yengesi, görümcesinin mehrinden vazgeçmeyip vefat eden kocasına düşen payı kendi alıp hayatını idame ettirmek istemiştir. Ancak Murad'ın ikinci karısı kanıtlarını mahkemeye sunduğu için yenge Ayşe görümcesinin mehrini alamamıştır. 1826 no'lu Trabzon şer'iyye sicilinde mehr ve nafaka ile ilgili 22 dava bulunmaktadır.³³⁷

³³⁴(T.Ş.S., 1834, 29/1) Şengül Yegin tarafından yazılan *H. 1064–1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyye Sicili' ne Göre Trabzon* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi,2009;1-157 tezinden alınmıştır.

³³⁵(T.Ş.S., 1834, 4/8) Şengül Yegin tarafından yazılan *H. 1064–1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyye Sicili' ne Göre Trabzon* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi,2009;1-157 tezinden alınmıştır.

³³⁶(T.Ş.S., 1834, 32/4) Şengül Yegin tarafından yazılan *H. 1064–1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyye Sicili' ne Göre Trabzon* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi,2009;1-157 tezinden alınmıştır.

³³⁷ Güney, *1826 Numaralı Trabzon Şer' iyye Sicili' nin Özet Transkripsiyonu ve Analizi*, 41-42.

Mahkemeye başvuran tüm kadınlara mehr verilmesine rağmen yalnızca bir gayrimüslim kadına mehr takdim edilmemiştir. Ancak bu kadına mehrinin neden verilmediği kaydedilmemiştir. Yine başka bir mehr davasının belgesinde bir kadına “12 miksâl altın”, diğerine “30 miksâl altından her bir miskal 2’şer guruş” verilmiştir. Ancak çoğunlukla XVII. asrın son yılların da olduğu gibi mehrler nakdi olarak verilmiştir. Mehrler nakdi olarak “akçe, dirhem, kuruş, altın ve esedi guruş” şeklinde verilmiştir. Ancak bunlardan en çok akçe olarak tercih edilmiştir.³³⁸

Trabzon şer’iyye sicillerine göre birçok kadın eşine mehrini karşılıksız olarak vermiştir. Karşılıksız olarak verilen mehrler eşler arasında anlaşmanın olduğunu göstermektedir. Maddi durumu iyi olan Müslümanlar gibi gayrimüslimlerde mehr konusunda oldukça bonkör davranmıştır. Örnek olarak Lazari v. Tarandakil’ in, karısı Sofya’ya 5000 akçe takdim etmesi verilebilir. Osmanlı Devleti’nde kıyılan nikâhların kaydedilmesi çok önemlidir. Bu sebeple kadı da nikâhları büyük bir özenle kaydeder. Halk da kaydı olmayan kişilerin zina yaptığı düşünerek, mahkemeye bu durumu ibraz ederdi. Aşağıdaki belge bu duruma örnek teşkil etmektedir. Konya’da yaşayan çift Süleyman Çelebi ile Ayni binti Abdi’nin evli olmadıkları iddia edilerek mahkemeye bildirilmişlerdir. Mahkeme kayıtlarına göre evli olmadıkları meydana çıkmıştır. Kadın ise nikâhlarının olduğunu ve hatta nikâhlarının Berkuk oğlu Lütfi tarafından kıyıldığını dile getirmiştir. Kadı, kadının beyanına inanmamış, subaşının kadına açtığı davayı doğru bularak, kadının nikâh akdi tekrar oluşturulmasına karar vermiştir.³³⁹

³³⁸Afacan, *Trabzon Şer’iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi*, 87-89.

³³⁹(K. Ş. S., nr: 5, s: 79, hk:5) Mehmet Ali Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer’iyye Sicillerine Göre)* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2016;1-265 tezinden alınmıştır.

Trabzon şer'iyeye sicillerinde ‘‘mehr-i evvel’’ olarak geçen mehr-i muaccelin dul kadınlar tarafından alındığını gormekteyiz. Mehr-i muaccel'i dul kadınlar aldığı gibi kızlarda alırdı. Bakire ancak belirli olgunluğa ulaşmamış yani mehrini kullanmaya yetkisi olmayan kız çocuklarının mehr-i muaccel olarak aldıkları mehrlerini aile fertleri kullanmıştır. Bu kız çocuklarına ait 310 belge bulunmaktadır. Ancak bu belgelerde kızlara, mehr-i muaccelinin ödenip ödenmediği hakkında bilgi verilmemiştir.³⁴⁰ Bu kız çocuklarından birine verilen en düşük mehr miktarı, 5 dirhemle Ömer Beşe İbni Murad ile nikâhlanan Ümmühan binti Murad'a aittir. En çok mehr alan kızın ise Hasan bin Abdullah ile nikâhlanan ve 10.000 dirhem alan İkrâm binti Derviş ve Mehmet Ağa İbn Bostan avuş ile nikâhlanan ve İkrâm isimli çocukla aynı mehre sahip olan Mehmet Ağa'nın kızı Ümmü'dür.³⁴¹

Boşanmış olmak mehri etkileyen bir durum değildir, eğer öyle olsaydı kadınların tüm özelliklerine bakılmaksızın, mehre bir miktar belirlenir ve her kadına aynı miktarda para verilir. Kadınlara mehr verilirken bekar ya da dul olarak ayırmamalarına, 1035 yılında nikâhlanmış ancak boşanmış olan Ali Ağa'nın kızı Saniye'ye, Hamza beşe bin Abdullah ile evliliği karşılığında 12.000 akçe mehr verilmesi örnek olarak verilebilir.³⁴² Mutallaka olan kadınların mehr miktarı bekar veya dul kadınlarınkine göre aşığı yukarı bellidir. Mutallakalar için en az verilebilecek olan mehr miktarı 100 dirhem olarak belirlenmiştir. Kadınlara 100 dirhem mehr verilen nikâh belgesi sayısı 25, 1000 dirhem mehr verilen nikâh belgesi sayısı 16'dır. Mutallaka olan kadınlardan yalnızca ikisi 4000 dirhem mehr almıştır. 1000 dirhem civarında mehr veren erkekler orta gelirli kişilerdir. Trabzon şer'iyeye sicillerinde toplamda bu miktardan fazla mehr veren, 1.171 kişi bulunmaktadır. Bu 1.171 kişi arasında dul, mutallaka ve bakire olarak belirtilmeyen kadınlar da bulunmaktadır. Yine şer'iyeye sicillerine göre 179 kadının ise yüksek miktarda mehr aldığı görülmektedir. Trabzon sicillerinde bulunan 3.691 nikâh kaydının 2.699'u halka, 992'si üst sınıfa aittir.³⁴³

³⁴⁰Özcan, *Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ne Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*, 104-106.

³⁴¹(T.Ş.S., Defter no. 1827, (1039- 1041/ 1629-1632), 25/7, TŞS, Defter no. 1831, (1058-1060/1648-1650), 5/8) Aslı Özcan tarafından yazılan *Trabzon Şer'iyeye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)* (Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2018;1-271 tezinden alınmıştır.

³⁴²(T.Ş.S., Defter no. 1820, (1026-1037/1617-1628), 30/5) Aslı Özcan tarafından yazılan *Trabzon Şer'iyeye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)* (Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2018;1-271 tezinden alınmıştır.

³⁴³Özcan, *Trabzon Şer'iyeye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*, 108.

Kadınların mehr alması için usulüne uygun kadı nikâhlarının kıyılması ve eşiyle karı-koca ilişkisi yaşaması gerekmektedir. İşte bu sebeple bazı erkekler eşlerine mehr vermemek için boşanma gerçekleştirilirken kadınlarıyla düzgün bir ilişkilerinin olmadığını iddia ederek davayı kendi lehlerine çevirmek istemişlerdir. Hatta bazı erkekler mehr vermemek için vefat etmeden önce tüm mallarını hibe etmişlerdir. Şer'i mahkemelerinde görülen mehr davaları çoğunlukla kadınların lehine sonuçlanırdı. Yalnızca kadınlar, mehrini zamanında talep etmez ve üzerinden 15 yılı aşkın süre geçerse mehr haklarını kaybederler. Bu nedenden dolayı kadınların açtıkları mehr davaları olumsuz sonuçlanmıştır. Bunun yanında mehr-i müeccelle anlaşılan çiftlerde eğer koca, kadına mehrini vermeden veya mal bırakmadan vefat eder veya boşanırsa, kadının mehrini nasıl alacağı merak konusu olmuştur.³⁴⁴

2.4.14. Boşanma

1863 no'lu Trabzon şer'iyye sicilinde boşanma davasıyla ilgili 7 belge bulunmaktadır. Bu boşanmalar anlaşmalı yani muhâla'a ile gerçekleşmiştir. Muhâla'a ile boşanmak için kadının ya haklarından vazgeçmesi ya da erkeğe belirli bir ödeme yapması gerekmektedir.³⁴⁵

Diğer bir Trabzon şer'iyye sicili olan 1858 no'lu da 10 adet boşanma davası, kadınların mehr talebi ve evliliğin gerçekleşmesini engelleyen konulara dair davalar bulunmaktadır.³⁴⁶

H.1064-1065(M. 1654-1655) tarihli Trabzon'a ait sicilde boşanma ile ilgili 7 dava bulunmaktadır. 7 davadan 3'ünde kadınlar kendi arzusuyla boşanmak istemiş, 2 davada ise boşanmanın gerçekleşmesine rağmen kadınlara mehr ödemesi yapılmamıştır. Bu sebeple kadınlar dava yoluna gitmeyi uygun bulmuştur. Erkeğin, kadınların rızası olmadan onu sözle boşaması tüm boşanmaların devlet nezdinde olmadığı gösterir niteliktedir. 'Boş ol' kelimesiyle gerçekleşen bu ayrılıklar boşanmaların sağlıklı bir şekilde irdelenmesini engellemektedir.³⁴⁷

³⁴⁴Özcan, *Trabzon Şer' iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,109-111.

³⁴⁵Doğan, *1863 Numaralı Trabzon Şer' iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, 43-44.

³⁴⁶Yetim, *1858 Numaralı Trabzon Şer' iyye Sicili' nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1102-1104, M.1691-1693)*, 44.

³⁴⁷Yegin, *H.1064-1065(M.1654-1655) Tarihli Şer' iyye Sicili' ne Göre Trabzon*, 81-82.

H.1064-1065 yılları arasında kaydedilen Trabzon şer'iyeye sicilinde 7 boşanma davasının olması, boşanmaların oldukça az olduğunu göstermektedir. Ancak bu durum yalnızca mahkemeye intikal eden boşanmaları göstermektedir. Bu sebeple çiftlerin kendi arasında gerçekleştirdiği boşanmaların ne kadar olduğunu bilememekteyiz. H.1064-1065 yılları arasını kapsayan Trabzon şer'iyeye sicilinde bulunan 294 evlilik kaydından 98'i dul kadınlara aittir.³⁴⁸ Trabzon'da gerçekleştirilen boşanmalara örnek olarak Ramazan adlı kişinin, anlaşılamayan kızı Raziye ile damadı Osman Çelebi İbn-i Mehmed Beşe' nin ayrılmasını ve daha sonra kızının tekrar eski eşiyle evlenmek istediği için mahkemeye başvurmasını verebiliriz.³⁴⁹ Görüldüğü üzere bu çift bاین talakla boşanmış, ancak kızın babası tekrar kızıyla damadının bir araya gelebilmesi için mahkemeye başvurmuştur. İslamiyet'e göre üç kez eşine "boş ol" diyen erkek karısını tamamen boşamış olur. Buna da "talak-ı selase" adı verilir. Talak-ı selase ile eşini boşayan kocaların ayrıldıkları eşleriyle tekrar evlenebilmesi için karısının başka bir erkekle nikâhlanması ve karı-koca ilişkisi yaşaması gerekmektedir. Ayrıca kadın evlendiği bu erkekle ya anlaşmalı olarak ya da erkeğin vefat etmesiyle boşanabilir. İşte bu "hülle" ve "helal kılma" adını taşıyan anlaşmalı evlilikler Osmanlı Devleti'nin hemen hemen her yerinde görülmüştür. Bu duruma örnek olarak Evasıt-ı Safer 1065 yılında kaydedilen Hüdaverdi ile dul Ayşe bint-i Hüseyin'in nikâhı verilebilir. Nikâhtan bir süre sonra kaydedilen üçüncü belgede Hüdaverdi'nin Ayşe'yi 1065 yılında Aralık'ın 17.gününde talak ile boşadığı belirtilmiştir. Evasıt denilince ayın 11 ile 20'sinin kastedildiğini biliyoruz. Çiftin boşanma günü ise ayın on yedinci günüdür. Kıyılan bu nikâhın yalnızca bir hafta devam etmesinden dolayı "hülle" olduğunu ve kadının tekrar eski kocasıyla evleneceğini tahmin etmekteyiz. Başka bir kayda göre Trabzon'da ikamet eden Ayşe bint-i Hamza, eşi Nakkaş Ali Beşe' den iki yıl önce İstanbul'a gitmeden nafakasını temin etmesini istemiş ancak kocası "on aydan fazla İstanbul'da kalırsam, eşim Ayşe'yi talak-bain ile boşuyorum" demiştir. Bunun üzerine Ayşe mahkemeye başvurarak Nakkaş Ali Beşe' nin iki yıldır İstanbul'da olduğunu ve hala daha gelmediğini, nafakaya ihtiyacı olduğunu, şahitler huzurunda beyan etmiş ve mahkeme Ayşe'yi kocası Nakkaş Ali'den boşamıştır.³⁵⁰

³⁴⁸Yegin, H.1064-1065(M.1654-1655) Tarihli Şer'iyeye Sicili' ne Göre Trabzon, 81-82.

³⁴⁹(T.Ş.S., 1834, 42/11) Şengül Yegin tarafından yazılan H. 1064-1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer' iyye Sicili' ne Göre Trabzon (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi,2009;1-157 tezinden alınmıştır.

³⁵⁰Yegin, H.1064-1065(M.1654-1655) Tarihli Şer'iyeye Sicili' ne Göre Trabzon,83-85.

1826 no'lu Trabzon şer'iyye sicilinde boşanma ile ilgili yalnızca 2 dava vardır. Bu 2 kayıttan biri gayrimüslim çifte aittir. Gayrimüslim çiftin boşanma nedeni kadının kocası tarafından terk edilmesi ve kocasının geri dönmemesidir. İkinci kayıta ise Müslüman bir çiftin talak-ı selase ile boşanması ile ilgili bir kayıt bulunmaktadır.³⁵¹

XVII. asırda mahkemenin yetkilisi olan kadı, boşanmak için başvuran kişileri kararından döndürmeye çalışmamıştır. Bu sebeple yalnızca 2 davada boşanma davası düşüp, evliliğe devam kararı verilmiştir. Bu iki davadan birinde kadına verilen mehr miktarı belirtilmezken, diğer bir kayıta kadına 1000 akçe mehr verildiği kaydedilmiştir.³⁵²

Birazdan vereceğimiz örnek her iki tarafında boşanma davasına bizzat katılmasından dolayı önemlidir. Zira boşanan çiftlerin boşanma davasına katılması oldukça az karşılaşılan bir durumdur. H.20 Muharrem 1104/M.1 Ekim 1692 yılında Trabzon'da Kemer kaya Mahallesi'nde ikamet eden Ömer oğlu İsmail, talak ile eşi Aişe binti Osman'ı boşamıştır. İsmail, Aişe binti Osman'a hakkı olan 1000 akçe mehrini ve nafakasını vermiştir. Bunun yanında boşandıktan sonra iddet süresince yaşayacağı yeri ve günlük 4 guruş nafakasını da vermiş, kadını haklarından mahrum bırakmamıştır.³⁵³Bahsi geçen bu boşanma davasına taraflar bizzat intikal etmiştir. Boşanma davasını İsmail'in açmasının sebebi, ileride kadının ondan bir talep de bulunmaması ve kadının evleneceği kocasıyla herhangi bir sorun yaşamak istememesidir.³⁵⁴

³⁵¹Güney, *1826 Numaralı Trabzon Şer' iyye Sicili' nin Özet Transkripsiyonu ve Analizi*,45.

³⁵²Afacan, *Trabzon Şer' iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi*,85-86.

³⁵³(T.Ş.S., Defter no. 1859, 18/3) Kübra Afacan tarafından yazılan *Trabzon Şer' iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi* (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi,2018;1-186 tezinden alınmıştır.

³⁵⁴Afacan, *Trabzon Şer' iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi*,86.

2.4.14.1. Talak

İslamiyet'e göre erkekler eşlerinden talak ile boşanacaksa bunun üç yolu vardır. Bu yollar koşulsuz, koşula bağlı ya da belirli süreye bağlı olan boşanmadır. Şer'iyeye sicillerine göre bu koşulsuz boşanmalara *'müneccet'*, koşullu boşanmalara *'muallâk'*, belirli süreye bağlı olan boşanmalara *'muzâf'* adı verilmektedir. İslamiyet'e göre erkeğin karısından ayrılmak için üç hakkı, karısıyla yeniden evlenmek için iki hakkı vardır. Üç kez eşini boşayan erkekler mehr de verse, nikâhta kıysa artık eski eşine geri dönemezdi. Bu duruma *'beynûnet-i kübra'* yani büyük ayrılık ismi verilirdi. Artık büyük ayrılığı yaşayan kadınlar yalnızca başkalarıyla nikâhlanabilirdi. Talak ile boşanmalardan biri olan bâin talak da boşanan erkeklerin eşlerine geri dönebilmesi için tekrar nikâh kıyması ve mehr vermesi gerekirken, diğer bir talak ile boşanma şekli olan ric'i talak da eski eşe geri dönmek için ne nikâh ne de mehr gereklidir. Ric'i talak ile boşanmadan sonra çiftler barışacaksa evlilik hiçbir şey olmamış gibi devam ederdi. Bazı erkekler eşlerini boşadıktan sonra mahkemeye gelerek boşanmanın gerçekleştiğine dair kayıt oluşturmak isterdi. Ancak mahkeme, kadınların boşanmadan haberi olup olmadığını bilmediği için bu durumun kontrol edilmesine karar verirdi. Bu yüzden kadı boşanacak olan kadını veya vekilini mahkemeye çağırırdı. Bu durumun sonucu olarak birçok kadın mahkemeye şahitleriyle gelerek boşanmadan haberinin olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca bu işlemi kadınlarında yaptığını görüyoruz. Kadınların boşanmasını kaydettirmesinin sebepleri yeni evlenecekleri eşleriyle sorun yaşamayı ve eski eşlerinin onlardan kadınlık beklemesini engellemektir. Erkekler, eşlerini istekli ya da isteksiz olarak talak ile boşasa da birkaç davada boşanmanın üzerine düştüklerini ve boşanma için bazı şartlar sunduklarını görmekteyiz. Bu tür boşanmalara *'şartlı talak'* ismi verilmektedir. Şartlı talak erkeklere sınırsız bir egemenlik alanı tanımıştır. Hatta erkekler evliliklerinin yolunda gittiği zamanlarda bile, bu durumu suistimal etmişlerdir. Ancak bazı erkekler de bu durumun tam tersi olarak şartlı talak'ı evlilikleri hakkında yanlış karar vermemek için kullanmışlardır.³⁵⁵

³⁵⁵Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iyeye Sicillerine Göre)*,100-104.

Maydaer, boşanmaya şart koyan erkeklerin amacının kadınlarından boşanmak olmadığını, aksine evlilikleri konusunda samimi olduklarını göstermek için bu yolu tercih ettiklerini belirtmiştir. Aslına bakarsak şartlı talak, kadınların hayatlarını erkeklere göre düzenlemesidir. Yani erkekler kadınların hal ve hareketlerine göre değil, kendi halleri üzerine koşullanmıştır. Bu koşullara uymadıklarında cezayı kendilerine kesmişlerdir. Ancak Osmanlı hukuku bunun tam zıddını kabul etmiştir. Osmanlı hukukuna göre şartlı talakda, erkeğin yegâne amacı, kocasının sözünü tutmayan kadınları tecziye etmektir. Erkekler boşanmak için şart koyacakları zaman yanlarında tanıkta bulundururdu. Bu sayede boşanacak olan erkekte, boşanan kadında şartın konulduğunu inkâr edemezdi. Erkekler bazı nedenler dolayı eşlerinden uzaklaşmak zorunda kalırdı. Bu nedenler dönemin gerçeklerini gösterdiği için oldukça önemlidir. Bu nedenlerden bazıları; XVII. ve XVIII. asırda yaşanan göçler, erkeklerin hareketliliği, nüfus miktarının değişimi, ekonomideki dalgalanmalardır. Saydığımız bu etmenler yapılan evliliklerin süresini de kısaltmıştır. Bu nedenlere içki içmekte eklenebilir. Zira dinimizin yasakladığı içki içmek bazı evliliklerde şart koşulmuştur. Kadınların koyduğu bu şartlı talak bir nevi eşlerinin alkol almasını engellemek içindir. Zira Osmanlı mahkemeleri kişilerin davranışlarına şikâyet olmadığı takdirde karışmadığı gibi, Müslümanların toplumun huzurunu bozmadığı sürece alkol almasına suç gözüyle bakmamış ve ceza vermemiştir. Bu boşanma tarzını en çok gaip olacak erkekler, gittikleri bölgelerde, tekrar evlenebilmek için tercih etmişlerdir.³⁵⁶

Talak ile boşanmaya örnek olarak Rabia Hatun'un, eşi Hasan tarafından "boş ol" diyerek evden atılması ve kocasının ondan hala daha eşlik yapmasını istemesi ve bu durumu mahkemeye bildirmesi verilebilir. Kadı Hasan'ı çağırarak, durumu sorduğunda, Hasan, Rabia Hatun'un söylediklerini yalanlamış, bunun üzerine kadı Hasan'dan yemin talep etmiş, ancak Hasan yemin etmediği için nikâhları mahkemece bozulmuştur.³⁵⁷

³⁵⁶Özcan, *Trabzon Şer' iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,120-122.

³⁵⁷(T.Ş.S., 1830, 40, 2, 2.) Mehmet Ali Türkmenoğlu tarafından yazılan *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer' iyye Sicillerine Göre)* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2016;1-265 tezinden alınmıştır.

Kadının böyle bir durumda mahkemeye başvurmasının sebebi nikâhı olmasa da varmış gibi davranmak istememesi yani günah işlemekten kaçınması veya başka biriyle nikâhlanmak istemesi olabilir. İslamiyet'e göre boşanan çiftler ayrılırken birbirlerine mallarından miras vermek zorunda değildir. Ancak bazı erkekler bu durumun aksine eşlerine kendi miraslarından pay vermiştir. Bazı erkeklerde ölüm döşeginde olsa bile karısına miras bırakmamak için karısını bâin talakla boşamak istemiş ancak mahkeme bu boşanmaya izin vermemiştir.³⁵⁸

Trabzon mahkemelerinde boşanmalar genellikle bâin talak ile gerçekleşmiştir. Boşanma belgelerinde evliliğin tamamıyla bittiğini *“talak-ı selase ile tatbik olub”* cümlesinden anlıyoruz. Bu cümle erkeklerin üç boşama hakkını da kullandığını göstermektedir.³⁵⁹

2.4.14.2. Muhâla'a

Muhâla'a ile boşanma bir tarafın teklifte bulunup diğer tarafın ise bu teklifi kabul etmesidir. Trabzon şer'iyye sicillerinde muhâla'a kayıtlarının çok olması Trabzon'da yaşayan kadınların evliliklerinde çok mutsuz olduğunu bu yüzden her türlü fedakârlıkları yaparak boşanmayı tercih ettiğini göstermez. Talak' a karşılık muhâla'a'nın mahkeme kayıtlarına daha çok yansımalarının sebebi talak ile boşanmanın mahkemeye yansımadan da gerçekleştirilebiliyor olmasıdır. Zira talak, erkeğe verilmiş bir hak olarak, yalnızca erkeğin tek taraflı olarak eşini boşaması olup, eğer çiftin arasında bir anlaşmazlık yaşanmazsa boşanmanın mahkemeye intikal ettirilmesine gerek yoktur. Yine Trabzon şer'iyye sicillerine göre muhâla'a ile boşanma, tefrik ile boşanmadan da daha fazladır.³⁶⁰

Muhâla'a ile boşanmaya örnek olarak Rabia binti Mustafa'nın vekalet verdiği Mustafa Çelebi ibn-i Mehmed, Rabia'nın boşanması için 1500 akçe mehrinden, nafakasından ve tüm haklarından feragat ettiğini mahkemeye bildirmesi verilebilir. Kadının eşi Üveys bin Ali de bu teklifi kabul etmiş ve Rabia'yı boşamıştır.³⁶¹

³⁵⁸Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iye Sicillerine Göre)*,102-104.

³⁵⁹Özcan, *Trabzon Şer'iyye Sicilleri' ne Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,118.

³⁶⁰Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iye Sicillerine Göre)*,103.

³⁶¹(T.Ş.S., 1830, 42, 2, 2) Mehmet Ali Türkmenoğlu tarafından yazılan *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iye Sicillerine Göre)* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2016;1-265 tezinden alınmıştır.

Görüldüğü üzere kadın, boşanmak için tüm haklarından vazgeçmiştir. Bu durum bize kadının çok kötü bir hayat yaşadığını ve evinde geçim olmadığını düşündürmektedir.

Hul ile yani muhâla'a ile boşanmak için erkeklerinde boşanmaya rızası olması gereklidir. Bu boşanma mahkeme de gerçekleştirildiği gibi mahkeme dışında da gerçekleştirilebilirdi. Ancak bazı kişiler, hul karşılığında verdiği mallar veya paralar daha sonra inkâr edilmesin diye, boşanmalarını mahkeme huzurunda gerçekleştirerek, sonradan çıkacak problemleri engellemeye çalışmışlardır.³⁶²

XVIII. asırda Suriye ve Filistin gibi Trabzon'da da hul ile boşanmalar oldukça fazladır. Ancak bulunan 79 hul belgesinde boşanma nedeni belirtilmemiştir. Bu 79 hul davasından yalnızca 25'inde kadınlara 600 ile 7000 akçe civarında mehr tayin edilmiştir. Mehr veren bu erkeklerin orta sınıfa mensup kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Mehmet Akif Erdoğan, Konya, Lefkoşa, Bursa ve Kırım şer'iyye sicillerinde yani Hanefi mezhebine tabi olan her yerde hul ile boşanmanın tarzının ve neticesinin birbirine benzer olduğunu, boşanmak için kadınların istekli olduğunu, ayrıca bu boşanmanın gerçekleşmesi için boşanmak istemelerine neden olan etmenin ve boşanmaya şahitlik edecek kişilerin olması gerektiğini belirtmiştir. 79 hul davasından Trabzon şer'iyye sicillerine kaydedilen yalnızca 13 davada boşanan kadınların, babasının *'beşe, bey, efendi veya çavuş'* gibi unvanları bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında bahsettiğimiz unvanı kullanan kişilerin kızlarının maddi durumunun iyi olduğunu ve hul ile boşanma da ödenecek olan karşılığı verebilecek düzeyde olduklarını düşünmekteyiz. Boşanma nedenlerine bakacak olursak bu konuda bize en iyi bilgiyi Tucker sunmaktadır. Zira Tucker, İstanbul ve Sofya hul belgelerinde bulunan *'birlikte güzel hayat yaşayamıyoruz'*, *'karşılıklı anlayış yok'* ve *'aramızda ihtilaf var'* gibi cümlelerden dolayı boşanma nedenlerinin aile içindeki geçimsizlikten kaynaklandığını belirtmiştir. Hul ile boşanmada çiftin boşanmaya birlikte karar vermesi gerektiğini biliyoruz. Ancak bazı erkekler kadınlarını boşanmaya zorlamıştır. Bu zorlamanın sebebi kadının boşanmaya razı olması gerektiğidir.³⁶³

³⁶²Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iye Sicillerine Göre)*,104-108.

³⁶³Özcan, *Trabzon Şer'iyye Sicilleri' ne Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,122-124.

Muhâla'a ile boşanmalar en çok da vasıfsız vekillerin yani fuzuli vekillerin kıydırdığı nikâhlarda tercih edilmiştir. Kadınlar, haberi bile olmadan gerçekleştirilen bu nikâhlara onay vermeyip, bu evlilikten sıyrılmanın yolunu bulmaya çalışmışlardır. Ayrıca Mutaf muhâla'a ile boşanmanın en çok şehirli kadınlar tarafından tercih edildiğini belirtmiştir.³⁶⁴

2.4.15. Nafaka

H.1064-1065(M.1654-1655) tarihli Trabzon şeri'yye sicilinde nafakayla alakalı 7 belge bulunmaktadır. Nafaka için başvuran bu 7 kadından 5'i Müslüman, 2'si gayrimüslimdir. Bahsi geçen 7 nafaka kaydından 4'ü çocukların bakım ve ihtiyaçlarının karşılanması için oluşturulmuştur. Bu talepler genellikle anne ya da yakın akrabalarından gelmiştir.³⁶⁵

Nafakaya örnek olarak, Trabzon'un Derviş Ali Tekyesi Mahallesi'nde ikamet eden Ayşe Hatun'un, kızı Nesibe'nin onunla yaşadığını, eski kocasının çocuğunun hiçbir ihtiyacını karşılamadığını ve kızının maddi ihtiyaçlarının olduğunu mahkemeye bildirmesi verilebilir. Mahkeme konu ile ilgili yaptığı araştırmalarda Ayşe Hatun'u haklı bulmuş, kadına kocasının mal varlığından günlük olarak 4 akçe nafaka bağlamıştır.³⁶⁶ Örnekte olduğu gibi çocuklarıyla ilgilenmeyen ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamayan babalar mahkeme tarafından mallarından nafaka vermeye zorlanmıştır. Trabzon şer'iyye sicillerindeki 3 nafaka belgesinde kocası tarafından terk edilen kadınlar, nafaka alamadıkları için mahkemeye başvurmuşlardır.³⁶⁷

³⁶⁴Özcan, *Trabzon Şer'iyye Sicilleri' ne Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,123-124.

³⁶⁵Yegin, *H.1064-1065(M.1654-1655) Tarihli Şer'iyye Sicili' ne göre Trabzon*,86.

³⁶⁶(T.Ş.S., 1834, 46/10) Şengül Yegin tarafından yazılan *H. 1064–1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyye Sicili' ne Göre Trabzon* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi,2009;1-157 tezinden alınmıştır.

³⁶⁷Yegin, *H.1064-1065(M.1654-1655) Tarihli Şer'iyye Sicili' ne göre Trabzon*,86-87.

Colin Imber, nafakanın erkeğin kadına sağladığı bir üstünlük olmadığını, yalnızca kadının eşine olan bağlılığını göstermek için verildiğini belirtmiştir. Osmanlı Devleti hukuku da Colin Imber’i destekler nitelikte kararlar almıştır. Kadınların erkeklere bağlılığını gösteren durumlar eşlerinin sözünden çıkmamak ve eşini bırakıp gitmemektir. Bu bağlılığı gösteren hareketler yapmayan kadınlara ‘‘naşize’’ adı verilmiştir. Osmanlı hukuku bu kadınlara nafaka hakkı tanımamıştır.³⁶⁸ Bir davaya göre Osmanlı mahkemesinin ‘‘naşize’’ diye adlandırdığı kadın, kocası dışardayken evi terk etmiştir. Bunun üzerine karısının evine dönmesini isteyen adam mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme, kadının evine dönmesi için çağrıda bulunmasına rağmen kadın evine dönmemiştir. En sonunda kadı tarafından mahkemeye çağrılan kadın, Sadri’nin onun eşi olmadığını ayrıca ona eşlik yapmak istemediğini belirtmiştir.³⁶⁹ Evini terk eden bu kadın mahkeme tarafından naşize olarak nitelendirildiği için nafaka hakkından men edilmiştir.

Osmanlı Devleti’ne göre kadınlara nafaka verilmesi, çocuklara nafaka verilmesinden daha önemlidir. Zira kadınların gelir kaynağı olmadığından, geçimini sağlayabilmesi için nafakaya ihtiyaçları vardır. Ayrıca Osmanlı hukukuna göre çocukların belirli bir malları varsa, babalarının onlara nafaka bağlamasına gerek yoktur. Ancak kadınların maddi durumu ne kadar iyi olursa olsun onlara nafaka bağlanması zorunludur. Osmanlı hukukuna göre nafaka alacaklı kategorisindedir. Maliki, Şafi, Zahirî mezheplerine göre erkeklerin nafaka borçlusu sayılması için nafakanın mahkeme ya da çift tarafından düzenlenmesine gerek yoktur. Zira kadının nafaka hakkı, evlendiği andan itibaren başlamış ve erkek kadına borçlanmıştır. Ancak Hanefî, Hanbelî ve Zeydî mezheplerinde durum farklıdır. Bu mezheplerde erkeklerin kadınlara borçlanması, nafaka miktarının belirlenmesiyle başlamaktadır. Nafaka, diğer borçlardan daha önemli sayılmış, kadının buna ihtiyacı olduğu için başkası tarafından el konulmasına asla izin verilmemiştir. Ayrıca kadın önceden almadığı nafakalardan vazgeçebilse de ileride alacağı nafakalardan vazgeçememiştir.³⁷⁰

³⁶⁸Özcan, *Trabzon Şer’iyye Sicilleri’ ne Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,111.

³⁶⁹(T.Ş.S., Defter no. 1827, (1039- 1041/ 1629-1632), 79/16.) Aslı Özcan tarafından yazılan *Trabzon Şer’iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)* (Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2018;1-271 tezinden alınmıştır.

³⁷⁰Özcan, *Trabzon Şer’iyye Sicilleri’ ne Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,112.

Erkekler eski eşlerine nafaka verdiği gibi kadının esirlerine ve çalışanlarına da nafaka vermek zorundadır. Ancak her cariye için nafaka tahsis edilmemiş yalnızca bir cariyenin veya esirin nafakası karşılanmıştır. Bazen bu durumun istisnaları da yaşanmamış değildir. Çok çocuğu olan ve evde daha fazla çalışana ihtiyacı olan kadınlara eski eşleri, her çalışan için nafaka bağlamıştır. Anneler gibi vasilerde, sorumluluğunu aldıkları çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için onların mallarından nafaka tayin edilmesini istemiştir. Tayin edilen bu nafakalar ‘‘karz’’ olarak nitelendirilmiştir. Nafakaların karz olarak nitelendirilmesinin sebebi, çocuklara ait olan malların kontrolünün vasilerde olmasıdır. Mirasının kontrolünü vasilere bırakmış çocuklar, buluş çağına eriştiklerinde, vasilerine harcadıkları paraların hesabını sormuşlardır. Kadınlar onları terk eden eşlerine de nafaka davası açmıştır. Takdir edersiniz ki başka diyara giden erkeklerin nerde olduğu bulununcaya kadar kadınlar çok uzun süre nafakasız kalmıştır. Hatta bazı kadınlar 3 aydan 17 yıla kadar nafakasız kalmıştır. Kadınların nafaka alamadığı bu süre zarfında geçimlerini nasıl sağladıkları bilinmemektedir. Eşleri uzakta olan kadınlar için Osmanlı Devleti, kocaların mallarını satıp, satılan bu mallardan kadına ve çocuklarına nafaka bağlardı. Eğer kocanın malı yoksa aileye borçlu olanlardan borç tahsil edilip, kadına nafaka verilirdi. Görüldüğü üzere mahkeme kadınlara nafaka vermeye oldukça özen göstermiştir. Bu özenin gösterilmesinin en büyük sebebi kadınların geçim derdi için doğru yoldan sapmasını engellemeye çalışmaktır. Trabzon şer’iyye sicillerinde bulunan 98 nafaka ile ilgili davada çocukların ve kadınların aldığı nafakalar hemen hemen birbirine yakındır. Sicillere göre en az verilen nafaka 2 akçe, en çok verilen nafaka 30 akçedir. Tucker, şeyhülislamın fetvasından yola çıkarak nafakanın miktarının verecek olan kişinin işine, kazancına ve statüsüne göre değişiklik gösterdiği belirtmiştir. Khayr al-Din, Ramla’da yaşayan maddiyatını kötü kadınlar için nafaka olarak ‘‘ arpa ekmeği, mısır yağı, iki elbise, iki gömlek, iki baş eşarb ve paltonun’’ verilebileceğini uygun görmüş, Al İmadi ise bir kent için daha detaylı sınıflama yaparak kadınları üç kısma ayırmıştır. Bu ayırmada hali vakti yerinde olan kadınların günlük olarak beyaz ekme ve et, akşamları çeşitli ve bol yemek yemesini, orta halli kadının tahıllı ekme ve hayvan iç yağlı öğle yemeği yemesini ve fakir kadının ise ekme ve peynir yemesini uygun görmüştür. Ayrıca Trabzon şer’iyye sicillerine göre anne karnında olan çocuklara da nafaka verilmesi uygun görülmüştür.³⁷¹

³⁷¹Özcan, *Trabzon Şer’iyye Sicilleri’ne Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,112-118.

XVII. asrın ilk yarısında boşanan kadınların çoğu nafaka almak için mahkemeye başvurmamıştır. Kadınların nafaka için mahkemeye müracaat etmemesinin sebepleri arasında aileden gelen zenginliğe sahip olmaları veya yine ailelerin maddi olarak kızlarına destek olması gösterilebilir.³⁷²

2.4.16. Miras ve Miras Dağılımında Yaşanan Sıkıntılar

Şer'iyye sicillerinde kaydedilen mirasçılar için, yaş olarak erişkin değillerse, erkek çocukları için '*sagîr*', kız çocukları için '*sagîre*' terimleri, eğer yaş olarak büyükseler erkekler için '*kebir*', kadınlar için '*kebire*' terimleri kullanılırdı. Şer'iyye sicillerine göre çocuğa, mirasın babadan mı yoksa anneden mi kaldığını bazı terimlerden öğrenebiliriz. Eğer miras babadan çocuklara kalmışsa '*sûlbî*' veya '*sûlbîye*', valideden çocuklara kalmışsa '*sadri*' veya '*sadriye*' terimleri kullanılmıştır. Tereke kayıtlarında miras olarak kalan bağlar, bahçeler, arsalar, evler, ev eşyaları, kişisel eşyalar ve elbiseler toplanır, aşağı-yukarı fiyatlarının ne kadar olduğu hesaplanır ve bu mallar açık artırmada satılarak elde edilen para deftere not edilirdi. 1863 no'lu Trabzon şer'iyye sicilinde miras konusuyla alakalı 5 dava kaydı bulunmaktadır. Osmanlı Devleti hukukuna göre erkek çocukları nasıl miras hakkı alabiliyorsa, kızlarda alabilirdi. Ancak erkek çocuklarına iki hisse verilirken kız çocuklarına yalnızca bir hisse verilirdi. 92 nolu kayıta vefat eden kadının terekesi eşi, evlatları ve annesi arasında pay edilmiştir. Bu örnekten yola çıkarak kadının maddi durumunun iyi olduğunu ve ondan kalan mirasın herkese eşit oranda pay edildiğini görmekteyiz. 93 nolu kayıta ise Köhne Hamam Mahallesi'nde imamlık yaparken vefat eden imamın terekesi, eşi ve Rumeli'de bulunan İskenderiye isimli köyde oturan kız çocukları arasında pay edilmiştir. Görüldüğü üzere miras hakkı olan kişi her nerede olursa olsun hakkını alabilmiştir. Her bölgede miras anlaşmazlıkları yaşandığı gibi Trabzon'da da bu durum yaşanmıştır. Bu sebeple birçok kişi Trabzon mahkemelerine intikal etmiştir. Bu anlaşmazlıklara örnek olarak verebileceğimiz 47 nolu kayda göre Kirman seferine katılan ve oradan geri dönemeyen askerin tımar gelirlerinin kölesine aktarılması, mirasçıların bu duruma rıza göstermeyip, dava açmasına yol açmıştır.³⁷³

³⁷²Özcan, *Trabzon Şer'iyye Sicilleri' ne Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,115.

³⁷³Doğan, *1863 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*,44-46.

Kadınlar boşanma, mehr ve nafaka davalarında olduğu gibi miras konusunda da dava açmaktan geri durmamıştır. Bu duruma örnek olarak verebileceğimiz 70 nolu kayıttaki kızlar vefat eden babalarının tüm mallarını sahiplenen erkek kardeşlerine kendi haklarını alabilmek için dava açmıştır.³⁷⁴

Osmanlı Devleti, mirasları İslam hukuku kurallarına göre taksim etmiştir. Vefat eden kişilerin sırasıyla önce miras içeriği ve miktarı belirlenir, daha sonra hesaplanan mirastan cenaze işlemleri karşılanır ve borçları ‘*minel ihracat*’ adıyla toplanıp, ödemesi yapılırdı. Borçların ödemesi yapıldıktan sonra, kalan miraslar ‘*sahibül baki*’ adı altında bir araya getirilirdi. Kalan miras bir araya getirildikten sonra da mirasın üçte biri vasiyet için kullanılırdı. Vasiyette uygulandıktan sonra kalan miras ölen kişinin ailesi arasında pay edilirdi. Eğer mirası kullanamayacak kadar küçük yaşta çocuk ya da akli yerinde olmayan kişiler varsa, bu kişilerin mirası vasilerine bırakılırdı. Mirasın aktarılacağı tek bir kişi bile yoksa miras devlete yani beytül-mâla aktarılırdı. 1858 nolu Trabzon şer’iyye siciline göre miras ile alakalı 8 adet belge, miras dağıtılırken yaşanan anlaşmazlıklarla alakalı 5 belge bulunmaktadır.³⁷⁵

Miras pay etmeye örnek olarak Bab-ı Pazar Mahallesi’nde vefat eden Esseyid Ömer Ağa’nın tereke kaydı verilebilir. Esseyid Ömer Ağa’ya ait olan mallar, kahvehane, bakkal, ev eşyaları ve kitapları kadı tarafından sayılmış, kaydedilmiş ve değer biçilmiştir. Görüldüğü üzere Ömer Ağa’nın mirasında bulunan kitaplar bize onun entelektüel ve okumayı seven biri olduğunu düşündürmektedir.³⁷⁶

1826 nolu Trabzon şer’iyye sicilinde ise miras dağıtılırken meydana gelen sorunlarla alakalı 14 dava, mehr ve miras anlaşmazlığı ile alakalı 9 dava kaydı bulunmaktadır.³⁷⁷

³⁷⁴Doğan, *1863 Numaralı Trabzon Şer’iyye Sicili’ nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*,46.

³⁷⁵Yetim, *1858 Numaralı Trabzon Şer’iyye Sicili’ nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H 1102-1104, M 1691-1693)*,45-57.

³⁷⁶((T.Ş.S), Defter no. 1858 (1102-1104/1691-1693), s.s. 83b/1) Hatice Yetim tarafından yazılan *1858 Numaralı Trabzon Şer’iyye Sicili’ nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1102-1104, M.1691-1693)* (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2019; 1-279 tezinden alınmıştır.

³⁷⁷Afacan, *Trabzon Şer’iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi*,54.

Miras anlaşmazlığı ile ilgili olan bir davaya göre normalde Rize kazasına bağlı Malya Mahallesi'nde ikamet eden fakat ziyaret için Trabzon'a gelen El-hac Ahmed' in erkek kardeşi Mustafa Efendi hac yolunda vefat etmiştir. Mustafa Efendi, hacca giderken mirasını vasi-i muhtarı olan El-Hac Mustafa'ya emanet etmiştir. Kassam defterine göre taksim edilen muhalefât makbuzundan dolayı ölen Mustafa Efendi'nin kardeşleri Veli ve Osman kendilerine düşen malı El-Hac Ahmet'i araya sokarak vasiden almak istemişler ve aralarında anlaşmazlık çıkmıştır. Araya Müslümanların girmesiyle 130 esedi guruşla sorun çözülmüştür. 130 esedi guruş karşılığında, 65 guruş değerinde Gürcü kökenli esir, 15 guruş değerinde gümüş kemer kılıç, 15 guruş değerinde 33 vukiyye bakır eşya ve 35 guruş verilmiştir. Davanın sonucuna göre kardeşlerin vekili olan Ahmed, dava açtığı El-Hac Mustafa'nın kıymetinde bir malı kalmadığını belirtmiştir.³⁷⁸ Bu dava gibi hacca giderken vefat eden kişilerle alakalı 4 kayıt daha bulunmaktadır. Gayrimüslimler de miras davalarında yaşadıkları anlaşmazlıklar için mahkemeye başvurmuştur. Bu anlaşmazlıkların giderilmesi için davacının istediği mal ya da paranın verilmesi gereklidir. İşte bu şekilde sulh içinde sonuçlanan miras davalarının 11'i Müslümanlar arasında, 3'ü de gayrimüslimler arasında kaydedilmiştir. XVII. asrın son çeyreğindeki on yılda Trabzon mahkemelerinde görülen 38 tereke davasından, 18'i kadınlara aittir. Kadınlar bu 18 miras kaydında kendi haklarını almak için mahkemeye başvurmuştur. Kadınlar, genellikle miras hakları karşılığında para almışlardır. Kadınlar görülen bu 18 miras davasından, 8'ini erkek kardeşlerine açmıştır. Erkekler ise miras davasını dedelerine, amcalarına veya kayınpederlerine açtığı gibi kadın olan akrabalarına açmışlardır. Bu şekilde açılan dava sayısı 12'dir. Gayrimüslim kadınların hem cinslerine açtığı mirasla ilgili dava sayısı 2'yken, gayrimüslim erkeklerin mirasla ilgili açtığı dava sayısı 6'dır. Bahsi geçen 38 davadan 4'ünde tarafların akrabalık ilişkileri kaydedilmemişken, geri kalan 34 davada kişiler arasında akrabalık ilişkisi bulunmaktadır.³⁷⁹

³⁷⁸(H. 2 Receb 1107/ M. 6 Şubat 1696 tarihli kayıt için bkz. T.Ş.S., Defter no. 1862, 15/6) Kübra Afacan tarafından yazılan *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi* (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi,2018;1-186 tezinden alınmıştır.

³⁷⁹Afacan, *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi*, 55-58.

Kadınların erkeklere açtığı 18 miras davasının 9'unda kadınlara orman alanları, bağ-bahçe, ev, tarla ve işyeri verilmiştir. Kalan 9 davada ise kadınlar miraslarının karşılığını nakdi olarak almışlardır. Bazı durumlarda erkeklerde kadınlar gibi miraslarının karşılığında para almışlardır. Trabzon şer'iyye siciline göre mirasını nakdi olarak alan erkek sayısı 16'dır. Kalan erkeklerden yalnızca 2'si ise miras hakkını mal olarak almıştır.³⁸⁰

H.15 Rebiyüahir 1103/M. 5 Ocak 1692 yılında Trabzon'da bulunan Debbağhane Mahallesi'nde ikamet eden Hüsamzade adıyla bilinen Ahmet Ağa'nın ölmesi nedeniyle tereke çocukları Mahmut Ağa, Mehmed Ali, Osman, Mehmed, Belkıs, Emine, Saliha ve karısı Saniye'den olan kızları Fatma ve Rukiye arasında bölüştürülmüştür. Ahmet Ağa'nın cariyeden emanet olan kızlarına 1100 guruş verilmiştir. Bu bölüştürmeden sonra Fatma ve Rukiye'nin vefat etmesiyle Saniye kalan mirası kendine almak istemiştir. Mahmut Ağa gibi diğer çocuklarında vasisi olan Mazlum Mehmed Çelebi, vefat eden ve çocukların kız kardeşi olan Saliha'nın, Saniye'ye karşılık olarak Debbağhane Mahallesi'ndeki 100 guruşluk mülk menziline ve 393 esedi guruşu verdiğini belirtmiştir. Saniye, aralarında bir sulh yaşanmadığını ve miras almadığını belirterek, çocuklara itirazlarını mahkemeye iletmeleri gerektiğini söylemiştir. Çocuklar şahitleriyle mahkemeye başvurarak, önceden anlaşma gerçekleştirildiğini kanıtlamıştır. Davanın şahitleri Bab-ı Pazar Mahallesi'nde ikamet eden Mustafa bin El-Hac Murad ile Tekfur Çayı Mahallesi İmamı Yakub Efendi İbn-i Mehmed' dir. Bu kişilerin davaya şahit olma nedeni etrafça bilinen güvenilir kişiler olmalarıdır. Zira davalarda şahitler ne kadar güvenilir olursa, kadı da o kadar kolay bir şekilde davayı sonuçlandırır. Saniye'nin böyle bir olaya başvurusunun sebebi üvey evlatlarından daha fazla mal almak istemesidir. Ancak mahkeme gerçekleri ortaya çıkardığı için Saniye hiçbir şey alamamıştır.³⁸¹ Miras davalarında tarafların birbirine yakın akrabalar olması davanın daha hızlı ve kolay şekilde çözümlenmesine neden olmuştur. Hatta bu davaların çözülmesi için birisi arabuluculuk yaparsa dava daha hızlı bir şekilde çözümlenirdi. 38 miras anlaşmazlığıyla ilgili davanın 30'u, araya giren kişiler sayesinde sulhla sonuçlanmıştır. Kalan davalardan 2'sinde ise sorun kendiliğinden çözüme kavuşmuştur.³⁸²

³⁸⁰Afacan, *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi*, 58-59.

³⁸¹(T.Ş.S., Defter no. 1858, 44) Kübra Afacan tarafından yazılan *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi* (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi,2018;1-186 tezinden alınmıştır.

³⁸²Afacan, *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi*, 75.

2.4.17. Trabzon'da Müslüman-Gayrimüslim İlişkisi

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kim yaşarsa yaşasın, “*reaya*” yani “*bakıp, korunan kalabalık*” olarak nitelendirilmiştir. Daha sonraki yıllarda bu kavramın anlamı değişiklik göstermiş, bu kavram yalnızca zimmi toplum için kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca Müslüman-Türkler Osmanlı Devleti içinde etkin olduğu için “*millet-i hâkime*”, farklı dini inanışa sahip insanlar “*millet-i mahkûme*” olarak isimlendirilmiştir.³⁸³ XVII. asırdan önce gayrimüslimler ile Müslümanlar ayrı mahallelerde otururken zamanla kaynaşarak aynı mahallelerde oturmaya başlamışlardır. Müslümanlarla gayrimüslimlerin birlikte oturduğu mahallelere “*Ayavasıl, Ayagurgor ve Polatna*” örnek olarak verilebilir. Rum tarihçiler, bu mahallelerin isimlerinin Rumca olmasından dolayı burada yalnızca Rumların ikamet ettiğini düşünse de sanılanın aksine gayrimüslimlerin yanında Müslümanlarda ikamet etmiştir. Tabii ki Müslümanların mahallesinde de gayrimüslimler oturmuştur. Aynı mahallede oturmak Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında yaşanan etkileşimi artırmıştır. Bu sebeple gayrimüslimler, Müslümanlara ait olan şer’i mahkemeleri bile kullanmışlardır. Şer’i mahkemeleri kullanan gayrimüslimlerin sayısı 25’ dir. Ayrıca Osmanlı Devleti gayrimüslimlere, kendilerine ait olan davalarda şahitlik yapma hakkı da tanımıştır. Müslümanlar ile gayrimüslimlerin bir arada ve sulh içinde yaşadığının en güzel kanıtı birbirlerine verdikleri borçlardır. Gayrimüslimler, yaşadıkları yerlerdeki insanlara fayda sağlamak için vakıflar açmışlardır. 1863 no’lu Trabzon şer’iyye siciline göre 5 gayrimüslim, Müslüman olmak için şer’i mahkemelere başvurmuştur. Müslüman olan bu gayrimüslimlerin belgelerine sırasıyla nerede ikamet ettiği, neden mahkemeye başvurduğu, Müslüman olması ve yeni verilen Müslüman isimleri yazılmıştır. Trabzon şer’iyye sicillerine göre Müslümanlığa geçiş yapanların çoğunlukla erkek olduğunu görüyoruz. Bu duruma örnek olarak 94 nolu belgede Karluk köyünden Zarobad’ ın oğlunun çalışanının Müslüman olmak için mahkemeye başvurması ve ona Mehmed isminin koyulması verilebilir.³⁸⁴

Osmanlı Devleti yönetim, ekonomi ve sosyo-kültürel yapılanmasının zarar görmemesi için toplu ihtidaya yani din değiştirmeye izin vermemiştir.³⁸⁵

³⁸³Şirin, *Ana Hatlarıyla Siyasi-Kültürel Osmanlı Tarihi*,230.

³⁸⁴Doğan, *1863 Numaralı Trabzon Şer’iyye Sicili’ nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*,51-53.

³⁸⁵Yegin, *H.1064-1065(M.1654-1655) Tarihli Şer’iyye Sicili’ ne göre Trabzon*, 92.

Ancak bazı kişiler toplu din değiştirmenin veya zorla Müslümanlığa geçirme politikasının olduğunu iddia etmiştir. Ortaya atılan bu iddia gerçek olsaydı, Osmanlı Devleti aldığı cizye vergisinin çoğunu kaybetmiş olacaktı. İşte bu yüzden Osmanlı Devleti'ne bağlı Bosna Hersek dışında hiçbir yerde toplu halde din değiştiren gruplar yoktur. Trabzon'da bulunan gayrimüslim nüfusu diğer Osmanlı şehirlerinininkine göre daha fazladır. Bunun sebebinin Trabzon'un Osmanlı topraklarına geç katılmış olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Ancak 1583 yılından sonra bölgede bulunan Müslüman nüfusunda olumlu yönde değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Nüfustaki bu değişim bazı araştırmacıların farklı düşüncelere sahip olmasına neden olmuştur. XVI. asırda Trabzon'da Müslüman olarak yaşamak, Hristiyan olarak yaşamaktan daha kolaydır. Bu durum bölgenin hızlı bir şekilde Müslümanlaşmasını sağlamıştır. Hanefi Bostan'a göre XVI. asrın son yıllarına kadar Trabzon'da yaşanan nüfus değişiminin en önemli etkenleri iskân politikası ve afetlerdir. Bostan 1583 yılındaki fetihle Trabzon'da Müslümanlığa geçen kişi sayısının yalnızca 10 olduğunu belirtmiştir. Buradan yola çıkarsak XV. ve XVI. asırda Trabzon'da ikamet eden Müslümanların aslında Türk olduğu anlaşılmaktadır. Trabzon ile ilgili çalışmalar yapan Abdullah Saydam ve Kenan İnan'da, Bostan gibi düşünmektedir. 1834 no'lu Trabzon şer'iyye sicilinde Müslümanlığa geçiş yapan gayrimüslimlerle alakalı dava bulunmamaktadır. Ancak miras, mülk anlaşmazlığı, alacak-verecek ve nikâh ile ilgili davalarda bazı kişilerin Müslümanlığa geçiş yaptığını görmekteyiz. Trabzon şer'iyye sicillerine kaydedilen Rus, Gürcü gibi farklı ırklardaki 9 esir ve 3 cariyenin baba adlarının Abdullah olduğunu görmekteyiz. Bu kölelerin baba adının Abdullah olması onların Müslümanlığa geçiş yapan kişiler olabileceğini düşündürmektedir. Ancak bu kişilerin nasıl Müslümanlığa geçiş yaptığı belirtilmediği için onlara ait olan bu belgeler ihtida konusu içine alınmamıştır. H. 1064–1065 (M. 1654–1655) tarihli Trabzon şer'iyye sicilinde Müslüman erkeklerle gayrimüslim kadınların evliliklerinden ortaya çıkan 5 dava kaydı bulunmaktadır. Bu 5 kayıta geçen kişilerin de babasının ismi de Abdullah olarak kaydedilmiştir. Ancak gayrimüslimlerin babalarının isimlerinin Abdullah olması onların illaki Müslümanlığa geçiş yaptığını göstermez.³⁸⁶

³⁸⁶Yegin, *H.1064-1065(M.1654-1655) Tarihli şer'iyye Sicili' ne göre Trabzon*, 92-96.

Bu bilgi varsayımdan ileriye gidememektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde farklı dini inanca sahip kişiler birbirinin mirasçısı olamazdı. Yalnızca Müslümanlar Müslümanlara, gayrimüslimler gayrimüslimlere miras bırakabilirdi. Gayrimüslimler anne ve babası vefat ettikten sonra Müslümanlığa geçerse miras alabilir, ancak onlar hayattayken Müslümanlığa geçerse miras hakkını alamazdı.³⁸⁷Bu duruma örnek olarak Trabzon'un Van Mahallesi'nde ikamet eden Ali Beşe ibni Abdullah'ın, babası Yuri'nin vefatından sonra yapılacak olan mal satışında babasının ölümünden önce Müslümanlığa geçiş yapmadığını belirtmesi verilebilir. Ali Beşe ibni Abdullah'ın bunu belirtmesinin sebebi babasının mirasının ona ve kız kardeşi Rozi' ye kaldığını belirtmektir. Bu durum araştırıldıktan sonra Ali Beşe ibni Abdullah malın satışını gerçekleştirebilmiştir.³⁸⁸ Görüldüğü üzere Ali Beşe ibni Abdullah babasının vefatından önce Müslüman olsaydı miras hakkı alamayacaktı.

Gayrimüslimlerin bazılarının, ailesi vefat etmeden önce de Müslümanlığa geçiş yaptığını görmekteyiz. İşte bu sebeple gayrimüslim anne-baba önceden Müslüman olan çocuklarının haklarının baki kalması için anlaşmalı mal satışı veya hibe yoluyla mal bırakma yöntemini kullanmışlardır. Bu konuya örnek olarak Trabzon'un Halumana kazasında ikamet eden Sofya binti Peraşkve'nin vefat etmeden önce oğlu Ali bin Abdullah'a Müslüman olduğu için tüm mal varlığını hibe etmesi verilebilir.³⁸⁹Trabzon şer'iyye sicillerine göre Müslümanlığa geçiş yapan 10 kişiden 9'u erkektir. Görüldüğü üzere gayrimüslim kadınlara göre erkeklerin din değiştirme oranı daha fazladır. Çünkü Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Müslüman olarak yaşayanların vergi yükümlülüğü, gayrimüslimlerinkinden daha azdır. Bu sebeple gayrimüslim erkeklerin çoğu Müslümanlığa geçiş yapmıştır. Bunun yanında gayrimüslimlerin Müslümanlığa geçiş yapma sebepleri arasında iki grup arasında oldukça fazla etkileşimin olmasını da ekleyebiliriz. Ancak gayrimüslim kadınlar, Müslümanlığa geçiş yapma konusunda erkeklere göre daha çekimser kalmıştır.³⁹⁰

³⁸⁷Yegin, *H.1064-1065(M.1654-1655) Tarihli Şer'iyye Sicili' ne göre Trabzon*, 96-98.

³⁸⁸(T.Ş.S., 1834, 12/7) Şengül Yegin tarafından yazılan *H. 1064–1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyye Sicili' ne Göre Trabzon* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi,2009;1-157 tezinden alınmıştır.

³⁸⁹(T.Ş.S., 1834, 49/9) Şengül Yegin tarafından yazılan *H. 1064–1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyye Sicili' ne Göre Trabzon* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi,2009;1-157 tezinden alınmıştır.

³⁹⁰ Yegin, *H.1064-1065(M.1654-1655) Tarihli Şer'iyye Sicili' ne göre Trabzon*,98-99.

Bunun sebebi gayrimüslim çevrenin yapacağı baskıdan ve dışlanmaktan korkmalarıdır. Çünkü İslamiyet'e göre erkeğin din değiştirmesi aile yapısını etkilemezken, kadının din değiştirmesi aile yapısını etkiler. Zira erkek Müslüman, kadın Hristiyan olarak kalırsa evliliğin dağılması gereklidir.³⁹¹

İslamiyet'e göre, gayrimüslimler arasında yaşanan sorunlara cemaat mahkemeleri bakardı. Ancak cinayet davalarında durum farklılık göstermektedir. Böyle bir dava ortaya çıkarsa, tarafların Müslüman olup olmamasına bakılmaksızın, yalnızca sorumlu olan mahkeme şer'i mahkemelerdir. Şer'i mahkemelerinin cinayet davalarına bakmasının asıl sebebi, bu tür suçların Osmanlı toplumunun güvenliğini tehdit etmesidir. Ancak başka konularda gayrimüslim tebaa, kendi aralarında çıkan anlaşmazlıkları ve Müslümanlarla yaşadıkları sorunları mahkemeye taşımadan halletmeye çalışmışlardır. Müslümanlarla gayrimüslimler arasında çıkan anlaşmazlıklar borç, alacak-verecek, mehr, haraç alma ve mal-mülk konularıyla alakalıdır. Gayrimüslimler ise kendi aralarında miras kavgaları, mal ortaklığı, mehr, insan yaralama, sermaye anlaşmazlığı ve borç alıp-verme ile ilgili konularda anlaşmazlık yaşamışlardır. Gayrimüslimler kendi aralarında yaşadıkları bu sorunları genellikle mahkemeye taşımamışlardır. Bu sebeple toplam 147 davadan yalnızca 19'unu mahkemeye taşımışlardır. Müslümanlarla gayrimüslimler arasında yaşanan anlaşmazlıklarla alakalı yalnızca 8 dava görülmüştür. Gayrimüslimlerle Müslümanların yaşadığı anlaşmazlıkların oranı tüm davaların oranına göre oldukça düşüktür. Trabzon şer'iyeye sicillerinde bulunan 28 alacak-verecek davasının 18'i Müslümanların kendi arasında, 1'i gayrimüslimlerin kendi arasında ve 4'ü ise gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında meydana gelmiştir. Ancak mahkemeye başvuran alacaklıların verdikleri borcun tamamını almadıklarını görüyoruz. Ayrıca Trabzon'da vefat eden Müslümanlara borcu olan gayrimüslimler, kişinin mirasçılarında alacaklarını temin etmek için mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme bu şekilde borçlarını ödemeyen kişileri caydırıcı bir seçenek olan hapis yoluyla tehdit etmiştir. Müslümanlar ile gayrimüslimlerin borç alacak-verecek sorununun olumlu sonuçlandığı 4 dava, gayrimüslimlerin kendi içinde borç alacak-verecek sorununu çözdüğü 1 dava bulunmaktadır. Bahsi geçen 5 kaydın içinde en fazla ödenen borcun 1200 esedi guruş, en az ödenen borcun ise 50 esedi guruş olduğunu görmekteyiz.³⁹²

³⁹¹Yegin, *H.1064-1065(M.1654-1655) Tarihli Şer'iyeye Sicili' ne göre Trabzon*,99.

³⁹²Afacan, *Trabzon Şer'iyeye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi*,118-123.

Gayrimüslimlerin yaşadığı anlaşmazlıklardan doğan davaların 9'u miras, 3'ü tereke, 3'ü mehr ve geriye kalanların sermaye, mal ortaklığı, insan yaralama, borç alacak-verecek ile ilgili olduğunu görmekteyiz. Bu konulardan biri olan tereke anlaşmazlıklarının tüm aile üyeleri arasında yaşanabildiğini bir gerçektir. Yalnızca bir kayıta vefat eden bir kişiyle terekeye el koyan arasında kan bağı bulunmamaktadır. Diğer kayıtların hepsinde anlaşmazlık yaşayan mirasçılar akrabadır. Bu anlaşmazlıklarla ilgili 12 davanın 4'ünde davacılar bizzat mahkemeye intikal etmiştir. Bu davalarda davacı olan bir kadında mahkemeye bizzat katılmıştır.7 davada ise gayrimüslimler mahkemede vekil kullanmayı tercih etmiştir. Ancak bu yedi vekilin davacılarla olan akrabalık ilişkisi belirtilmemiştir. Kayıtlarda hem vekil atayan hem de bu vekillerle akrabalık bağı olduğu saptanan 4 dava kaydı bulunmaktadır. Bahsi geçen bu 4 davada vekilliğe atanan kişilerin davacının kardeşi veya eşi olduğu görülmektedir. Gayrimüslimler davalarına genellikle vekil olarak Müslümanları tayin etmiştir. Ancak Müslüman kadınlar, gayrimüslim bir kadınla davaları varsa mahkemeye kendileri yerine vekillerini göndermişlerdir. Müslüman erkekler, gayrimüslim bir erkekle davaları olduğunda mahkemeye bizzat katılırken, Müslümanla davaları olduğunda vekil tayin etmişlerdir. Gayrimüslimlerin kendi arasında görülen 7 davada bulunan tanıkların Müslüman olduğu bilinmektedir. Kalan 12 davanın 10'una Müslüman ve gayrimüslimler şahitlik yaparken, 2 davaya yalnızca gayrimüslimler şahitlik yapmıştır. Gayrimüslim kadınların tereke anlaşmazlığını çözmek için başvurduğu 4 davada mallarından vazgeçip para aldıkları görülmektedir. Şer'iyye sicillerine göre gayrimüslimlerin maddi durumlarının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiyi tereke sorunlarını çözmek için verilen '*musâleh aleyh*' den anlıyoruz.³⁹³

Osmanlı Devleti, Müslüman erkeklerle gayrimüslim kadınların ilişkisini onaylasa da Trabzon'da bu tarz evlilikler pek fazla görülmemiştir. Bunun nedeni gayrimüslim grupların Müslümanlarla yapılan evliliklere sıcak bakmaması olabilir. Zira gayrimüslimler nüfusça azalmamak için Müslümanlarla yapılan evlilikleri engellemeye çalışmıştır. Jennings, Maçka'da yapılan bir araştırmayı baza alarak 80 sene içinde gayrimüslimlerle Müslümanların yaptığı yalnızca üç evlilik bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca yapılan bu üç evlilikteki gayrimüslim erkeklerin sonradan Müslüman olduğu düşünülmektedir.³⁹⁴

³⁹³Afacan, *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi*,124-128.

³⁹⁴Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iye Sicillerine Göre)*,97.

Gayrimüslimlerin evlenme işlemlerini kendi dinlerine uygun yapabilmeleri için iki tarafında aynı dine mensup kişiler olması gerekirdi. Ayrıca yapılacak bu evliliklerin nasıl olacağına dair bilgi Metropolit atama beratlarında bulunmaktadır. Gayrimüslimlerin evlenme veya boşanma durumlarında çiftin arasına üçüncü birinin girmesi kesinlikle yasaktır. Bu nedenle Osmanlı askeri sınıfından kimse gayrimüslimlerin evliliklerine karışmazdı. Hatta metropolitler bile onlara verilen yetkiyi yalnızca çiftlerin izin verdiği durumlarda kullanabilmiştir. Ancak bu durumun birçok olumsuzluğu beraberinde getirdiğini Trabzon şer'iyeye sicillerinden anlamaktayız. Bunun yanında gayrimüslim çiftlerden biri yaşanan olumsuz durumlarda Osmanlı mahkemesine başvurmak isterse, başvurabilirdi. Bu durumda kadı konuya dahil olurdu. Bu şekilde Osmanlı mahkemelerine başvuran en büyük azınlık Katoliklerdir. Zira Katoliklerde boşanma yoktur. Bu sebeple boşanmak için Osmanlı mahkemelerini tercih etmişlerdir.³⁹⁵

XVII. asrın ilk yıllarında Trabzon şer'iyeye sicillerinde din değiştirmeye zorlanan kadın bulunmamaktadır. Ancak nedeni bilinmeksizin Müslümanlığa geçiş yapan bir gayrimüslimin kızını gayrimüslim biriyle nikâhlamak istediğini görmekteyiz. Bazı bölgelerde farklı dinler arasında yapılan evlilikler oldukça az ya da hiç yoktur. Bu duruma Jennings'in Kıbrıs ile ilgili yaptığı çalışma örnek olarak verilebilir. Jennings, Kıbrıs'ta Müslüman erkeklerle, Grek Ortodoks kadınların arasında bir evlilik yaşanmadığını, Kıbrıs 'ı ziyaret eden Batılı seyyahlarında aynı fikirde olduğunu ve belgelerin de bu durumu kanıtlar nitelikte olduğunu belirtmiştir. Bu durumun aksine Trabzon'da farklı dinlerde yapılan evliliklerin olduğunu evlenme, tereke, nafaka ve boşanmaya ait belgelerde görmekteyiz. Gayrimüslim kadınların Müslüman erkeklerle evlenmesinin sebepleri arasında yaşadıkları maddi sıkıntıları en aza indirmeye çalışmak bulunmaktadır. Ayrıca Hristiyan kadınlar yaptıkları bu evlilikler sayesinde büyük bir statü sahibi olmuşlardır.³⁹⁶

³⁹⁵Türkmenoğlu, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iyeye Sicillerine Göre)*,97-98.

³⁹⁶Özcan, *Trabzon Şer'iyeye Sicilleri' ne Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,98-99.

Bunun yanında gayrimüslim babalar da kızlarını Müslümanlarla nikâhlandığında “*drahoma*” vermekten ve evlenirken kızlarının kocasına verecekleri hediyelerden kurtulmuştur. Gayrimüslim babalar bunlardan kurtulduğu gibi, kızlarını evlendirme karşılığında erkek tarafından başlık parası da alırlardı. Müslüman erkeklerle gayrimüslim kadınların yaptığı evliliklerde çıkan anlaşmazlıklarda mahkemenin kadınlara karşı gösterdiği ılımlı tutum bu tarz evliliklerin artmasında büyük rol oynamıştır. Saydığımız tüm bu sebepler Müslümanlığın artmasına büyük etkide bulunmuştur. İslamiyet’e göre babası Müslüman olan her çocuk Müslümandır. İşte bu sebepten dolayı İslamiyet’e göre Müslüman bir kadınla gayrimüslim erkeğin evliliğine izin yoktur. Kilise de gayrimüslim kadınlara Müslüman erkeğin evliliğine izin vermemiştir. Müslüman erkeklerle evlenen gayrimüslim kadınları da bazı yaptırımları olmuştur. Bu yaptırımlar kadınları dini vecibelerinden uzak tutmak ve kiliseye gelmelerini yasaklamaktır. Hatta evlat sahibi olan kadınlara da günah işlemiş gözüyle bakmışlardır. Bunun yanında vefat eden gayrimüslim kadınlara Hristiyan cenaze töreni bile yapılmasını yasaklamıştır. Aslında düşünülenin aksine bu durum kadınların Müslümanlığa geçmesine daha çok ortam hazırlamıştır. Osmanlı Devleti’nin birçok şehrinde olduğu gibi Trabzon’da da gayrimüslim kadınlarla Müslüman erkeklerin nikâhına çiftlerin vasilerinin ve ailelerinin katılması bu tarz evliliklere sıcak bakıldığıнын bir göstergesidir. Trabzon Şer’iyye sicillerine göre erkekler nikâhları için 5 kez, kadınlar 44 kez gayrimüslim vasi görevlendirmiştir. Nikâhlarda kadınların yerine vasilik yapan 26 kişinin aileden yani anne, baba ve erkek kardeşten seçildiğini görmekteyiz. Ancak bazı nikâhlara aile fertlerinin az katılması ailenin nikâhı onaylamadığını göstermez. Hatta bazı Müslüman çiftlerin nikâhına aileden vasiler katılmamıştır. Gayrimüslimler ile Müslümanların kıyılan nikâhlarına tanık olarak 120 Müslüman katılmıştır. Bu nikâhlardan 42’si ise tanıksız kıyılmıştır.³⁹⁷

³⁹⁷Özcan, *Trabzon Şer’iyye Sicilleri’ ne Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,100-101.

2.4.18. Ergencelik

Trabzon mahkemesi, Rebiyülevvel 1040 yılında İslamiyet'e göre doğru kabul edilmeyen ancak ezelden beri bulunan bir uygulamadan bahsetmiştir. Bu uygulamaya "ergencelik" ismi verilmiştir. Bu uygulamanın eskiden beri var olduğunu Trabzon şer'iyye sicillerinde yer alan "âdeti kadime olduğu üzere" tabirinden anlıyoruz. Colin Imber, ergenceliği erkeklige ilk adım diye adlandırılmış ayrıca "ergenliğin kalın ve ağırlık dışında bir mal transferi olduğunu" fakat mehr vb. gibi erkekten kadına değil de kadından erkeğe verildiği belirtmiştir. Erkekler eğer karısından ergencelik parası alırsa bunun karşılığında karısına armağan vermek zorundadır. Imber bu paranın verilme sebebinin, kocanın özgürlüğünü bırakarak kadınla evlenmesi olduğunu belirtmiştir. Bazı kişiler ergencelik parasıyla ağırlık parasını benzetse de şer'iyye sicillerine göre ikisi birbirinden oldukça farklıdır. Ağırlık, ergencelikten farklı olarak erkeklerin eşlerine verdiği ve bir daha asla geri alamadığı mal veya mülktür. Ebusuud Efendi'nin verdiği fetvaya göre ergencelik parasının alınması da verilmesi de doğru değildir. Fetvada izin verilmeyen bir uygulama olduğundan bahsedilen ergencelik parasının yalnızca örf-adetlerden gelen bir uygulama olduğunu tahmin etmekteyiz. Ancak bu ergencelik parasının Osmanlı Devleti'nin her yerinde yaygın olduğunu Ebusuud Efendi'nin bu konuyla ilgili fetva vermesinden anlamaktayız.³⁹⁸ Bu duruma örnek olarak Zilhicce 1043(Mayıs-Haziran 1634) yılında Çömlekçi Mahallesi'nden Fatma bint Mehmed isimli kadının, eşi Osman beşe bin Mehmed' e mahallede bulunan hanesini, bahçesini, ağaçlarını ve Dizona Köyü'nde eşiyle ortak işlettiği ceviz değirmenin yarı hissesini ergencelik olarak kocasına bırakmasını verebiliriz. Ayrıca belgede sayılan bu malların artık Fatma'ya ait olmadığı da belirtilmiştir.³⁹⁹

³⁹⁸Özcan, *Trabzon Şer'iyye Sicilleri' ne Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,102.

³⁹⁹(T.Ş.S., Defter no. 1828, (1041-1045/1631-1636), 67/11) Aslı Özcan tarafından yazılan *Trabzon Şer'iyye Sicilleri' ne Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)* (Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2018;1-271 tezinden alınmıştır.

Görüldüğü üzere ergencilik parası nikâh sırasında verildiği gibi nikâhtan sonra da verilebilirdi. Ergencilik, para olarak da mal olarak da verilebilirdi. Ergencilik kadın tarafından başlanmadığı takdirde kadına aittir. Kimse bundan hak iddia edemezdi. Bunun yanında kadınlar bu parayı meşru hale getirmek için hibe yoluyla eşlerine bırakmıştır. Ergencilik kadınlardan erkeklere verildiği için, Hristiyanlar arasında bulunan ‘‘drahomaya’’ benzetilmiştir. Drahomaya, Hristiyan kadınların evlenmek için eşlerine verdiği mal veya paradır. Evlilik devam ederken, kocaya ait olan bu para evlilik bitince kadına iade edilmiştir. Bu yüzden bu paranın Hristiyanlar arasında gerçekleştirilen bir gelenek olduğu düşünülse de elde edilen verilere göre bu düşüncenin yanlış olduğu ortaya çıkmıştır.⁴⁰⁰

3. BÖLÜM: RUMELİ’DE SOSYAL YAŞAM VE AİLE

3.1. 17. ve 18. Yüzyıllar Arası Rusçuk’ta Sosyal Yaşam ve Aile

Osmanlı Devleti’nin etkin olduğu bölgelerden biri Balkanlardı. Balkanlarda yaşayan Rumeli halkı yıllarca Osmanlı Devleti hakimiyeti altında yaşamış ve bu durumdan da hiç şikâyetçi olmamıştır. Bu durumun en büyük sebebi Osmanlı Devleti’nin gösterdiği hoşgörü ve sahiplenici tavidir. Bu değerler sayesinde Rumeli halkı birçok Osmanlı geleneğini alışkanlık olarak da kendi bünyesine katmıştır. İşte bu yüzden Rumeli topraklarında var olan aile kavramından da bahsetmemiz gerekmektedir. Bu bilgilerin yanı sıra Rumeli’de Sosyal Yaşam ve Aile bölümünün Rusçuk, Sofya ve Manastır’dan ibaret olmasının sebebi çalıştığımız yüzyıllar arasında yalnızca bu şehirlere ait tezlerin bulunmasından kaynaklanmaktadır.

⁴⁰⁰Özcan, *Trabzon Şer’iyye Sicilleri’ ne Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*,103-104.

3.1.1. Rusçuk'ta Aile Yapısı

Şeri'yye sicillerinde bulunan tereke kayıtları bölgenin sosyo-kültürel ve ekonomik durumu hakkında oldukça fazla bilgi verir. İşte bu kaydedilen 314 tereke kaydından 188'i evli, 42'si bekar erkeklere ve 12'si dul erkeklere aittir. Kadınlara ait kayıtlardan 57'si evli kadınlara, 7'si bekar kadınlara ve 5'i dul kadınlara aittir. Bu bilgilere göre evli olan kişi sayısı dul ve bekarlara göre daha fazladır. Fethedilen topraklarda eşleri ölen ve dul kalan kadınlar, Osmanlı Devleti askerleriyle evlendirilmek istenmiştir. Erkekler eşleriyle mutlu olmadıklarında ayrılıp başkasıyla evlenme hakkı vardı.1642-1742 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne bağlı Rusçuk şehrindeki kayıtlara göre erkekler eşlerinin ölümüyle ya da boşanmayla tekrar evlenmeye karar vermiştir.⁴⁰¹

3.1.2. Çok Eşlilik ve Çocuk Sayısı

1656-1742 seneleri arasında Rusçuk'ta 236 kişinin tek eşli hayatlarına devam ettiği, 11 erkeğin ise nikâhına iki eş aldığını görmekteyiz. Rusçuk'ta iki eşi olan erkeklerin '*paşa, hacı, beşe, molla*' gibi takma isimlere sahiptir. Buna rağmen iki erkeğin ise takma ismi bulunmamaktadır. Askeri sınıfta çok eşlilik görüldüğü gibi, halkta da çok eşlilik bulunmaktadır. Rusçuk'ta sıradan bir ailenin ortama geliri 356 guruşken, zengin bir ailenin ortalama geliri 1.615 guruş'dur. İki eşe sahip olan Ali Paşa, Molla İbrahim, Hacı Mehmed ve Molla Mehmed' in miras kayıtlarına göre kalabalık bir aileye sahip olmasına rağmen, gelir düzeylerinin oldukça yüksek olduğunu görmekteyiz. Ayntab' da olduğu gibi Rusçuk'ta hane başına üç çocuk düşmektedir. Bu bilgiye göre Rusçuk'ta 203 ailenin çocuk sayısının ortalaması 2,77'dir. Miras kayıtlarına göre, 293 erkek ve 271 kız olmak üzere toplamda 564 çocuk bulunmaktadır. 39 ailenin ise bir tane bile çocuğu yoktur. Birden fazla eşi olan erkeklerin çok sayıda çocuğu bulunmaktadır. Bir çocuğa sahip olan ailelerin oranı %25.1 iken iki çocuğa sahip olan ailelerin oranı %28.5, üç çocuğa sahip olan ailelerin oranı %20.1, dört çocuğa sahip olanların %16.7, beş çocuğu olanların %3.9, altı çocuğu olanların %3.4, yedi çocuğu sahip olan ailenin %0.9, dokuz ve on bir çocuğa sahip olanların oranı ise 0.4'tür.⁴⁰²

⁴⁰¹Gülay Bolat, *Tereke Kayıtlarına Göre Rusçuk'ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (1656-1742)* (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2019; 1-141.

⁴⁰²Bolat, *Tereke Kayıtlarına Göre Rusçuk'ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (1656-1742)*,26-27.

Miras kayıtlarına göre en çok miras %35 oranla erkek çocuklarına, %32,4 oranla kız çocuklarına bırakılmaktadır. %5,9 oranındaki miras, mirasçısı olmadığı için beytülmale aktarılmıştır. Bu miras genellikle Osmanlı askerlerinin mirasıdır. Mirasını devlete bırakan askerlerden 10'nun evli ve 1'inin dul olmasından dolayı eşlerinin ve çocuklarının olduğu bir gerçektir. Miraslar akçe üzerinden dağıtıldığı gibi gurus ve pare üzerinden de verilmiştir. XVII. asrın son yıllarından itibaren Osmanlı parası değer kaybettikçe yabancı paralar değer kazanmıştır. Osmanlı parası olan gurus ve akçe yerine, pareler kullanılmaya başlanmıştır. Bu bilgiyi baz alarak 1gurus 120 akçe ve 40 paredir. Bu kayıtlarda en yüksek akçeye sahip olan kişi 571.900 ile Ali Ağa'dır. En az miktarda akçeye sahip olan ise 146 ile Salih Beşe adlı kişidir. Bu dönemde Rusçuk'ta yaşayanların ortalama mirası 42.700'dür. Zenginlik oranı ise 193.800'dür. Buradan yola çıkarsak, ailelerin gelir düzeyleri oldukça dengesiz olduğunu görmekteyiz. Miras kayıtlarında Müslüman cenaze masraflarına teçhiz ve tekfin, gayrimüslim cenaze masraflarına "ilkâ-yı hafır" ve "ilkâ-yı iaşe" adı verilmiştir. Kadı, cenaze harcamalarını, kişinin toplumdaki maddi ve manevi durumuna göre ayarlardı. Rusçuk miras kayıtlarında 107 erkek ve 14 kadının cenaze masrafları kayıt edilmiştir. Erkeklerin cenaze masrafları, kadınların cenaze masraflarını da karşıladıkları için kadınlarınkinden daha fazladır.⁴⁰³

Miras varislere dağıtılmadan önce, vefat eden kişinin cenaze ve defin işlemleri terekeden karşılanırdı. R-2 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicili' ne göre en çok bulunan dava kayıtları miraslarla alakalıdır. Şer'iyye Sicili' ne ait davaların çoğu Müslüman erkeklerle alakalıdır. Kadınlara ait yalnızca altı tane dava kaydı bulunmaktadır. 199 numaralı kayda göre Hatice adlı kadının mirası kızları Rabia, Fatma'ya ve erkek kardeşi Hüseyin'e verilmiş, Hatice'nin eski eşi ve Rabia'nın babası olan Mustafa Ağa, Hatice Hatun'un ikinci eşi Ahmet'e dava açmış ve Hatice Hatun'un terekesinden kızı Rabia' ya bırakılan payı Ahmed' den aldığı kaydedilmiştir. İnsanlar öldüklerinde miraslarını bırakacak kişileri yoksa mirasları devlet hazinesine aktarılırdı. Bu duruma Bacanak Mahallesi'nde ikamet eden Fâtıma isimli kadının mirasını bırakabileceği bir akrabası olmadığı için mirası beytülmal emini Hasan Ağa'ya bıraktığı kayıt örnek olarak verilebilir.⁴⁰⁴

⁴⁰³Bolat, *Tereke Kayıtlarına Göre Rusçuk'ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (1656-1742)*,28-37.

⁴⁰⁴Emrah Dal, *R-2 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicili' nin Çevriyazısı ve Tahlili (H.1108-1111/M.1696-1699) v.1-58*(Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2018; 1-265.

Eski Tuna kaptanı olan Ali Paşa'nın miras kayıtlarına göre Ali Paşa mirasını eşleri, çocukları ve annesi arasında pay etmiştir. Ali Paşa'nın mirası diğer kaydedilen miraslara göre miktar olarak oldukça fazladır. Ali Paşa'nın evlatları olan Rukiye ve Hüseyin'in terekeleri kendi annelerine ve kardeşlerine aktarılmıştır. İslam hukukuna göre alım-satım işleri için 'bey' ve 'şira' kelimeleri kullanılmıştır. Kaydedilen belgelerde satılan taşınmazların ayırt edici özellikleri olan taşınmazların nerede bulunduğu, etrafında hangi evlerin ve bahçelerin bulunduğu, hangi yolların bu ev üzerinden geçtiğini belirtilmiştir. Satılan evlerin yapımında kullanılan malzemeler, bahçesinin büyüklüğü veya küçük olması, içinde bulunan ağaçların çeşidi ve evde bulunan oda sayısı da kayıt altına alınmıştır. Bir de alım-satım belgelerine satanın ikamet ettiği yer, satıcının adı ve satıcının babasının adı yazılmıştır. R-2 numaralı sicil de otuz adet alım satımla ilgili kayıt bulunmaktadır. Bulunan otuz kayıttan beşi gayrimüslimlere aittir. Bahsi geçen beş kayıttan üçü gayrimüslimlerin kendi arasında, biri Müslüman ile gayrimüslim arasında, kalan bir hüküm ise yine Müslüman ve bir gayrimüslimin bağ satışı ile alakalıdır. Rusçuk' ta yalnızca erkekler iş yerine sahip değildir. Kadınlarında az da olsa taşınmaz olarak iş yeri edinip satışa çıkarmıştır. Bunu vereceğimiz örnekle kanıtlayacağız. 16 numaralı kayda göre Havva isimli bir kadının Rusçuk merkezinde bulunan hallaç satan dükkanını 90 guruşa Mustafa Ağa'ya satmıştır. Erkekler kadınlarına evlerini yada mallarını hibe edebilirdi. 77 numaralı kayda göre Hasan Ağa'nın Cedid Mahallesi'nde bulunan evini karısı Ümmühan'a karşılıksız olarak bıraktığını ifade ederek mahkemeye kaydettirmiştir. Kaydedilen belgelerde miras sahipleri yalnızca taşınmazları miras olarak bırakmamış, 'öküz, inek, at, kebe, çakşır, kürk, kuşak, sarık, kavuk, kalpak, kapama, zıbin, sahan, kazan, bakraç, kılıç, tabe, yorgan, yastık, çerke, yağmurluk ve sandık' gibi eşyaları da miras olarak bırakmıştır.⁴⁰⁵

⁴⁰⁵Dal, R-2 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicili' nin Çevriyazısı ve Tahlili (H.1108-1111/M.1696-1699) v.1-58,25-27.

3.1.3. Mehr

‘‘Resm-i kısmet’’ ya da ‘‘resm-i âdi katibiyye’’, ‘‘ihzâriyye’’, ‘‘dellâliyye’’, ‘‘hüddâmiyye, eminiyye’’ gibi masraflar tereke kayıtlarında bulunmaktadır. Bahsi geçen gider kalemleri mirasın belirlenmesini, değerinin biçilmesini, mirasın muhafaza ve taksim edilmesini, ölüm haberinin miras sahiplerine ve borçlulara bildirilmesini ve mirası bölüştürmeyi sağlayan kişilerin aldığı paralardan oluşan kalemlerdir. Bu işlemlerin gerçekleşmesini ve mirasın ne şekilde aktarılacağına karar veren kadıya, tereke defterlerine kayıt yapan kişilere ve defteri muhafaza eden kişilere verilen ücretlerde bu kalemlerin içindedir. Alacaklar miras kayıt defterlerinde ‘*der zimmet*’ olarak tabir edilmiştir. ‘*Der zimmet*’ tabiri bu defterlerde adların önüne yazılarak o kişinin alacaklı olduğunu belirtirken kullanılmıştır. Şimdi tereke kayıtlarındaki alacaklı kişilerin cinsiyete göre dağılımına bakalım. Miras kayıtlarında 61 erkek, 44 kadın alacaklı olarak gözükmektedir. Bulunan 105 kişiden 52’si mehr almak için başvurmuş, 10’u ise farklı tür alacaklara sahiptir. Kalan 63 kişinin neyin alacaklısı olduğu bilinmemektedir. Mehr alacak kişilerden 52’sinin 296.612 akçe alacağı bulunmaktadır. En fazla alacak miktarına sahip olan 378.000 ile Molla İbrahim’dir. Rusçuk tereke kaydına göre verilen en fazla mehr 120.000 akçedir. İncelenen 110 mehr kaydında mehr miktarının kişiden kişiye değiştiği görmekteyiz. 5000 akçeden daha az mehr borcu bulunanların oranı %77.8 iken 5.000 ile 50.000 akçe arasında borcu bulunanların oranı %20.1, 50.000 akçeden daha fazla olanların oranı ise %1,9’dur. En yüksek mehr borcu 72.000 akçeyle Ali Ağa’ya aittir.⁴⁰⁶

⁴⁰⁶Bolat, *Tereke Kayıtlarına Göre Rusçuk’ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (1656-1742)*,37-38.

3.1.4. Vasi Tayini

Vasilik bilindiği üzere kişilerin vefat ettikten sonra kendileri yerine çocuklarına ve mallarına göz kulak olması için atanan kişilerdir. Bu kişiler asla o malı kendi yararına kullanamaz, satamaz ve bağışlayamazdı. Vefat eden babaların yerine anneler, vefat eden anneler yerine ise babalar tayin edilirdi. Eğer ikisi de yoksa erkek tarafından biri mahkemelerce atanırdı. R-2 numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicili' ne göre yedi adet vasilikle ilgili kayıt bulunmaktadır. Osteriçe isimli karye de yaşayan Hızır Bey vefat edince çocukları Mehmed, Hızır, Hatice, Rasniye ve İsmihan' a vasilik yapmak için Kadı karyesinde oturan İbrahim Ağa görevlendirilmiştir. Daha sonra İbrahim Ağa vefat edince onun yerine çocukların üvey babası olan Ali Bey vasilik için atanmıştır. Ali Bey hem vasilik yapmış hem de Hızır Bey'in mallarını yönetmek için görevlendirilmiştir. Üvey babanın vasilige atanmasının sebebinin vefat eden babanın tarafından hiç akrabanın olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.⁴⁰⁷

3.1.5. Nafaka

R-2 numaralı Rusçuk sicilinde 1-58 yapraklarını arasında 6 nafaka belgesi kaydedilmiştir. Belgelerden 4'ü evlatlara verilen nafaka 1'i Fatıma adlı kadına verilen nafaka ile alakalıdır. İlginçtir ki 2 numaralı kayda göre çocuklara ve kadınlara nafaka verildiği gibi devlete ait olan ineğe bile ihtiyaçlarının karşılanması için nafaka verilmiştir. Vasiler en yakın kişilerden atanmış olsa bile bu kişiler çocukların ihtiyaçlarını görmek için mahkemeye başvurmak zorundadır. Sicilde bulunan 51 numaralı kayda göre, eski Tuna kaptanı Ali Paşa'nın çocukları İbrahim Bey'in, Havva'nın ve Rasniye' nin vasisi olan abisi Ahmed Bey, mahkemeye dava açarak kardeşleri için nafaka talebinde bulunmuş, mahkemenin verdiği karar sonucunda çocuklara günlük 5,5 pare ve çocukların işlerini görene 3,5 pare verilmiştir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁷Dal, *R-2 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicili' nin Çevriyazısı ve Tahlili (H.1108-1111/M.1696-1699) v.1-58a,27.*

⁴⁰⁸Dal, *R-2 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicili' nin Çevriyazısı ve Tahlili (H.1108-1111/M.1696-1699) v.1-58a,28.*

3.1.6. Kölelik

Osmanlı hukukuna göre köleler mal gibi görülmüştür. Ancak bu durum sadece hukuk konusunda geçerlidir. İslam kaynaklarında bulunan tanıma göre kölelik için, 'velayet, şehâdet ve kazadan hükmen (hukuken) aciz ve mülkiyet hakkından mahrum olan kimse' tanımı yapılmıştır. Kölelik kelimesinin karşılığı 'rik' ya da 'rikkıyet'tir. Erkek kölelere 'rakik, abd, memlûk, esir ve kul', kadınlara ise 'câriye, eme, râkika ve memlûke' isimleri verilmiştir. İslâm diniyle karşılaşmadan önce köleler kötü durumlara maruz kalmışlardır. İslamiyet kölelere bile kötü davranmayı yasaklamıştır. İşte bu yüzdendir ki köleler Osmanlı Devleti'nde yaşayan halk tarafından çalışan olarak görülmüştür. İslamiyet'in doğuşuyla kölelik kurumu olumlu bir yönde değişikliğe uğramıştır. İslamiyet'ten önce köleler satılıp alınmış, borç karşılığı verilmiş ve kimsenin yapmak istemediği işlere getirilmiştir. Oysa İslamiyet'in bulunduğu yerlerde köleler sadece savaşlardan elde edilmişlerdir. İslam dinine göre köleler ile halk arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. İslam dininin bir gereği de sahiplerin kölelerine aileden birisiymiş gibi davranmasıdır. Kölelerin bağımsızlığını kazanması için İslamiyet, kazayla bir adamı öldürene ve ettikleri yeminden geri dönene, cezalarının affı için eğer köleleri varsa onları salıvermelerine hüküm vermiştir. Peygamberimizin hadislerine göre, köle azat etmek en hayırlı ibadettir. 108 ve 109 numaralı kayıtlarda Abdülmennan oğlu Abdullah ve Abdullah'ın oğlu Ömer kölesi oldukları sahipleri Şahan Ağa'nın 1111 senesinde vefat edince mahkemeye dava açarak sahiplerinin sekiz sene önce seferden dönerken Belgrad'daki Minova' da şahitlerin önünde onları salıverdiğini dile getirmişlerdir. Şahitler de bu durumu doğrulayınca, mahkeme köleleri özgürlüğüne kavuşturmuştur.⁴⁰⁹

⁴⁰⁹Dal, *R-2 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicili' nin Çevriyazısı ve Tahlili (H.1108-1111/M.1696-1699) v.1-58a*,28-30.

Köleler Osmanlı Devleti'nde İstanbul, Kırım, Kefe, Sırbistan, Anadolu ve Arap şehirlerinde bulunan bazı pazarlarda satılığa çıkarılırdı.1657-1698 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne bağlı Rusçuk'ta farklı ırklarda köleler bulunmaktadır. Rusçuk pazarlarında çoğunlukla Rus köleler bulunduğu gibi Acem köleler de bulunmaktadır. İslamiyet'e göre Müslümanların kölelik yapması asla kabul edilemezdi. Ancak mezhepleri farklı olduğu için İranlı Şiilerden de köle olanlar bulunmaktadır. Gayrimüslim kölelerin çoğu dinlerini değiştirerek Müslümanlığa geçmiştir. Bölgede bulunan esirlerin ve cariyelerin sayıları birbirine yakındır. Esirleri bulunan köle sahiplerinin ya da sahibelerin maddi durumları oldukça iyidir. Evlerinde kölesi olan kişiler bu köleleri tarla işlerinde ya da ev işlerinde çalıştırmıştır. Rusçuk kayıtlarına göre esiri ya da cariyesi bulunan 15 kişi bulunmaktadır. Rusçuk'ta erkek kölesi yani esiri olan 8 kişi bulunmaktaydı. Kadın kölesi yani cariyesi bulunan 7 kişiden 4'ü erkek, 3'ü kadındır. ⁴¹⁰

3.1.7. Rusçuk'ta Bulunan Evler

Rusçuk'ta miras defterlerine göre 137 ev sahibi, 105 bağ sahibi, 36 dükkân sahibi, 9 tarla sahibi, 7 çiftlik sahibi, 3 ada sahibi, 2 bina sahibi, 1 sofa sahibi, 1 ahır sahibi ve 1 bina sahibi bulunmaktadır. Tereke kayıtlarından anladığımız kadarıyla ev kelimesi yerine menzil terimi kullanılmıştır. Kayıtlarda bulunan 137 kişiden bazılarının birden fazla evi bulunmaktadır. Molla İbrahim'in 17.280 değerinde 3 evi, birisinin 13.860 değerinde evi, el-Hac Mehmed Efendi'nin 4.720 değerinde 2 evi, el-Hac Ali'nin 11.200 değerinde 2 evi, Emin'in 12.000 değerinde 2 evi, Hüseyin Beşe' nin 8.200 değerinde 2 evi bulunmaktadır. Görüldüğü üzere az önce saydığımız evlerin değeri ortalama bir evin fiyatından oldukça yüksektir. Kayıt yaptıran bu kişilerin maddi durumlarını iyi olduğunu düşünmekteyiz. Miras kayıtlarında evlerin nasıl olduğuna dair pek de fazla bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca Yano'nun, Diyapos' a 55 kuruşa sattığı evinde iki tane bâb oda, bahçe ve avlu olduğunu görmekteyiz. Gayrimüslimler arasında yapılan bu satış evin fiyatının oldukça düşük olduğunu göstermektedir. ⁴¹¹

⁴¹⁰ Bolat, *Tereke Kayıtlarına Göre Rusçuk'ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (1656-1742)*,40-41.

⁴¹¹ Bolat, *Tereke Kayıtlarına Göre Rusçuk'ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (1656-1742)*,42-43.

Ancak 55 kuruşluk bir evde bile bahçenin bulunması bize yukarıda saydığımız fiyatlardaki evlerde neler olabileceği konusunda soru işareti yaratmaktadır. Süleyman Ağa'nın İbrahim Ağa'ya 1000 kuruşa sattığı evde 8 üst oda, 5 alt oda, hamam, ahır, avlu ve tuvalet bulunmaktadır. Bu örnekten yola çıkarsak 1000 guruşa satılan evlerin değerinin yüksek olduğu gibi, bu evlerin sağladığı imkanlarda oldukça yüksektir. Tabi ki çoğu kişinin bu tarz 1000 guruşluk evlerde oturması kolay değildir. XVII. asırda Rusçuk'ta bulunan evler Evliya Çelebi'ye göre tek veya iki katlı inşa edilmiş, bu evlerin yapımında malzeme olarak tahta kullanılmıştır. Rusçuk evlerinin olmazsa olmazı avludur. Avlularda ekilmiş bitkiler, su kaynağı, kenef, fırın, çamaşır yıkama taşı ve sundurma bulunurdu. Hayvanların bulunduğu evlerde ahır ve ambarda inşa edilmiştir. Rusçuk'ta bulunan ev fiyatları 1000 akçe, 3000 akçe, 4500 akçe, 5000 akçe, 8640 akçe ve 120.000 akçe arasında değişiklik göstermektedir. Rusçuk'ta 1656-1742 seneleri arasında 5000 akçeden az 78 ev bulunmaktadır. 5.000-10.000 akçe civarında 24 ev, 10.000-20.000 akçe değerinde 16 ev, 20.000-40.000 akçe değerinde 16 ev ve 40.000 akçe değerinde 5 ev bulunmaktadır.⁴¹²

3.1.8. Rusçuk'ta Bulunan Diğer Taşınmazlar

Rusçuk'ta kişiler bağ-bahçe işleriyle uğraştıkları için taşınmaz malların içinde bağ-bahçenin büyük önemi bulunmaktadır. Tereke kayıtlarına göre 8 kadının ve 97 erkeğin işlenebilir bağı bulunmaktadır. Bağ sahibi olanların evlerini bağların yanında tercih ettiğini kayıtlarda görmekteyiz. Bağlar ‘Orta, Kenar, Yeni, Hacılar, Cami-i Cedit, Güllük, Basaraba, Lom, Bactarlık, Sarı Bayırda, Prestova ve Koru’’ da bulunmaktadır. Rusçuk tereke kayıtlarına göre 33 dükkânın 3'ü kadınlara, 30'u erkeklere aittir. Kayıtlarda ‘sarık, tuzcu, kazzaz, debbağ, berber, aktar, kalpakçı, haffaf, kazgancı ve yasdık’ gibi dükkanlar bulunmaktadır. Bazı kişilerin birden fazla dükkâna sahiptir. Rusçuk tereke kayıtlarında 7 tarla belgesi kaydedilmiştir. Bahsi geçen bu yedi tarlanın sahibinin yedisi de erkektir. Tereke kayıtlarında bulunan oda için sözlüğe göre ‘keçeden yapılma kubbeli çadır’ açıklaması yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise yeniçeri askerlerinin kaldığı yerdir. Kayıtlara göre Ali, el-Hac Selim ve el-Hac Mehmed' in odası bulunmaktadır. Uzun yolculuk yapanların dinlenmek için ziyaret ettiği ve getirdikleri eşyaları sattıkları yerdir.⁴¹³

⁴¹² Bolat, *Tereke Kayıtlarına Göre Rusçuk'ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (1656-1742)*,43-46.

⁴¹³ Bolat, *Tereke Kayıtlarına Göre Rusçuk'ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (1656-1742)*,43-45.

3.2. 17.ve 18. Yüzyıllar Arası Sofya’da Sosyal Yaşam ve Aile

3.2.1. Sofya’nın Coğrafi Özellikleri ve İsmının Ortaya Çıkışı

Balkanlarda bulunan Sofya’nın yukarısında ‘‘Stara Planina’’ adı verilen dağlar bulunurken, gündoğusu ile güneyinde ‘‘Sdrena Gora’’, günbatısında ‘‘Lülin, Viskar ve Çepin Dağları’’ ile gündoğusunda ‘‘Vitoşa Dağı’’nın başladığı noktada, denizden 550 m yukarıda bulunmaktadır. Sofya’da, ‘‘İskır Nehri’’ ve bu ırmağın kolları bulunmaktadır. Sofya, bulunduğu konumdan dolayı karasal iklime sahiptir. Yazın serin, kışları çok soğuktur. Evliya Çelebi’ye göre, ‘‘Sofya sahrasının güneyinde, Vitoşa dağı eteğinde, Kurd bağları denen İrem bağının aşağısında düz bir alanda kurulmuş büyük bir yerleşim yeridir. Batı ve Kuzey tarafı verimli bir ovada güllük gülistanlık bir kazadır. Sofya birbirine yakın köylerden meydana gelmiştir.’’ Sofya’ya, Latince’de Serdica, Yunanca’da Triditsa ve Bulgarca’da Sofia isimleri verilmiştir. Bu şehre Sofya adının verilmesinin asıl sebebi ‘‘Aya Sofia’’ Kilisesinin bölgede bulunmasıdır. Osmanlı Devleti hakimiyetine giren bu şehir yine Sofya ismiyle tanınmıştır. Sofya isminin kullanılmaya devam ettiği bu şehir 1385 yılında topraklara katılmıştır. Bu yıldan sonra önem arz eden balkan şehirlerinden birisi olmuştur. 15.asrın son yıllarına doğru Rumeli Beylerbeyliğinin yönetim noktası haline gelmiştir. Sofya bu yıllarda ‘‘Prezren, Çirpoçça, Samakov, Şehirköy, Berkofç ve İhtiman’’ şehirlerinden meydana gelir. Ayrıca Sofya bir Osmanlı mutasarrıflığı olduğu ve Paşa sanına sahip kişi tarafından yönetildiği için aynı zamanda Paşa Sancağı ismini almıştır. Ayrıca Sofya, Balkan yarımadasının ana güzergahında bulunduğu için sosyo-ekonomik ve askerî açıdan önemli bir konuma sahiptir. Osmanlı Devleti Batı’ya savaş açacağı zaman bu şehri üs olarak kullandığı gibi gerekli ihtiyaçlarını da bu şehirden karşılamıştır. Uzun zamandan beri var olan Sofya yerleşim alanı kale duvarları içerisinde gelişmiştir. Tabi ki Sofya Osmanlı şehirlerinden biri olduğunda kültürel ve yapısal olarak büyük gelişme kaydetmiştir. 1530 yılında kaydedilen belgelere göre Sofya şehrinde 1.023 aile ve 182 bekar kişi kaydedilmiştir.⁴¹⁴

⁴¹⁴Fatma Yıldırım, *S-2 Numaralı Sofya Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Temmuz 2017;1-491.

Sofya, sınır hattında kurulduğu için Rumeli'deki askerlerin toplandığı yerdir. Rumeli beylerbeyi, Osmanlı ordusu Batı'ya sefere çıkacağı zaman bölgeden topladığı askerleri ve teçhizatlarıyla hazır bulunurdu. Bunun yanında Rumeli beylerbeyi savaşta kullanılacak olan hayvanları ve erzakları da temin etmekle görevlidir.⁴¹⁵

3.2.2. Sofya Mahalleleri

1530 senesinde Sofya'da 32 mahalle kaydedilmiştir. Bu 32 mahalleden 18'i Müslümanlara aittir. Sofya'da bulunan bu 18 Müslüman mahallesi, diğer şehirlerdeki gibi camiler etrafında şekillenmiştir. XVI.asrın son yıllarında mahalle sayısı 38'e yükselmiştir. Bu 38 mahalleye ek olarak iki zaviye, iki cemaat, 1.390 aile ve 29 bekar bulunmaktadır. Sofya şehrinde kültürel ve ekonomik olarak var olan yerler vakıfların desteğiyle geliştirilmiştir. '*Hacı Boğabey*' ile '*Hasboğa*', Sofya şehrinde halkın yararlanabileceği yerler yaptırmış ve bu yerlerin ihtiyaçlarını karşılamak için vakıflar yaptırmıştır. Bunun yanında Sofya'ya camiler, dükkanlar ve kültürel mekanlar yapılmıştır. Bu mekanlardan en çok bilineni 1506 senesinde II. Bayezid'in kızının eşi Yahya Paşa tarafından yaptırılan bedesten ve hamamdır. 1506 yılında yapılan bedesten Rumeli'nin en büyük bedesteni olduğu gibi 44 iş yeri bulunmaktadır. Sofya'da bulunan külliye'nin tasarımı ve çizimi Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Sofya'nın Osmanlılar tarafından alınmasından sonra gayrimüslimlere ait ibadet yerlerinin bazıları camiye dönüştürülmüştü. 16.asırda bölgede bulunan St. Sofya kilisesi Siyavuş Paşa Cami' ne dönüştürülmüştür.⁴¹⁶

Sofya şer'iyye sicilinde bulunan miras belgelerine göre Sofya'da 55 adet mahalle, 14 karye, 6 kervansaray, 1 Boyacı Çarşısı ve 1 Kuyumcular Çarşısı bulunmaktadır. Tereke kayıtlarına göre Müslümanlar ile gayrimüslimlerin ikamet ettiği köyler farklı olduğu gibi birlikte oturdukları köyler de bulunmaktadır. Bazı kişilerin ikamet ettikleri mahallelerle vefat ettikleri mahalleler oldukça farklıdır. Şer'iyye sicillerinde en çok bahsedilen mahalle '*Kara Danişmend*'dir. '*El-Hâc İsmail, el-Hâc Bayram, el-Hâc Hamza, Kara Şahin, Cami 'Atik, Alaca Mescid, Mansur Hevaca, Karagöz Bey, Şeyh, Tekye, Saat, İmaret ve Yazıcızade*' gibi mahallelerin de ismi geçmiştir. Ayrıca Sofya'ya bağlı 2 bucak ve 11 köy bulunmaktadır.⁴¹⁷

⁴¹⁵Yıldırım, S-2 Numaralı Sofya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,4.

⁴¹⁶Yıldırım, S-2 Numaralı Sofya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,3-5.

⁴¹⁷Yıldırım, S-2 Numaralı Sofya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,454-456.

Sofya'da bulunan tüm köyler Yaylak Kebire Köyüne ve Yaylak Sağır Köyüne bağlıdır. Köylerde bulunan nüfusun büyük miktarının gayrimüslim olduğu görülmektedir. Mahallelerden sonra kervansaraylardan bahsedecek olursak kervansaraylarda dönemin en önemli yapılarından biridir. Zira kervansaraylarda birçok kişi çalıştığı gibi içlerinde mücevher dükkânı, boyacıların, misafirhanelerin ve gıda alışverişi yapılacak yerlerin olduğu bir gerçektir.⁴¹⁸

3.2.3. Sofya Nüfusu

XVI.asrın ilk yıllarında Sofya'nın nüfusu 6.000 kadardır. Sofya bu asırda "Edirne, Niğbolu, Selanik, Kratova, Üsküp, Silistre, Saraybosna, Diyarbekir ve Tokat gibi" şehirlerden daha küçüktür.⁴¹⁹

3.2.4. Sofya'da Müslüman ve Gayrimüslim İlişkisi

16.asırda Sofya'da Müslümanlar gibi gayrimüslimlerde ikamet etmekteydi. Bunlara örnek olarak Hristiyanlar, Rumlar, Bulgarlar, Çingeneler, Slavlar, İtalyanlar, Latinler, Boğdanlılar ve Dubrovnikler sayılabilir. Bu milletlere 17.asırda Ermeniler ve Yahudiler eklenmiştir. Bu sebeple Sofya'ya birçok farklı dini kuruluş inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti, gayrimüslimlerin yaşadığı her şehirde olduğu gibi Sofya'da da yaşayan gayrimüslimlere oldukça hassas davranmıştır. Bu duruma örnek olarak 692 senesinin ilk günlerinde Sofya kadısına yollanan bir kararname de "Kaloyani Mahallesi"nde ikamet eden Ermenilerin dini vecibelerini yerine getirmek için ibadet yeri inşa etmek istediklerini ve yapılacak bu inşaata engel olunmamasını arzu etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde ikamet eden gayrimüslimlerin hukuki yeri, İslamiyet'e göre şekillenmiştir.⁴²⁰

⁴¹⁸Yıldırım, S-2 Numaralı Sofya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,454-456.

⁴¹⁹Yıldırım, S-2 Numaralı Sofya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,4.

⁴²⁰Yıldırım, S-2 Numaralı Sofya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,4.

S-2 Numaralı Sofya şer'iyeye sicilinde 299 miras kaydından 263'ü %87,95 oranla Müslümanlara, 36'sı ise %12,05 oranla gayrimüslimlere aittir. Görüldüğü üzere Sofya'da da diğer şehirlerde olduğu gibi şer'i mahkemeleri en çok Müslümanlar tercih etmiştir. Yine 299 miras kaydının %63,21'lik bir oranla 189'u Müslüman ve gayrimüslim erkeklere, %36,79'luk bir oranla 110'u kadınlara aittir. Bu 299 miras kaydının Müslümanlara göre dağılımına bakacak olursak, %53,84'lük bir oranla 161 erkeğe ait, %34,11'lik bir oranla 102 kadına ait olduğunu görmekteyiz.⁴²¹

3.2.5. Miras

S-2 Numaralı Sofya şer'iyeye sicilinde bulunan 299 miras belgesinden 263'ü Müslümanlar tarafından kaydedilmiştir. 263 belgenin 110'u %36,78 ile kadınlara, 153 'ü %93,22 ile erkeklere aittir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan Müslümanların vefat ettiğinde arkalarında bıraktıkları maddi şeylere muhalefât ismi verilmiştir. Bir de metrukât vardır ki, oda vefat eden gayrimüslimlerin arkada bıraktığı maddi şeylere verilen isimdir. Tereke kayıtlarında kişilerin mirası için bu kelimelerin kullanılması belge sahibinin hangi dine mensup olduğunu anlaşılmasını sağlamıştır. Mirasların dağıtım görevi kadıya yüklenmiş, bir süre sonra bu görev kassamlara bırakılmıştır. Bu bilginin doğruluğunu sicillere kaydedilmiş olan kassamlara ödenen ücretler kanıtlar niteliktedir. Bazı kayıtlarda kassamlara ücret ödendiği gibi katiplere de ödeme yapılmıştır. Sofya şer'iyeye sicilinde askeriye de görev yapan kişilerinde miras kayıtları bulunmaktadır. Tereke kaydı oluşturulurken ilk önce vefat eden kişinin mirasının ne kadar olduğu hesaplanır, mirastan ödenmesi gerekenler ödenir ve kalan miras mirasçılar arasında pay edilirdi. Ancak miras alacak kişi yoksa, miras beytü'l-mâlâ yani devletin hazinesine aktarılırdı. Şer'iyeye sicillerine miras belgesi kaydeden kadıların dikkat etmesi gereken bazı noktalar bulunmaktadır. Öncelikle belgenin en başına vefat eden kişinin adını, oturduğu mahalleyi, belgenin kaydedildiği zamanı ve en son olarak miras hakkı olan kişiler ve bu kişilerin vefat eden kişiyle olan yakınlıkları yazılırdı. Ardından vefat eden kişinin neleri miras olarak kaldığı ve bunların mali değerleri itinayla yazılmıştır.⁴²²

⁴²¹Yıldırım, *S-2 Numaralı Sofya Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*,451-452.

⁴²²Yıldırım, *S-2 Numaralı Sofya Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*,451-453.

Bu kayıtlarda vefat eden kişinin karısına ‘*Hisse-i zevce*’, kız çocuğuna ‘*Hisse-i binti*’ ve erkek çocuğuna ‘*Hisse-i bin*’ isimleri verilmiştir. Şayet tereke başkalarına kalacak ise erkek çocuğa ‘*Hisse-i ah*’, kız çocuğa ‘*Hisse-i uht*’, hısımlara ‘*Hisse-i asabe*’ ve valideye kalmış ise ‘*Hisse-i li ümm*’ denmiştir. Şer’iyye sicillerine miras üzerinden alınan vergiler de kaydedilmiştir. Bu vergiler ‘*Resm-i kısmet, Kassamiye, Kalemkiye, Katibe, İhzariye, Dalaliyye, ve Hammaliyye*’dir. Şer’iyye sicillerinde erkeklerin sahip olduğu birçok unvan bulunmaktadır. Unvanlar insanların toplumdaki sosyo-ekonomik yerlerinden dolayı değil, sahip oldukları işlerden veya dış görünüşlerinden dolayı verilen adlardır. S-12 Numaralı Sofya şer’iyye sicilinde sanı bulunan Müslüman erkeklerin sayısı 54’tür. Bu tereke kayıtlarında en çok ‘*el-Hâc*’ yani Hacı sanı bulunmaktadır. Tereke kayıtlarında en çok ‘*el Hâc, Hacı, beşe, yeniçeri ağa ve efendi*’ sanını kullanan kişiler bulunmaktadır. El-hac yani hacı unvanına sahip 18, beşe unvanına sahip 11, ağa unvanına sahip 8, bey yani beğ unvanına sahip 8, efendi unvanına sahip 3, şeyh unvanına sahip 1, sarraç unvanına sahip 2, sipahi unvanına sahip 1 ve çelebi unvanına sahip 2 kişi bulunmaktadır. Sanı olan Müslüman erkeklerden bir tanesinin 2, diğerinin 3 karısı bulunmaktadır. Toplumda önemli bir yere ve sana sahip olan erkeklerin yaklaşık olarak varlıkları 92983 akçedir. Sanı bulunmayan Müslüman erkek sayısı 83’tür. Bu 83 kişiden 17’sinin babasının ismi Abdullah’tır. 100 Müslüman kadının miras kaydı kaydedilmiştir. Yine bu kadınlardan 41’inin babasının ismi Abdullah’tır. Bu kişilerin babasının isminin Abdullah olması bize onların gayrimüslimken Müslümanlığa geçiş yapan kişiler olduğunu düşündürmektedir. Zira sicillere Müslümanlığa geçiş yapan herkesin babasının ismi Abdullah olarak kaydedilmiştir. Miras kayıtlarına kişilerin işleri kaydedilecekse adlarından önce yazılmalıdır. Kaydedilen bu işlerin yanına unvanlarda yazılırdı. Tereke kayıtlarında ‘*abacı, nalbur, sipahi, topal, hattat, hallaç, boyacı, kahveci, usta, terzi, müezzin, berber ve bozacı*’ gibi işler kaydedilmiştir. Bu mesleklerle birlikte unvanlarda verilmiştir. Müslüman erkeklerin meslekleri belirtilirken gayrimüslimlerin meslekleriyle alakalı bir bilgi bulunmamaktadır.⁴²³

⁴²³Yıldırım, S-2 Numaralı Sofya Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, 452-459.

3.2.6. Evlilik

Osmanlı Devleti yapılacak olan evlilikleri her zaman desteklemiştir. Bu sebeple nikâhlanmayan çok az kişi bulunmaktadır. Osmanlı toplumunda genellikle tek eşlilik yaygın olmasına rağmen çok eşlilik de bulunmaktadır. Osmanlı Devleti İslam diniyle yönetildiği için erkekler en fazla dört kadınla nikâhlanabilirdi. S-2 Numaralı Sofya şer'iyye sicilindeki 114 Müslüman erkeğe ait miras belgesine göre 12 kişi evli ancak çocuksuzdur. Bahsi geçen bu 114 kişinin nikâhlı olduğu kaydedilmiştir. Şimdi bu 114 erkeğin eş sayısına bakalım. Bu erkeklerden 110'u 1 eşe sahip, kalan 4 kişiden 3'ü 2 eşe sahip, 1'ide 3 eşlidir. Görüldüğü üzere Sofya'da tek eşlilik, çok eşliliğe rağmen oldukça yaygındır. Tek eşli olmak Türk geleneklerinin bir özelliğidir. Evli olan Müslüman erkeklerin varlıklarının değeri yaklaşık olarak 5594363 akçe kadardır. Poligami evliliklerini yapan erkeklerin maddi geliri yaklaşık olarak 102.140 akçe kadardır. Bir kez nikâhlanan erkeklerin maddi geliri ise yaklaşık olarak 5594260.9 akçe kadardır. Sofya şeri'yye siciline göre bölgede yaşayan Müslüman erkeklerin yarısının geliri 10.000 akçeden az olarak bilinmektedir. Poligami evliliğine sahip Zekerriye bin İbrahim,10814 akçe ile en az gelire sahip olan kişidir. Sofya'nın karyelerinde yaşayıp vefat eden gayrimüslim kişilerde poligami evlilikleri görülmemektedir. Çok eşlilik toplumun her kısmında görülmüştür. Ancak çok eşlilik kişilerin maddiyatına veya toplumdaki yerine tam net olarak bağlı değildir. Çoğunlukla çok eşlilik, ilk kez nikâhlanmış ancak çocuk sahibi olmamış veya erkek çocuğa sahip olmak isteyen kişiler tarafından tercih edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında çok eşlilik daha fazladır. Bunun sebebi ise hükümdarlığın gaza ve cihat faaliyetlerinde olması, topraklarını büyütüp genişletmesi ve yeni topraklarda yaşamaya başlanmasıdır. Miras kaydı bulunan kişilerin çok eşli mi yoksa tek eşli mi olduğu '*yasal mirasçıları*' sayesinde öğrenilmiştir. Yasal mirasçıların içinde karı ya da koca varsa kişinin nikâhlı olduğu düşünülmüş, karı ya da kocanın olmadığı noktalarda çocuk var mı ya da yok diye bakılmış, eğer çocuk var karı ya da koca yoksa boşanmış olarak nitelendirilmiştir. Askeri göreve sahip olan kişilerde hiç evlenmemiş olanları nikâhlanmamış veya nikâhlanıp boşanmış kişilerin içine kaydedilmiştir.⁴²⁴

⁴²⁴Yıldırım, S-2 Numaralı Sofya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,460-462.

3.2.7. Çocuk Sayısı

Osmanlı aile yapısının oluşmasında çocuğun rolü büyüktür. Çocuklar Osmanlı toplumunun devamını sağlayacağı için aileler çocuklarının üstüne düşerek, iyi bir insan olmalarını sağlamaya çalışmıştır. Osmanlı aileleri hiçbir zaman çocukları arasında ayırım gözetmemiştir. Hatta Hunlar ve Göktürkler döneminde bile kızlar ve erkekler arasında ayırım yapılmadığına dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu sebeple kadınlar mitoloji de ve günlük hayatta sahip oldukları bu yeri yukarıda bahsettiğimiz zihniyete borçludur. Sofya şer'iyeye sicillerine göre tek eşlilik yapan erkeklerin genellikle tek çocuğa ya da iki çocuğa sahip olduklarını görmekteyiz. 32 Müslüman erkeğin ise hiç çocuğu olmadığı görülmektedir. 25 erkeğin de hiç evlenmediği görülmektedir. Tek eşli evliliklerde en fazla 5 çocuğu bulunan aileler bulunmaktadır. Yalnızca bir gayrimüslim aile de 6 çocuk görülmüştür. Son olarak 4 erkeğin öldüğünde eşlerinin gebe olduğu kaydedilmiştir.⁴²⁵

3.2.8. Vasi Tayini

Osmanlı Devleti annesiz-babasız kalan çocukların haklarını korumayı her zaman görev haline getirmiştir. Koruma altına alınan bu çocukların kişisel ihtiyaçlarının giderilmesi ve onlara kalan malları daha sağlıklı kullanmaları için Osmanlı Devleti onlara vasi tayin etmiştir. Öksüz veya yetim kalan bu çocuklar akıl-bağlı oluncaya kadar vasilerinin güvencesi altındadır. Osmanlı Devleti'nde vasi ataması iki türlü yapılmaktadır. Bunlardan biri babanın veya dedenin ölmeden önce vasi atadığı "*vasi-yi muhtar*" ikincisi ise kadının çocuğa vasi atadığı "*vasi-yi mansûb*" dur. Sofya şer'iyeye sicilinde genellikle vasi tayini ailesi vefat eden çocuklar için yapılmıştır. Ayrıca vefat edenin borcunu küçük yaştaki çocuğu ödeyemeyeceğinden dolayı borcun tahsil edilmesi için çocuğa vasi tayin edilmiştir. Vasi tayinini genellikle "*kıbel-i şer 'i*" yani kadı yapmıştır. Kaydedilen belgelerde erkekler gibi annelerde vasilik yapmıştır. Çocuklara miras olarak kalan eşyalar genellikle valideden, babadan veya babanın erkek kardeşinden kalmıştır. Sofya şer'iyeye sicillerinde miras belgelerine ek olarak vasiliğe atanan kişilerin terekeyi kullanabilmeleri için verilen izin belgesi bulunmaktadır.⁴²⁶

⁴²⁵ Yıldırım, *S-2 Numaralı Sofya Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*,462-463.

⁴²⁶ Yıldırım, *S-2 Numaralı Sofya Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*,453-454.

3.2.9. Mehr

Osmanlı Devleti kurulduğu ilk yıllardan itibaren var olan mehr konusu, evlenecek olan erkeğin nikâh sırasında veya nikâh kıyıldıktan sonra müstakbel eşine verdiği para ya da eşyadır. Mehrin kullanım hakkı yalnızca kadına aittir. Verilen mehr, mehr-i müsemma ve mehr-i misil olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bunlardan mehr-i müsemma, çiftin mehr miktarına beraber karar verdiği, mehr-i misil ise mehr miktarının belirlenmesinin inisiyatif olarak kadına bırakıldığı mehr şeklidir. Temin edilme şekline göre mehr ikiye ayrılır. Bunlar mehr-i mu'accel ve mehr-i mü'accel'dir. Mehrin para ya da mal olarak ödenmesi kişilerin yaşayış tarzına göre farklılık ortaya koymaktadır. İslamiyet'in bir gerekliliği olan ve kadınlara verilmesi gereken mehrin miras kayıtlarında iki şekilde bulunduğunu görmekteyiz. Miras kayıtlarında mehrini alamadan vefat eden kadınlar, eşlerinden alacaklı olarak, eğer erkekler eşine mehrini vermeden vefat ettiyse eşine borçludur. Sofya Şer'iyye sicillerine göre 154 kadının mehr kaydı bulunmaktadır. 101 erkeğin tereke kaydından yapılan harcamaların arasında vermekle yükümlü oldukları mehr borçları bulunmaktadır. Kaydedilen mehr borçlarının tamamı 183.252 akçedir. Yukarıda bahsettiğimiz 154 kadına verilen mehr miktarı 5 ve 20.000 akçe civarında değişiklik göstermektedir. Ancak kadınlara genellikle 400 ve 2000 arasında mehr takdim edilmiştir. Kadınlara verilen mehr miktarının değişiklik göstermesine içinde bulunulan zaman, erkek tarafının maddi olanakları, evlenecek kızların yaşı, dış görünüşü, daha önce evlenip evlenmemesi, sahip olduğu bilgi ve ahlakı hatta dindar olması bile sebep olmuştur. En yüksek mehr miktarı olan 20.000 akçe Ahmed Ağa bin Muharrem'in karısı Hayriyye binti Mehmed Ağa'ya verilmiştir. En az mehr miktarı olan 5 akçe ise Ramazan ibni Abdullah'ın karısı Fatma binti Süleyman'a verilmiştir. Bu bilgilere ek olarak Kahraman binti Abdullah isimli kadının ne kadar mehr alacağı belirtilmemiştir.⁴²⁷

⁴²⁷Yıldırım, *S-2 Numaralı Sofya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*,474-477.

3.2.10. Kölelik

İslamiyet var olan kölelik kurumuna yeni ve olumlu bir soluk getirmiş, kölelerin salıverilmesini desteklemiştir. İslamiyet esirin efendisine, esirini para karşılığı verme, salıverme ve armağan etme hakkı vermiştir. Ancak efendiye verilen bu haklar karşılığında köleye de bazı haklar tanımıştır. Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan köleler İslamiyet'in izin verdiği ölçüde esirlikten kurtulmak için çabalamıştır. Osmanlı Devleti kurulduğu ilk yıllarda köleleri kazandığı savaşlardan temin etmiştir. Köle ticareti de halkın yaptığı ticari faaliyetlerden biridir. *'Belgrad, Bağdad, Şam, Erzurum, Halep, Kahire, Medine, İstanbul ve Sofya'* Osmanlı Devleti'ne ait köle satış pazarlarından. Gerçekleştirilen bu köle satışlarından Osmanlı Devleti'ne bir miktar ödeme yapılırdı. Bu ödemenin değeri farklı nizamnamelere ve alışverişin yapıldığı zamana göre değişiklik göstermektedir. Kaydedilen miras belgelerinde esirlerle alakalı pek bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca birkaç belgede *'benâm-ı gulam ve cariyelik'* ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Miras belgelerindeki 27 esirden 14'ü cariye 13'ü köledir. *'Lalezar, Ayşe, Konca ve Gülfiraz'* isimli kadınlar ve Kara Danişmend Mahallesi'nde oturan bir kadın köle salıverilmiştir. Bahsi geçen bu esirlerin maddi değeri 398.482 akçedir. 69.000 akçe değerinde en çok esire sahip olan şahıs İsmail Ağa bin Sefer'dir. İsmail Ağa bin Sefer'in Yeniçeri askeri olduğu bir gerçektir. 168.000 akçeyle en çok esir kazancına sahip olan kişi el-Hâc Mehmed ibni'dir.⁴²⁸

⁴²⁸Yıldırım, *S-2 Numaralı Sofya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, 468-470.

3.3. 17. ve 18. Yüzyıllar Arası Manastır'da Sosyal Yaşam ve Aile

3.3.1. Manastır'ın Tarihçisi

Manastır, Pelister dağından başlayarak, Karasu'ya ulaşan Drahor Çayı'na uzak olmayan bir yerde "Makedon Kralı I. Perdikkas"ın zamanında M.Ö. 725 senesinde oluşturuldu. Manastır, Ege Denizinden başlayıp Adriyatik'e kadar devam eden Roma İmparatorluğu'na ait olan Roma ile Konstantinapolis arasında bulunan bir şehirdir. Bu iki şehir arasında bulunan ve Manastır'ın üstünde bulunduğu yola "Via Egnatia" başka bir adla "Egnatia yolu" ismi verilmiştir. Bu yol Arnavutluk'a ulaşılmasını sağlayan bir araç niteliği taşımaktadır. Manastır, bulunduğu konum itibariyle birçok kavmin uğrak yeri olmuştur. Manastır'ı ziyaret eden kavimler "Thraklar, İliryalılar, Brigidler, Edonlar, Payonlar, Pelagonyalılar, Dorlar, Vandallar, Vikingler, Gotlar, Romalılar, Slavlar ve Lombardlar"dır. Bunun yanında kavimler göçünün gerçekleşmesiyle birlikte yerleşen Türkler bulunmaktadır. Manastır, Roma İmparatorluğunun parçalanmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu topraklarında kalmıştır. Bu dönemde Manastır'a birçok gayrimüslim din merkezleri inşa edilmiştir. X. asırda Manastır, Bulgar yöneticileri Çar Boris ile Çar Samuil tarafından idare edilmiştir. Ancak Manastır 1014 senesinde yine Bizanslıların yönetimi altına girmiştir. Rumeli'nin fethedilmesiyle beraber Manastır'a da ilk tazyikler 1332 senesinde yapılmaya başlanmıştır. Manastır Osmanlı Devleti topraklarına I. Murat'ın Balkanlardaki gücünü kesinleştirmek için Makedonya'ya düzenlediği akınlar sayesinde katılmıştır. Fetihlere 1380 senesinde İştîp'le başlayan I. Murat, bu fetihden sonra Manastır'a rotasını çevirmiştir. 1382 senesinde gelindiğinde Manastır artık Osmanlı topraklarına katılmış bulunmaktadır. Manastır'dan sonra Pirlepe ve Ohri'de alınarak Balkanlarda bulunan Osmanlı varlığı daha da artırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin genişleme politikası için Manastır ve Makedonya seçmesinde bazı etmenler bulunmaktadır. Bahsi geçen bu etmenler; Balkanlarda varlığını devam ettirecek olan Hristiyan ancak Türk olan "Peçenek, Kuman Gagavuz ve Vardarların" Osmanlı Devleti'ne yardımda bulunması, Balkanlarda yaşayan Ortodoks ile Katolikler arasında yaşanan anlaşmazlıklar, Osmanlı hükümetinin fethettiği topraklarda din ve vicdan özgürlüğü sağlaması, bölgede etkin olan Bizans Devleti'nin halka gösterdiği zulüm ve şehrin yeterli şekilde korunamamasıdır.⁴²⁹

⁴²⁹Halime Özcan, 8 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2019;1-198.

Manastır şehrinin I. Murat tarafından ele geçirilmesinden sonra bu şehir yapılacak diğer fetihlere ortam hazırlamıştır. Manastır zamanla hem ekonomik yönden hem askeri yönden oldukça önemli bir noktaya gelmiştir. II. Murat ile Fatih Sultan Mehmed' in Osmanlı Devleti'nin başına geçtiği zamanlarda Manastır'a gönderilen Türkmenler '*Kınalı, Mescidli, İligler, Budaklar, Kanadlar, Hasanoba, Şerifeler ve Musaoba*' karyelerine oturtulmuştur. Karaman seferinin ardından Manastır'a taşınan Türkmen boyları '*Dihova, Cincibol, Kazani, Dolçine, Lera, Ramna, Esnekova, Pirpirice, Makova, Borodin, Delükoğlan, İymirova ve Ustres*' karyelerine yerleştirilmiştir. Bir de Anadolu topraklarından Rumeli'ye gönderilen Rişvan aşiretidir. Rişvan aşiretine bağlı bulunan Hacılar Rumeli'de '*Edirne, Varna ve Silistre*'ye iskân ettirilmiştir. Türkmenlerin bu bölgeye yerleştirilmesi bölgenin uzun yıllar Osmanlı hakimiyeti altında kalmasını sağlamıştır. Manastır Osmanlı Devleti tarafından fethedildikten tam 80 yıl sonra bölgede 295 Müslüman ve 175 Hristiyan aile yaşadığı belgelere kaydedilmiştir. XV. asra geldiğinde Yahudiler İber yarımadasından Manastır'a zorla göç ettirilmişlerdir. 1520 ile 1530 senelerinde Manastır'a 34 Yahudi ailesi yerleştirilmiştir. Manastır'ın aldığı bu son göç, bölgenin ekonomik olarak gelişmesine büyük olanak sağlamıştır. Yahudiler yaptığı bu iskanlardan sonra Manastır'da Yahudi nüfusunun yükseldiği aşikardır. Böylelikle XIX. asırdan önce Manastır nüfusu 4225 civarındadır. Bu 4225 kişinin %76'sı Müslüman, %20'si Hristiyan ve %4'ü Yahudi'dir. XIX. asırdan sonra bölgede yaşayan 3508 kişiden %62'si Müslüman, %14'ü Hristiyan ve %24'ü Yahudi'dir. Manastır, Balkan şehirleri arasında nüfus miktarı konusunda üçüncü sıradadır. Rumeli Beylerbeyliğinin illerinden biri olan Manastır'ın 1545 senesinde '*nahiye-i Manastır der-liva-i paşa*' olarak kaydedilmesi şehrin Paşa mutasarrıflığına bağlı olduğu göstermektedir. Tanzimat Fermanı'yla beraber Manastır vilayet olmuştur. 1867 yılında tekrar yapılan düzenlemelerde Manastır Selanik'e bağlanmıştır. 1873 senesinde yeniden vilayete çevrilen Manastır, '*Serfice, Görice, Debre ve İlbasan*' olmak üzere dört livaya bölünmüştür. Manastır'a ait olan ilçeler Merkez, Pirlepe, Kırçova, Resne ve Filorini'dir. ⁴³⁰

⁴³⁰Özcan, 8 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,3-4.

3.3.2. Manastır'ın Yönetimi

25 nolu Manastır şer'iyye sicilinde Manastır'ın yönetimiyle ilgili birçok bilgi bulunmaktadır. Kadı sicilleri hazırlanırken kayıtların başına “*Medine-i Manastır*” yani Manastır şehri yazılmıştır. Kaydedilen bu belgelerde Manastır'ın mahalle isimleri ve köy adları da bulunmaktadır. Ancak Manastır şer'iyye sicilinde İstanbul'dan gelen farklı belgeler bulunduğu için, Manastır'ın Osmanlı Devleti içindeki önemi net bir şekilde belirlenememiştir. Yalnızca 1683 ile 1684 yılları arasında Manastır'a gönderilen belgeler arasında bulunan savaş hazırlıkları belgelerinde Manastır'ın Rumeli bölgesinin sol taraf ilçelerinden biri olduğu görülmektedir. Belgelerde Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'nın, sol kol alaybeyi Osman Bey'in isimleri de geçmektedir. Bazı kayıtlara göre de Manastır'ın Selanik'e ait bir ilçe olduğu belirtilmiştir. Sicillerden birine göre Selanik'in içinde yer alan ilçeler “*Manastır, Üsküp, Karaferye, Tırhala, Yenişehir, Kesriye, İştîp, Belgrad, Server ve Köşürge*”dir. Ayrıca Manastır'ın “*Paşa Sancağına*” bağlı olduğu da belirtilmiştir. Şer'iyye sicillerindeki bir tımar kaydına göre Manastır'ın Paşa Sancağına bağlı bir nahiye olduğunu belirtilmiştir. Bir belge de Manastır için Haseki Sultan'ın hâssa arazisi olarak, başka bir belge de ise Selanik mutasarrıflığının mirlivâ hâssalarından biri olarak bahsedilmiştir.⁴³¹

⁴³¹Hülya Gözcü, *25 Nolu Manastır Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1682-1684)* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Aralık 2019;1-218.

3.3.3. Manastır'ın Coğrafi Özellikleri

Manastır, Ege Denizi ile Adriyatik'i birleştiren ve Heraklea antik kentinin iki kilometre yukarısında bulunmaktadır. Bunun yanında Manastır, Makedonya içerisindeki yerler arasında kuzey ile güney yönüne doğru Pelagonia düzlüğünde güneybatı tarafında bulunmaktadır. Manastır, Makedonya'nın en öneme sahip kentlerindedir. Manastır'ın yüz ölçümü 29.000 kilometrekaredir. Şehrin doğu kısmında Selanik, kuzey kısmında Kosova, kuzey ile batı arasında kalan yerde İşkodra, güney ile batı arasında kalan yerde Yanya, güneyinde ise Yunanistan bulunmaktadır. Prister dağının alt kısımlarında 6120 metre yükselti de bulunan kent Vardar Irmak'ının Karasu'ya ulaşan Drahor Çayı sonunda bulunmaktadır. Dağların üzerine kurulan bu kent, karasal iklime sahiptir. Karasal iklimin özelliği Manastır'da görülmektedir. Bu sebeple kışları çok soğuk, yazları aşırı sıcak ve kuraktır. Manastır'ın dağlık kısımlarında orman, yazın ovalarında bozkır örtüsü bulunmaktadır. Manastır verimli topraklara sahip olduğu için tarımsal üretim de oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Makedonya ticaret ve endüstri üssüdür. Havanın uygunluğundan dolayı bölgede hayvancılık, ormancılık ve arıcılık da yapılmaktadır. Bölgede yer üstü zenginlikler çok olduğu gibi, yer altı zenginlikleri olan kömür ve kükürt de oldukça fazladır.⁴³²

3.3.4. Manastır Mahalleleri ve Evleri

Mahalle, kelime anlamı olarak ikamet edilen yer anlamındadır. Mahalle kelimesi, Türkçedeki bulunan mahal kelimesinden gelen '*yer, yöre ve mevzi*' manasındaki sözcüklerden oluşturulmuştur. Türklerin konargöçer bir yaşam tarzından, yerleşik hayata geçmesiyle mahalle kültürü önem kazanmıştır. Mahallelerin kurulduğu ilk yıllarda yalnızca bir iki ev bulunurken, değişen sosyo-ekonomik durumla beraber bu evlerin zamanla artmıştır. Osmanlı Devleti'nin var olmasıyla beraber çeşitli dinlere mensup olan kişiler aynı mahallelerde ikamet etmiştir. Osmanlı Devleti'nin mahallelerinin bir cami imamı, okulu, imareti ve bir miktar da mahallenin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar parası olan yerlerdir. Osmanlı mahallelileri arasında bir husumet meydana geldiğinde kendi aralarında çözmeye çalıştıklarını görmekteyiz.⁴³³

⁴³²Özcan, 8 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,5.

⁴³³Özcan, 8 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,10.

Osmanlı İmparatorluğu'nun var olduğu ilk günden, yıkılışına kadar sosyal yaşamın getirdiği olayların hayata geçirilmesinde mahallenin kendi din görevlisi sorumludur. Müslümanlar da bu olaylarla ilgilenen ve kayıt altına alan kişiler imamlardır. Zimmilerde ise nikâh, doğum ve cenaze işlerinden sorumlu olan kişiler Hristiyan ve Yahudi din adamlarıdır. 1530 yılında Manastır'da kaydedilen belgeler de 21 Müslüman ve 10 Gayrimüslim mahalle bulunmaktadır. Manastır'da Müslüman mahallelerinin, gayrimüslim mahallelerinden daha fazla olması Manastır'ın kısa zamanda Müslüman ve Türk benliği kazandığını göstermektedir. 1621-1623 seneleri arasında kaydedilen 2 Numaralı Manastır şer'iyye siciline göre 19 mahalle olduğunu görmekteyiz. Manastır'da farklı dine mensup kişilerin yaşamasına rağmen kullanılan Manastır sicilinde geçen mahalle adlarının hepsinin Türkçe olduğuyla karşılaşılmıştır. Bu mahalle adlarının Müslüman kişilerin ismi olduğu belirlenmiştir. Bu kişilerin bu mahalleleri kuran kişiler olduğunu düşünmekteyiz.⁴³⁴

Manastır evleri çoğunlukla müstakildir. Bu evlerin mutfağı, ardiyesi, avlusu, hayvan barınağı, ocağı, saçak, meyve ağaçlı veya ağaçsız bahçeler ve su kaynağı bulunmaktadır. Sadece bir kayda göre evin altında bulunan hayvan barınağından dolayı evin iki katlı olduğu ortaya çıkmıştır. Evlerin üstü *'kiremit ve samanla'* kaplanmıştır. Ayrıca Manastır'da büyük tarlaların, arazilerin ve ambarların bulunduğu kaydedilmiştir. Arazilerin metrekaresi kayıtlarda belirtilmiştir. Çok az dönüme sahip topraklarda olduğu gibi 150-200 dönümlük topraklarda bulunmaktadır. Miras belgelerinin birinde çiftliğin içinde 1000 dönümlük tarla bulunduğu kaydedilmiştir.⁴³⁵

3.3.5. Manastır'da Gayrimüslim ve Müslüman İlişkisi

25 nolu Manastır şer'iyye sicilinde halktan *'reaya'* diye söz edilmiştir. Halkın da diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi vermesi gereken bazı vergiler bulunmaktadır. Manastır halkı Müslüman, Yahudi ve Kıptilerden oluşmaktadır. Şer'iyye sicillerinde Manastır'daki din görevlilerinin bahsi de geçmektedir.⁴³⁶

⁴³⁴Özcan, 8 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, 10.

⁴³⁵Gözcü, 25 Nolu Manastır Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1682-1684), 27.

⁴³⁶Gözcü, 25 Nolu Manastır Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1682-1684), 26.

3.3.6. Evlilik

25 nolu Manastır şer'iyye sicilindeki miras kayıtlarına göre genellikle evliliklerde tek eşlilik görülmüştür. Sadece bir belgede iki eşlilik görülmektedir.⁴³⁷

3.3.7. Çocuk Sayısı

25 nolu Manastır şer'iyye sicilindeki miras kayıtlarına göre ailelerin ortalama üç çocuğa sahip olduğu görülmektedir.⁴³⁸

3.3.8. Miras

Miras vefat eden kişilerin geride bıraktığı mal veya paradır. Osmanlı Devleti mahkemeye başvuran kişilerin mirasını şer'iyye siciline kaydetmiştir. Bu miraslar kişilerin sosyal hayattaki yerini, evli olup olmadığı ve ailesinin kaç kişiden oluştuğunu göstermek açısından oldukça önemlidir. Ayrıca mirasın içeriğinin neler olduğu da kaydedilmiştir. Bunun yanında miras belgeleri Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatının anlaşılması için en önemli kayıtlarından biridir. 8 Numaralı Manastır şer'iyye sicilinde miras kaydına oldukça fazla rastlanmaktadır. Miras kaydı oluşturulurken ilk önce vefat edenin ismi ve sanı, daha sonra oturduğu mahalle, eşinin adı, çocuklarının sayısı ve ismi, aile dışındaki mirasçıları ve belgenin yılı kaydedilir. Kişisel bilgilerden sonra vefat edenin sahip olduğu tüm eşyalar kaydedilirdi. Bu işlemde tamamlandıktan sonra vefat edenin cenaze masrafları, hükümete olan borçları, vasiyetinin yerine getirmesi için yapılan harcamalar karşılandıktan sonra kalan mal mirasçılar arasında pay edilirdi. Ancak Osmanlı Devleti bazen kişilerin mirasını müsadere ederdi. Bunun nedeni kişilerin mallarını haram yolla elde etmesi ve devletin bunu tespit etmesidir. Müsadare, vefat edenin mirasını, hayattayken alamadığı ya da ödeyemediği borçlarının görevliler tarafından tek tek kayıt altına alınmasıyla başlamaktadır. Kaydedilen bu belgeler merkeze gönderilir. Belgelerden sonra bazı taşınmazların da İstanbul'a gönderilmesi söylenir.⁴³⁹

⁴³⁷ Gözcü, *25 Nolu Manastır Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1682-1684)*,26-27.

⁴³⁸ Gözcü, *25 Nolu Manastır Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1682-1684)*,26.

⁴³⁹ Özcan, *8 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*,18-19.

Kalanlarda belgenin kaydedildiği yerde satışa sunulur. Yapılan bu satıştan sonra her şey satıldığı fiyatlarla kaydedilerek, bilgiler İstanbul'a gönderilir. Miras belgesi kaydedilen kişiler miraslarını yakın akrabalarına yani kadınlarına ve evlatlarına bırakmıştır. Miras kayıtlarına genellikle kap-kacak, yiyecek maddesi, giysiler, mücevherler, ekim-dikim için aletler, ateşli silahlar, hayvanlar ve mallar kaydedilmiştir. Bahsi geçen Manastır sicilinde 5 miras kaydı bulunmaktadır. Bu miras kayıtlarından en farklısı Emirzade Mustafa Efendi'ye ait olan mirastır. Zira Emirzade Mustafa Efendi'nin mirası önemli derecede birçok kitaptan oluşmaktadır. Bu koleksiyonda İslamiyet ile ilgili kitaplar, sağlıkla ilgili kitaplar ve öyküler bulunmaktadır. Emirzadeler sanıyla bilinen bu kişiler Manastır'ın ileri gelen ailelerinden biridir.⁴⁴⁰

Osmanlı miras hukukuna göre, vefat edenin terekesinin mirasçısı eğer şehir dışında ikamet ediyorsa veya çocuk yaştaysa sonradan sıkıntı yaşanmaması için onların mirası kayıt altına alınırdı. Devlet dairesinde veya Osmanlı hazinesinde çalışan kişilerin miraslarının kayıt altına alınmasının sebepleri Osmanlı hazinesini korumak ve kişinin borçlarının ne kadar olduğunu belirlemektir. Bu kayıtları tutan kişiler kadılardır. Yapılan bazı değişikliklerden sonra terekeyi dağıtmak için kadıların mahiyetinde bulunan "*kassâmlar*" görevlendirilmiştir. Halk kendi miras dağılımını kendi arasında gerçekleştirebilirken, seyfiye sınıfına mensup kişilerin mirası yalnızca mahkemelerce taksim edilebilirdi. Bu durumdan kaynaklı olarak miras kayıtlarını en çok oluşturan kesim askeri sınıftır. 25 nolu Manastır şer'iyye siciline 25 miras belgesi kaydedilmiştir. 25 belge sahibinden 17'si erkek, 8'i kadındır. Bazı belgelerde işlemi yapan kadıların adı yazılmıştır. Kadı adının geçtiği miras belgeleri seyfiye sınıfından kişilere aittir. Miras belgelerine göre 1000 akçelik malı olan kişilerin yoksulluk seviyesinde, 20.000 akçelik malı olan kişilerin ne varıl olduğu ne de yoksul olduğunu, 20.000 akçeden fazla mal varlığı olan kişilerin ise varlıklı olduğu görülmektedir. 25 nolu Manastır şer'iyye sicilinde 1000 ile 5000 akçe arasında mirasa sahip olan az kişi bulunurken, 500.000 akçe ve daha fazlasına sahip kişilerde bulunmaktadır. Genellikle miras kaydettiren kişilerin mal varlığı 10.000 ile 40.000 akçe arasındadır.⁴⁴¹

⁴⁴⁰ Özcan, *8 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*,18-19.

⁴⁴¹ Gözcü, *25 Nolu Manastır Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1682-1684)*,8-9.

3.3.9. Mehr

Mehr, evlenecek çiftlerden erkeğin müstakbel eşine karşılıksız olarak verdiği para ya da maldır.⁴⁴² Mehr miktarı nikâh anlaşmasının kaydedildiği belgeye not edilirdi.⁴⁴³ Mehr çok eskilere dayanan bir uygulama olduğu için ne İslamiyet'e ne de Türklere ait bir gelenektir. Zira Roma ve Atina'da farklı isme ait, evlenmeden önce kadına yapılan bir ödeme bulunmaktadır. Yahudilerde de bu tarz bir ödeme bulunmaktadır. Bu ödemeye "mohar" ismi verilmektedir. Türkler de İslamiyet ile tanışmadan önce var olan bu uygulamaya "kalın" adını vermiştir. Bu isim Kazak Türklerinde değişime uğrayarak "kalınmal" adını almıştır. Anadolu'da varlığını sürdüren Türk boyları da aynı Kazak Türkleri gibi bu uygulamayı kullanmıştır. Türkler de yaygın olan bu uygulama erkeklerin eşlerini bir çırpıda boşamasını engellemiştir. Ancak bu uygulamanın da tamamıyla engelleyemediği boşanma da kadınlar kalınlarını geri vermezdi. Buradan da anlaşılacağı üzere kalın kızların alması gereken bir paradır. Kalın, erkek tarafından ve kızın çeyizini karşılamak için verilen bir miktar paradır. Çift arasında boşanma gerçekleşirse bu para kızdan geri alınmaz bu özelliğiyle İslamiyet'teki mehre benzetilmiştir. Ancak kalın ile mehr arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu sebeple birbirleri yerine kullanılamazlar. Bu aradaki fark eğer kız evlendiği kocasından kendi rızasıyla ayrılmak isterse erkek tarafının verdiği kalını yine erkek tarafına geri vermek zorundadır. Mehr de böyle bir zorunluluk olmadığı için kadın mehrini geri vermez. İslamiyet her nikâhlanan kadına mehr verilmesini zorunlu tutmuştur. Müslüman bir erkekle nikâhlanan her zimmi kadına mehr verilmesi zorunludur. Kadınlara mehr verilmesinin asıl sebebi eşleri vefat ettiğinde ya da ayrıldıklarında bir süreliğine de olsa hayatlarını idame ettirecek paraya sahip olmasını sağlamaktır. Mehrin birçok çeşidi bulunmaktadır. Mehr teslim edildiği zamana göre ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan biri olan "mehr-i muaccel" de mehr evlilik sırasında verilir. Eğer mehr evlilik sırasında değilse, nikâhtan sonra verilirse bu mehr en mehr ise evlilik "mehr-i müeccel" olur.⁴⁴⁴

⁴⁴² Özcan, 8 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,22-23.

⁴⁴³ Gözcü, 25 Nolu Manastır Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1682-1684),6.

⁴⁴⁴ Özcan, 8 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,22-23.

8 numaralı sicilde mehr ile alakalı 12 kayıt bulunmaktadır. Bu 12 mehr kaydın da hem mehr-i müeccel davası hem de mehr-i muaccel davası bulunmaktadır.⁴⁴⁵ 8 numaralı Manastır şer'iyeye sicilindeki bir davada, Fatıma Hatun adlı kadının kocası İdris'in ondan ayrıldığını ve mehrini vermek istemediğini mahkeme önünde dile getirmiş, mahkemede kadına hakkı olan 1200 akçe mehrini kocasından alarak vermiştir.⁴⁴⁶ Her Osmanlı şehrinde mehr verilmesi zorunlu olduğu için şer'iyeye sicillerine de en çok konu olan dava olmuştur. Ancak verilen mehrlerin çoğunun farklı miktarlarda olduğu göze çarpmaktadır. 2 Numaralı Manastır şer'iyeye sicilinde bir kadına mehr olarak 2000, başka bir kadına mehr olarak 14.000 akçe verilmiştir.⁴⁴⁷

25 nolu Manastır şer'iyeye sicilinde mehr, nafaka takdiri ve ayrılık konularında 3 kayıt bulunmaktadır. Ancak evlilik ile ilgili bir belge bulunmamaktadır. Bu dönemde kaydedilen deftere göre Manastır'da boşanmaların az olduğunu göstermektedir. Kaydedilen belgelere göre vefat eden erkeklerin mirasından evlatları için nafaka isteyen eşler olmuştur. Bu erkeklerin hastalıktan veya savaş sırasında vefat ettikleri düşünülmektedir. Bazı kayıtlarda erkeklerin "şehiden fevt" diye belirtilerek şehit olduğu kaydedilmiştir. Bu sebeple kadınların ayrılık ile değil, eşlerinin vefat etmesiyle yalnız kaldıkları anlaşılmıştır.⁴⁴⁸

3.3.10. Boşanma

Evlilik, İslamiyet'in önem verdiği kurumlarından biridir. Bu sebeple Osmanlı Devleti yapılacak olan evlilikleri desteklemiş, önemsiz konulardan dolayı evliliklerin bozulmasına izin vermemiştir. Tabi ki boşanmalara da evliliklerin katlanılamayacak halde olduğu durumlarda izin verilmiştir. Ancak ayrılıklar her zaman İslamiyet'e uygun şekilde gerçekleşmiştir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵Özcan, 8 Numaralı Manastır Şer'iyeye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,23.

⁴⁴⁶(M.Ş.S., No: 8, v. 79a/141) Halime Özcan tarafından yazılan 8 Numaralı Manastır Şer'iyeye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2019;1-198 tezinden alınmıştır.

⁴⁴⁷ Özcan, 8 Numaralı Manastır Şer'iyeye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,23-24.

⁴⁴⁸ Gözcü, 25 Nolu Manastır Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1682-1684),6.

⁴⁴⁹ Özcan, 8 Numaralı Manastır Şer'iyeye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,24.

3.3.10.1. Talak

Osmanlı Devleti'nde üç çeşit boşanma şekli bulunmaktadır. Bunlardan birisi olan talak erkeğin tasarrufuna bırakılan boşanma şeklidir. Talak'ın sözlükteki anlamı salıvermek ve iplerinden sıyrılmaktır. Aynı zaman da Türkçe' deki boşanma kelimesine karşılık gelir.
450

3.3.10.2. Muhâla'a

Talak hakkı bulunmayan her kadın muhâla'a yani hul' ile boşanabilirdi. Muhâla'a, kadınların eşlerine bedel ödeyerek boşanmayı bir nevi satın almasıdır. Ancak bu boşanma da her iki tarafın da rızası olmalıdır.⁴⁵¹

Kullanılan 8 numaralı sicildeki bir davada Kasım Mahallesinde ikamet eden Refiye Hatun adlı kadının kocası İbrahim Çelebi'den ayrılmak amacıyla mahkemeye başvurarak birkaç ev eşyasından, mehrinden ve nafakasından vazgeçerek muhâla'a ile boşanmak istediğini dile getirmiştir.⁴⁵²

Manastır şer'iyye sicillerine muhâla'a ile boşanmayla ilgili birçok dava kaydedilmiştir. Ayrıca Manastır şer'iyye sicillerinde nikâhlı kocasından ayrılan kadın manasında kullanılan "mutallâka" sözcüğü oldukça fazla geçmiştir. Bu sebeple birçok ayrılık "mutallâka" olarak belirtilmiştir. Kadınların boşanma davası açma sebebi nafaka ve mehrlerini almak istemeleridir. Bu sebeple Manastır şer'iyye sicilinde ayrılık ve nafaka konularıyla ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Manastır şer'iyye sicillerine göre sosyal hayatta kadının sahip olduğu tüm haklar muhafaza edilmiştir.⁴⁵³

⁴⁵⁰Özcan, 8 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,24.

⁴⁵¹Özcan, 8 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,24.

⁴⁵²(M.Ş.S., No: 8, v. 78b/133.) Halime Özcan tarafından yazılan 8 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2019;1-198 tezinden alınmıştır.

⁴⁵³Özcan, 8 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,24-25.

25 nolu Manastır şer'iyeye sicilinde muhâla'a ile ilgili yalnızca 1 kayıt bulunmaktadır. Bahsi geçen kayıta Manastır'da Köpek Bey Mahallesi'nde ikamet eden Aişe Hatun adlı kadının, eşi Yusuf Çelebi'yle evliliklerinin yürümediğini bu sebeple ayrılmak için mahkemeye başvurduğunu, boşanma karşılığında mehrinden ve nafakasından vazgeçtiğini belirtmiştir. Aişe Hatun'un bu boşanmayı tercih etmesinde evliliğin dayanılmaz bir hale geldiğini tahmin etmekteyiz.⁴⁵⁴

Kadınların boşanmaya karar verdiği diğer nedenlerden biri eşlerinin onları terk edip gitmesidir. Bu konuyla alakalı bir belge de Manastır da ikamet eden Mustafa, altı senedir eşinin yanına hiç dönmemiştir. Altı sene sonra eşi Sabriye'nin Dilaver adlı kişiyle nikâhlandığını görmüştür. Bunun üzerine eşini geri almak için mahkemeye dava açan Mustafa eşini terk edip gittiği için haksız bulunmuş ve dava düşmüştür.⁴⁵⁵

3.3.11. Nafaka

Nafaka, kelimesinin anlamı "*çıkılmak, gitmek ve sarf etmektir*". Boşanan çiftlerden erkek tarafının eski eşine ve çocuklarına maddi ihtiyaçlarını karşılaması için verdiği mal ya da nakittir. İslamiyet'in şekillendirdiği Osmanlı sosyal yaşamında kadınlar evde çocuklarıyla ilgilenip, evin ihtiyaçlarının karşılarken, erkekler işte çalışarak, evin maddi ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. Kadınlar, nafaka vermek istemeyen eski eşlerini Osmanlı mahkemelerine başvurarak nafaka verilmeye zorlardı. Mahkeme de kadına, eski eşinin bütçesine uygun bir nafaka bağlardı.⁴⁵⁶ Manastır şer'iyeye sicilindeki bir davaya göre Sinan Bey Mahallesi'nde ikamet eden Sinan Bey'in ölümünden sonra evlatları Mehmed, Fatıma ve İsmihan'ın nafaka gereksinimlerinin karşılanması için babalarının terekesinden çocuk başına günlük olarak 8 akçe tahsis edilmiştir.⁴⁵⁷ Manastır şer'iyeye sicillerinde toplamda 14 dava bulunmaktadır.⁴⁵⁸

⁴⁵⁴(M.Ş.S., No: 25, v. 19b / 73.) Halime Özcan tarafından yazılan *8 Numaralı Manastır Şer'iyeye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2019;1-198 tezinden alınmıştır.

⁴⁵⁵(M.Ş.S., No: 25, v. 15a / 42) Halime Özcan tarafından yazılan *8 Numaralı Manastır Şer'iyeye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2019;1-198 tezinden alınmıştır.

⁴⁵⁶Özcan, *8 Numaralı Manastır Şer'iyeye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*,25.

⁴⁵⁷(M.Ş.S., No: 8, v. 66b/25) Halime Özcan tarafından yazılan *8 Numaralı Manastır Şer'iyeye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2019;1-198 tezinden alınmıştır.

⁴⁵⁸ Özcan, *8 Numaralı Manastır Şer'iyeye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*,25.

3.3.12. Kölelik

Köle için Türkçe’ de, ‘*kul, bende, halayık, esir*’, kadın köleler için ‘*câriye* veya *odalık*’ kelimeleri kullanılmıştır. Farsçada ise, köle için ‘*bende* veya *gulâm*’, kadın köleler için ‘*kenîz*’ kelimesi kullanılmıştır. Arapçada yine köle için ‘*abd, rakik, memlûk, kann, gulâm, rakabe, vasîf* ve *milkü’lyemîn*’, kadın köleler için ‘*memlûke, vasîfe, cariyeye, eme ve gurre*’ kelimelerinden yararlanılmıştır.⁴⁵⁹ Esirler ekonomik, toplumsal ve tüzel konularda bağımsız ve yüksek mevkide değildir. İslamiyet, ortaya çıktığı zaman esir ticareti zaten tüm toplumlarda oldukça fazla bulunmaktaydı. Bu sebeple köleliğin ortadan kaldırılması için büyük çaba göstermek gerekecektir. Önce köleler sahipleriyle aynı statüye yükseltilmiş, daha sonra onlara köle gibi davranılması yasaklanarak, çalışan gibi davranılmasını gerektiği savunulmuştur. Esirlerin salıverilmesinin İslamiyet’e göre sevabı çok olan bir hadisedir.⁴⁶⁰

Kölelik müessesesi Osmanlı Devleti’nde 18.asrın son yıllarında ortadan kalkmaya başlamıştır. Köleliğin kaldırılmasına dair yapılan ilk çalışma İstanbul’daki köle ticaretinin gerçekleştirildiği pazarının kaldırılmasıdır. Bu atılan adımdan sonra 1890 senesinde imzalanan Brüksel Sözleşmesi ile siyahi esirlerin alınıp-satılması yasaklanmıştır. Ancak köleliğin kaldırılması 20.asra kadar devam etmiştir. Şer’iyye sicillerinde kölelik ile ilgili birçok belge bulunmaktadır. Manastır şer’iyye sicilinde esirlerin salıverilmesi ile ilgili 5 kayıt bulunmaktadır. 8 Numaralı Manastır şer’iyye sicilinde 8 adet kölelikle ilgili belge vardır. Bahsedilen bu 8 kayıttan biri Arap esirin salıverilmesi diğer kalan 7 tanesi kadın kölelerin salıverilmesiyle alakalıdır. Bu kölelerin niçin salıverildiği alakalı bilgi bulunmaktadır. Ancak kölelerin nasıl bir dış görünüşe sahip oldukları ve hangi etnik gruplara ait oldukları belirtilmiştir. Kölelik ile alakalı belgelerde 1 Rus’un, 3 Arnavut’un ve 1 Arap’ın salıverildiğine dair belgeler bulunmaktadır. Osmanlı Devleti’nin her şehrinde olduğu gibi Manastır’da da farklı etnik gruplara ait kişilerin yaşadığını görmekteyiz.⁴⁶¹

⁴⁵⁹Özcan, 8 Numaralı Manastır Şer’iyye Sicili’nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,25.

⁴⁶⁰Gözcü, 25 Nolu Manastır Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1682-1684),5.

⁴⁶¹Özcan, 8 Numaralı Manastır Şer’iyye Sicili’nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,25-26.

25 Nolu Manastır şer'iyye sicilinde ise kölelik ile alakalı 5 belge kaydedilmiştir. Bu belgelere göre esir salıvermek mahkemelerce gerçekleştirilmiştir. Şer'iyye sicilinde ilk önce oturlan yer yazılırken, daha sonra efendinin adı ve tanıkların adı kaydedilmiştir. Bu bilgilerden sonra esirin ırkı ve dış görünüşü hakkında bilgi verilir, en son efendinin “*câriye-i merkûm üzerine hakk-ı veledânı gayrı hakkım kalmadı*” diye belirtmesiyle mahkeme huzurunda bağımsızlığı tescillenmiş olurdu. Kaydedilen bu kölelerin ırkının Rus olduğunu yalnızca bir kölenin ırkının ne olduğu kaydedilmemiştir.⁴⁶²

Kölelik ile alakalı kayıtlardan birinde sahibi vefat etmeden önce salıverilen bir kölenin, sahibinin vefatından sonra sahibin ailesi Yusuf'tan kölelik yapmasını istemiştir. Köle Yusuf'ta şahitleriyle bu durumu mahkemeye taşıyarak, efendisinin vefatından önce azat edildiğini belirtmiştir. Mahkeme şahitlerin sözüne riayet ederek Yusuf'un salıverildiğini kabul etmiştir. Bu bilgiler ışığında kölelerin mahkemeye başvurarak salıverildiğini kanıtladığını, ayrıca salıverilme konularında tanıkların varlığına dikkat edildiği görülmektedir.⁴⁶³

Başka bir köle salıverme kaydına göre Manastır'da ikamet eden Ali Yazıcı isimli kişi aynı zaman dilimi içinde iki kadın kölesini de hür bırakmıştır. Yapılan bu işlem farklı kayıtlarda bulunmaktadır.⁴⁶⁴

⁴⁶²Gözcü, *25 Nolu Manastır Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1682-1684)*,5.

⁴⁶³(M.Ş.S., No: 25, v. 25, 14a / 35.) Hülya Gözcü tarafından yazılan *25 Nolu Manastır Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1682-1684)* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Aralık 2019;1-218 tezinden alınmıştır.

⁴⁶⁴(M.Ş.S., No: 25, v. 25, 2b / 8-9.) Hülya Gözcü tarafından yazılan *25 Nolu Manastır Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1682-1684)* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Aralık 2019;1-218 tezinden alınmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Şer'iyye sicilleri, kaydedildiği dönemin sosyo-kültürel, ekonomik hayatı ve yönetimi hakkında bilgiler verir. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin en önemli kaynakları arasındadır. Bu tezde 17. ve 18.yüzyıllar arası Osmanlı Devleti'nde yaşayan ailelerin sosyo-kültürel, ekonomik ve hukuki hayatı hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca kadınların sahip olduğu haklar hakkında da bilgi vererek, kadınların Osmanlı Devleti'ndeki yerinin belirlenmesi noktasında oldukça önemlidir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan kadınların en önemli haklarından biri mehr ve nafakadır. Mehrin, her Müslüman erkek ile evlenen kadına verildiğini, nafakanın ise yalnızca kadınlara verilmeyip, çocuğa hatta anne veya babaya bile verildiğini görmekteyiz. Ayrıca kadınlar hakları olan mehr ve nafakaları eşlerinden alamadıkları takdirde mahkemeye başvurmaktan geri durmamışlardır. Ancak verilen bu mehr ve nafaka miktarları, kişinin maddi durumuna göre değişiklik göstermektedir. Zira bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde zenginlerin olduğu gibi fakirler de bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde, kurulduğu ilk yıllardan itibaren çiftlerin evlilik yapmadan önce birbirini tanıması için nişanlanma geleneğini bulunmaktadır. Nişandan sonra kıyılan nikâhlarda bir düzen içerisinde gerçekleştirilerek, nikâhların ya cami hocalarına ya da bölge yöneticileri olan kadınlara kıydırıldığını görmekteyiz. Hatta Müslümanlar gibi birçok gayrimüsliminde nikâhını şer'i mahkemelere kıydırdığı bir gerçektir. Ancak kıyılan nikâhlarda bir usulsüzlük varsa nikâh kadı tarafından feshedilebilirdi. Bunun yanında Osmanlı Devleti halkı yalnızca Müslümanlardan oluşmuyordu. Müslümanların yanında Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Çingeneler de bulunmaktadır. Ancak bu kadar farklı etnik kökenin bir arada olmasına rağmen gruplar arasında pek de fazla anlaşmazlık yaşanmamıştır. Bunun sebebinin de Osmanlı Devleti'nin halkına gösterdiği özgürlükçü ve kibar tavrı olduğunu düşünmekteyiz. Bu özgürlükçü ve kibar tavır, İslam dininden ve Türk örf-adetlerinden gelmektedir. Hatta İslam dini ve Türk örf-adetleri sayesinde Osmanlı kadınları günlük hayatta, mahkemelerde ve ticaretle bile oldukça önemli bağlantı noktalarında bulunabilmiştir. Kadınların mahkemeye başvurma nedenlerinden biri evlenmek istemedikleri halde vasileri tarafından evlendirilmeleridir. Bu durumda kadınlar dava açarak boşanmak istediğini, evliliği istemediği halde evlendirildiğini belirterek boşanabilmekteydi. Bir diğer neden ise kadınların alamadıkları miras haklarıdır. Zira İslamiyet'e göre kadınların erkeklerin mirasının yarısı kadar da olsa miras alma hakkı vardır.

KAYNAKLAR

İstanbul Kadı Sicilleri

İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H.1027/M. 1618), C:13, s.94, Hüküm No: 63, Orijinal Metin No:(6 a-5 Arapça)

İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, C: 13, s. 383, Hüküm No: 569, Orijinal Metin No:(66 a-5, Arapça)

İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, C: 13, Hüküm No: 30, Orijinal Metin No: (3a-, Arapça)

İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, C:13, s. 362, Hüküm No: 531, Orijinal Metin No: 61b-4, Arapça)

İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, C: 13, s. 104, Orijinal Metin No: (8a-, Arapça)

Kitaplar

Ortaylı, İlber. *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Timaş, 17. Basım,2018.

Ortaylı, İlber. *Son İmparatorluk Osmanlı*. İstanbul: Timaş, 26.Basım,2019.

Özkaya, Yücel. *XVIII.Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.

Şirin, Veli. *Ana Hatlarıyla Siyasi-Kültürel Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Pozitif, 2020.

Makaleler

Akdağ, M. (Ankara 1946). Celali İsyanlarının Başlaması, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Üniversitesi Dergisi* 4/123,23.

Koçak, Z. (Erzurum 2010). Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650), *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (TAED)44,291-306.

Tezler

Afacan, K. (2018). *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri ve Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Akkaya, M. (2010). *XVII. Yüzyıl Çeyreğinde Üsküdar*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Aksoy, P. (2018). *35 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1094-1095/M.1682-1683) (s.1-145)*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.

- Arıkan, M. (2017). *12 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1027-1028/M.1618-1619. s. 105-204*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Ateş, Y. D. (2014). *40 Numaralı Ayntâb Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi H.1103-1104/M.1692-1693 (S.110-220)*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Bolat, G. (2019). *Tereke Kayıtlarına Göre Rusçuk'ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (1656-1742)*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Candan, B. (2018). *47 Numaralı Gaziantep Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (126-267. Sayfalar arası)*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Çiftçi, B. (2017). *49 Numaralı Antep Şer'iyeye Sicili Değerlendirmesi ve Transkripsiyonu*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Dal, E. (2018). *R-2 Numaralı Rusçuk Şer'iyeye Sicili'nin Çevriyazısı ve Tahlili (H.1108-1111/M.1696-1699) v.1-58*.Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Denli, M. A. (2019). *Diyarbakir'deki Zimmilerin Hukuki, Sosyal ve İktisadi Durum (1650-1725)*. Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin.
- Doğan, İ. (2020).*1863 Numaralı Trabzon Şer'iyeye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan.
- Gözcü H. (Aralık 2019). *25 Nolu Manastır Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1682-1684)*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Gümüş, E. (2014). *18.Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Güner, H. (2006). *21 No'lu Ayntab Şer'iyeye Sicili Defteri H.1059-1069(M.1649-1650) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Güney, M. (2011). *1826 Numaralı Trabzon Şer'iyeye Sicili'nin Özet Transkripsiyonu ve Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Güvenç, B. (2015). *45 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicili' nin 101-200. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1107-1108/M.1696-1697)*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

- İlhan, O. (2015). *20 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.137-270) H.1060-1061/M.1650-1651*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Kara, T. (2014). *III. Ahmed Devrinde İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Hayat*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Kaynak, R. (2010). *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kılıç, S. (2019). *316 Numaralı Diyarbakır Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1065/M.1655)*. Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Kutval, M. D. (2018). *41 Numaralı Ayıntâb Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1102-1104/M.1690-1693)*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Köse, U. (2009). *H.1063-1065(1058), M.653-1655 Tarihli Çankırı Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Najm, D. (2020). *H.1098-1099/M.1686-1687 Tarihli 36 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-107)*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Özcan, A. (2018). *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Özcan, H. (2019). *8 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili'nin (65-120 Varak) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Özdemir, B. (2019). *3 Numaralı Çankırı Şer'iyye Sicili'nin (H.1091-1092/M. 1680-1681) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı.
- Özel, N. (2006). *23 No'lu Antep Şer'iyye Sicil Defteri'nin Değerlendirilmesi*.
- Özharat, S. Z. (2014). *IV. Mehmed Dönemi Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1648-1687)*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Türkmenoğlu, M. A. (2016). *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iyye Sicillerine Göre)*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yarşı, A. (2014). *45 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin İlk Yüz Sayfası Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1107/M.1696)*. Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis.
- Yegin, Ş. (2009). *H. 1064–1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyye Sicili'ne Göre Trabzon*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Yetim, H. (2019). *1858 Numaralı Trabzon Şer'iyeye Sicili' nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1102-1104, M.1691-1693)*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Yetiş, E. G. (2015). *17.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hane Halkları: İstanbul Şer'iyeye Sicilleri Örneğinde*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldırım, F. (Temmuz 2017). *S 12 Numaralı Sofya Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.